

מהלכות ראש השנה ועניניו

בקצרה ע"פ פסקי המשנ"ב ופוסקי זמננו

לתגובות: ת.ד. 3373 בני ברק
לקבלת העלון בדוא"ל ניתן לשלוח בקשה
ל: H616169@gmail.com

דברים שאינם מדינא סומן ב

חדש הרחמים

ערב ר"ח אלול

- א. בערב ר"ח אלול נהגו רבים להתענות ולעשות סדר יום כיפור קטן^(א), אף במקום שאין נוהגים לעשות כסדר הזה בשאר חדשים, כדי שיכינו ליבם לתשובה, ואם ר"ח בשבת מקדימין לעשות ביום חמישי שלפניו (מטה אפרים) תקפ"א ג' ראלף המגן' שם ס"ק ד').
- ב. כתבו הספרים דאף מי שאינו מתענה בערב"ח מ"מ יראה לעשות תשובה ביום זה ולתקן את אשר עיוות בכל החדש, מאחר שהוא יום אחרון של כל החדש, ואז בודאי יהיה לו יום החדש זמן כפרה לכל תולדותיו (משנ"ב תי"ז סק"ד).

♦ ♦ ♦

- ◇ "באהבת הקב"ה את עמו ישראל, הרבה להיטיב אותנו וצווננו לשוב לפניו בכל עת שנחטא, ואף שהתשובה טובה בכל עת, מ"מ חדש אלול הוא מובחר ומוכר יותר שמקובל תשובתו משאר ימות השנה, לפי שימים אלו הם ימי רצון מעת נבחרנו לעם ... לכן בכל שנה ושנה מתעורר עוד חרחמים למעלה וזה ימי רצון, ולכן ירבה בכל החדש בתשובה ותפילה וצדקה" (חיי אדם קל"ח א.).
- ◇ "הנה כי כן מי הנבחר אשר לא יירא ואיזה הוא הנפש אשר לא תעונה בעצם החדש הזה לשוב אל ה', ופתח פתחו לפניו וקול השופר מכריז לכל איש ישראל לאמר שובו שובו מורכבים הרעים בטרם יתגנפו רגליכם ובטרם יחולו ויזעזעו שומרי הבית האנושי ועמדותיה יתפוצצו מפחד ה' ומהדר גאונו כי יבא לשפוט הארץ כי קרוב יום ה' ומי יכילנו, ומי האיש אשר לא יעלה מורא על ראשו כי יבא לחיות נשפט באש לפני שופט כל הארץ על כל מעשיו, הלא החרד את דבר ה' ישבור רוחו ולבו לשוב אל ה' בטרם ימים פונים לתקן את אשר עוותו ומצא כדי גאולתו" (המדות ימים) ח"ג פ"א ע"ב ב' בהוצאת מכון "המדות ימים".
- ◇ בגנזי הג"ר שריה דבליצקי זצ"ל נמצא דף הכתוב בכתב ידו כדלהלן:
- "מעשה שהיה, – על סמך מה שמסרו לי שבשבת ר"ה יהיה השמל כשר במקוה – הלכתי למקוה כבר לפני שעה שלש לשם, בפרוודור ובמדרגות היה חושך מוחלט אך קיוותי שאחר שאפתח את המקוה יהיה שם אור. אך מצאתי בחושך את המפתח ופתחתי את המקוה, אך גם שם היה חושך מוחלט. מכיון שכבר פתחתי, חשכתי שאסתדר בחושך, ומצאתי ספסל בחדר ההלבשה ושם פשטתי בגדי, ומשם הלכתי לחדר המקוה. ופתאום איבדתי כל יחס באיזה צד ופינה אני נמצא, וגיששתי בקירות וגם את המקוה לא מצאתי. והייתי משוטט הנה והנה ללא פתרון, ופתאום נטבלו רגלי במים, גם כן טוב.
- נכנסתי, טבלתי ויצאתי. בשום אופן לא מצאתי את חדר ההלבשה ומיששתי בקירות ללא כל התמצאות כי הכל נאבד ממני. ופתאום מצאתי חולצה ובגדים אך נוכחתי כי הם

(א) טעם 'שם' זה הוא כמש"כ הפר"ח דמורה"ם קורדובירו ז"ל היה קורא אותו 'כפור קטן' לפי שבו מתכפרים עוונות של כל החדש (משנ"ב תי"ז סק"ד).

להצלחה לזכות
ובריאות
רחל בת עמליה
תליט"א
וב"ב
בכל מילי דמיטב
ברו"ג

לעילוי נשמת האי גברא רבא ויקירא איש חמודות ואוצר המעלות
מאצילי בני ישראל, האיר מאור תורתו בהרבעת תורה מופלאה לילדי
ישראל, צדקתו הלכה לפניו להחיות רוח שפלים ולב נדכאים, יראתו
קודם לחכמתו
הג"ר יהודה אריה בן ר' שרגא פייבל רותן זצ"ל
נלב"ע י"ב ניסן ה'תשע"ט
תנצב"ה

לא שלי, וכעבור רגע מצאתי את שלי והתלבשתי ורציתי לצאת. אך כאן נגמר הכל. פחדתי שעם כל צעד אסתבך יותר והחלטתי מתוך צער להשאר לשבת על הספסל, עד ירחם. אך הצטערתי בלב שאצטרך להפסיד כל הקרבנות ומי יודע אם גם לא פסוקי דומרה והתפללתי בלב לישועה.

והנה לא עבר רגע ואני שומע צעדים מתקרבים ויורדים למקוה, ואני קורא בקול רם: אני לא רואה איך לצאת! רגע רגע עונה הקול, והנה יד שלוחה אלי ומעמידה אותי ברגע על מדרגות היציאה, ונוכחתי כי גם עד כעת היו רק כמה סנטימטרים ממני ועד המדרגות שלא הרגשתי בהם. מי זה היה אינני יודע, ואולי היה זה אליהו הנביא.

המוסר השכל: אדם קרוב מאוד לדרך התשובה, רק כמה סנטימטרים מפרידים, והוא הושב שהוא שרוי בחושך מוחלט ומתייאש. פתאום נשמתו מרגישה את צעדי האלוקים המתהלך בנך, והוא רק צריך לקרוא במר נפשו: אני לא רואה לצאת מהחושך שאני שרוי בו! רגע רגע עונה הקול, והנה יד שלוחה אלי ומוציאה אותי למרחב, והוא רואה שרק מספר סנטימטרים הפרידו בין החושך לדרך האור, והוא בסבלותו חשב שאבדה רכבו.

פתחו לי פתח כפתחו של מחט! רק איזה קריאה קלה ותיכף אפתח לכם פתח שכל קרוניות ועגלות יכנסו בו. השיבנו ה' אליך ונשובה! שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך. ע"י העון שהוא חושך מוחלט נסתבכת עוד יותר, וכשלת.

ונוכח לשוב בתשובה שלימה לפניו. עכ"ל הגר"ש זצ"ל.

אני לדודי ודודי לי" ראשי תיבות 'אלול', וסופי תיבות עולה ארבעים, כנגד ארבעים יום מר"ה אלול עד יוהכ"פ, כי באלו ארבעים יום התשובה מקובלת להיות לבו קרוב אל דודו בתשובה, ואז דודו קרוב לו לקבל תשובתו מאהבה, ועוד סמך מקרא 'ומל ד' אלוקיך את לבבך ואת לבב זרעך' ראשי תיבות 'אלול' (משנ"ב בהקדמתו לס' תקפ"א).

בספר "שערי חיים" ⁽²⁾ (תהלים ג' - ה') הביא "שמעתי מאדמו"ר ההת"ם ז"ל בשם אבי זקנו הגאון ר' שמואל חיים ז"ל בפ' הפסוק "אני לדודי ודודי לי": "שהאדם יכול להיות בטוח שאם ישמור את כל דברי התורה כאשר יבקש ד' ממנו, אז גם ד' ישמע אליו לכל אשר הוא יצוה עליו, ורצון יראיו יעשה, וישמע לו וימלא משאלותיו ובקשותיו, כמאמר חז"ל ע"פ: "ותגזור אומר ויקם לך" זה 'אני לדודי' - אם אדע בלבי שאני לו, אז אני בטוח דודי לי".

זוהב תודה יכבדנני ושם דרך אראנו בישע אלוקים" (תהלים ג' ב"ג). וברש"י: "זוהב תודה" - המביא לי זבח של תשובה והודאה על עוונותיו הוא יכבדנני, ו"שם דרך" - השב אלי, אני מלמד ושם דרך לחוטאים לשוב אלי, אני אראנו בישועתי".

כתב מהר"ה וויטאל זיע"א (יען הדעת טוב' פ' כי תצא): "ועיקר התשובה הוא להיותה מקובלת תהיה בחודש אלול הנקרא ירח ימים הנוראים, כי אז תפלתך נשמעת ושערי תשובה פתוחים כמ"ש דרשו ד' בהמצאו, ובסוד 'אני לדודי ודודי לי' ר"ת אלול, כי אז נהפך הקב"ה ידיד ואהב אל האדם השב בתשובה ובסופי תיבות ד' וידיו כנגד ארבעים יום שמן אלול עד יוהכ"פ".

כתב בעל ההפלאה (פנים יפות ויקרא פ' אחרי מות) אמר דוד המלך ע"ה (תהלים קל"ט ט"ז) 'ימים יוצרו ולו אחד בהם, ולי מה יקרו רעיון קל, מה עצמו ראשיהם, אספרם מחול ירכון, הקיצותי ועודי עמך, ופירש'י שם: 'ימים יוצרו' - כל השנה כולה, 'ולו אחד בהם' - זה יום הכיפורים. ואמרו ע"ז 'ולי מה יקרו רעיון קל' דקאי על ימי אלול, ששורשו הוא כמ"ש האר"י שהם ימי רעים וימי רצון שהדש הזה מכפר על כל השנה".

'משנכנס אלול עד מוצאי יוה"כ, יהא חרד וירא מאימת הדין' (ספר היראה המיוחס לרבינו יונה).

דרש מהר"י סג"ל: כתיב נירו לכם ניר ואל תורעו אל קוצים. על כן צריך כל אדם להסיר השרשים הרעים ורוע מעלליו מן לבו קודם יום הדין של ראש השנה. וירגיל את עצמו כל ימי אלול להיות רגיל בהן בעשרת ימים התשובה ... כל ימי אלול ישב כל אדם קודם סעודותיו וקודם שינתו, וישתומם על עצמו ויפשפש במעשיו להתוודות עליהן בימי התשובה העולין לקראתו" (מהר"ל ריש הל' ימים הנוראים).

חייב כל אדם עכ"פ להכין את עצמו ליום שיכנס למשפט לפני ה' בראש השנה שלשים יום קודם בתשובה ותפילה, ויתן כל לבו רק בעבודת ה' (היי אדם קל"ה א).

"הדש אלול מעותד לתשובה, והירא את דבר ה' יש לו לפשפש במעשיו, וישב קודם סעודתו וקודם שינתו, ויהשוב עם נפשו למצוא עונו להתחרט ולהתוודות עליו ושם ורפא לו, ויוסף אומין בקיום המצוות" (מטה אפרים תקפ"א י).

"אבותינו ספרו לנו מהצדיקים רבותינו ז"ל איך שהיו שחים עד לעפר בימים אלו לא פסקו מלהוריד דמעות ודברי צינות וצעקות למרבה סליחות ולא דיברו שום שיחה חולין, השם ישם דלקנו עמחם" (קצה המטה על מטה אפרים סי' תקפ"א ס"ק ב"ג).

כתב החיד"א זיע"א (ימורה באצבעי סי' ה' אות רמ"ג) 'זמן תשובה לכל הוא בחדש המקודש הזה, ויזהר לפשפש במעשיו, טוב וישר שבכל לילה קודם שישן טרם אמירת וידוי, יפשפש ויפשש דרכיו ובמעשיו באותו יום ויתוודה וישוב, וכן יעשה מר"ה אלול עד יוהכ"פ, כי היה צריך לעשות כן כל ימיו בכל לילה כמעשה צדיקים [ד]קרא בשמותם 'מארי דחושבנא' ולפחות כה יעשה כמ' יום הנוראים הללו".

כתב בספר 'חמדת ימים' (ה"ג פ"א אות ד'-) הוצאת מכון חמדת ימים): "וכל איש הירא את דבר ד', לבו יחיל בקרבו מפחד ד' ומזהר גאון, ויתן אל לבו כי הימים האלה שלשים יום קודם ראש השנה יום הדין הגדול, ניתנו לו דמיון הבעל חוב שנותנין לו בית דין זמן שלשים יום למצוא כדי גאולתו ולהפטר מנשיו, וכן כדמיון הזה נותנין לו לאיש הישראלי בבית דין של מעלה זמן שלשים יום לעשות תשובה ולשוב מדרכיו הרעים להתם וכלה כל בעלי חובותיו ומקטרגיו אשר פעל וברא משחת לחבל במעלליו אשר לא טובים... ומי זה האיש מרגיש אשר לא ירגז ויאחזנו פלצות... כשיביאחוהו למשפט לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא השופט כל הארץ כי בא יום פקדתו ודינו מגופו ומבניו ומממונו שהוא יודע כל תעלומות ואין צריך לפניו לא עדים ולא ראיה שהכל גלוי לפניו וביד כל אדם יחתום לדעת כל איש מעשהו והאלקים יביא כמשפט את כל מעשה על כל נעלם אם טוב ואם רע שראוי להחרד חרדה גדולה, ויראה ורעד יבא בו לאמר הלא המלך מזמן אותי לפני בית דינו הגדול מה אעשה כי יקום קל וכי יפקוד מה אשיבנו, ואם לא אסיר הבגדים הצואים מעלי אוי לה לאותה בושא אוי לה לאותה כלימה, מה בידי אקח להראות את פני האדון ד' מלך במשפט, ובמה אקדם, האקדמנו בעוולות ומרמות ולב חורש מחשבות און, קופה של שרצים תלויה לי, אוי לי על שברי, נחלה מכת, ובכן בעיני יראה ולבבו יבין ושב ורפא לו, ויפשפש במעשיו הרעים ותדרגה דמעותיו על אשר חבטים את האדון ד' צבקות, ויתפוס בדרכי התשובה המבוארים בכל ספרי הרפואה רפואות נפשו העלובה פן ינחם על הרעה, וירצה עבד אל אדוניו אולי ישא פניו ביום האדיר והנורא בבא לפניו למשפט... ונוסף גם הוא לו לישועה ותועיל לו תשובתו הרמתה בחדש הזה להתקבל תפילותיו ראש השנה ויום הכפורים כי יתעמק נפשו בבקשו את פני ד' אלקיו מחילה וכפרה והחיים והשלום, שאם לא ישוב קודם איך יעיז פניו לשאול מאיתו יתברך כל אלה ואין מאומה בידו".

הדבר הראשון להיות בעבודת האלול הוא, לברר לעצמו ולשנן כל חיום, שראש השנה הוא יום הדין, ואין שום ויתור והעלמה, ועל הכל מוכרח ליתן דין וחשבון, ויש עונש ונקם וישיגם על העון, והכל מתהווה בראש השנה, זאת היא עיקר העבודה בחדש אלול. - חייבים לחזור ולשנן פעמים רבות את הדברים הידועים לשכל, כי ראש השנה עומד כפתחני ואיננו בטוחים כלל בחיינו!!! כי על הכל יבוא במשפט, והכל תלוי ביום הדין, וככל שמתקרבים לראש השנה חייב לגבור היראה והפחד מאימת הדין. - הדרך לחיזוק יסודות המשפט הוא בהתבוננות בענין עומק הדין עד היכן מגיע, ואפילו שיחה קלה מגידין לאדם בשעת הדין, צריכים אנו לדעת כי המשפט הוא משפט ד', ומשפטי ד' הם סוג משפט אחר לגמרי, דקדוק עד אין תכלית, עד הוט השערה ממש. לדוגמא בשעה שאדם ישב ודיבר לשח"ר, כשיבא למשפט יעשו עמו חשבון על כל מילה ומילה, ואף על ביטול תורה באותה שעה" ע"כ (ממונה השמש להנהיג רבי יהואל לוינשטיין זצ"ל, ובספרו אור יהואל עמ' ע"ז ע"ז רכ"ט ק"ב - הובא בקונטרס 'פתחי תשובה').

◇ בא' מפנקסי קבלות הגר"ש דבליצקי זצ"ל נמצא כתוב: בל"ג י"א אלול תשכ"ד, סדר אלול לכל השנים לאוי"ש עד יוה"כ: 1. בימים אלו לשנות הסדר החיים מן הקצה אל הקצה ועיקר המחשבה וההרדה יהיה מופחד הדין. 2. עד כמה שאפשר לישב כל היום מעומד בטלית ותפילין ולא לצאת החוצה. 3. ללמוד מוסר שעה. חצי שעה. וחצי שעה. 4. לא להסיה דעתו מהדרת הדין והתשובה ולדבר ולעורר אחרים ע"ז כי בעו"ה נתקרה מאד וכו'. 5. למעט מאד בדיבור, וג"פ ביום לעשות חשבון הנפש על ביטול תורה ותפילה ושמירת הלשון. 6. למוד המוסר בעיקר מעניני דיומא וכו'. 7. הלמוד יהיה העיקר לימוד ולא כתיבה. 8. לגמור בל"ג מר"ה אלול עד שמע"צ ב' האידרות עם יין הרקח ששה דפים ליום. 9. כל עין חיים עד שמע"צ. 10. שע"ה"כ הכל שבועה דפים ליום. 11. בנגלה הישועים הרגילים. 12. לגמור מסכתא שלמה עם פירש"י עד שמע"צ. 13. כמ"כ ללמוד מר"ה אלול עד שמע"צ וזהר ותיקונים על הסדר ולהתחיל בשנה הבאה ממקום שפסקתי אשתקד וכן בל"ג כל השנים על הסדר.

◇ כתב הגר"ש סלאנטר זי"ע"א (אור ישראל אגרת ו') **"באלול, אם כי העת קצרה, יראה ללמוד הספר הקצר כמו שערי תשובה לרבינו יונה וכיוצא המדבר כמעט מכל שרשי מצוות ועבירות. ובהגיעו לדבר השייך יותר לו, יראה ללמוד בהעמקה לפי כוחות תבונתו ולפי מצב עת הקצרה. ויראה לחלק לבחינות שונות כג"ל** (היינו לבח"פ לקיים המצוות הקלות לפניו לקיימם, ולהשמר מהעבירה בבחינה הקלה אשר תצילנו מיסורים קשים ומרים ר"ל, יעו"ש) **ומזה התקרה לבוא לאיזה בחינה בהעבירה הלזו ביום הכיפורים, לבצע תשובה גמור לקבלת עזיבת החטא בבחינה הקלה, אשר אין ערוך לגודל מעלתה לטוב לו בזה ובבא".** עכ"ל.

◇ **"עורו ישינים משינתכם וחוסו על עצמכם, ונפיל תחיתנינו לאלוקי ישראל כי בהגיע ימי רצון אלו ימינו פשוטה לקבל שבים, ולא נפנה ימין ושמאל להתעסק בעסקים, כי קרוב יום הפקודה והדין לפני מלך המשפט, מוהגוף, ומבנים, וממון, ואם לא נסיר הבגדים הצואים אנה נוליד את חרפתינו, ועתה חלו נא פני קל, שפכו לפניו לבבכם ... כי מי פתי אשר ישמע בזאת ולא ישום הרברים האלה על ליבו וישוב אל ה' וירחמנו ואל אלוהינו כי ירבה לפלוג"** (אלף המגן תקפ"א ס"ק מ"ו).

◇ **"...לאזור חיל ולהיות עז כנמר וקל כנשר לתקן את אשר עוותו – בחדש הזה, ליכון לקראת אלקיו בתשובה ובמעשים טובים לפני יום בא לד' איום ונורא, ומצא כדי גאולתו להתחנן לפני הקל חנון המרבה לסלות, ולשאול מחילה וכפרה, ועל המחיה ועל הכלכלה לכל ימי שני חייו אחר כי הלך לפניו צדקו בתשובה וביראת ד' כל היום המה יגינו בעדו ויליצו בעדו"** (חמדת ימים' ח"ג פ"א אות י"א עמ' ד' הוצאת מכון חמדת ימים)⁽⁸⁾.

◇ בחיי אדם (ריש הל' ר"ה) הביא המנהג לצום מר"ה אלול (ס'⁽⁹⁾), וכתב שם: **"אבל בדורות הללו שאנו חלוצי כח ... יותר טוב שיאכל מעט וילמוד בפללים"**. והיינו שבאמת העיונות מצריכים "צומות" מר"ה אלול כדי לכפר עליהם, אבל מה אפשר לעשות שהיום חלוצים בכדי לקיים את הכפרה הנצרכת, על כן התחליף לכפרה הוא **"לימוד בפללים"!!!** (ס').

◇ **"כל איש ישראל צריך להוסיף לקח בימים האלה יותר משאר הימים כי התשובה העיקרית היא עסק התורה, כמו שאנו אומרים בתפלתנו 'השיבנו אבינו לתורתך', כי הרחוק מהתורה רחוק מהקדוש ברוך הוא, ואין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד, ולכן עיקר התשובה בעסק התורה וכמו שאמרו בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בדברי תורה"** (חמדת ימים' ח"ג פ"א אות מ"ז הוצאת מכון חמדת ימים).

◇ **"הימים האלה נזכרים ונעשים לתקן על כל מה שביטלו בכל השנה לימוד התורה, וראוי כל אחד למעט בעסקיו ולקבוע ביום ובלילה עסק התורה, ואף גם להתבודד ולהשוב עם קונו על כל מה שפעל ועשה בכל השנה, כי באו ימי שילום, ההנווני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת והגבאים מהזירין תדיר בכל יום, ומי לא נפקד בזמן הזה, ומי פתי יסור לבבו לבלתי הבין כי ממכון שבתו השניה הוא יתברך, אז יכנע לבבו ותרדנה עיניו דמעה על החטאים ועל העוונות אשר חטא על הנפש, ומורא יעלה על ראשו ועל כרעיו ועל קרבו, ותחתיו ירגז אם עוידיו מחזיק בטומאתו, ושב ורפא לו... אחי אתה אם אנך ושמע דברי חכמים, רחץ וטהר ואל תאחר לפני בא יום ד' האיום והנורא, ושים נא כח נגד עיניך פחד ד' והדר גאונו בקומו לשפוט הארץ, כי כל יושבי תבל ושוכני ארץ חלו ורגזו וחרדו וחרדו חרדה גדולה עד מאוד, ושוב אל ד' בכל לבך באמור לך מה אעשה כי יקום קל, וכי יפקוד מה אשיבנו"** (חמדת ימים' ח"ג פ"א אות ס"ז ע"ג הוצאת מכון חמדת ימים).

◇ איתא בספר 'מגיד מישרים' למרן הבית יוסף, ז"ל **"מי שמפסיק באמצע אכילה בעודו בנבירות התאווה לאכול, וכרובש תאוות, נחשב לו כאילו התענה יום שלם"**, ודבר זה מותר אפי' בשבת ויו"ט וימים שאסור בהם התענית (ס'⁽¹⁰⁾ אלף המגן תקפ"א ס"ק). וכ"כ החיד"א זי"ע"א (צפורן שמור' ה' ס"ה) **"אם מאכל אחד ערב לו ומסלק ידו מלאכול לסגף עצמו על חטאתיו הוא חשוב לפניו יתברך ועביר ומהני להיות לו כפרה, ואם יתמיד בזה, הוא פקח שאוכל ומתענה בבת אחת כי מעט סיגוף זה שמסלק ידו מאכילת הערב לחכו נרצה לו כעין תענית"**. וב'מורה באצבע' (ס' ג' אות ק"ב) כתב **"נחשב לו כקרוב ומזהב כפרה"** (ס').

◇ **"העיקר הוא באלול ללמוד תורה הרבה, והתפילות צריכים להיות כבונות, וכל קריירות"** (החפץ חיים זי"ע"א – כל כתבי הח"ח, שיחות החפץ חיים עמ' פ"ג אות ק"ב).

◇ צריך ג"כ לקבל ע"ע בל"ג ענין אשר בו תלוי ג"כ התיקון לשעבר, והוא ענין עיקרי בעבודת השם ית"ש ואין בו סיגוף וגלגול שלג, **"להקפיד מאוד על תפילה בבוקר בסדרה בלי דילוגים וכלי השלמות אחר", כל אחד בנוסח שהוא רגיל אבל בנוסח ההוא לא ידלג כלום ויתפלל מילה במילה במקום קבוע, לא היום כאן ומחר במקום אחר, ורצוי להתפלל דוקא כותיקין, (והותיקין דוקא במקום שמתפללים כפי נין הנראה, כי אחרת זה חשש של בדיעבד), וזה תיקון גדול מאוד כי מעלת הותיקין הסומכים גאולה לתפילה עושים אז יהוד גדול וזה תמורת החטאים שהיו ח"ו לבטלה, וגם ע"י ד' חלקי התפלה שרבותינו בעלי רוח"ק יסדו לנו אכחנו בזנים ומתקנים ד' עולמות בידוע, וזה תיקון גדול נגד חרם העולמות ח"ו שגרמנו ע"י המעשים הלא טובים. וזה תיקון שניתן לתקן בכל יום ויום בס"ד"** (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – 'לפנש תדרשנו ח"ב עמ' ק"ז גבי ימי השבועים).

(ג) עוד כתב שם (אות כ"ט ל') **"בכל ארבעים יום אלו אם מתענה ילמוד ... בפרט במעשה הקרבנות שמסוגלים מאד בימים האלה לפני בא יום הדין הקדוש והנורא, וכמו שאמרו בזוהר במדרש הנעלם "והנה שלשה אנשים נצבים עלי", מהו "עליו" - לעיונא בדיניה, כיון דחמא כך, מה כתיב "וימחר אברהם האהלה", מהו "האהלה" - בית המדרש, ומהו אומר "מהרי שלש סאים" - ענין הקרבנות, ונשמטא מכוונת בהו, הדא הוא דכתיב "ואל הבקר רץ אברהם" וכדין נייחא להו, ולא יכלין לאבאשא ליה" ע"כ. וכבר הקדמנו כי לעולם יקדים אדם תפילה לצרה, קדמיה לרשיעא עד לא יקדימין, ועל ידי קריאת מעשה הקרבנות, הוא מפילים חלים ויאבדו כל צוררי נפשו ואין שטן ואין פגע רע, ורבים מחסידיים ואנשי מעשה לומדים כל הימים האלה במשניות סדר קדשים מטעם זה, ולכן כל אדם יאחוז דרך צדיקים לעשות כסדר הזה כל יום ויום". - ובלבוש (ס' א' דין ט') כתב: **"ד"א אינו יכול להשכים לקרות הפרשיות (של הקרבנות ש"מכפר ומועיל כמו קרבן)" מכל מקום התפילה אשר היא מועדת לכל חי - אל יאחר ויחשוב בליבו אילו ה' בעבודת מלך בשר ודם וצוהו להשכים באור הבקר לעבודתו, ה' זחיר וזרז לעמוד לעבודתו כאשר צוהו, כל שכן קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה עכ"ל.****

(ד) ומי שצם בימים אלו ומפרסם עצמו לאחרים להשתבח, נענש על כך (ש"רע תקס"ה ו'). ואם שואלים אותו אם התענה, מותר לומר האמת, כיון שאינו עושה להשתבח או להתפאר, ומ"מ נכון שבכל גוונא יאמר שאינו מתענה, כדי לא להחזיק טיבואת לנפשיה, ורק אם מפצירים בו לאכול ואין לו האיק להשתמש בלי שיאמר שמתענה, יאמר שמתענה (משנ"ב שם ס"ק י"ד).

(ה) ובספר 'חמדת ימים' (ח"ג פ"א אות ע"ח ע"ט הוצאת מכון חמדת ימים) כתב: **"סגולת מיעוט חלב ודם בתעניתו היא לסלק בעלי הדין מעליו, ואין לך אדם שאין צריך לה לפני בא בני האלקים להתיצב על ד', ואף גם כי בעוונות וחטאים מתגברת הקליפה ומעבה מחיצה של ברזל בינו לבין אבינו שבשמים, ועתה ישוב לשבר הקליפה על ידי צום ותענית שחלבו ודמו שהם עיקר האברים מתמעטים ומסתגפים, ויהיה קרוב אל ד' אלקיו ויענהו ממעון קדשו בכל התפילות אשר יתחנן בימים נוראים האלה ולא ישיב פניו ריקם וחלקו בחיים. על כן קבלו וקיימו יראי ד' וחושבי שמו לעמוד על נפשם להבין ולהתענות כל אחד כפי כוחו אחד המרבה ואחד הממעיט, כל אדם אינו חייב אלא כשיעורו ובלבד שיכוין לבו לשמים. ויכונו גם כן להחליש כח הקליפה אשר גברה באורות העליונים ונפשם ונשמתם"**.

(ו) וכן הורה הגר"א ל"ל שטיינמן זצ"ל לאחד שהיה רגיל להתענות 40 ימי הרחמים - שלא כדאי שיצום היות והצומות מחלישים את האדם ומתמעט מלימודו, ואם יפסיד אפילו דקה אחת מלימוד התורה כבר לא שווה הכל והורה לו להחליף תעניתיו בלימוד התורה עם שמירת הדיבור (הגר"ח זילברברג שליט"א דיני ומנהגי חדש אלול).

(ז) ובספר בית אהרן (כתב בארן) כתב בשם הרה"ק רבי שלמה מקארלין ז"ל אם מקרה אדם את עצמו מתאוות האכילה נחשב כמו גלגול שלג (הובא באלף המגן שם), - וברבינו יונה ב"סוד התשובה' לאחר שהביא להתענות על העוונות, כתב **"ואם אדם חלש הוא שאינו יכול לסבול עניים קשים ותעניות, ימשוך מתאוותיו, ואל ימלא כל תאוותיו, לא במאכל ולא במשתה, וכן אמר הראב"ד שהיה אחד מחסידי עולם, הגדר הגדול המעולה המופלא - מניעת המאכלות. וכן פירש דבריו: אל יעזוב לגמרי מלאכול בשר ולשתות יין, כי ידיר מה שאסרה תורה, אך בעת מאכלו ועודנו תאב לאכול, יניח ממנו לכבוד הבורא מתאוותיו, ואל יאכל כפי תאוותו, ודרך זו מונענו מחטוא, ותזכירנו אהבת הבורא יותר מתענית אחת בשבוע, כי זה בכל יום תמיד מידי אוכלו ומידי שתותו, יניח מתאוותו לכבוד הבורא עכ"ל"** - וכמו"כ במגיד מישרים באזהרות בריש הספר (אות ט"ו) **"ובעת מאכלך כשאתה תאב ביותר לאכול או לשתות, תסלק ידך, ואם כה תעשה בכל סעודה, ושתולחך יהיה מזבח ממש לזבח עליו יצה"ר"** - וברבינו יונה בשערי תשובה (ל' ט') מנה את "שכירת התאוה הגשמית" כעיקר התשיעי ב"עיקרי התשובה", וכתב שם **"ישיב אל ליבו כי התאוה עוללה לנפשו לחטוא ולמשוך העוון בחבלי השוא", וכמו"כ בחובות הלבבות הפרישות פ"ח** כתב **"מה שצוותו אותו התורה בתענית בעת התשובה ובקשת הכפרה, כדי שנחסום תאוותינו מכל התענוגים שהם החזקים שבסיבות העבירות"** עכ"ל. ולשון הגר"א זי"ע"א באגרתו"ועד יום מותו צריך האדם להתייסר, ולא בתעניתים וסיוגופים, רק ברגס פיו ובתאוותו".

(ח) וכע"ז הביא הא"י רבא סי' ק"ע סק"ג מהש"ה הק' זל"ש **"הני מלמדך תשובה מעולה והיא חמורה מאוד וקלה, בהיות המאכל או המשתה שלפניו מתוק לחיך וחיבי עליו ביותר, ימשוך ידי ממנו וימנע עצמו ממנו, וזה תשובה בכל עידן וזמן, ומרובה ומקובלת עד ד' אלקים"** עכ"ל.

- ◊ בהנהגותיו של בעל מחבר הס' הק' קב הישר' כתב, וז"ל: **"לחיות נחשב אצלי כל תיבה ותיבה בפסוקי דומרה וק"ש ותפילות י"ח ממש כאבן טוב חקר מאוד, למען שבאם יצא מפי איזה תיבה במחשבה זרה ח"ו, אחא מצטער ביותר מאשר אבדתי אבן טוב שהוא פסידא דלא חדר. וכבר יש קבלה מקדמונים שעל כל אות ואות ממונה מלאך אחד"** עכ"ל (הובא בהקדמת ס' קב הישר' מהדורת הרב שינברגר שליט"א וברשותו שנת תשנ"ג עמ' 69).
- ◊ סיפר אחד מתלמידי הגר"ש אויערבאך זצ"ל שבהודמנות מסויימת שאל את רבו, אימתי נחשב בעיניו שעבר עליו היום כראוי. וענהו: יום שזכיתי לכוון בו בכל שלשת התפילות את פירוש המילות כהיותן ובשלימותן "דער ברוך זאל זיין א ברוך, און דער אתה א אתה" הוא אצלי יום טוב כראוי. וכדברים האלה השיב לת"ח גדול ממקורביו, כשביקש בהיותו בעת צרה רח"ל, שירה לו איזה קבלה טובה יקבל על עצמו להתחזקות בתיקון המעשים – שיתחזק באמירת הברכות ככוונה ובפירוש המילות כראוי. וכן כשנשאל פעם איך יש לנהוג בכל מקום שכתבו הפוסקים בענין ספק ברכה "המברך לא הפסיד" או "אין מוניהין אותן" וכדו', ענה, שאע"פ שאין בזה גדר ברור, נקוט מיהא האי כללא, שאם יש לו זמן לברך בנחת ובכוונה יכול לברך, אבל אם הוא ממהר וכדו' ולא יוכל לכוון כראוי, עדיף לסמוך על המקילים שלא לברך (והילכות שלמה' תפילה עמ' ה' בהערה).
- ◊ סיפר רבי לייב באקשט זצ"ל ראש ישיבת 'בית יהודה' בדטרויט, שרבי ירוחם הלוי זצ"ל היה מספר שבקלם הקפידו בחדש אלול ללמוד יותר ^(י) ולהשתדל לחדש חידושי תורה (במחציתם' ח"ב עמ' 27).
- ◊ "האדם צריך לחפש לפני יום הדין להרבות בזכויות ובמצוות כדי שיבוא ביום הדין ברובו זכויות, ואם כן יש דרך איש ישר לפניו שהיו מאשר שיש להרבות בלימוד התורה שכל מילה מה שהוא לומד היא מצות עשה בפני עצמה, יש ג"כ להרבות למי שאפשר לו, בלבישת טלית ותפילין, דהרי ע"י תפילין הוא מקיים ח' עשיון בכל רגע, כדאיתא באורחות חיים כתר ראש אות ט"ו. וע"י הציצית מקיים ג"כ בכל רגע מצוות עשה, ויכולים להתנוסף לו אלפים של מצוות עשה שיכריעו זכותו לטובה ולדימום ביום הדין הנורא" (הגר"ש דבליצקי זצ"ל 'אני לדודי' עמ' פ"ח). [ובחיד"א זיע"א 'מורה באצבע' אות ד' כתב "מה טוב שילמוד אחר תפילה עודנו מעוטף בטלית ומעומר בתפילין, וישים אל לבו אשר זאת לפניו בישראל שלמים וכן רבים היו כל היום בתפילין, ובדור יתום זה לפחות יהי' לומד איזה שיעור אחד ... בתפילין". ויעוי' עוד 'כתר ראש' להגר"ח מוואלין זיע"א (אות ט' חנוכה פ"ח מהדורת הגר"י ולוינסקי שליט"א) דכ' שם "לילך בתפילין כל היום" (ומותר אף במשא ומתן ואכילת עראי ג"כ מותר, אך אסור לדבר בהם דברים בטלים ח"ו שענשם כפול"), "עוד אמר בשם רבו הגר"א ז"ל שהצטער הרבה על חזור הזה שמבטלין עיקר המצוה דתפילין שמצותה כל היום, כידוע שבכל חסמ"ג היה מסובב העולם להזהיר לכל ישראל שילבשו בנד בת ד' כנפות עם ציצית, כך אילו היה בכוחותיו היה סובב את העולם להזהיר עטרה ליושנה שיניחו ישראל תפילין כל היום, והעיקר להזהיר שלא ישן בהם, ושלא להפחית ח"ו, ובנקל יכול לזהר ולקיים המצוה. ובכל שעה מקיים הלובשם שמונה מצוות כדאמרו חז"ל (מנחות מד.) אמר רב ששת כל שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשיון" עכ"ל].
- ◊ "צריך כל אדם לעורר את ליבו ל' יום קודם ראש השנה, והוא מר"ח אלול, לבקר את החמין שיש בתוך קרבו בחורין ובסדקין ולא יניח ממנו לא מעט ולא הרבה שכבר חל עליו חובת ביעור, ובהיות כי הענין רב מכל ימות השנה ואין המלאכה לא ליום ולא ליוממים, צריך להתחיל ולבקר ל' יום קודם, לקיים 'מעט מעט אנרשנו', וכולי האי ואולי נוכל לטער עצמנו כאלו חל' יום, ומפני זה נהגו להרבות סליחות ותחנונים, ולא די בזה כי צריך כל אדם לטער עצמו באשר הוא מכיר את מעשיו, מי בתעניות מי במלקיות מי בעשרות צדקה ומשפט, מי בעסק התורה ויומם ולילה, כי היא משולה לאש, ומטתרה כאש, מי בתפילות ותחנונים ודמעותיו על לחייו, הכל לפי מה שהוא אדם, וכל זה בל' יום הקדומים" עכ"ל (סדר היום) – סדר ר"ח אלול).
- ◊ כתב ביסוד ושוורש העבודה (שער י' פ"ד) **"רבים וכן שלמים נזהגים שמקבלים עליהם מר"ח אלול שלא ידברו שום שיחת חולין, ואשרי חלקם, כי אין כל דבר בעולם לטתרת הנפש כמו בלימת פיו משיחה בטילה, גם הוא תועלת גדולה מאוד ומאוד לכוונת התפילה שאין מבלבלין אותו מחשבות זרות, צא ולמד גודל מעלת הכולם פיו משיחה בטלה ממש"כ הארז"ל וז"ל 'מי ששומר עצמו בשתיקה ארבעים יום רצופים, בוודאי ישיג רוח הקודש בלי ספק'" עכ"ל, ועי' ידוה ל' כל הדווים" עכ"ל יסושה"ע. ואף ההפ"ן חיים זיע"א כתב בחובת השמירה (פרק א' אות י"ב) **"בימים הנוראים הקדושים בוודאי נכון מאוד להתנהג במידה הקדושה הזו (והשם עצמו כאילו) וכן שמעתי שנהג הגאון הצדיק ר' יצחק אב בית דין פטרבורג מר"ח אלול עד אחר יוהכ"פ היה משיג עצמו כאילם בעצת חז"ל, ^(י) והפחת לא יפחות עכ"פ מעשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים". ובפלא יועץ (ערך פ"ח) הביא דברי המדרש (שמות רבה י"ג א') **"אמר הקב"ה בריאת העולם אינה יגיעה לפני שנאמר לא ייעף ולא יגע, במה אני יגע, – במי שהוא מכעים לפני בדברים בטלים** (לא מדובר על דברים אסורים כי"א רק דברים בטלים!!!) כמו דאת אמר הוגעתם ד' בדבריהם". ואף הגר"א זיע"א כתב באגרתו **"וכל כף הקלע חבל בחבל פיו של דברים בטלים, ועל כל דיבור חבל צריך להתקלע מסוף העולם ועד סופו וכל זה בדברים יתרים וכו' ועד יום מותו צריך האדם להתיימר, ולא בתעניות וסיוגים, רק ברסן פיו ובתאוותו, וזהו התשובה, וזה כל פרי העולם הבא, וזהו יותר מכל התעניות וסיוגים בעולם, וכל רגע ורגע שהאדם חוסם פיו וזכה בשבילו לאור הגנוז שאין מלאך זורח ובריה יכולים לשער, ובזה יכופר לו כל עוון, וניצול משאול תחתית... והעיקר לזכות לעולם הבא – בשמירת פיו, וזהו יותר מכל התורה והמעשים, כי הפה קודש קדשים" עכ"ל.******
- ◊ השאלה העומדת בפני האדם היא: כמה להתחיל? אדם החולה בכל נפשו צריך להתחיל ברפואה רוחנית אשר ביכולתה לרפא את כל נפשו מתחלואיו הרוחניים, ואין לנו רפואה בטוחה יותר לכל מחותיו הרוחניים של האדם כמו שני דברים: א. לאחוז בפלך השתיקה, לא רק מדברים אסורים אלא גם מדברים בטלים ומכל דיבורים שאינם של תורה ויראה ואינם נצרכים לו. ב. לאחוז בפלך שקידת התורה. דברים אלו חוץ מאשר שכרם עצום למאוד, ואי הוזהרות בהם גורם לעונשים חמורים ח"ו ל"ע, בנוסף לכך דברים אלו משנים את כל מחותיו הרוחניים של האדם מכל וכל עד שבזמן קצר יכול להגיע למדרגת צדיק גמור, רפואות אלו הם כלליות לכל הגוף ומרפאות גם את כל האיברים כולם, ובנוסף לכך הנהגות אלו מייצבות את האדם ומעממו בעולם הזה, משא"כ מי שפיו פתוח לכל דברי בטלה, מה מאוד מגונה הנהגתו מלבד עונשו הרב. נחזיק איפוא מאוד שהקבלות הראשיות שמקבל האדם על עצמו בימים אלו יהיו בענינים אלו (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – ספר 'אני לדודי' עמ' י"ב).
- ◊ ישנם גדולים שהיו מתענים באלול תענית דיבור. הגר"ש וולבה זצ"ל היה מתענה באופן שהוא מצידו לא היה פותח לדבר, אך אם אחרים פנו אליו השיב להם. לנו אולי קשה לקבל תענית דיבור מושלמת אך בכל זאת כדאי להקפיד שהדיבורים יהיו רק בדברים חשובים, ולחיימנע ככל האפשר מדיבורים מיותרים, וגם זה שייך למעלה הגדולה של תענית דיבור. ועל כל פנים האיסור להפסיק באמצע הלימוד לדברים בטלים שהוא עוון מאוד חמור, הוא בכוחו של כל אחד מאתנו ולכל הפחות ראוי באלול שנשתדל להקפיד בזה מאוד (תהנ"צ רבי ד"ח יפה זצ"ל – 'עבודת הימים הנוראים' עמ' ד').

(ט) ובספר 'ממדת ימים' (ח"ג פ"ב אות י"ב י"ח הוצאת מכון חמדת ימים) כתב "ראוי להודיע לבני אדם גבורותיה ומעלת יקר תפארת גדולתה של קימה לנדד שינה מעייניו לשחר פני אבינו שבשמים בבקשה ובתחנונים ובדברי תורה בשאר ימות השנה כי רבה היא אשר אין למעלה הימנה, כאשר האריך הרחיב בביאור הרב החסיד בעל ראשית חכמה בשער הקדושה, ובפרט את אשר העמיק הרחיב ואסף המאמרים הבאים בספר הזהיר בעונש ביטולה ח"ו, וזה בשאר כל הימים, כל שכן בימים האדירים האלה לפני בא יום הדין הנורא כי קרוב יום פקודתם ודינם מגופם ובניהם וממונם לפני אלקי עולם ד', וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו וכמה בעלי הדין עומדים להשטיץ עליו על כל אשר פעל ועשה. ויתר חיצונים הנעשים ממעשיו הרעים אשר ילחצוהו להשיב לו כדי רשעתו פצע וחבורה ומכה טריה, ולא זורה ולא חובשה ולא רוככה כי אם במעשים טובים ותשובה שלימה. וביותר בקיום מצות נדוד שינה מעיניו לקום בעוד לילה שמבטל מעליו כל הקליפות ובעלי הדין והיו כלא היו, כמו שאמרו בזוהר פרשת ויחי זה לשונו בקיצור, זכאה חולקיה דההוא בר נש דאיהו קאים בההיא שעתא ואשתדל באורייתא, כיון דאיהו פתח באורייתא, כל אינון זינין ביישין אעיל לון בנוקבא דתהומא רבא וכפית ליה לחמור ונחית ליה מההוא גרם המעלות וכו' ע"כ. ואם ביתר הימים ראוי לרדוף בקיומה לבטלם, כל שכן וקל וחומר בימים האלה הנזכרים ונעשים, ואותה אנתנו מבקשים להעביר המשטינים הרעים מעלינו שראוי לרדוף אחריה כאשר ירדוף הקורא בהרים".

(י) כשהיה הגר"ש שבדרון זצ"ל מאורס, אחד מהדברים שסיכם עליהם עם כלתו היה שבכל יום שני וחמישי מהזריחה ועד צאה"כ יהיה בתענית דיבור, וכמו"כ מר"ח אלול עד אחרי יום כיפור, ולצורך גדול ידבר בלשון הקדש ובקצרה. וכן הוה. שישים שנה היה הגר"ש בתענית דיבור יומיים בשבוע, כל שני וחמישי בימים, ובנוסף לזה ארבעים יום רצופים מר"ח אלול ועד אחר יוהכ"פ. - בימי התענית דיבור הרבה לבטא את עצמו בכתב, היה לו דפים ועטים כדי לדבר בכתובה, ולפעמים השתמש בצטוטים מתוך התנ"ך, ש"ס בבלי וירושלמי, או מתוך פרקי משניות שהיו שגורים על לשונו. כך נהג גם בשבתות וימים טובים, שהכתיבה אסורה. - באותם ימים שנעל את פיו בברית השתיקה, ביתו הצנוע התקלס באווירה עילאית מיוחדת, הגר"ש הוסיף שקידה על התמדתו. הוא התעטף בתורה, צלל ביתר עמקות בד' אמות של הלכה. על פי רוב היה ספון בחדרו עטור בטלית ותפילין, מכוס בגמרתו, ועטו הנובע אינו חדל מלרשום חידושי תורה. סדר המוסר באותם הימים היה נשמע חודר יותר. בני הבית מסביבו חשו בעליל את דברי חז"ל אודות השרוי בתענית שנקרא קדוש (קול חובץ' ע' 28, 90).

◊ מותוך פנקסי הקבלות של הגר"ש דבליצקי וצ"ל בין השנים תשי"ג – תשט"ז: א. תיכף אחרי ברכת התורה (הפסקים והלימוד) לומר: **אני מקבל עלי בלי נדר היום ובכל יום עול תורה** הקדושה בלב שלם, ואני מקבל עלי כל שמירת לשון, ובפרט: **שלא לדבר משום איש כי אם לצורך גדול מאד וגם אז בישוב גדול. ב. שלא לישב ושלם לעמוד בשום חבורת מדברים. וליזהר בפרט בתכלית מאונאת דברים וליצנות. ג. באם ישאלוני אודות מו, ללמוד לשוני לומר איני יודע ולא יותר. ד. אולם היבא ששמע ח"ו לח"ר על אחד אזי תכף לחפש עליו זכות בכל כוחו. ובשנה אחרת: ה. להשתדל מאוד בענין שמירת הלשון, ובפרט לעמוד כחומה שלא לשוח באנשים (אפי' ברשעים גדולים) אלא לצורך גדול. ובפרט בענין ליצנות ואונאת דברים שהוא לאו גמור כאכילת דבר אחר ממש. ו. בשבת ויו"ט שלא לדבר כלל. ז. לחשוב לפני הדבור אם אין שום איסור בדבור זה שאדבר, שלא לבטל הזמן, ולשמור הרגעים ולהקפיד על עבירה של ביטול תורה. ח. תיכף לאחר ברכת התורה (הפסקים והלימוד): לומר כל בוקר אני מקבל עלי בלי נדר להזהר היום מאד מאד מכל חלקי הדבור האסור ומכל שיחה בטילה וחשש של שיחה בטילה ודברים בטלים.**

◊ "אין דבר יקר בזמן, כי בזמן הקצוב שנתן הקב"ה לאדם בחסדו יכול להנחיל לעצמו נצח. ובעינינו אנו רואין, כי מי שאינו שומר את כח הדיבור שלו, בלא אצלו בכל יום מדרתו ורצינו זמן רב, לפעמים כמה שעות, ולכל הפחות שעה אחת ביום הולכת אצלו לטמיון, שדיבר עם אנשים אפילו דברים שאינו נוגע לו לעסקו, רק פטפוטי דברים בעלמא. וידעתי גם ידעתי, שמי שירצה להתעקש יאמר שלא כן הדבר, אבל כשיתבונן האדם בעצמו לצרף כל הדברים שדיבר ביום, שלא היה מוכרח לדיבורים האלו, ימצא שכיח על זה שעה או שתיים מהיום, ובחשבון הדיש הוא שלושים שעות ובחשבון שנה אפי' אם לא נחשוב רק שעה אחת ביום, יצטרפו יותר מ-350 שעות שהלכו אצלו לטמיון!!! ובודאי לא ישתכר כזה לא עולם הבא ואף לא עוה"ז, ורק זה הרווח שיחסר לו על ידי זה חלק גדול בתורה, כי ה' יתברך נתן לו לאדם, חלק החיים כפי צורכו לתורתו ועולמו, כמו שכתב ח"ה"חובת הלבבות", והוא חסב את החלק לדברים בטלים, ולבו מה שמגביל בהם בודאי לשחר וריבולות ואונאת דברים ושאר דיבורים אסורים. – אכן לחיפך מי שנדבה רוחו לשמור כח הדיבור שלו, ואיש כזה בודאי לא ילך לשום חבורת אנשים, כי שם אי אפשר שלא יכשל בדיבורים אסורים שדיבר בעצמו, או עכ"פ בשמיעת לשח"ר ורכילות וליצנות ושאר דיבורים אסורים, או כשמודמן עם אדם אחד שלא לדבר על אודות שום אדם, איש כזה בודאי יתווספו לו כמה עשרות שעות בשבוע, שיחיו פנויות לו ללימוד התורה ולקיום המצוות. וזהו שאמר הכתוב: "ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי חי הבלך וגו'", כי הוא חלקך בחיים; ואשה אשר אהבת הוא רמז על התורה (ומה שאמר: אשר אהבת, שאין אדם לומר תורה אלא במקום שליבו הפין). והזהיר לנו הכתוב, שלא יחסר יום אחד מן התורה, כי הוא חלקך בחיים. ואמר 'הבלך' לרמזו, מי שמתבונן בעצמו לשמור כל הימים אשר חי על האדמה, שלא ילך ממנו יום אחד לריק, מי שמבין בדרתו ושכלו שהעולם הוא עולם של הבל, ולא נשלח לפה רק לעשות שליחותיה דמריה עלמא להשיג חלקו בתורה וקיום המצוות, כדי לאור באור החיים לעתיד לבוא, ע"ז האיש נוכח לקוות בו שישמור ימיו, שלא ילך ממנו יום אחד לאיבוד. כלל הדברים: כמו העשירים הגדולים, שיש להם השטרות הגדולים על כמה אלפים (הנקרא סטרעס), שומרים בתכלית השמירה על כל שטר ושטר שלא יאבד ממנו, כי כל אחד ממנו הוא החלק מעושרו, כן צריך ממש האיש הנלבב לשמור את ימיו ושעותיו, כי כל יום הוא חלקך בחיים. והנה ידוע מאמר החכם: אין אכירה כאכירת הזמן, כי כשיאבד לאדם דינר מביסו, יכול לקוות שימצאנו, או שיוזמן לו ה' יתברך דינר אחר תחתיו אבל אם תעלה לו שעה בתוהו, לא ימצאנה עד עולמי עד, וירגיש דבר זה כשיבוא לחשבון לעתיד לבוא, ויעריכו לפניו במה הוציא את ימיו ושעותיו, כמו שכתוב: 'אוכיחך ואעריכה לפניך' ואמר חז"ל: שמאירין לו כל מעשיו בפניו, או ינחם בעצמו על הנהגתו, אבל מי יוכל להעיל לו אז. ואשרי מי שיתבונן בכל זה בעורו בחייו (תחפין חיים ויע"א – 'שמירת הלשון' חלק שני פרק ו').

♦ ♦ ♦ ♦

◊ כן אדם אם תתן גם לימים אלו להתכונן ולברוח ממך, מה יהיה באחריתך? – אל תתן לימים אלו לברוח!!! אחוז בהם ועשה כל מה שבכוונך ואף יותר מכך, שב פעם בפעם בימים אלו בהתבודדות ותעלה על ליבך ורעיונך כל אשר עשית מנעורך ועד יום זה, הלא תדע כי הכל חריט על הספר ולא נאבד אפי' פרט אחד, ואם בעל נפש אתה, הלא פלגי מים ירדו עיניך. – אכן ידוע תדע כי אתה עומד בהודמנות נפלאה שכל אלו החטאים והעוונות לא יזכרו ולא יפקדו עוד לעולם ואדרכה יחפכו לזכויות, ומי יודע אם תזכה עוד פעם לימים נפלאים אלו!!! לפיכך, כל אשר בכחך עשה, ההפך לאיש אחר וניצלת (הגר"ש דבליצקי וצ"ל – ספר 'אני לדודי' עמ' צ"א).

◊ אחת מהנהגות עבודת האלול, לעשות ולחטוף מצוות ומעשים טובים ככל שביכולתו, ולא לזלזל אף בדברים הנראים קלים, כי אין כלל דברים קלים, כי הירא והחרד אינו מזלזל במאומה, ומנסה להציל עצמו כמה שיוכל. גם אינו יודע ומכיר את משקל המעשים, ואינו יודע איזה מעשה יצדק לפני בורא, לכן חייב לעשות הכל. גם יסוד ההכנה לר"ה היא קבלת מלכות, והזהירות וההקפדה במצוות קלות מיסודי מלכות (אור יחזקאל עמ' ק"א, ע"ה, ר"ב). אין דבר קטן, כל השתדלות, כל התחזקות בתורה ומצוות משנה את כל האדם, ובכוחה לקבוע לדורי דורות (מפקדיך אבתבון) (קנטרס 'פתחי תשובה')⁽⁸⁰⁾.

◊ "פעם אחת שאלתי למורי האר"י ז"ל, איך היה אומר לי שנפשי כ"כ מעולה והרי הקטן שבדורות הראשונים היה צדיק וחסיד שאין אני מגיע לעקיבו, ואמר לי, דע לך, כי אין גדלות הנפש תלויה כפי מעשה האדם רק כפי הזמן והדור ההוא, כי מעשה קטן מאוד בדור הזה שקול ככמה מצוות גדולות שבדורות אחרים, כי בדורות אלו הקליפה גוברת מאוד מאוד לאין קץ מושא"כ בדורות ראשונים" (רבי חיים ויטאל וצ"ל שער הגלגלים דף ס"ב) – הובא בקנטרס עצות לזכות בדין בימים נוראים להגר"ח קרלנשטיין וצ"ל עמ' ע"ג).

♦ ♦ ♦ ♦

◊ יקירי ירושלים נהנו להתחיל מט"ו באב ללמוד סדר תיקוני זוהר עד יוה"כ^פ (דיעו' בהקדמת 'כסא מלך' לתק"ו, שהלימוד כזה בחודש אלול מטרה הנוף ומקדש הנשמה אפילו בגירסא בעלמא כאן מבין פירוש אסור, וסגולת לקרב קין הנאולה כ"ב. וז"ה באור צדיקים (ס' ל"ז ס"ב) דכתב 'אשרי מי שישלם ספר התיקונים בימים אלו') [נשעי גבריא'ל בין המצרים ח"ב פצ"ח ספ"ז עמ' תקס"ז]. (וכן בספר הק' 'חמדת ימים') (ח"ג פ"א אות ל"ג ל"ה הוצאת מכון חמדת ימים) כתב "האנשים הנגשים אל ד' קורין מידי יום ביום סוד התקנים האלה באידרא עד יום הכפורים ולא יעדרו דבר, ואף למי שאינו יודע ואינו מבין מה שקורא אפילו הכי הלשון של זוהר מסוגל לנשמה ובפרט באידרא, והיא מבפנת עין ומתקן את הנפש ומבטרת כל המשטינים ומקטרגים מעליו... ומרחי"ז ולח"ה היה מהלקם לארבעים חלקים חלק אחד בכל יום מאלה הארבעים יום מראש חדש עד יום הכפורים וכן נוהגין פה ארץ ישראל תובי"ב רבים מאנשי מעשה אנשי חיל וראי אלקים". וכן בכף החיים תקפ"א קט"ז הביא 'יש נוהגין ללמוד התקנים של זוהר בימים אלו דהיינו להתחיל ברי"ה אלול ולסיים ביוה"כ"פ).

♦ ♦ ♦ ♦

◊ בימים אלו ירבה בחסד, פוק חזי מה שכתב באור הישר (עמוד גמילות חסדים פרק א') כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים, ואין מוקדקין עמו בתפילתו, ומקבלין אותו בפנים מאירות, והרבה מליצי יושר עליו בבי"ד של מעלה בעת משפטו בא לנגדו. ע"כ. על כן בימים אלו יש להשתדל ביותר במידה זו בכל האפיקים שניתן לעשות (הגר"ש דבליצקי וצ"ל 'אני לדודי' עמ' ע"ה).

◊ בלומזא היה וועד של רבי אליהו דושניצר וצ"ל, הוא בחר את המוכתרים והדריך אותם בקביעות. באחד הוועדים, הוא דיבר על חסד. הוא וצ"ל ביאר שאדם מוכרח לעשות חסד כל יום, איזה חסד שיהיה: לעזור לאיש זקן ברחוב, לפייע לבחור בישיבה למצוא את הספר שמבקש וכיוצ"ב, וכך עשו, הקפידו לקיים מצות גמ"ח כל יום. היה וועד אחר שעורר מאוד על הכוונה של ברכה ראשונה ב'שמונה עשרה', רבי אליהו וצ"ל ביקש בוועד אחר שלא נצא לרחוב ריקנים: כשיוצאים לרחובה של עיר שיהא מונח בראש כמה משניות בעל פה או כל דבר דומה לחזור עליהם ולהיות שקוע בהם, לא לאבד את הזמן ברחוב, ולהיות מרוכז בעניני תורה ויראה ('קול הציב' עמ' 509).

◊ היודע על בני אדם חזקקים לישועה בכל ענין שיהא, ומרחם עליהם ומתפלל עליהם מעומק ליבו הרי הוא בכלל "מרחם על הבריות" ויכל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים" (שבת קנא) ובכלל זה אף המרחם על בעלי חיים (ויעו' ב"ט פה. דרכי הק' אמר לשפחתו להניח מלסלס חולדות, ומשום דריחם על הבריות, ריחמו עליו מן השמים וסילקו ממנו היסורים) (גליון 'יד ביד' ראש השנה).

✎ ————— ✎
(יא) ובספר 'חמדת ימים' (ח"ג פ"א אות ס"ה הוצאת מכון חמדת ימים) כתב "ישתדל כל אדם בימים האלה לרדוף אחר בתי מדרשות לשמוע דברי אגדה, ולענות קדיש אמן י"ה שמיא רבא אחריה, אף אם אין דרכו בכך בשאר הימים... וכן נהגו חסידים הראשונים ע"ה מטעם המדרש שכשעונים אמן י"ה שמיא רבא על דברי האגדה, אפילו נחתם גזר דינם אני מוחל להם ומכפר עונותיהם של ישראל, ואותה אנו מבקשים בימים האלה כי זמן כפרה לכל היא ועת שעירי רצון להפתח".

♦ ♦ ♦ ♦

◊ יעמוק בתשובה בכל החדש הזה ותשובתו תהיה בשלשה אופנים בד בבד: א. יקבל על עצמו בהסכמה חזקה לפרוש מדבר אחד שהוא בגדר עבירה שעד היום לא היה נוהר בזה, וכל אדם יודע מרת נפשו, ויהיה זה בין בעוונות שבין אדם למקום ובין אדם לחברו, ועיקר תשובתו הרמה יהיה בפרט הזה, ובפרט שלא ישוב לחטוא ולהכשל בזה בשום אופן כלל וכלל, וישים אל לבו דברי הוזה"ק בלק דף קפ"ה ע"א כי צריך תיובתא ובעונתא ועובדון פבין ודמעין פגאיון. ב. יקבל על עצמו בלי נדר איזה תוספת עבודה או הנהגה בקום ועשה בדבר שלא נהג בזה עד הנה וישמור על קיום הדבר כיתר לא ימוט. ג. יהווה בתשובה כללית על הכל באופן כללי, ובכדי להמחיש תשובה כללית זאת ישתדל בכל פעולה ופעולה ובכל עבודה ועבודה שעושה להעלות אותה למדרגות יותר גבוהות ולעשותה בתוספת כל שהיא מאשר בכל השנה ותהיה תוספת זו בין במחשבות קדושות ותוספת כוונה וטהרה ובין במעשים בפועל, והיינו להוסיף דקדוקים במעשה ממש בדבר שהוא עושה כעת ... וכן בכל דבר ודבר ישתדל למצוא איזה תוספת. ובחלק שלישי זה של תשובתו הרמה די אם יהוה עוד אחר יוהכ"פ אם יקשה לו להחזיק בזה כל השנה, [ותנאי שאחר יוהכ"פ יהווה עכ"פ לקיום המצוה כבראשונה על הצד היותר נעלה ואף שיהיה זה כפי הבחינה הקדומת, וכפי המדרגות שבהם קיים קודם] (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – ספר 'אני לדודי' עמ' קמ"ב – קמ"ג).

♦ ♦ ♦ ♦

◊ **העוסק בבדיקת דרכיו, בהתעוררות בשינוי מעשה וכיוצ"ב, הרי הוא מקיים מצות עשה דאורייתא של 'תשובה' (ונו"י בס' בית אלוקים למכ"ט, ד"ש ג') מצוות שמעלתם שהם מוללים את כל התורה: תורה, ע"ז, ותשובה, ועל כן מצות 'תשובה' מעלתה על כל המצוות עיו"ש).** ומצוות צריכות כוונה, ועל כן כשפותח אדם ספר מוסר או כשעוסק בחשבון הנפש יכוון לקיים בזה מצות תשובה, וכמו"כ בכל חיוזק בתורה ותפילה, ובכל מעשיו כשמשתדל להשתנות, יכוון לקיים בזה מצות תשובה. ואמרו חז"ל: "יפה שעוה אחת בתשובה ומעשים טובים, מכל חיי עוה"ב". – וכמה שעות של עסק בתשובה יש בכל ימים אלו, והמנצל ימים אלו, ומכוון בהם למצות תשובה, יוצא עם שקים מלאים של מצות עשה של תשובה, היפים מכל חיי עוה"ב. וכמו"כ יכול להוסיף מצוות רבות, כמצות 'יראה' (שנפלה ג"כ פעמים בתורה – ע"י ספר 'מעלות התורה') שמקיים כשעושה חשבון הנפש, וכשלומד מוסר, ובכל הפעולות שעושה ומשתדל להיטיב דרכו (ד"רשו' ח' בהמצאו' עמ' ס"ז).

♦ ♦ ♦ ♦

◊ בתפילות כחדש אלול בברכת "השיבנו אבינו" וכו' יאמר ה'יהי רצון שתתחור חתירה וכו' להשיב בתשובה שלימה לכל פושעי עמך' וכו' [וכמו שכתב החפד"ח הימים בפרק ו' מר"ה]. – וכשיאמר 'צדקנו במשפט' בברכת "השיבה שופטינו", יכוין להתפלל במחשבתו שהקב"ה יצדיק כל עמו ישראל כל אחד ואחד ביום המשפט הנורא הבעל"ט בר"ה, וגם יכול לפעמים לפרש שיהיה ביתר פירוש, ואח"כ יחזור ויאמר התיבות 'צדקנו במשפט' כדי שיהיה מעין ההתימה סמוך להתימה. – וכמו"כ ישתדל לומר כל יום לפחות בתפילה אחת יח"ר מחדש בשומע תפילה שבו יתפלל על כללות השנה הבאה שתהיה טובה בכל המובנים לכל אחד ואחד מישראל (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – 'אני לדודי' עמ' קמ"ג).

♦ ♦ ♦ ♦

◊ בכתבי הסבא מקלם (עמ' ט) הובאה ההערה אשר היתה תלויה על דלת בית התלמוד תורה דקלם כל חדש אלול: "הנה מחידוע אמרו ז"ל (ר"ה לה, ב) "אמרו לפני וכו' מלכויות כדי שתמליכוני עליכם" וכאשר נתבונן על תוקף קיום המלוכה של בשר ודם הוא רק כשעבדיו כולם כאיש אחד לעבודת המלך, זהו קיום המלוכה, ואם ח"ו יפול פירוד בעבדיו המלך ניתק קשר המלוכה וח"ו העולם חרב, כאמרו ז"ל (אבות פ"ג מ"ב) "אלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו" וא"כ אחדות העבדים הוא קיום המלוכה. – וכבר כתב ר"ת ז"ל בס' הישר כי מעבודת מלך בשר ודם ניקח דרך עבודת מלך מלכי המלכים הקב"ה. וממילא נבין כי עיקר "שתמליכוני עליכם" היינו אחדות עבדיו ית', וכענין שנאמר (דברים לג, ח): "ויחי בישורון מלך – אימתי – בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל" (ילקוט שם) ולפניו ית' הסתר כבנלווי. על כן חובה עלינו קודם יום הדין הבא עלינו לטובה לקבל על עצמינו לעסוק בכל השנה במצות עשה ד"ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט, יח) ובזה יהיה אחדות בין עבדי ה' ית', ויעלה יפה בדינו מלכויות, שנכוון עיקר קיום תקפו של מלכויות, ובזה יבוא זכרוננו לפניו לטובה, ואם ח"ו עוון בדינו של שנאת הבריות, איך לא נבוש ולא נכלם להיות דובר שקרים ח"ו נגדו ית' לבקש: "מלךך על כל העולם כולו בכבודך" ואנחנו לעצמנו לא הכנו עיקר קיום של מלכות שמים עלינו בתקפו, הרחמן יצילנו, ונקבל על עצמנו עסק אהבת הבריות ואחדות. ובזה לאט לאט יוטב דרכו, וכבר שב בתשובה מעט לכה"פ, ומי יוכל לשער גדול הזכות לנו ולכל העולם כולו כשנזכר שיהיה לנו ציבור עוסקים בזה בכל השנה הבא עלינו לטובה. ואל יאמר האדם דבר קשה הוא מאוד, מלבד שגזרת המלך היא, אמנם נקח כי כשעוסק בזה ברעיונות מסוגלים לזה, יקל לאט לאט וישמח בזה מאוד, ובפרט על דרך תומר דבורה כמבואר ב"קול קורא". – ההערה הנ"ל אל תזוז מנגד עינינו כל השנה בל"נ. ונזכר כולנו לכתובה וחתומה טובה בתוך כל ישראל אחי"ר" (פנקס הקבלות – שער ראשון אות ד' עמ' ט').

❧ ❧ ❧

◊ יש אנשי מעשה נוהגים שבחדש הזה מפשפשים בדקדוקי מצוה להיות בודק ובוהן תפילין ומזוזות שלהם, וכל אשר ימצא שם בדק בשאר מצוות, והוא מנהג טוב (מטה אפרים' תקפ"א י' ויעי' הערה ^(א)).

אמירת תהילים בימים אלו

ג. נוהגין בכל יום של ימי החול מר"ח אלול ואילך אחר התפילה לומר בציבור עשרה מזמורי תהילים, ומתכוונים לגמור כל התהילים שני פעמים קודם ראש השנה (והוא עולה כמנין כפ"ד). (וביהי רצון שלפני אמירת תהילים יש לדלג תיבות "בהם שבעים שנה"), וב"היי רצון" שאומרים אחר התהילים כיון שאין אומרים ספר שלם, יש לומר "בזכות מזמורי תהילים שקראנו לפניך בזכות פסוקיהם ותיבותיהם" וכו' (ואחרי ה'יהי רצון' אומרים קדיש יתום ^(א)). ובימי התשובה שבין ר"ה ליוהכ"פ אומרים יותר מעשרה מזמורים בכל יום בכדי לגמור כל התהילים פעם שלישית קודם יוהכ"פ (מטה אפרים' תקפ"א ח' וה"ר במשנ"ב שם סק"ג).

ד. "באמירת תהילים האריך החסיד השל"ה בתוקף יקר גדולתו שבחו ותהילתו, ודכלהו איתנהו ביה, ודינא להיהוה מאוד לאמרו בקול נעים ובנחת וכוונה שלימה, לא כמנהג הפוך בעו"ה שאומרים אותו פסוק חליפי פסוק בחטיפה ובמרצת רבה וברדיפה זה את זה, לא הרי זה כהרי זה, ואינם משיגים זה את זה, בסירוגין ובדילוגין, הייטב בעיני ה', ואם קשה על איש אריכת הזמן, על זה נאמר טוב מעט בכוונה" (מקור חיים' לבעל החור"י סי' א').

◊ כתב הלבוש (סי' א' דין ט') "עיקר המנהג באמירת המזמורים של תהילים (בכל השנה), הוא ממה שכתב בעל שערי אורה בתחילתו שהוא להכריח המקטרגים קודם התפילה, כדי שתעלה התפילה אח"כ בשל"ו בלי שום מקטרג. ושלכך קראם דוד מזמורים, על שם שהיו מחתכים להם דרך לעלות התפילה" עכ"ל (והביאו המשנ"ב בקיצור בס' ו' סק"ח דעל כן טוב לאומרים קודם התפילה). וב"אלף המגן" כתב: "הרגיל בתהילים, דחה כל מיני פורעניות ופגעים רעים מעליו ומעל בני ביתו ומשפחתו וכל בני דורו, ומגלגל עליו ועליהם כל מיני שפע ברכות טובות והצלחות ורחמים וחסדים, ואין לך דבר להגין מפני המזיקין כאמירת קדיש על התהילים" (אלף המגן' תקפ"א סק"ח). ^(א) וצריך לומר התהילים במתן, ולא להטות הפסוקים (אלף המגן' שם).

❧ ————— ❧

(יב) מבואר דאנשי מעשה יש להם לבדוק המזוזות והתפילין כל שנה בזמן זה, אכן הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר דמסתבר שכונת המטה אפרים דווקא כשיש איזה רעותא (שנפסלו), אבל אם אין שום רעותא, מספיק לבדוק המזוזות פעם בשלש וחצי שנים (כמבואר ביו"ד רצ"א ס"א דצריך לבדוק המזוזות רק פעמיים בשמיטה) ותפילין כל זמן שמניחים אין צריך בדיקה כלל (כדיעוי שרע ל"ט י') (ספר 'מי הרחמים' להגר"ד ספטימוס שליט"א ע' ד', וצ"ח שם לערוך השלחן [י"ד רצ"א א'] דכתב ד"מקום המיוחד לריקבון כגון שיש שם לחלוחית כמו שהרבה מצוי במדינתנו יש לבדוק חדר לכה"פ פעם בשנה וכן אני נוהג' עכ"ל).

(יג) ואם אין עשרה בשעת אמירת תהילים וממתנים עד שיבוא אחד להשלים עשרה לומר קדיש, יש לשיר מזמור אחד ויאמרוהו אחר שישלימו עשרה, ויאמרו קדיש (משנ"ב שם).

(יד) ובקיצור השל"ה (סם חולין ונתנת תהילים עשר ספד) הביא בשם ספר "עמק המלך": "מצאתי כתוב בשם מהר"ר אביגדור קרא שמביא מעשה רב וגדול כח תהלים האומרו בכל יום: שמעתי מפי אבא מורי הק' הי"ד, כי בשנת ק"ב שנתים אחר הגזירות, נשאר כפר אחד סמוך לערפורט שלא שלטו בו האויבים, והיה מיושב בו איש מסכן וחסיד לא כל כך יודע לבד פשוטי המקרא, והיה זקן ונפטר בשיבה טובה. ותוך ל' יום לפטירתו בא בחלום

◊ "לפני יום בא ראש השנה כי אז באים בני האלקים להתיצב על ד' כמו שכתוב בזוהר שבאים לקטרג על בני אדם ראוי להקדים בקריאת המזמורים בימים האלה להכרית כל המקטרגים ולהשמדם עדי עד ומבטלים בהם כל מיני גזרות ורעות רבות... ראוי להחזיק בהם לקרותם בנעימה קדושה מידי יום ביום מימים האלה ויהיה לו למגן וצינה בפני הפורענות ויצא בדימוס וזכאי בדין" (המדרש ימים' ח"ג פ"א אות ל"ט מ' הוצאת מכון חמדת ימים).

... ❖ ...

◊ "כל המוסיף לבקש רחמים מר"ח אלול ואילך, זכות הוא לו" (טור ריש סי' תקפ"א).

תקיעת שופר

◊ "תניא בפרקי רבי אליעזר ... התקינו חכמים ז"ל שיהיו תוקעין בר"ח אלול בכל שנה ושנה, וכל ההדש, כדי להזהיר ישראל שיעשו תשובה שנאמר אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו" (טור תקפ"א).

◊ "עיקר התקיעות הוא לעורר לב העם ולהחריד ליבותם שיעוררו ליבם לתשובה, כי כן טבע קול השופר להחריד כמו שכתוב (עמוס ג' ו') 'אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו'" (הרי אדם קל"ח א').

ה. מיום שני דר"ח אלול ואילך (ור"א מיום ראשון דר"ח) מתחילים לתקוע תשר"ת לאחר תפילת שחרית ^(ט) (רמ"א תקפ"א א', 'מטה אפרים' שם ז', ומשנ"ב ס"ק ג'). (דבסידור דרך החיים [הובא במשנ"ב שם] כתב דמתחילים לתקוע ביום שני דר"ח, ובאגמ"מ אר"ח ח"ד סי' כ"א אות ה' כתב שכ"ה מנהגנו, אבל מקום שנהגו להתחיל מיום א', אין להם לשנות).

ו. אם אירע ששכחו לתקוע בשחרית יש להם לתקוע במנחה, ^(ט) אבל לא בערבית בלילה (אגרות משה אר"ח ח"ד סי' כ"א אות ה', וכ"ה בערוך השלחן תקפ"א י"ב דבלילה לא יתקעו בכל חרש אלול אפי' להתלמד, דאין לעשות התעוררות בלילה, דהתקיעות מעוררות המידות העליונות).

ז. המתפלל ביחידות אינו חייב לילך לשמוע תקיעת שופר בביהכנס" (דחקת התקיעה היתה רק בציבור ולא ביחיד ^(ט) (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' י"ח, וציץ אליעזר ח"י"ב סי' מ"ח). ויש האומר דנכון לילך לשמוע (הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'ידולה ומשקה' עמ' רי"ד).

◊ כתב השל"ה חק' (מסכת ראש השנה, פרק תורה אור, אות נג ד"ה וכל אדם יתעורר): "וכל אדם יתעורר מאוד בתקיעות של ראש חודש אלול, ... גם האדם יתעורר ויזכור בחטאיו ועוונותיו ופשעיו, ויעשה מוסכם חזק נאמן וקיים שלא יטעה עוד ולא ישוב לכסלה, ומודה ועוזב ירוחם. אחר כך בתקיעות בכל יום ויום, יקיים 'אם יתקע שופר בעיר, ויהיה חרד לעורר בתשובה ויתקן כל המעוות לעשות תשובה על כל ענין וענין, כי השופר מעורר על התשובה כענין שכתב הרמב"ם בשופר של ראש השנה (פרק ג' מהלכות תשובה ה"ד) ז"ל: אף על פי שתקיעות שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר, עורר ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וזהרו בתשובה" עכ"ל.

◊ כתב השל"ה חק' (מסכת ראש השנה, פרק תורה אור, אות נה ד"ה עוד יתעורר): "עוד יתעורר ברמז הקולות מה שמרמזים. ומתחלה, אקדים לך מה שכתבו הקדמונים (רמב"ם הל' דעות פ"ב הל' א' - ב'; שמונה פרקים פ' ג-ד'; חובות הלבבות, שער השבון הנפש פ"ג) בשם שיש להגוף בריאות, וחולי ומיתה, כן יש בנפש. ובריאות הנפש הוא קיום התורה והמצוות והנהגת המדות הישירות. והחולאים הוא בחסר מאלו הדרכים או בחלוף. והרפואות להם הוא התשובה הנמורה. וכמו שאם יכבד החולי במאוד מאוד בנוף, אזי מת, כן אם הרשיע הרבה אז חברת תכרת הנפש בר מינן, ועל זה אמרו רבותינו ז"ל (ברכות יח. ב') רשעים כחיייהם קרוים מתיים. לכך תוקעין תשר"ת. ופירשו רבותינו ז"ל (ראש השנה לג. ב), שברים הוא גנוחי גנה, בדרך החולים, ותרועה הוא יליל ובכיה, בדרך שבוכים על המתים. והנה עשה אלהים את האדם ישר, רק שהאדם מקלקל את עצמו, והוא עקש ופתלתל, על זה מורה תקיעה ראשונה, שהוא קול פשוט וישר. ואחר כך שהוא גנוחי גנה, רומז על חולי הנפש. ואחר כך יליל, רומז על הטאים גדולים, שהם מיתת נפש. על זה צריך האדם להיות גנוחי גנה וילל בבכיה רבה, פלגי מים ירדו עיניו ויחזור, כי השם יתברך מקבל השבים. וכשעושה תשובה שלמה, אז שב הוא לדרך הראשונה כאשר עשה אותו השם יתברך ישר. וזהו תקיעה אחרונה, שהוא גם כן קול פשוט וישר, כי טוב וישר ה', על כן הוא יורה הטאים בדרך. ... אמנם השם יתברך ברוך הוא ברחמינו וברוב חסדיו אומר, יעשה תשובה, ומביא זה הפסוק (תהלים כה, ה') 'שוב וישר ה' על כן יורה הטאים בדרך'. (וזהו שאמר הכתוב (תהשע יד, י') 'כי ישרים דרכי ה'. ישרים' - לשון רבים, כלומר, שתי פעמים ישר, דהיינו שעשה אותו ישר, וכשהוא ושב, מחזירו להיות ישר). כל אלה המחשבות יחשוב בכל אלול בעת התקיעות, ויעמוד באימה וביראה ורתת וזיע בשעת התקיעות, ויתודה וישוב אל ה' אלקינו" עכ"ל.

מזמור לדוד ד' אורי וישעי

ח. נוהגים מר"ח אלול עד שמיני עצרת [ונעד בכלל] לומר בכל יום בוקר וערב אחר גמר התפילה מזמור 'לדוד ד' אורי וישעי' (תהילים כ"ז) ('מטה אפרים' תקפ"א ו' ומשנ"ב ס"ק ב' ע"פ המדרש ש"אורי" זהו בראש השנה "וישעי" זהו ביהכ"פ ו"כי יצפני בסוכו" הוא רומז לסוכות), ואומרים אחריו קדיש [יתום] (משנ"ב שם). ומנהג אשכנז וליטא בארץ ישראל שבשמיני עצרת עצמו אין אומרים מזמור זה (וכן נהג החזון זצ"ל וכ"ה בשבט הלוי ח"י סי' פ"ז ^(ט) וכ"ד הגרי"י פישר זצ"ל - שו"ת 'אבן ישראל' ח"ט עמ' קי"ד וכ"ד הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'שומע ומוסיף' עמ' ד'), אכן קהילות החסידים בארץ ישראל נהגו לומר המזמור אף בשמיני עצרת (יעו"ל לקוטי מהרי"ח בשם סידור ר' שבתי שאומרים אותו אף בשמחת תורה) (הלכות חג בחג עמ' ו' בהערה) ולדעת הגר"א זיע"א (מעשה רב אות נ"ג) אין אומרים מזמור זה כלל.

ט. יש נוהגים לאומרו לאחר שחרית ומנחה ('מטה אפרים' תקפ"א ו' ומשנ"ב סק"ב, וכן מנהג המתפללים בנוסח ספרד), ויש נוהגים לאומרו לאחר שחרית ומעריב ('אלף המגן' שם ס"ק י' ולוח ארץ ישראל, וכן מנהג המתפללים בנוסח אשכנז).

י. המתפלל תפילת מנחה במגין נוסח ספרד ואמר עמהם מזמור זה, אינו צריך לחזור ולומר שוב בערבית, אפילו אם מתפלל כעת עם ציבור שאומרים (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' י"ח). ור"א דיאמר עמהם שנית (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ר"ה עמ' א' עהרה 3).

ישראל' עמ' י"ח). ור"א דיאמר עמהם שנית (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ר"ה עמ' א' עהרה 3).

לחכם אחד מופלג וחסיד, ונדמה לו שהיה עומד לפניו בתכריכין וספר קטן בזרועו, א"ל החסיד: וכי אינך האיש אשר קברנו ביום פלוני פה, א"ל: כן דברת, אני הוא. א"ל: ומה הספר הזה אשר לך? א"ל: ספר תהלים, ובאתי להזהירך שתזהיר את בני הישוב שהייתי דר בו, שיבריחו עצמם מן העיר ומלטו את נפשם, כי כלתה אליהם הרעה, וימלטו אל הקהילות, כי כל עוד שהייתי חי ששלמתי וגמרתני ספר תהלים בכל שבוע כמה שנים, בזכות זה האריכו בשלווה וניצולו עד הנה, ומעתה אין מי שיגן עליהם. והי בבוקר ותפעם רוח החסיד, ושלח שליח מיוחד לשם בכותבו והזהירם, והנה מקצת היראים (מ)דברי החסיד נמלטו וניצולו, ומקצתם שנתיאשו מהפורענות ונשארו שם ולא השגичו בד' החסיד עד שפגעה בהם יד ה' ומידת דינו. ומהיום ההוא שמעם אבי מורי הק' ז"ל הדבר זה, לא היה נמנע מלומר ספר תהלים כל שבוע ע"פ ז' חלקים. על כן אל תרפה ירך מזה, כי מי שהוא רגיל ודש בו בספר תהלים - דוחה כל מיני פורעניות וכמה פגעים רעים מעליו ומעל בני ביתו ומעל משפחתו ומעל כל בני דורו, ומגלגל עליו ועליהם כל מיני שפע ברכות וטובות והצלחות" עכ"ל.

(טו) ובטור תקפ"א כתב דבאשכנז נוהגים לתקוע בכל בוקר וערב אחר התפילה והזכור ברמ"א שם, אכן במטה אפרים שם ז' כתב "לא שמעתי נוהגים כן במדינתנו", וכ"ה בערוך השלחן (שם א') דאנו תוקעין רק בבוקר.

(טז) יעו"ל טור ריש סי' תקפ"א בשם פרקי דרבי אליעזר דמבואר דמנהג תקיעות חדש אלול הוא 'תקנת חכמים' (ה"ד לעיל) וכ"ה בלבוש תקפ"א א', דכתב דמה שאין תוקעין בערב ר"ה הוא "כדי להפסיק ולהבדיל בין זה השופר שהוא מתקנת חכמים לשופר של ר"ה שהוא מן התורה".

(יז) דכל דתקינו מעין המאורע תקינו, ותקנת התקיעה הרי היתה מפני שכך התנהגו בשעה שעלה משה להר בר"ח אלול. ושם איתא להדיא שהעבירו שופר במחנה "משה עלה להר" ו"במחנה" פירושו ב "ציבור" ולא ביחיד. וגם לטעמא דפרקי דר"א פמ"ו ורוקח סי' ר"ז ובטור דהמשכת התקיעה בכל החדש הוא כדי להזהיר על התשובה - הרי למדים זה ממש"כ "אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו" ו"בעיר" פירושו: בציבור. ויתכן דאף סברה איכא בהו: שהתעוררות מקול שופר מקבלים רק ששומעים קול השופר בציבור ולא כשתוקע ביחיד בינו לבין עצמו (ציץ אליעזר שם).

(יח) דהובא באחרונים בשם המדרש בדמזמור זה יש רמז לסוכות, וא"כ דוקא בחו"ל בדשמיני עצרת יושבים בסוכה יש לאומרו, אבל בארץ ישראל שאין יושבים בסוכה אין לומר "לדוד ד' אורי וישעי", עכ"ד (שבט הלוי' שם. ו'שומע ומוסיף שם).

◇ **"הא לך סוד גדול כל האומר מזמור זה מר"ח אלול עד אחר שמחת תורה, אפי' גזירה רעה כתובה על האדם מן השמים, יכול לבטלה, ומבטל מעליו כל גזירות רעות וקשות, ויוצא בדימום זכאי בדין. וצריך להזהר מאוד ומאוד שיאמר המזמור ערב ובוקר דבר יום ביומו מר"ח אלול עד אחר שמחת תורה, אזי הוא מוכטח שיוציא שנותיו וימיו בטוב, ויערב לו, ויכניע עיזו כל מיני מקטרגים... ובמזמור זה יש ו"ג שמות וכו'"** (ספר שם טוב קטן עמ' י"א י"ב).

...<...<

י.א. יהיה זהיר ביותר בחדש אלול בקידוש הלכנה (מטה אפרים' תקפ"א י').

י.ב. נוהגים כשכותב אדם לחבירו אגרת שלומים מר"ח אלול עד יוהכ"פ, רומז לו בתחילתו או בסופו שהוא מעתיר עליו שיזכה בימי הדין הבאים לטובה להיות נכתב ונחתם בספר חיים טובים (מטה אפרים' תקפ"א ט', ומקור הדין הוא במהרי"ל הל' ימים הנוראים. והובא גם באליה רבא ריש ס' תקפ"א).

◇ **"...חדש אלול אז מתגברות הטירדות והראגות הגשמיות יותר מכל הקיץ, ולמעשה יותר מכל השנה כולה, וזה מעשה בעל דבר המשתדל ומתנכל לאדם העובר לבטל אותו עד כמה שביכולתו מתורה ועבודה בימים יקרים אלו, שהן המה הימים המובהרים מכל השנה כולה ותמצית כל השנה. ודבר זה רואים בחוש ממש איך שההתגברות באופן משונה דווקא בחדש זה, ועל פי רוב בעוד"ר בשנה שעברה ובשנה זאת קרו טירדות משונות כאלו, אשר אם מתכוונים בהם רואים שיש כאן יד מכוונת לבתחילה לבטל מתורה ועבודה בימים אלו, ולפי"ז צריך לחשוב ולתכנן מה העיצה ומה יש לעשות נגד זה לימים הבאים ולשנים הבאות, כי קרוב הדבר להיאמר שעיקר הצלחת האדם בתורה ועבודה בכל ימי חייו, וכן לעתיד לבוא, תלוי בימי רצון אלו, ימים שאפשר להתעדין על הקב"ה, ימי דודי לי ואני לדודי, ואסון גדול הוא אם מפסידים אותם ע"י ריבוי הטרדות, וקרוב הדבר שצריך כל השנה לתכנן איך לא להפסיד אותם ומה יש לעשות, וצריך לתכנן עיצות ומערכות איך להצליח בהם, ואען ואומר כי עבודת הסרת ומניעת הטרדות מתחלקת לכמה פריטים. החלק הראשון: טרדות צפויות. – כשיודעים מקודם שיש דברים אשר מוכרחים לעשות בתקופה זאת כגון סיווד בית, תיקוני גג, הוספות בנייה וכו', לעשות כל המאמצים להקדימם לפני הימים הקדושים הללו, או לאחרם לאחר תקופת החגים. – כמו"כ מועדי תשלומים כגון פרעון חובות, התחייבות בתשלומים וכו' או הדפסת ספרים, קביעת זמנים ובירורי דין תורה וכו' לתכנן מראש שלא יהיו בימים אלו אפי' אם עי"ז יצטרך לשלם יותר, וכן כל מה שאפשר לתכנן להקדים או לאחר. – החלק השני: טרדות בלתי צפויות, כגון קלקולים פתאומיים הדורשים תיקון וטיפול מיידי וכיוצ"ב, לזה אין שום עיצה (אא"כ להתעלם מהם, דבר שלא ניתן תמיד לעשות) כ"א רק עיצה אחת: לאחוז בכל עוז בד' התנא הק' (אבות ג' - ו) שהבטחנו "כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ", ובמידה שיתגבר יותר לאחוז בעול תורה, באותה מידה יסורו ממנו כל הטרדות בס"ד. (וכן כתב מהרי"ח מוואליץ בכתר ראש את ע"א שבמידה שאדם בקומו בבוקר יקבל ע"ע עול תורה חזק, באותה מידה יסורו ממנו עול דרך ארץ ושאר טרדות). – החלק השלישי: הטרדות דכבר עדו עליה לפני שעשה העיצה של קבלת עול תורה, ובהם מוכרח בעל כורחו לטפל. – יבקש רחמים מאת בעל הרחמים שיוכל מהר לגומרם לטובה, וישתדל מאוד בכל עשייתם להעלותם למדרגות קדושה, היינו לכוון בהם כוונת "בכל דרכיך דעהו" ואז ישתבצו במערכת הימים הללו ג"כ בתור פריטים מקדשים שלא יפגמו כ"ז בכל המשך מערכת הקדושה, (ואין להשתמש בזה כ"א רק גבי טרדות דכבר עדו עליה, אבל לא להביא עליו טרדות בידי ע"מ לשבצם במערכת הקדושה ע"י העלאתם לבחינת בכל דרכיך דעהו) ועכ"פ אם רבו הטרדות אל יפול ואל יתייאש, כי הדבר ידוע ומפורסם ככו"כ ספרים כי עיקר מלחמת הבעל דבר הוא בימים קדושים אלו, וגם זה חצי נחמה שבו בחר הבעל דבר ולא לאיש החמוני שאצלו הכל חולך למישרים כמו תמיד, ויתחזק מאוד בד' אלוקיו לשמור על כל רגע פנוי לנצלו לתורה ועבודה ותשובה (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – ספר 'אני לדודי' עמ' ל"ט – מ"א).**

◇ שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך כו' ושפטו את העם משפט צדק (שם, יח). **דחנה הקדוש ברוך הוא שופט את כנסת ישראל בבוא יום המשפט בגדול רחמיו וחסדיו, אך צריכין אתערותא דלתתא לעורר את המדה של רחמנות למעלה, ועל ידי מה נתעורר אותו המדה של חסד, כשאנו למטה מתנהגים בחסד ומלמדים זכות על כל איש מישראל לדונן לכף זכות, ואז על ידי זה גם מלמעלה נתעורר אותו המדה, ומלמדנין גם עליו וגם על כל זרע ישראל חסדים, ואם כן האדם מעורר בעובדא שלמטה השער העליון לפתוח שערי חסד לחריק ברכה על כל זרע ישראל. וזה שכתוב 'שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך', רצה לומר שאתה בעצמך תתקן ותכין המשפט של מעלה על ידי 'שעריך', והוא השערים שלך שאתה עושה ומעורר במעשיך. וזהו 'ושפטו את העם משפט צדק', רצה לומר כל איש ילמד את עצמו להתנהג לשפוט את העם משפט צדק, ללמד צדקה וזכות על כל זרע ישראל, ואז האדם מעורר השער של מעלה, ועל ידי זה יוצא בדין וזכאי במשפט של מעלה, כי במדה שאדם מורד מודדין לו (פסטה ה, ב) (קדושת לוי דברים פרשת שופטים).**

◇ **"יקבל על עצמו בל"ג שבמשך מ' יום אלו יהיה אצלו בבחינת 'לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל' ולא ידבר על אף אחד אפילו על הגרועים שבגרועים, אלא שאין צורך לשבח אותם, רק ישתוק לגמרי מלדבר מהם. וכתב בספר מוכה הרבים פרק כ"ד שהוא הדין במפלגות עובדי ד' שבישראל שאצל זה לא מוצא חן ההנהגה של מי שהא מכיתה אחרת, כגון פרושים על חסידים וכדומה, שיחשוב שאם הוא בעצמו היה ממקום ומסביבה שלהם הלא היה גם כן בכח ובדומה בלימוד זבותים כאלה עי"ש. וזהו עבודה השייכת גם כן לימים הקדושים האלה שלא לדבר ושלא לדון לכף חובה אף אחד מישראל, והיא סגולה גדולה לצאת זכאי ביום הדין, כי ע"י זה ימליצו גם עליו ועל משפחתו רק זכויות ויצא זכאי ביום הדין ומי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב בשני העולמות יקבל בל"ג זה על עצמו ויצא זכאי ביום הדין" (הגר"ש דבליצקי זצ"ל 'אני לדודי' עמ' ק"ט).**

שתי שבתות אחרונות של השנה

◇ נמצאים אנו שבועיים לפני ראש השנה ומזכירים אנו תמיד מאמר הו"ל (שבת קמח) "אלמלא משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאליס", וא"כ שתי שבתות אחרונות של השנה, לו נשמרים כראוי היינו זוכים לגאולה העתידה, ומשום הכי מחובתינו להזהר במיוחד בשתי שבתות אלו בשמירת שבת. זכורני בשנה הראשונה בהיותי בקעלם היתה הקבלה ראשית לקראת ראש השנה להזהר בשמירת שבת (אור יחזקאל אלול – עמ' ש"ב ש"ל).

שבוע ושבת האחרונה של השנה

◇ איתא בגמ' שבת קי"ח: "אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל המשמר שבת כהלכתו, אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש – מוחלין לו, שנאמר 'אשרי אנוש יעשה זאת וגו' מחללו, אל תקרי 'מחללו' אלא 'מחול לו'. ויעני' ט"ז ס' רמ"ב דכ' להק' "איכא למידק אי לא עשה תשובה, שבת מאי מהני, ואי עשה תשובה, שבת למה לי". ותי' שם ד"נראה דמיירי שעשה תשובה אלא דתשובה לא מהני שיהא מוחלין לו [בלא יסורין] כדאיתא בפרק יום הכיפורים (יומא פו). עבר על כריתות ומיתות ב"ד, תשובה תולה ומיתה ממרקת, קמ"ל כאן דאם בעשותו תשובה שומר שבת כהלכתו, מהני תשובה שיהא נמחל לו [בלא יסורין].

◇ בספר "לב אליהו" (להנה"צ רבי אליהו לאפיאן זצ"ל סוף ח"ב מערכות התשובה סי' ו) חביא דבכל יום ויום מהשבוע האחרון של השנה יש בהם סגולה לתקן כל יום בימי השבוע שבכל השנה, "ולכן צריך להפחד מהימים האחרונים של השנה בהנהגה אחרת ממה שנהגנו עד עכשיו כדי לתקן כל ימי השנה, והיינו להתפלל בתשומת לב יתירה, לשמור את המחשבה, ולכוון בתפילה ובחזרת הש"ץ ועי"ז נתקן פגם כל הימים".

ועל כן כתבו הספה"ק מן הראוי להודרו בשבוע יקר ערך זה להתחזק בכל כוחו בכל חלקי עבודת ד' כשבראשם השקידה בתורה וזהירות מופלגת מביטולה, ושמירת מבואות פיו ולשונו מדברים בטלים וק"ו דיבורים אסורים, שלא יחמיץ ההזדמנות הנפלאה לכפר על כל השנה בעבודה של ימים ספורים.

עוד כתבו הם' להזהר וזירות יתירה בשמירת השבת האחרונה של השנה כדי לכפר בזה על כל שבתות השנה, "ותחילה עלינו לקבל על עצמינו, לקבל את השבת

בזמן הראוי, ובוודאי מחובתינו להקדים בכניסת השבת לפחות חצי שעה קודם" (אור יחזקאל, אלול עמ' שיג) (וביטוייה"ע שער ח' סוף פ"א כתב ז"ל "כתוב בספר התנין: אם נשמתי של אדם בנהיגה, בכל יום ישישי מוציאים אותה מנהיגה בעת שהיה רגיל בעולם הזה לשבות, וכן בתוספת מקדש על החול במוצאי שבת, המאחר – מאחרין אותו שלא להכניסו לנהיגה, והממחר – ממחרין אותו להכניסו, ועל כן צריך ליותר בזה מאוד, ומוטל על כל אדם להזהיר את בני ביתו על תוספת שבת, וביחוד בימים הקצרים של ימות החורף שרוב נשים מאחרין בהדלקת נרות עד קרוב לחשיכה, רח"ל, וראוי להזהיר אותם בנחת ובתוכחה". עכ"ל. ובפרו מגדים (א"א סוסי" רנ"ז) כתב "המסופק מהול על הקדש – מוספין לו חיים" ^(ט) ^(ט) **ויזהר לקבל השבת בנחת ובשמחה** (דקבלת פני השבת בשמחה הוא דינא דגמ' שנפסק בשר"ע (ס' רס"ב ג') "וישמח בביאת שבת, כיצא לקראת המלך וביצא לקראת חתן וכלה").

✧ אף בשנותיו האחרונות היה הגרמ"ש שפירא זצ"ל יושב בבגדי השבת כשנתיים לפני השבת לקיים מש"כ הרמב"ם (שבת ל' ז') "וישב כבוד ראש מייחל להקבלת פני השבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך". ולומד פרשת השבוע בעיון, תוך הקפדתו על הדלקת הנרות כחצי שעה לפני הזמן. לקבל שבת בישוב הרעת ובמנוחת הנפש. כשהוא פונה לסוכתו ושואלם אם אכן מחכים ומצפים המה לכניסת השבת כפי שמצפים לאורח רם מעלה, והביא הנהגת הרב זלל"ה מבריסק שהיה יוצא למרפסת ביתו כממתין ומצפה לקראת אורח גדול. ואף לאנשים שבאו לשפוך לפניו את לבם על צרתם ל"ע, ובקשו לברכתו ועצתו, אמר: על ידי קבלת שבת מוקדם זוכים למקור הברכה, כנאמר "לקראת שבת לבו ונלכה – כי היא מקור הברכה", – דבכדי לזכות למקור הברכה העצה לכן "לקראת שבת לבו ונלכה"... ^(טז) (השיבני שבת מלכתא' עמ' 33).

✧ כשהיה הגרא"ל שטיינמן זצ"ל באר"ב, תינו אנשי ליקווד לפניו את מר ליבם, שבכל יום יש צרות חדשות ומשונות ואסונות רבים פוקדים אותם רח"ל. בסוף שיחתו הביטל הישיבה אמר הגרא"ל: שבת היא מקור הברכה, חז"ל הבטיחו ששבת קודש מביאה ברכה לעולם, תתחילו לקבל שבת חצי שעה קודם, תכניסו את שבת המלכה הביתה, יחד איתה תבוא גם הברכה, והאסונות יסתלקו. ההכמחה היתה ברורה. וראה זה פלא, במוצאי שבת צלצל ראש ישיבת ליקווד שליט"א ואמר: בכל שבת יש שלשים ארבעים קריאות הצלה וידי המתנדבים עמוסות. אולם בשבת זו כמעט שלא היו קריאות. שבת שקטה עברה על ליקווד ב"ה, שיהו בכל נפלאותיו. וכמו"כ הגרא"ל זצ"ל כ' במכתבו: בס"ד י' כסלו תשס"ז לפ"ק לכ' עדת ישראל אשר ב... ה' עליהם יהי' שמעתי על האסונות שפקדו במקומכם ר"ל ואתם חושבים לנכון שיש בודאי צורך להתחזק יותר ביראת שמים כמובן אין איתנו וידע עד מה ועלינו להתחזק בכל העניינים, אבל מה שיש להניח מאוד ליותר בדברים שבין אדם לחבירו שזה מאוד חמור ויש להתחזק בענין שבת שכבר יפסיקו מלעשות דברי חול חצי שעה לפני השקיעה, וכל מה שמפסיקים מלעשות דבר שאסור לעשות בשבת זה מאוד חשוב, וידוע מאמר חז"ל בשבת (ק"ה ב') כל השומר שבת כדון אפילו עובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו, וכן כל עניני כיבוד בלבד ובכל הדברים, הכל לעשות לכבוד שבת ומאוד להזהר מלדבר דברי חול כבכח"ם ובפרט בשבת (כאיל תערו' גליון 229).

✧ יקבל על עצמו ללמוד הלכות שבת, כי כל שאינו לומד הלכות שבת ודאי נכשל בחטא, ולפחות באיסורי דרבנן (אור יחזקאל עמ' שיג) כמש"כ החפ"ן חיים (בהקדמתו למשנ"ב ח"ג) בשם היערות דבש "כי אי אפשר כלל במוציאות שינצל מאיסור שבת אם לא ילמד כל הדינים על בוריים היטב היטב" – והיינו שאדם שלא למד הלכות שבת כראוי מחלל שבת בוודאות כל שבת ושבת ר"ל!!!. אמנם מי שעדיין לא זכה ללמוד ולידע הל' שבת, יקבל על עצמו בל"ג בהחלטה חזקה, ליתן שימט לב היטב לפני כל תנועה של ידיו שאין בה חילול שבת ח"ו, להיות עירני שלא להזיז ידיו בשבת לשום מעשה טרם יחשוב במתינות ובנחת שאין כמעשה זה משום חילול שבת (ובפרט צריך וזירות מופלגת מלהכשל באיסור ברירה ומוקצה דבהם קרוב וקל להכשל יותר כשאין עירנות מספקת לתנועות הידים), וכמו"כ המרגניתא טבא לקדוש ד' רבי יהונתן משה דובער הלוי זיע"א (וא"ל – חובא בסוף ספר "אהבת חסד" לחפ"ן חיים זיע"א) בזה"ל "שלא להזיז ידיו בשבת ובויו"ט ובמועד לשום פעולה אם לא יחקר מתחילה וישים אל ליבו אם אין בו חשש איסור שבת ויו"ט ומועד ח"ו". ע"כ. ויקבל על עצמו מעתה ללמוד הלכות שבת כסדר בזמן קרוב ושמור. ומרגלא בפומיה דהגר"ש אויערבאך זצ"ל דהאריך יתכן שלא יקדיש אדם מזמנו ללימוד הלכות שבת, הרי כל שבועה ימים יש יום שבת, וללא לימוד יסודי הרי איננו יכולים למצוא דינו ורגליו על כל צעד ושעל ביום השבת (והליכות שלמה' פסח עמ' ל' בהערה ^(טז)). ובחת"ס זיע"א (תורת משה בשלח דף כ"ה ע"א ד"ה הו"א) הביא "איתא בספרים כשם שהכנה לשבת מביא ברכה והשפעה, כך הלימוד בעניני שבת ובמסכת שבת מביא השפעה יתירה". – וכתב באגלי טל (בהקדמה) "ובחזרתי להדפיס תחילה בהלכות שבת יען שבש"ס סוטה שכל מצוה ומצוה נכרתה עליה ארבעה בריתות ללמוד וללמד לשמור ולעשות. ומבואר שללמוד וללמד הוא מחלקי המצוה, ומוכן שכשם ששמירת שבת שקול ככל המצוות, כן ללמוד וללמוד בהלכות שבת שקול כללמוד וללמוד בכל המצוות".

✧ בשפת אמת (מגילת ד.) כתב "דודאי נראה דתקנת משה רבינו ע"ה לדרוש בענייניו של יום (שתוקן שיהיו שואלין ודורשין בענייניו של יום הל' פסח בפסח, הל' עצרת בעצרת הל' חג כהן כדאיתא במגילת ל"ב וכדועי' שיע' תכ"ט ומשנ"ב סק"א ב') היה גם על שבת שהרי גם שבת כתוב בכלל המועדים, ואח"כ כתוב וידבר משה כו' וקאי גם על שבת ולמה לא היה חיוב בשבת... אי"כ פשיטא דבשבת נמי דורשין בענייניו של יום עכ"ל. וכבר כתב כן בספר חסידים (ס' קנ"ח) ז"ל "כשם שאמרו שואלין ודורשין בהלכות הפסח כך חיובא רמיא לדרוש ולתור לדעת הלכות שבת ולעבור עליהם לפחות פעם אחת בשנה". עכ"ל (חובא בפלא ויעין ערך "שבת").

✧ מרגלא בפומיה דהגר"ש אלישיב זצ"ל דחבא לעשות תשובה, ראשון לכל דבר הוא ללמוד הלכות שבת מרישא ועד גמריא (מפי נכדו הגרא"צ ישראלזון שליט"א). ויעו' עוד בבי' הגר"א ישע' א' – י"ג דה"משמרים את השבת כדת זוכין לקדושה ולטהרה".

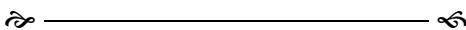
✧ החזו"א זצ"ל כתב באגרת לאחד שנכשל בחילול שבת בשוגג "ודקדוק בשמירת השבת בכל ל"ט מלאכות הוא הטוב שבתיקונים" (קובץ אגרות ח"ג קמ"ט חובא ב"מעשה איש' עמ' קל"ד).

✧ "נצייר בעצמנו אילו היה ברור בבירור גמור שכל המחלל שבת בדאורייתא או דרבנן מצמיח לו מיד את המחלה הנוראה ר"ל בגופו, כמה היה חרד על חשש חילול שבת ולא היה סומך כלל וכלל על כל מאן דהו אשר מקלו יגיד לו לומר מותר לך, ואם בשביל סכנה של חיי העוה"ז החולץ היה חרד כ"כ על אחת כמה וכמה שיחרד האדם על המחלה הנוראה של חייבי בריתות וסקילה, על המחלה הנוראה של "דינו כעובד ע"ז", על המחלה הנוראה של תרחווי כפירה ר"ל, אשר כל זה קשור בחילול שבת קדש שהשבת היא האות המקשרת אותנו בקשר ידידות לאבינו שבשמים כמש"כ כי אות היא וכו'" (הקדילות יעקב זצ"ל – היו עולם סוף פרק ח' בהערה).

...♦♦

✧ "מוטל עלינו לתקן ביום שישי זה את כל ימי השישי שבכל השנה כולה, ויום זה – ערב שבת צריך במיוחד תיקון גדול ... הלימוד הוא חלש יותר בערב שבת מכל ימי השבוע ... יום הוא מציאות והוא בעצמו יתבע את האדם, א"כ יש לנו להתבונן ולפחד שכל ימי השישי יצטרפו ויזעקו עלינו בדיון למה הזנחתם אותנו יותר מכל ימי השבוע ... האם זה כבוד שבת ליכנס ליום השבת בבטלה ושעמום ח"ו?! ולכן עלינו לידע כי יום השישי בשבוע הוא בחינת "מת מצוה" וחייבים להציל יום זה מבזיון וכשנתחזק בלימוד התורה ביום שישי זה נתקן בעזרי' כל ימי השישי שבכל השנה כולה" (הנה"צ רבי אליהו לאפאן זצ"ל – לב אליהו סוף ח"ב מערכת התשובה ס' ד').

✧ "לענין השבת קדש האחרון של שנה זו ... עלינו לידע ולהתבונן האין ליכנס בקדושה וטהרה ליום השבת, ובפרט שבת זו האחרון של השנה – לתקן כל שבתות השנה ... אמרנו בשם ספר קדוש אחד ... שכל עבירה ח"ו הנעשית בשבת קדש, היא חמורה יותר ממה שנעשית בחול, ביטול תורה של שבת חמורה יותר מביטול תורה של ימות



(יט) וכן ב'השלחן הטוהר' להגה"ק מקומרנא (הל' שבת סי' רס"א א') כתב "ותוספת שבת מן התורה... יחמיר הרבה, וימרה להדליק... ובוה יאריך ימים ושנים".

(כ) ובחפ"ץ חיים (שם עולם ח"א פ"ד) כתב "שמעתי בשם גדול אחד שאמר לפי מה שידוע מחז"ל דמי שישמר שבת בעוה"ז, אז גם שם (בעוה"ז) אפילו אם נתחייב ח"ו עונש גיהנום עבור עוונותיו אינו נענש ביום השבת, דנחשב לאיש ההוא זמן שבת מעט שהתחיל בערב שבת להתעסק בצרכי שבת, ומגינה עליו זכות השבת, ועל כן מאוד צריך להשתדל בענין צרכי שבת, וייטב לו בזה ובבא".

(כא) ישועות גדולות אירעו בזכות קבלת שבת מוקדם, ודוגמא לכך - יהודי חלה במחלה קשה ל"ע, ובא לשפוך צרתו לפני הגרמ"ש זצ"ל ולבקש ברכתו, אמר לו הגרמ"ש להכניס שבת מוקדם. וקיבל על עצמו כן, ולאחר זמן מועט נרפא. וכך היה בבתי ישראל מבוגרת שמולה לא האיר לה פנים, ובא אביה לפני הגרמ"ש בחודש טבת וביכה לפניו מצב ביתו, הגרמ"ש הרגיעו וניחמו כי עד פסח הקרוב תמצא זיווגה, הלה המשיך והפציר כי הוא רוצה כבר בפורים לראות את ביתו מאורסת, אמר לו הגרמ"ש: אם תקבל את השבת מוקדם - היא מקור הברכה, וכן הוה. וכן היה באחד שעסקיו לא צלחו, ובקש את ברכת הגרמ"ש זצ"ל ונענה כ"ל, וסיפר שמא ששמע לדבריו וקיבל עליו הכנסת השבת מוקדם וראה ברכת ד' בעסקיו. ועוד רבו הסיפורים על זו הדרך ואכמ"ל (השיבני שבת מלכתא' שם).

(כב) ובין קבלותיו של רבי יצחק בלאזר זצ"ל היה "ללמוד בל"ג בכל יום שו"ע אור"ח, וביותר הלכות שבת" (חובא בכתבי הסבא מקלם. פנקס הקבלות ע' קע"ט).

החול... וכן בצד הטוב כל מצוה הנעשית בשבת שכרה מרובה מאותה מצוה הנעשית בימות החול כי כשם שמצוות שבת שקולה כנגד כל המצוות כך המצוות הנעשות בשבת שכרן מרובה יותר – לכן ניקח את השבת הזה שיחיה לנו למליץ טוב, לשמור את המחשבה שלא להקפיד ח"ו על אף אחד, אפי' הקפדה בלב, כ"ש הקפדה במעשה ח"ו, לשמור את עצמנו שלא יפול בנו הרהור גאווה, כמו"כ שלא לחשוב משהו על חבירו, כלומר: יש אדם שאינו מדבר לשון הרע, אבל במחשבה אינו משים על ליבו וחורש כל מיני מחשבות רע על חבירו וכן דיברנו בענין אהבת הבריות" (הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצ"ל – לב אליהו סוף ח"ב מערכות התשובה סי' ז).

◇ "לפעמים רק מחמת אי התבוננות נמצאים אנחנו כמצב שהנהגתנו לא מתאימה את המצב שאנחנו נמצאים בו, או את הדיבורים והבקשות שלנו, והיות וצריך להיות כל אדם בר לבב טובו כבדו, לכן צריך פשוט רק לשים מעט תשומת לב שמעשינו יתאימו לכל מצב שהננו נמצאים בו אז. ולמשל: חז"ל אמרו במסכת שבת שבבילוי שבת כשארם יוצא מבית כנסת שני מלאכי השרת מלווים אותו לביתו, וכשמוצאים שבבית הכל מתוקן לכבוד שבת אז הם אומרים יח"ר שיחיה בן לשבת הבאה, ומטעם זה אנו אומרים 'שלו' עליכם מלאכי השרת', כשבאים הביתה בליל שבת. – ולפי זה היה צריך להיות שמיר שיוצאים מביהכנ"ס והולכים הביתה, היינו צריכים ללכת בחדרת קודש ביראה ובכבוד, כיאות ליורעים ומאמינים שיש לנו מלווים יקרים כאלה שמלווים אותנו הביתה כדי לברך אותנו בבית. ולמעשה אנחנו רואים שהדרך הזאת הביתה אינה תואמת בדיוק את ההליכה עם המלווים היקרים האלה. אנחנו עפ"י רוב שוכחים מהם ומתעכבים בדרך ולפעמים עומדים זמן רב לספר איזה סיפורים שאין בהם תורה ויראה, והלואי שלא יהיה בהם לשון הרע ורכילות ושאר איסורי הדיבור, וגם עצם הסיפורים כשאין בהם לח"ר ורכילות הלא אסור להרבות בשיחת חולין בשבת, ובפרט במעמד האורחים היקרים האלה שצריכים ג"כ להתעכב אתנו ולעמוד ולשמוע כל המעשיות האלה, וזה מאוד מכאיב להם כי הם לא יורדים מהשמים מגבהי מרומים בכדי לשמוע כאן דברי הבלים וברומה, ולכן בכדי להתאים את עצמנו למצב שאנחנו עומדים בו, אז הנני לבקש מכל אחד ואחד להתחיל כבר בליל שבת זאת האחרונה בשנה לפני יום הדין [ששקלה שבת כנגד כל התורה ואפילו עבד עבודה זרה כדורו של אנוש אם שומר שבת כהלכתו מוחלץ לו על הכל]. ואם כבר בליל שבת זה בל"ג כשנצא מביהכנ"ס נזהר לא להסיד דעתנו כל הדרך מהמלאכים המלוים אותנו ונלך בכבוד ראש ובריאה, ונדבר בדרך רק מעניני שבת או פרשת השבוע או שאר דברי תורה ויראה, ועי"ז נקיים ג"כ מצות עשה של ובלכתך בדרך, עי"ז לא ינתק הקשר האמין והקדוש המתחיל מקבלת שבת עד אחר כל הסעודה, ותחיה הנהגתנו תואמת את המצב שבו אנחנו נמצאים, אז נחיה בכחינת בר לבב". (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – לנפש תדרשנר עמ' ל"ח).

◇ ראוי בשבתות של חודש אלול וימים נוראים, להוסיף בלימוד התורה יותר ויותר, מפני שריבוי הזכויות בשבת קדש הוא גדול פי כמה וכמה... והגר"א לאפיאן זצ"ל שמע מההפץ היום זיע"א שאמרו: מכיוון שאמרו חז"ל ששקולה שבת כנגד כל התורה כולה, לכן כל מצוה שעושים בשבת ג"כ נחשבת כמו תרי"ג (לב אליהו ח"ב, ל"ח) – ולפ"ד הגר"א זיע"א שכל תיבה מת"ת היא מצוה בפני עצמה, נמצא שבשבת קדש מכפילים כל תיבה כפול תרי"ג, ונמצא שאין לשער גדול אוצר המצוות שיתווסף לחשבוננו ע"י לימוד התורה בשבת קדש. – וכידוע בס' בן איש חי פ' שמות בשם המקובלים: שגדול פועל הנפעל ע"י עסק התורה בשבת, "אלף פעמים" יותר מהנעשה בחול (קונטרס להגר"ח קרלינשטיין זצ"ל עמ' נ"א).

◇ "יש לעורר על החיזוק בלימוד התורה ובפרט בזמנים שחל בהם רפיון, הם עש"ק ויום שבת קדש, שכל מי שיתחזק להכנס לשב"ק מתוך הכנה של לימוד התורה וכ"ש ביום השבת הרי יזכה עי"ז לקבל את ההשפעה הגדולה של יום השבת שניתן לנו מחשיית" באהבה. ומי שח"ו מתירשל בזמנים אלו הרי מאבד ומבזבז שליש מימי חייו. ועי"ז נאמר בירושלמי סוף ברכות אם ראית את הבריות שנתניאשו ידיהם מן התורה מאוד, עמוד והתחזק בה ואתה מקבל שכר כולם" (מתוך מכתבו של הגרמ"ל ליפקוביץ זצ"ל סיון תשס"ו – 'השיבני שבת מלכתא' עמ' 12).

◇ "רבותינו הקדושים תקנו לנו סדר מטבע הברכות ויסדו בשפר נוסח ברכת המצוות לאמר בהן 'אשר קדשנו במצוותיו וציוונו', להורות כי בעוז הדר מעשה המצוות תתקדש הנשמה ותתלבש באור חדש אשר באותו המלבוש תתלבש כגן עדן התחתון, וזה היה תכלית ירידת הנשמה בעולם השפל להלביש השנים עם עדנים ולהאירה לפנות בוקר ... וזה ביתר הימים לכבוד הימים, לכבוד הוד הדר הנפש העיקרית שבו, וגם הוא יגדל ויוסף תת כחה לה בכח סגולת מעשה המצוות, ואולם הנשמה יתירה של שבת אין לה חלק בה, כי לא הייתה באמנה איתו במעשה המצוות ביתר הימים והיא על כל פנים מעונה מלבושים ותכשיטים כחברתה, כי למה תגרע לתת הצעירה לפני הבכירה, אמו לא תהא כהנת כפונדקית. – כי על בן יאותה לכל אחד מאישי ישראל להתחזק במעוזה ביותר במעשה המצוות בעצם יום השבת מהבא לידו מנחה לנשמה יתירה צפירת צבי תפארה, ושימה את נשמתו אשר לקח להיות צהלה ושמחה בגוונים שלה תכשיטין תן לה ... ותוסיף תת כחה להשיב בצחצחות הצרות בית אביה את נפשותם ולרומם קרנם בשמים ממועל" (יחזקאל ימים' ח"א שבת פ"ב עמ' רמ"ז).

◇ ישנם הרבה בני תורה, בחורי ישיבות ואברכים, שמשקיעים כ"כ הרבה שעות, כ"כ הרבה השתדלות עם עמל ויגיעה, והכל מתוך שאיפה ורצון אמיתי להתגדל ולהתקדם בעבודת ה' ויתברך. ועם כל זאת למרבה הפלא ההתקדמות איננה ביחס להשקעה. זו היא פשוט תעלומה ממה נובע חוסר ההצלחה? – לדעתי, אחת הסיבות העיקריות לכך היא, שאיננו מחזירים מספיק לאותו מקור יסודי שממנו אמורים אנו לקבל את ההצלחה – 'שבת קודש!' כי הקב"ה ברא את ששת ימי בראשית באופן שאת עיקר מקור הקדושה, את הכח שלנו ביום ראשון שני ושלישי וכו' להתפלל ללמוד תורה ולהתקדם – את כל זה מקבלים מהשבת, ו'מעייין' זה, לרבים הוא כמעט חתום וסתום. – ודאי שכולנו שומרים שבת, אבל עם קצת השתדלות וקצת גדלות, ניתן היה לגרום שכל השבת שלנו תראה אחרת לגמרי. – הפלא הגדול הנגלה לעינינו הוא שאצל היהודי בכלל ואצל בני תורה בפרט, היום השפל ביותר בעבודת ה' הוא יום השבת. בימות החול יש 4 שעות לימוד בבוקר, 4 שעות אחה"צ, ושעתיים בלילה, אלו שעות שבהם כל בחור ואברך יושבים ולומדים, ובסך הכל היום מלא עם תורה. – והנה מגיעה שבת קודש ודווקא ביום זה כל הסדרים אינם. בליל שבת אדם הולך לישון מוקדם ומתעורר לפעמים לאחר כשתים עשרה שעות שינה... הוא רץ לביהכנ"ס ובסיום התפילה מתיישב לאכול את הצילנט, אח"כ ישן עוד שלוש או ארבע שעות, שבסיומן הוא קם סהרורי ורץ לתפלת מנחה... באופן טבעי שבת הוא יום ריק מתוכן גם כמשפחות הטובות ביותר. מה ההסבר של כל זה? – יתירה מזו בספח"ק מבואר, שקדושת השבת מתחילה בהצות של ערב שבת. והנה למרבה הפלא, החורבן הגדול מתחיל בדיוק אז. באותו רגע שפעמוני הקדושה הראשונים מתחילים להשמע – הכל מתחיל להתפרק, זהו ממש דבר פלא, ערב שבת עם הצות רק מגיעה השעה 12:30, השעה שבה מתחילות בביכול ה'דיפקות' של הקדושה, 'קול דודי דופק פתחי לי אחותי יונתי תמתי' ומתחילה הקדושה של שבת קדש – דווקא אז כל הגמרות נסגרות, הכל מתחיל להתפרק. – אם נערוך לעצמנו את חשבון נפשנו, כמה זמן כבר נצרך לנו לעשיית ההכנות שאנו מחוייבים בהם ממצות עשה דאורייתא של 'זחיה ביום השישי והכינו את אשר יביאו', הרי כל אחד יודע שבחורף הימים קצרים ובקיץ הימים ארוכים, ובכל זאת עושים את אותן ההכנות ולומדים את אותן שעות לימוד... לדעתי, זוהי אחת מהנקודות היסודיות ביותר שבהן מונח כל החורבן של האדם. אילו בן תורה היה תופס את שבת קודש, מתחילה ועד סופה והיה ממלא אותה עם תוכן, הוא לא היה מרויח רק עוד יום אחד, אלא היה פותח לעצמו מעיין של קדושה. כמו שרובנו עוד מרגישים שימים נוראים אינה סוגיא של עשרה ימים בלבד, אלא הם פותחים לנו עולמות לכל השנה, כך אם היינו יודעים לנצל את שבת קודש, כל צורת החיים שלנו היתה משתנה שינוי מהותי. – שבת היא המעיין שממנו מקבל האדם את כל מציאותו למשך כל השבוע, הרי שמי שהשבת שלו ריקה, אז כל ימות השבוע שלו לא יהיו עם העוצמה שיכול להגיע אליה. ואם בכל אופן אנחנו לומדים במשך השבוע, אין זה אלא כי הרי סוף כל סוף אנחנו שומרים שבת. אבל המחלל שבת רח"ל, מי שסותם את המעיין של שבת, את הזוריד של החיים הנקרא 'שבת' – חסיד בכך את הכל, שוב אין לו שייכות ליחדות, והוא נכרת לגמרי. – אם הימים שלנו שפלים, אם הם אינם נראים כפי שהם צריכים להיות – אחת הסיבות היסודיות ביותר לכך היא משום שאיננו יורעים לתפוס את הגדלות של שבת. מוכרחים להשקיע עמל ויגיעה מיוחדים בשבת. ומי שעושה כך, פותח לעצמו מעיין עצום

לתמיד, אבל מי שלא עובד על עצמו וחי את היום בצורה סתמית מפסיד את כל היופי ואת העוצמה של היום הזה. [ישנה גם סוגי מיוחדת של "ערב שבת", ו"מוצאי שבת", כי הם אלו שמקשרים את השבת לשאר ימות השבוע, הם הגשר בין ימי החולין לקדושת שבת]. רובנו מרגישים צער גדול על זמנים אלו שהם כ"כ לא מנוצלים, אבל עלינו לדעת כי ההפסד הרבה יותר גרוע ממה שנראה, שכן בזמנים אלו מונחת כל העליה שלנו. – מה לעשות בשבת? כיצד לנצל את השבת? יש להאריך בזה הרבה, רק נזכיר שני דברים: צריכים לשמור את השבת, לא לחללה, ובעיקר לזכור שהיום שבת. – כשיש אחח"צ ארוך או ערב ארוך, ויושבים ומפטפטים זהו חילול שבת. על אחת כמה וכמה מי שקורא ספר כל שהוא, פשוט להעביר את הזמן – זהו מעשה שנועד כולו לשכוח שכעת שבת, הוא לא חי את השבת וגם זה בכלל חילול שבת. – 24 שעות חללו יש להשתדל כמה שאפשר לחיות עם השבת, לחיות שאבע"דיק, למלאות את הזמן עם לימוד, עם קדושה. לא לקפוץ למדרגות גבוהות, אין שום צורך בזה, המדרגות באות מר' יתבדך ומהשבת עצמה. עלינו מוטל ללמוד, להתפלל, לומר פרקי תהילים, רק לא לעסוק בהבלים. ויש לשים לב באופן מיוחד על השעות מערב שבת אחר הצות. צריך למלא את הזמנים חללו עם תוכן, לחיות כל הזמן בביהמ"ד שקוע בעסק התורה. והעושה כן, אין לי ספק שיצא גדול בישראל! – קיבלתי זאת מאחד מרבותי על אחד הגדולים, שבכל ערב שבת ישב ולמד, וכל השבת הוא ישב ולמד, וכך הוא גדל. וראי שישנם אנשים שגדלים בצורה אחרת, אבל זהו אחד מהדרכים הטובות להצליח – הערב שבת, השבת והמוצ"ש. – מי שעושה את החשתדלות הזה, נפתחים לפניו עולמות, הוא זוכה לפייעתא דשמוא עצומה מכל הבחינות, כי הוא מתברך מהשבת שהיא המעיין של הברכות 'לקראת שבת לכו ונלכה, כי היא מקור הברכה'. שבת קודש, היא 'מעין הברכות', המעיין של כל הברכות (הגרש"ד פנקס זצ"ל – נפש שמשון שבת קודש, עמ' ס"ח – ע', ע"ה-ע"ז).

◇ הגרא"מ שך זצ"ל הסביר פעם מדוע לדעתו הוא הפך להיות ראש ישיבת פוניבז' ואחרים לא: "אני למדתי שבעים שנה, כשאחרים למדו רק חמישים שנה..." כשכוונתו היא, שבמהלך שבעים שנה הוא למד את כל השבועים השנים, בעוד שהאחרים למדו בתקופה זו רק חמישים שנה, הם לא למדו בימי שישי ושבת והוא ניצל את הזמן, והספיק א"כ עוד עשרים שנות לימוד. (מתוך מאמר לדמותו – 'משל האבות' ח"א עמ' ו"ב).

◇ ... "כשלומד ביום חול הוא כנגד רצון נפשו, וצריך התגברות נגד יצרו, אבל בשבת מי שזוכה לנשמה יתירה, לימודו בלא טורח וחתגברות, כי אדרבה נפשו מתענגת ושמחה מלימודה, ועצמותיה כדשא תפרחנה, כי היא מורבקת ומחוברת בבורא כדכתיב "ביני וביניכם" יחד נתאמים כדאמר בגמ' (ברכות ג:) "שבת מעין עולם הבא" (ספר "מנוחה וקדושה" לתלמיד הגר"ח מוואלין ויע"א שער התפילה ראשון סי' ג).

.....

◇ כתב הודו"א זיע"א (מורה באצבע' אות ק"ט) "בהעלות המנחה בערב שבת קדש הוא עת מסוכן למחלוקת בין איש לאשתו, ובין המשרתים והרבה טורח הפטרא' לחרחר ריב יס', והאיש הירא יכפר יצרו ולא יעורר שום מחלוקת והקפדה, ואדרבה יבקש שלו". עכ"ל.

◇ "אני הגבר ראה עיני דבכל בית שהיה מחלוקת בערב שבת לעת ערב או בליל שבת, היה בודק ומנוסה כי רעה נגד פניהם ולא יצאו נקיים באותו שבע באיזה מקרה רע, דוק ותשכח" (הגר"ח פאלגי ויע"א בספרו 'כף החיים' סי' ל"ח).

◇ "ודע, כי הנה כל אדם העושה קטטה ומריבה עם אשתו או בנו, ודאי נראה לו שהדין עימו וראוי לריב על המכשלה שיצאה מתחת ידם בעיני הבית. אך באמת, מי שיש לו מה בקדקדו, בין יבין שאם יצא איזה מכשול מתחת ידם, איננו נעשה מאתם, ואי"ז מעשה ידיהם, אלא הוא מעשה שטן כדי לחרחר ריב בעת ההיא ... על כן כל איש מבין שיראה איזה מכשול וחסרון בעיניו של הבית, לא ישים אשמה על אשתו ומשרתיו לריב איתם אלא יתן אל ליבו התנצלות הזאת שכתבנו, כי אמת היא, ואז ישתוק ולא יריב איתם ולא יתבעם, וטוב לו בעוה"ז ובעולם הבא" (כן איש חי שנה שני' פ' וירא את א').

◇ כתב המשנ"ב (סי' רס"ב סק"ט) "בזוהר ובמקובלים החזירו מאד שלא יהיה שום מחלוקת בשבת ח"ו, ובפרט בין איש לאשתו".

◇ "יום השבת צריך להיות כולו כהן ובחסד ובשלו' ובאהבה רבה, כי בו שובתים אפי' רשעים שכניחגום. – ועל כן עבירה כפולה היא מי שמראה כעס בשבת. וכבר נתנו סימנים "לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת" והוא אש המחלוקת והימום הכעס. ויחי' נזחר בזה בזחירות גדולה מחצות ערב שבת ואילך שהוא ל"א שעות, והוה "לא תבערו אש" וגו' (שליח הק' שבת פ' נר מצוה מהראשית חכמה שער ענוה פ"ב בשם תיקוני הוזהר).

◇ "מצוה רבה לחיות כל איש שש ושמה על שלחנו ולהשליך חבור עצבים אשר בקרבנו, ויגיל וישמח בזה אשר בידו לתקן וליישר הכל, וינהג עם בני ביתו בשמחה ובטוב לבב, וירחיק ממנו מצר'ת שוא ומדוחים כמו שאמרו בזוהר, 'בהאי יומא אתנשי כל רוגזא וכל צערא וכל דוחקא מכל עלמין, בגין דאיהו יומא דחלולא מלכא דנשמתין אתוספן כגוונא דעלמא דאתי', וכן בפרשת ויקהל ז'בההוא נשמה יתירה נשיון כל עיצבא וחימתא ולא אשתכח בר חדווא לעילא ותתא'" (יחזרת ימים' הנדפמ"ח ח"א שבת פ"ח עמ' קפ"א).

◇ "ביותר צריך כל איש ישראל להרחיק ממנו הכעס כל הימים, והרבה יותר מאוד בשבת רב הקדש, כי יגדל הכאב מאד. וכמו שאמרו בנזח"ק[תקון מ"ח ז"ל, זכאה איהו מאן דנטיר דירה לשבת דלא אתקרב תמן עציבו דמחול וכעס דמרה דאיהו נורא דגיהנם דעלה אתמר לא תבערו אש בכל מושבותיכם והכי איהו ודאי דכל מאן דכעים כאילו אוקיד לנורא דגיהנם' ע"כ (ד') ... כל תפלותינו ותורתינו ומצוותינו הכל להמשיך השכינה שתדור עמנו במקומינו, כמו שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, והנה משכן המלך הוא בלב נשבר ונדכה והכועס מוגרש קדושת השכינה שהיתה דרה בקרבנו ... כל שכן בשבת שהאם ... תבא לפרוס סוכת שלו' עלינו ... שיגדל הכאב מאד בפוגמו בכעס ואין שכינה חשובה כנגדו. ובתקון כ"ד אמרו ... ז"ל, ובשבת ... צריך דלא יתער עציבו וקטטה מסטרא דמחול אלא דתהא לב נטיר מכלהו ... ומושל ברוחו ישית אל לבו ... ויהא ארך אפים רב תכונות, ולחיות מעביר על מדותיו, וענות צדק בתכלית, וילמוד ממדותיו יתבדך שהוא מאריך אפו לפרשעים והטאים שכניחגם, שאשו שובת ובטל בשבת, ובכן סרו מהר המצה ומריבה מקרב ביתו, וגם ירווח לו זה שבמדת הענוה שיקנה ביום השבת שהוא שורש לכל הקדושות ימשך לכל חששה ימים. (יחזרת ימים' הנדפמ"ח ח"א שבת פ"ח עמ' קפ"ב).

שבת פ"ח עמ' קפ"א, קפ"ב).

◇ "דע שיש שדים ממונים על זה כשרואים מחלוקת בין איש לאשתו, אז הם מעוררים המחלוקת ביתר שאת עד שתהא שלהבת עולה מאיליה, ואמרו באגדה שהיה מעשה בר' מאיר שנתארח אצל בעל הבית אחד והיו בני ביתו והאיש והאשה מתקוטטים תמיד בכל ליל שבת, ושהה שם ר' מאיר שלשה שבתות זה אחר זה, ועשה כל ליל שבת שלו' ביניהם, ואחר כך שמע ר' מאיר לאותו שד בוכה ומתאונן לאמר ווי ווי דאפיקתיה ר' מאיר מהאי ביתא, ויסתכל האיש המשכיל בסוד איש ואשתו במקום רמזותם למעלה שהמה רמז סוד הכרובים העליונים, ובהיות ביניהם שלו' הם מרכבה למקום העליון שמדת שלו' הוא המייחד אותם, ואם אין ביניהם שלו' אויה להם אהא עליהם שמראים פירוד, ואם רע ומר הרבה הזה ביתר הימים גם הוא יגדל בעונשו בשבת שלו' שבו עיקר ויחודם ומקשה לבו יפול ברעה חס ושלום" (יחזרת ימים' הנדפמ"ח ח"א שבת פ"ח עמ' קפ"ב).

◇ "בעת אשר יתור האדם לחשוב בלבבו מהשבה אשר לא טהורה בניאות ר"ל. הרי הוא מכנים זונה סמל הקנאה בבית קדש הקדשים העליון נורא בעולמות העליונים הקדושים ח"ו. ומגביר ר"ל כחות הטומאה והס"א בבית קדש הקדשים העליון. הרבה יותר ויותר ממה שנגרם התגברות כח הטומאה ע"י טיטוס בהציעו זונה בבית קדש הקדשים במקדש מטה. וכן כל הטא ועון אשר כל איש ישראל מכנים בלבו ח"ו אש זרה, בכעס או שארי תאוות רעות ר"ל, הלא הוא ממש כענין הכתוב (ישעיה סד) בית קדשנו ותפארתנו אשר וגו' היה לשריפת אש. הרחמן ית"ש יצילנו" (נפש החיים שער א פרק ד).

— ❧ — ❧ —

(בג) יעוני' גיטין ג"ב. "הנהגה בי תרי דאגרי בהו שטן דכל בי שמשוי (של ערב שבת - רש"י) הוו קא מינצו בהדי הדדי. איקלע רבי מאיר להתם, עכבינהו תלתא בי שמשוי עד דעבד להו שלמא, שמעיה (לשטן - רש"י) דקאמר ווי דאפקי' ר' מאיר לההוא גברא (היינו לשטן) מביתנה".

(כ') וממשיך שם: "ואזהרה זו שמענו אחר מאמר בזיום השביעי יהיה לכם קדש וסמך ליה לא תבערו אש, והכוונה על הנשמה היתירה הבאה מן הקדש, והזהיר על המלאכה ואמר כל העושה ב"ו מלאכה, כלומר עודנו עמו הקדש ההוא יומת, ואחר כך הזהיר על הכעס לא תבערו אש כדי שלא יסתלק מאיתנו התוספת משבת ממולח טהור קדש, ואף שעל ידי איזה חטא שיהיה יסתלק ממנו הנשמה יתרה, לא ראי זה כראי זה, שעל ידי הכעס מסתלק ממנו הכל. נפש רוח נשמה ונשמה יתירה, ומבית ומחוץ אורו יחושך וכמו שאמרו בזוהר תצוה". עכ"ל.

◇ "איש תבונות יישר ללכת לקדש עצמו ביותר להיות כאיש אשר לא שומע ואין בפיו תוכחות ... ואם בעל נפש הוא בהגיעו לידי עמל וכעס וקטטה, תיכף ומיד יסתכל כי דוב אורב בצידו לעורר הדברים ההם לקלקל השורה דרך הקדש, ולהפילו מאגרא רמא לבירא עמיקתא בהצית כאש קנאתו בו, אז השמר פן מנסה ד' אותך הישך עומד בקדושתך ולא תפרוק עולו מעל צוארך"^(פ') ... וכן יעשו, **לוותר כל אחד משלו אצל חברו כל הימים, וביותר ביום השבת, שצריך האדם להאריך אפו בו ביום, ולהיות עניו בתכלית, ולהעביר על כל פשע לכבוד קדושת היום, שלא לבא חם ושלו' לידי עמל וכעס, דאוקיר אשא דגיהנם ומאבד את הנפש והרהר והנשמה השורים בתוספת עליו**. ועל כן תקנו לומר פסוקי ז'שמרו בני ישראל את השבת', שהוא אוהרה לשמירת הנשמה היתירה כמו שאמרו בזוהר ... **שהזוהרנו להיות ארך אפים לשמור את הנשמה יתירה שלא תסתלק מאיתנו בעוונינו**, כי כאשר יכנס החיצוני, תסתלק ממנו הקדושה חם ושלו', על כן תקנו אחר י'שמה משה' שבו ביארנו גודל ענוותנותו והיותו מעביר על פשעי ישראל, **כך ינהגו כל אישי ישראל ושמרו בני ישראל את השבת, וממנו יראו וכן יעשו, להתנהג בתכלית הענוה והחנינה איש ברעהו**, כי על כן לא נתנו ד' אלקינו לגויי הארצות ולא הנחילו מלכנו לעובדי ע"א שעברתם שמורה נצח ואין להם חנינה"^(ספ' חמדת ימים' הנדפס"ח ח"א עמ' קפ"ג רמ"ד רמ"ה).

◇ כתב החיד"א זיע"א: "בקש שלו' ורדפהו, וזו מידת אהרן הכהן אוהב שלו' ורודף שלו' והוא סמא דחיי. ואם כך אמרו לבקש שלו' אחרים, הד' ק"ו **לבקש שלו' אנשי ביתו וקרוביו**. ודע שבמקום **שיש מחלוקת, השכינה מסתלקת ח"ו** כי היא אימ"א שלו"ם, **ובית שיש בו מחלוקת הוא משכן סט"א ח"ו**. – **וביותר יהי' לו שלו' עם אשתו, ויזהר לכבדה, ויכוין בכל פרט לכבוד השכינה, והד' עתיקים"** (מורה באצבע סי' א' אות ד' – ח).

◇ "יזהר **מהבעם קטון וגדול שמהליף נפשו הקדושה בנפש סט"א, ונעשה הוא עצמו ע"ז טור"ף נפשו**.^(פ') **וכל מה שטרח כל ימיו, הנה בהסתלק נפשו חלף חלף**. וכה דיבר האיש קדוש רבינו האר"י זצ"ל כי בעל הכעס אין לו תיקון עד אשר ישתדל מאוד שלא יבעוס כלל ואז יתחיל לתקן" (החיד"א זיע"א מורה באצבע סי' א' אות י').

♦ ♦ ♦

◇ "יתפלל מנחת ערב שבת קדש כהוגן בישוב ובחזרה כי הוא **זמן גילוי אורות שבת קדש בשמים ממעל"** (החיד"א זיע"א מורה באצבע סי' ד' אות ק"ב).

◇ "כתבו הספרים **יהרהר בתשובה ויפשפש במעשיו בכל ערב שבת**, כי שבת מקרי 'כלא מלכתא' וכאילו מקבל פני המלך יתברך שמו, ואין נאה לקבלו כשהוא לבוש בבלווי הסחבות של חלאת העוונות"^(משניב סי' ר"ג סק"ג).

◇ כתב הכף החיים (סי' ר"ג סק"א בשם האלי' רבא שם סק"א): כתבו ספרי מוסר, יהרהר בתשובה ויפשפש במעשיו בכל ערב שבת. ונראה לי הטעם משום דהשבת מכפר אם משמרינ אותו כהלכתו כמ"ש רז"ל אפי' עובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו והוא ע"י התשובה (כמ"ש הפ"ז ר"ס רמ"ב), ועל כן צריך לפשפש במעשיו ולחזור בתשובה בכל ערב שבת כדי שיתכפר ע"י שמירת השבת, ועוד י"ל הטעם כדי שיוכל לקבל בחינת נשמה יתירה ממקום גבוה".

◇ "מה שנהגו לומר ג' פעמים ויכולו, בשוחר טוב יליף לה. דג' 'אשר' כתיבי בפרשת ויכולו, וג' 'אשר' כתיבי בתחילת פרשת פרה, מלמד **שכל האומר ג' פעמים ויכולו' כפרה לכל עוונותיו**, וכאילו קיים כל התורה" (ראבי"ח מפ' שבת סי' קצ"ו, וכ"ה באלי' רבא סי' רס"ח סק"ב).

◇ "יכווין **מאוד בקידוש, ויהרהר בתשובה**, כי אמירת "ויכלו" להעיד כי ד' ברא שמים וארץ ונה בשבת, ורשע פסול לעדות, על כן יהרהר בתשובה שיהי' ראוי לעדות" (החיד"א זיע"א מורה באצבע סי' ד' אות קמ"ג ויעוי' עוד אלי' רבא סי' רס"ח סק"ב).

◇ כתב ה"שומר אמונים" כי בכל ליל שבת בעת הקידוש, יורדים כל המקטרגים שברא האדם על ידי עוונותיו בצעירותו, ונכנסים בתוך ילדיו המנסים להפריע לו בקידוש על מנת שיכעס ויועם בזמן קידוש בו מעיד האדם על כך שד' ברא את העולם בששה ימים ונעשה שותף לד' במעשה בראשית, ועל כן אין לו לכעוס על ילדיו דאי"ז בנרמתם כ"א מכה אלו המזיקים (גליון י"ד ב"ד שבת).

♦ ♦ ♦

◇ ראוי לכל אדם לתת לב קודם ראש השנה לסדר לעצמו התפילות והפיוטים, וילמד פירוש הדברים שיהיו שגורים בפיו בראש השנה (מטה אפרים' תקפ"א נ"ח).

יג. כתב החיי אדם (כלל קמ"ג) "**בימים האלו וכ"ש מתחילת ימי הסליחות שהם נגד ביקור של קרבן, וכ"ש בעשרת ימי תשובה ימי הדין והמשפט, מחויב כל אדם ליתן לנפשו ולשים הדברים אל ליבו ולמעט בעסקיו, ולקבוע ביום ובלילה שעות מיוחדות להתבודד בחדריו במשכיות ליבו, ולקדם באשמורות ולהתעסק בדרכי התשובה וכשרון המעשה, ולשפוך שיחה לפני בוראו, ולהתוודות על עוונותיו, ויוסיף לעשות מצוות ומעשים טובים ולעסוק בתורה יותר ממה שעושה בשאר הימים וירבה בצדקה יותר מכל השנה, כי העת עת רצון והתפילה נשמעת בו**". עכ"ל (ומקור ד' הוא ב'שערי תשובה' לרבנו יונה ב' י"ד).

סליחות

יד. יש נוהגים לומר סליחות מר"ח אלול ואילך עד יוהכ"פ (שו"ע תקפ"א א' וכן מנהג בני ספרד וכן נהג הארז"ל – כף החיים תקפ"א ט"ז), ומנהג בני אשכנז להתחיל באמירת הסליחות ביום ראשון של השבוע שחל בו ר"ה (רמ"א שם).

◇ אחד מהטעמים שנתקן לומר סליחות לכה"פ ארבע ימים קודם ר"ה הוא: שבכל הקרבנות בפרשת פנחס כתוב "והקרכתם עולה", ובראש השנה כתוב "ועשיתם עולה", ללמד **שבראש השנה יעשה אדם עצמו כאילו מקריב את עצמו**, וכמו שמצינו בקרבנות שטעונים ביקור ממום ארבעה ימים קודם ההקרבה על כן **קבעו ג"כ ארבעה ימים לבקר כל מומי הטאתו ולשוב עליהם** (משנב"ב תקפ"א סק"ו).

◇ הגרש"ז **אוערבהך וצ"ל** היה מחזר לומר סליחות אחר בית הכנסת שאומרים שם הסליחות בהתעוררות ובמתינות הראויים, והיה רגיל לומר שבאמירתו במהירות, קשה ביותר לבוון באמירתו, ובפרט אם אין מסדרין אותו קודם לכן (הזליכות שלמה' עמ' ב' הערה 6).

טו. אין לפרוש מהציבור בעת אמירת הסליחות אפילו מי שחשקה נפשו בתורה והוא מתמיד בלימודו מאוד, מ"מ בעת הזאת ישתתף עם הציבור השופכים לב כמים לפני אבינו שבשמים מלך חפץ חיים (מטה אפרים' תקפ"א י"א וכע"ז במשנב"ב תרי"ט סק"ז). (וכן בברכי יוסף תקפ"א סק"ו הביא שכתב בטור ברקת שיותר טוב בימים אלו להרבות סליחות ותחנונים עם הציבור מללמוד. וכתב שם הברכ"י שכן ראה לקצת רבנים שתמיד היו עוסקים בגופי הלכה ובחיבורים, ובחדש אלול היו מניחים קצת מסדרם ללמוד גירסא, לעסוק בתפילה ובתחנונים - הו"ד באלף למטה תקפ"א ס"ק ט"ו ובשערי תשובה ריש סי' תקפ"א ובכף החיים שם סק"ז^(כז)).

❧ ————— ❧

^(פ') וממשיך שם: "ורוב הכעס והקטט הוא נמשך מרוב דברים, ורובו דברים לא יחדל פשע ועבירה ומצה ומריבה כנהוג בדורות אלו ברבת מבני עמינו, אשר אמרו ללשונו נגביר בשבתות ד' בסרח העודף על יתר הימים, ונשתכחה תורת 'ודבר דבר' אשר משם למדו חכמים שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול, וכרובם כן פשעו לערב קדש בחול וחול בקדש".

^(פ') ויעוי' רבינו יונה בשערי תשובה א' ט"ז דכתב "בעל הכעס עלול לפשעים - ומופקר לנזקים, שנאמר ובעל חמה רב פשע". ושם באות נ"ב מנה רבינו יונה "בעל חמה" כאחד מ-24 דברים המעכבים את התשובה. יעוי"ש.

(כז) ובאלף למגן תקפ"א ס"ק כ"ד כתב "והנה רבים מבעלי תורה הורו היתר לעצמן למנוע מלמוד בכל ימי הסליחות, ואין אומרים רק יום ראשון של סליחות וערב ראש השנה ... ראוי ונכון להם ביותר להיות המה ראשונים לכל דבר שבקדושה ולהשתתף עם הציבור בעת אמירת הסליחות או תהילים, ומהם יראו שארית ישראל וכן יעשו ליתן לב לשוב, באמרם אם בארזים החיוב לומר סליחות ותהילים ותחנונים אשר קטנם עבה ממתניו, כל שכן אנו אזובי הקיר, ומה טוב חלקם של אלו המזכים הרבים".

◊ בתנא דבי אליהו זוטא (פכ"ב) איתא דההתקבצות יחד לומר סליחות גורמת ישועה מהצרות, וז"ל **"בשעה שהצרות באות על ישראל בעונותיהם, יעמדו לפני יחד באגודה אחת ויתוודו על עונותיהם לפני ויאמרו לפני סדר סליחה, ואני אענה אותם וכו' שנאמר ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו"**.

זמן אמירת הסליחות

טז. הזמן המובחר לאמירת הסליחות הוא באשמורת הבוקר (סוף הלילה, מתחילת האשמורת השלישית עד עלות השחר ^(כ"ח)) (דאיתא בע"ז ג': דהקב"ה שט בשמונה עשר אלף עולמות ובג' שעות אחרונות הוא שט בעוה"ז ועל כן הוא עת רצון) (שו"ע ורמ"א תקפ"א א', פרישה שם סק"ה ומג"א שם סק"א, 'מטה אפרים' שם י"א, ומשנ"ב בהקדמתו לסימן, ו'אלף המגן' ס"ק כ"ד).

יז. יש הנוהגים לומר סליחות בחצות הלילה שהוא ג"כ עת רצון ^(כ"ט), וכן נהגו עוד מדורות הקודמים שאמרו בחצות (אגרות משה או"ח ח"ב סי' ק"ה, ויעו"ש דמ"מ עדיף לומר סליחות בזמן אשמורת הבוקר שהוא עת רצון ביותר), - ומ"מ קודם חצות הלילה אין לומר שום סליחות ולא י"ג מידות בשום פנים לעולם חוץ מביהכ"פ (מג"א תקס"ה סק"י בשם שער הכוונות והו"ד במשנ"ב שם סק"יב). ומי שנזדמן למקום שאומרים סליחות קודם חצות – בשעה שהם אומרים י"ג מידות – לא יענה עמהם אלא ישב וידום או יאמר מזמורים. ורק את הוידוי יכול לומר (מלבד במוצאי שבת דאסור עד אחר חצות משום קדושת שבת) (ברכי יוסף תקפ"א סק"א – ב' בשם מהר"ם זכות ז"ל הר"ד בשערי תשובה ריש סי' תקפ"א). - **יש הסוברים** דדווקא אמירת י"ג מידות יש להקפיד שלא לאומרה קודם חצות, אבל "אשרי" וכו' ופסוקי "לך ה' הצדקה" ו"שומע תפילה" וכו' מותר לאומרם לכתחילה קודם חצות (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' עמ' ג' ב'דבר הלכה' אות ד'. [נאע"פ הדמגא כתב 'אין לומר שום סליחות קודם חצות' נראה דרעת הגרש"ז זצ"ל דהפתיחה לכרה אינה בכלל זה – יעו"ש בארחות הלכה הערה 10]. וכ"ד הגראי"ל שטיינמן זצ"ל ^(ל)).

יח. מי שקשה לו לומר סליחות בזמנים הנ"ל, יכול לומר אף במשך היום (עד השקיעה) לפי שהימים הללו הם ימי רצון ('אלף המגן' תקפ"א סק"ב) וכן נהגו בישיבות משום ביטול תורה (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' כ').

יט. אף מי שאינו מקפיד לומר סליחות בלילה, מ"מ ביום הראשון של סליחות יש להשכים לומר סליחות בלילה מפני שאומרים בסליחות 'בזעקתם בעוד ליל' ו'רצה עתירתם בעומדם בלילות' (שלא יהא מחזי כשיקרא) ('מטה אפרים' תקפ"א י"א). אכן אם התחילו אמירת הסליחות קודם עלות השחר, אפי' אם כשאומרים הפזמון הוא כבר יום, אין זה מחזי כשיקרא (כיון דעכ"פ זעקו והעתירו בעוד לילה, ורק בהתחילו לאחר שהאיר היום מחזי כשיקרא) (אלף למטה שם ס"ק י"ג). אכן הגר"ש דבליצקי זצ"ל הורה במניינו (מנין סליחות המתחיל באשמורת השלישית קודם עמוד השחר) שאפשר לומר "בעומדם בעוד ליל" עד זמן עלות השחר, ולאחר מכן יש לומר "בעומדם באשמורת" עכ"ד. ולכו"ע המתחילים לומר סליחות במשך היום, ידלגו תיבות אלו (ערוך השלחן תקפ"א ד').

ברכת התורה וברכת ענט"י ודין נט"י בעלות השחר למשכימים לסליחות

כ. יש לברך ברכת "על נטילת ידיים" בבית מיד בקומו לאחר שנטל ידיו (ואין מברך בביהכ"ג שוב ברכה זו), ולכתחילה יותר טוב שבעת קומו לא יברך "על נטילת ידיים", ולאחר גמר הסליחות יבדוק עצמו לנקיבו או יטיל מים וישפשף ויברך על נטילת ידיים ואשר יצר ויתפול (ודרך אחרונה זו כ"ה דעת החיי אדם ד' – ו', וכן ה'י נוהג הגר"א זיע"א – 'מעשה רב' אות ג') (משנ"ב סי' ס"ק ט', י"א ובסי' ד' סק"ד).

כא. יש לברך ברכת התורה קודם סליחות (רמ"א סי' מ"ו - ט' כפי ביאור המשנ"ב שם סקכ"ז) ^(כ"ה).

כב. מי שנפנה לנקביו קודם סליחות, יברך 'אשר יצר' תיכף לאחר מכן ^(כ"ז). ואם אינו רגיל ליפנות שוב לאחר סליחות, נכון להזהר לכתחילה שמיד לאחר שבירך 'אשר יצר' יברך ג"כ ברכת 'אלוקי נשמה' (כדי שתהא 'אלוקי נשמה' ברכה הסמוכה לחברתה' ^(כ"ז)) (ואם רגיל ליפנות שוב אחר סליחות, יכול להסמיך 'אלוקי נשמה' ל'אשר יצר' שלאחר הסליחות).

כג. אם קם לפני עמוד השחר, יחזור ויטול ידיו שנית ג' פעמים לאחר שעלה השחר בלא ברכה (די"א דבעמוד השחר חוזר הרוח רעה לשרות פעם שנית) (שו"ע ורמ"א סי' ד' סעי' י"ד ומשנ"ב שם ס"ק ל"א ומטה אפרים תקפ"א – י"ב ^(כ"ח)). אך אין צריך להפסיק באמצע אמירת הסליחות עבור זה אלא גומרים הסליחות ואח"כ נוטלים ידיים (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' תפילה עמ' רי"א ו'שלמי מועד' עמ' כ"א, הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' כ"ב ^(כ"ח), הגר"ש דבליצקי זצ"ל), וכמו"כ מותר ללכת אז יותר מארבע אמות, ואף אין צריך לדקדק שלא לגעת בעיניים ובמלבושים וכו' (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' שם).

סדר ההנהגה בסליחות

כד. טוב לעמוד בעת אמירת הסליחות. ומי שקשה לו - יעמוד עכ"פ בשעת אמירת קל מלך יושב וי"ג מידות ובעת הוידוי ('מטה אפרים' תקפ"א י"ח).

כה. סליחות ותחנונים צריך לאומרם בנחת ובמתן ובכוונה, ואסור להזכיר י"ג מידות שלא בכוונה (ברכי יוסף תקפ"א סק"ד בשם מהר"ש שער אריה והובא בשערי תשובה שם ס"ק א' ובכף החיים שם סק"ה).

כו. טוב לומר מעט פיוט וסליחות בנחת ובכוונה מהרבות בהם במרצה ושלא בכוונה, כי ע"ז נאמר 'תכין לבם תקשיב אזניך' פי' כשתכין לבם והיינו כשכמוונים את לבם אז תקשיב אזניך. וצריך להבין עכ"פ פירוש המילות שמוציא מפיו שאם לא כן הוי כעוף המצפצף ההומה וכל ידע מה ('אלף המגן' תר"כ סק"א ושו"ע הגר"ז תר"כ ב').

כז. האומר סליחות באיטיות, בכל פעם שהציבור מגיע ל'קל מלך יושב על כסא רחמים' יפסיק במקום שאוחז, ויאמר עם הציבור מ'קל מלך' וכו' עד אחרי י"ג מידות ויחזור למקום שאחז, וכך ימשיך עד כמה שיספיק (הגרא"צ ישראלזון שליט"א בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל - שכן היה מנהגו, והשלים את כל שאר הסליחות לאחר התפילה. וכ"ה מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'שלמי מועד' עמ' ב', כ"ד).

◊ כתב ביסוד ושורש העבודה (ה"ב שער י' פ"ה) **"מה טוב אם יכול להוריד דמעות בעת אמירת הסליחות, כי שערי דמעה לא ננעלו, וחביבין הן דמעות של אדם לפני הבורא ית"ש יותר מכל התפילות כנוכר בנגמ' הק' גם בזוח"ק ובתיקונים בהרבה מקומות... שראוי לאדם לרחוץ פניו בדמעותיו ...וביחוד בסליחה שנוכר שפיכות דמם של צדיקים, כגון בסליחה דער"ה המתחלת "אלה אזכרה ונפשי עלי אשכבה וכו'" וכיוצא, יעורר לבו מאוד אל הבכי... ובכיה זו יהיה כפרה על עונותיו כדאיתא בנגמ' הק' (שבת קד)** כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן וגונזן ומוחל לו על כל עונותיו".

(כח) גבי הזמן שמעלות השחר עד הגץ החמה, יעו" ספר זמנים כהלכתם (ו' כ') דכתב שלדעת הגר"א זיע"א דמחשבים את היום מנהגץ החמה עד השקיעה, ה"ה ג' משמורת של הלילה מחשבים מהשקיעה עד הגץ החמה, ולפי"ז זמן משמורת שלישית לכתחילה הוא עד הגץ החמה (תורת מועדים' שעל שונו הלכות ע' רל"ג), ויעו"י עוד שערי תשובה סי' א' ס"ק ו' דהביא אגרת הרמ"ז (ולבינו משה זכותא זיע"א מגורי האריזל) גבי אמירת תיקון חצות ש"בשעת הדחק אין שעלה עמוד השחר יש קצת מציאות לתיקון", ויעו"י עוד במש"כ באלף למטה תקפ"א ס"ק י"ד.

(כט) יעו"י יבמות ע"ב. וברש"י שם ובמג"א סי' א' ס"ק ד' ע"פ הוזה"ק, ובמחצית השקל שם.

(ל) ע"י הגרמ"ב זילברברג שליט"א (ידיני ומנהגי חדש אלול).

(לא) ואלו שמתפללים סליחות ומזכירים כמה פסוקים ואח"כ מברכים על נט"י וברכת התורה כתב המשנ"ב סי' ו' סק"א דלענין ברכת התורה "יש ליישב קצת" מנהגם, דאותם הפסוקים אין אומרים אותם אלא דרך תפילה, ולא נתחייבו בהם בברכת התורה לפי דעת איזה פוסקים כמתבאר בסי' מ"ו סעיף ט' ברמ"א (אע"פ שלמעשה יש נהוג בתנ"ל). אך לענין נטילת ידיים שמפסיקין בהפסקה מזמן נטילת ידיים שלפני הסליחות עד לאחר הסליחות "צריך עיון ליישב" ואין לעשות כן.

(לב) ולא ימתין לברך ברכה זו עד לאחר סליחות דשמו יצטרך לנקביו שוב לאחר סליחות. ויכנס ב"ספק ברכות", לדעת השו"ע סי' ז' סעיף ג' וסיעתי' במקרה זה צריך לברך ב' פעמים 'אשר יצר', ואע"פ דלמעשה מקלינן כדעת הרבה אחרונים דמברך רק פעם אחת משום "ספק ברכות להקל" - מ"מ לכתחילה נכון להזהר שלא יגיע למצב זה (משנ"ב סי' ז' סק"ז).

(לג) דאע"פ שהשו"ע (סי' ו' סעיף ב') פסק דברכת אלוקי נשמה אינה פותחת בברוך משום שהיא ברכת הודאה (וברכות הודאות אינם פותחת בברוך) ולא משום שהיא ברכה הסמוכה לחברתה - ולפי"ז מותר לומר לאחר סליחות ברכת 'אלוקי נשמה' בלא שמסמיכה לברכה אחרת, מ"מ הביא המשנ"ב שם סק"ב מהב"ח והלבוש דיש לעשות על צד היותר טוב ולהסמיך 'אלוקי נשמה' לברכת 'אשר יצר'. וכמו"כ הגר"א זיע"א ס"ל דברכת 'אלוקי נשמה' סמוכה לברכת 'אשר יצר'. ועל כן סיים שם המשנ"ב דנכון להזהר בזה לכתחילה.

(לד) ושם באלף למטה סקט"ז הביא השל"ה דיש להזכיר בימים אלה דין זה להמון העם.

(לה) וכן נהג הגר"ש זצ"ל בכל יום, שלא הפסיק מלימודו מיד ב'עלות השחר' ליטול ידיו, אלא כשהוצרך לקום ממקומו בשביל סיבה אחרת, נוטל אז ידיו שוב (הליכות האיש ע' ב').

סדר הסליחות

כת. מתחיל החזן 'אשרי' שבו מתחיל לעולם, מפני שהיא תהילה ושבח גדול להשם יתברך (לבוש תקפ"א א').

כט. באמירת 'ויקרא בשם ד' יש להפסיק מעט בין 'בשם' ובין 'ד' (משנ"ב תקפ"א סק"ד בשם אבודרהם). וכן יפסיק באמירת 'ד' ד' קל' וכו', בין שם לשם (י"כף החיים' קל"א כ').

- לדעת האריז"ל, הי"ג מידות נחלקים כדלהלן: **מידה א':** א-ל. **מידה ב':** רחום. **מידה ג':** וחנן. **מידה ד':** – ח': ארך אפים (חשיב לב' מידות דהוא 'ארך אפים' לרשעים ולצדיקים). **מידה ו':** ורב חסד. **מידה ז':** ואמת. **מידה ח':** נוצר חסד. **מידה ט':** לאלפים. **מידה י':** נושא עוון. **מידה יא:** ופשע. **מידה יב:** וחטאה. **מידה י"ג:** ונקמ. ^(יג) (כ"ח בפי הגר"א זיע"א לשיר השירים ד' י"ד, וכ"ה בשער הכוונות הו"ד ב"כף החיים' קל"א כ"א).

- בראשית חכמה (שער הענינה פרק א' אות י"ד) כתב "ושמעתי משם הגאונים כי על כוונה זו אמרו במסכת ראש השנה על פסוק 'ויעבור ד' על פניו ויקרא' אמר רבי יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו, מלמד שנתעמף הקב"ה כש"ן והראתו למשה ואמר לו כל זמן שישיראל יעשו לפני כסדר הזה אני מוחל להם", **והדבר קשה, שהרי אנו רואים כמה פעמים אנו מזכירים י"ג מדות ואינם נענים, אלא אומרים הגאונים, כי כוונת יעשו לפני כסדר הזה, אין הכוונה לבד על עטיפת טלית, אלא שיעשו סדר המדות שלמד הקדוש ברוך הוא למשה, שהוא 'קל רחום וחנן', דחיינו מה הוא רחום אף אתה היה רחום וכו' וכן לכל הי"ג מידות".** עכ"ל. ועל כן יש שנהגו בימים אלו ללמוד בספר תומר דבורה (קובץ יד ביד" אלו).

- כתב רבינו בחי ז"ל (כד הקמה כפורים ב') "...י"ג מידות שאנו נעזרים בהם בעתות התפילות וזמני הצרות, והם מורשה לקהילת יעקב, ואע"פ שלא ידענו לרצותו שאין הדורות יודעין כח המדות ואינן מרגישים האידן הן אדוקות במידת רחמים, מכל מקום מידות רחמיו יליצו בעדנו כי כן הבטיח הקב"ה למשה בסנינו: כל זמן שישיראל חוטאים יעשו לפני כסדר הזה ואני אמהול להם. ודרשו רז"ל ברית כרותה לי"ג מידות שאינן חוזרות ריקם, שנאמר הנה אנוכי כורת ברית. **והנה הם מפתח גדול לבקש [ב]הם שערי רחמים בכל דור ודור, הן ליחידים הן לרבים, ובזמן הזה בחיותינו בגלות ושיעבוד בין האומות ואין לנו כהן גדול לכפר על חטאתינו ולא מזבח לחקריב קרבן ולא בית המקדש להתפלל שם ולא נשאר לנו לפני ד' בלתי אם תפילתנו וי"ג מידות אלו.** עכ"ל. (ויעו' עוד במדרש שוחר טוב תהילים סף מזמור ק"ב).

- "משכימים בימים הללו, קודם ר"ה ובין ראש השנה ליום הכיפורים כעמוד השחר ומתפללין תחנונים ולסליחות, ומזכירין שלש עשרה מידות **שאינם חוזרות ריקם למי שמזכירן בכוונה ובתשובה שלימה**" (ספר התהייד לרבינו משה בן רבי יקותיאל ז"ל הוצאת הרב בלוי זצ"ל ס' ל"ו עמ' רמ"ח).

- הפסוקים שלפני הפיוטים** (הכתובים לאחר י"ג מידות) לקוחים מהתנ"ך ונאמרו ברוח הקודש ועליהם **מיוסדים הפיוטים** (מחצית השקל ס' ס"ח ע"פ ספר חסידים רנ"ו) ועל כן יש לומר קודם כל סליחה את הפסוקים הכתובים אחר י"ג מידות של הסליחה שקדמה לה (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' כ"ד). ויזהר **לאמרם במתינות** (מחצה"ש שם).

לא. לדעת הגר"א זיע"א (תוספת מעשה רב הנפמ"ח אות ר"ב הוצאת הרב ולזשינסקי שליט"א) אין אומרים הפסוקים 'כרחם אב על בנים' וכו' כי אם לפני סליחה הראשונה.

- כתב בקב הישר (פרק פ"ו) "וגדולי הדור תיקנו הפיוטים ולכן טוב לכוון שם המחבר הפיוט או המחבר את הסליחה, ויכוון שיעמוד זכותו, שיעלה לרצון אמירת שבח המחבר, כי יש נחת רוח לאותו המחבר כשאומרים פיומו או סליחה שלו בכוונה" עכ"ל.

לב. כשמתחילים סליחות אומרים 'אלוקינו ואלוקי אבותינו' חוץ מסליחה המתחלת בשם משמותיו של הקב"ה (משנ"ב תקפ"א סק"ד).

- יש להזהר בסליחות** ^(יג) בשני דברים: האחת, כשבפיוט של הסליחות מוזכר לשון 'תענית' או 'צום', אלו שאינם מתענים לא יאמרו זה (דלא להוי כדובר שקרים) אלא יאמרו לשון 'תפילה' במקום 'תענית'. והשנית: במקומות שאומרים סליחות בעוד שכבר היום גדול, בכל מקום בהסליחות שנוצר שאמירתנו היא בלילה וקודם עלות השחר (כמו 'בועקם בעוד ליל' או 'באשמורת הבוקר' וכיוצ"ב) ידלגו תיבות אלו (שלא יהא דובר שקרים) (ערוך השלחן תקפ"א ד').

- כתב הספר חסידים** (אות ר"ג) דבפיוט של י"ג מידות אין לומר 'תמכתי יתדותי בשלוש עשרה וכו' יהי רצון מלפניך שומע קול בכיות' וכו' אא"כ ככה המתפלל או שבוכים העם, כדי שלא יהא 'דובר שקרים לא יכון לנגד עיני'. ויש שהורו לאומרו אף אם אינו בוכה, ויכוון לדמעות כלל ישראל (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - שלמי מועד עמ' כ"ג וכן אמר הגר"ח קניבסקי שליט"א שהמנהג שמקליין בזה ומוכונים על הדמעות של כלל ישראל - 'הלכות חג בחג' עמ' כ"ג הערה 44).

לה. בשמע קולנו בפסוק 'אל תעזבו ד' אלוקינו', יש להפסיק אחר תיבת ד' ואח"כ לומר ביחד 'אלוקינו אל תרחק ממנו' (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' עמ' ד').

- אומרים וידיד ג"פ** (מלבד ערב יו"כ דאומרים רק פעם אחת ^(יג)) (רמ"א ס' תר"ב). וי"א דאין אומרים כ"א פעם אחת, ולא ג' פעמים (האריז"ל הובא בבאר היטב תר"ב סק"ב וכ"ד הגר"א זיע"א 'מעשה רב' אות קצ"ו).

- כשמתוודה צ"ל היידוי בנחת ובשלוח, ובלב נשבר ונרכה, וישהה בין תיבה לתיבה לידע לפני מי הוא מתוודה, דאם יאמר אותו במרוצה ובלתי הבנה, הרי"ז בא לתקן ונמצא מקלקל, כי הוא בא להתוודות ולבקש כפרה, מלפני מלך רם ונשא ואידן אליו פניו ישא, אם לא יאמר אותו כמו עני ודבא וברוח נמוכה** (י"כף החיים' ס' קל"א ס"ק י"ו).

- הפיוט "מי שענה לאברהם אבינו בחר המוריה הוא יעננו וכו'" מוזכר במשנה (תענית דף ט"ו). והפיוט "עננו" מוזכר ברש"י (שם י"ד ע"א ד"ה רב יהודה אומר) ז"ל "מתריעין עננו בקול רם, היו צועקים עננו אבינו עננו, עננו אלקי אברהם עננו, אלוקי יצחק עננו וכו' הכל כפי שאומרים בסוף הסליחות" עכ"ל. ויש להתחזק לאומרם במתינות וכוונה שלמה (קובץ יד ביד" אלו).

- "מה שנהגו קצת לומר 'עננו אבינו וכו' עשה למען שמך' וכו' במהירות גדול – יש לבטל מנהגם"** (ברכי יוסף תקפ"א סק"ה בשם הרב מהר"ם זכות ומהר"ר ישראל שלמה לינגו והו"ד בכף החיים שם סק"ו) .

לז. בסוף הסליחות אומרים תחנון ואפילו בערב ראש השנה אע"פ שכבר עלה עמוד השחר (משנ"ב תקפ"א סק"ג).

- לח.** אם באמירת סליחות יש חתן, אין לומר תחנון אף בסליחות ^(יט). אמנם כשסנדק או בעל ברית נמצאים, לא אומרים תחנון רק אם התחילו הסליחות ביום, אכן אם אומרים הסליחות בלילה, אע"פ שגומרים ביום, אומרים תחנון (כיון דאיכא שייכות ללילה, וסנדק ובעל ברית שמחתם רק ביום, וחתן שאני דשמחתו כל ד') (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'חיכו ממתקים' עמ' רצ"ה ^(ס) ועמ' רצ"ו הערה ד' ^(סא)). וי"א דאומרים תחנון בסליחות בכל ענין גם כאשר אומרים ביום ויש שם בעל ברית או חתן (כיון שהוא חלק מנוסח הסליחות) (הגר"ש ואונג זצ"ל - ספר 'מבית לוי' עמ' ע' משבט הלוי ח"ד או"ח ס' נ"ה אות ה').

(לו) ביומא ל"ו: איתא דבעינן להזכיר חטא (שוגג) קודם עוון (מודד) ופשע (מודד) "אלא מהו שאמר משה נושא עוון ופשע וחטאה (והזכיר מידד ומדר קודם שוגג), אמר משה לפני הקב"ה רבנו של עולם בשעה שישיראל חוטאין לפניך ועושיין תשובה עשה להם זדונות כשגוגות" וברש"י שם (ובעין יעקב) "והכי קאמר נושא עוון ופשע כחטאה של שוגג".

(לז) בסליחות אלו וה"ה בסליחות של בה"ב (ערוך השליחן שם).

(לח) משנ"ב תר"ב סק"ו.

(לט) ואינו דומה לערב ר"ה אע"פ שבתפילה לא אומרים תחנון ומ"מ בסליחות אומרים, משום דבערב ר"ה מצד 'היום' אין לומר תחנון, אבל הסליחות שביסודם שייכות הן ללילה שפיר גופלים אפיים בהם (אף כשאומרים אותם ביום), משא"כ כשחתן נמצא, יש "שמחה" גם כלפי הלילה (ביאור הגרש"ז זצ"ל שם).

(מ) מרשימות הרה"ג ר"י בן שמעון שליט"א.

(מא) מנכנח ראו"ל ברודיאנסקי שליט"א.

ל.ט. **ציבור שרוצים לומר סליחות**, ואין להם ש"ץ רק מי שכבר אמר סליחות, מותר לו לעבור לפני התיבה עבורם (ספר 'מבית לוי' עמ' ה'^(מב)) (דאע"פ שיצא, מוציא, ובפרט דבזה"ז אין מוציא הש"ץ כמעט בשום דבר, ומה שכולל הסליחות אין בזה חשש, שהוא תוספת שבח להקב"ה) (שם).

מ.ז. **אם איחר לסליחות יכול להתחיל מהמקום שהציבור אוחדו** (כן נהג הקהילות יעקב זצ"ל - 'ארחות רבינו' ח"ב עמ' קס"ז).

מג מז

◊ יש לעשות הפסקה קטנה לאחר הסליחות לפני התפילה בכדי ליתן שהות להתכונן לתפילה (קיצור הלכות מועדים' להגר"ש דבליצקי זצ"ל).

מא. מי שאמר סליחות בביהכ"ס ללא טלית ותפילין, טוב שלאחר סליחות יצא מבית הכנסת לחצר ושם יתעטף בטלית ויניח תפילין ואח"כ יכנס לבית הכנסת (משנ"ב סי' כ"ה סק"ח).

תיקון חצות – סליחות

מב. מי שנוהג לעשות תיקון חצות בכל השנה יאמר תיקון חצות כמנהגו, ואח"כ יאמר סליחות עם הציבור (מטה אפרים תקפ"א י"א). ואם אירע שכשקם ממטתו כבר הגיע עת אמירת סליחות בציבור (באשמורת הבוקר), ואם יאמר סליחות עם הציבור, יהי' צריך לבטל תיקון חצות – טוב שיאמר תיקון חצות כסדר האר"י ז"ל^(ט) (שהוא עיקר גדול יותר מהסליחות) (ברכי יוסף תקפ"א סק"ג בשם מהר"ם זכות ז"ל והר"ד בשערי תשובה ריש סי' תקפ"א ובכף החיים שם סק"ד. וכו"ה במטה אפרים שם) ויאמר הסליחות אח"כ ביחידות (מטה אפרים שם). - ובמקומות שנוהגים לומר סליחות לאחר חצות הלילה, וכשבא לביהכנ"ס הגיע זמן אמירת הסליחות, ויודע שגם אם יאמר סליחות בציבור ישאר עוד זמן בלילה שיוכל לומר בו תיקון חצות, - אל יפרוש מן הציבור ויאמר עמהם סליחות, ויעשה אח"כ סדר תיקון חצות (אלף המגן שם סק"ה).

יחיד האומר סליחות

מג. יחיד יכול לומר סליחות (משנ"ב תקס"ה סק"ג י"ד). אך אינו רשאי לומר י"ג מידות בדרך תפילה ובקשה (דהוי דבר שבקדושה שאין אומרים אותו בפחות מעשרה^(טו)). אכן מותר לו לאמרם דרך קריאה בתורה בניגון ובטעמים (שו"ע תקס"ה - ה' ומשנ"ב שם י"א, י"ב ו'מטה אפרים' תקפ"א - כ"א). וכשמגיע לאותה הסליחה שנזכר בה הי"ג מידות, יכול לאומרה, אך ידלג על אותן תיבות (משנ"ב תקפ"א סק"ד) [אכן שאר הסליחות גם כשמוזכר בהם מענין י"ג מידות וכגון 'זכור לנו היום ברית שלש עשרה' וכיוצ"ב יכול היחיד לאמרם^(טו) ('יעוי' משנ"ב תקס"ה סק"ג ושעה"צ שם אות י'^(טו)). וכמו"כ לא יאמר הבקשות שהן בלשון תרגום כגון מחי ומסי וכו' ומרן די בשמיא כו' ('מטה אפרים' תקפ"א כ"א ומשנ"ב תקפ"א סק"ד).

יחיד המתפלל עם הציבור

מד. המתחיל לומר י"ג מידות עם הציבור, והם ממהרים לגמור והוא עדיין לא סיים יכול להמשיך לאומרם (וחשיב קוראם עם הציבור כיון שהתחיל בהם עם הציבור) ('כף החיים' קל"א כ"ד מהבן איש חי - פ' כי תשא א' ד').

מה. המתפלל סליחות בציבור, ולא הספיק לומר עמהם 'מחי ומסי', יכול לאומרו ביחידות אע"פ שאין הציבור אומר עמו (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' כ"א, ויברלחט"א הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'אשי ישראל' עמ' תקל"ג הערה נ"ח). וי"א דאם הציבור עדיין אוחדו בסוף הסליחות, יכול לאומרו ביחידות, אך אם הציבור כבר גמרו, אע"פ שהתחיל עמהם, אינו יכול לאומרו (הגר"ש אוערבאך זצ"ל - 'חכו ממתקים' עמ' רצ"ו^(טז)) (אמנם כשאומר סליחות עם הציבור מותר לו למהר לפניהם ולומר 'מחי ומסי' עוד קודם שהציבור הגיע לשם וא"י כשמונה עשרה שחייבים לאמרו ממש ביחד) (הגר"ש אוערבאך זצ"ל - שם).

העוסק בתורה או אומר פסוקי דזמרה ושומע שהציבור אומרים י"ג מידות

מו. העוסק בתורה ושומע שהציבור אומרים י"ג מידות, מצד הדין אין צריך להפסיק ולומר עימם, אכן מנהג העולם הוא להפסיק ולענות עמם (דבכך מיטיב עם ציבור המתפללים, דאף שיש להם עשר האומרים, מ"מ כשיש יותר אנשים שאומרים עימם הי"ג מידות, מתעוררים הרחמים מהשי"ת על הציבור המתפללים ביותר). וכשלומידים תורה ברכים מסתבר שאין להפסיק (אגר"מ או"ח ח"ג סי' פ"ט).

מז. באמצע פסוקי דזמרה, לא יענה י"ג מידות עם הש"ץ (שבת הלוי ח"ט - סי' א' אות א').

תענית ביום א' דסליחות

מח. ביום ראשון של סליחות נהגו רוב הקהל להתענות ('מטה אפרים' תקפ"א ל"ו ומשנ"ב שם ס"ק ט"ו^(טז)), ויחיד המתענה אומר 'עננו' במנחה בשומע תפילה, אבל הש"ץ אינו אומר 'עננו' בחזרת התפילה (משנ"ב שם).

מט. דיני תענית זו, יעוי' להלן בדיני התענית בערב ראש השנה דינים נא, נב, נג, נה, נו, נז, נח, נט, סא, וה"ה הכא. - אכן משנ"כ בדין נא שם שיאמר בקבלת התענית "הריני בתענית יחיד מחר, יהי רצון וכו'", בקבלת תענית זו אין לומר 'יהי רצון' כיון דשבת הוא (שערי תשובה תקס"ב סק"ח).

♦ ♦ ♦

◊ מיום א' דסליחות עד אחר יוהכ"פ התפלל החת"ם זיע"א בבית הכנסת הגדול והארזך שם הרבה אחר התפילה, ואמרו שסיים אז ששה סדרי משנה עם פי' עין החיים למהר"י חגיז ז"ל, וחזר על כולי תלמודא בבלי וירושלמי ספרא ספרי ותוספתא בדרך קצרה בעיון נמרץ (מנהגי החת"ם עמ' ל').

♦ ♦ ♦

◊ אמר הגה"צ ר' אלי' לאפיאן זצ"ל שאל יאמר האדם שמעשיו בשנה זו לא היו גרועים יותר משנה שעברה, וכשם ששנה שעברה עברה עליו בשל"ו מסתמא גם השנה ידונוהו לחיים טובים ויכול להיות רנוע, דיתכן שמעות חמורה בידו, דהנה בהשגת הראב"ד על הרמב"ם (פ"ג מתשובה ה"ב) כתב שאמרו חז"ל שבר"ה רשעים נחתמים לאלתר למיתה, **אין הכרח שיחתמו את דינם שימותו מיד בשנה זו, אלא יתכן שיחתמו את דינם לאלתר שימותו קודם חזמן שהיה קצוב להם לחיות כגון מי שהיה קצוב זמנו לשבעים שנה, אם בר"ה ימצא שהיה רשע, חותמים לאלתר דינו שימות כשיגיע לגיל המישים ר"ל!!! והרברים נוראים** ('לעבדך באמת' – להנהי"צ רבי דב יפה שליט"א עמ' כ"ב). וכעיו"ז מפורש ברכינו יונה

⚔ ————— ⚔

(מב) מ'שבת הלוי' ח"ה סי' ס"ו א'.

(מג) יש לידע דאמנם הארז"ל סידר תיקון חצות, אכן כתב הגרי"ח זוננפלד זצ"ל (שלמת חיים אר"ח סי' א') (סדר תיקון חצות אין לו שיעור ובאמירת מזמור 'על נהרות בבל' ו'מזמור לאסף' יוצא יד"ח. וכעיו"ז במקור חיים (לחות יאיר סי' א' סק"ג) זל"ש "…בדורותינו שירדה חולשה לעולם (שאחד מ)עיר ושנים ממשפחה עומדים בחצות הלילה להתחנן, כאשר מן הראוי לקיים מ"ש חצות לילה אקום וכו', ראוי לכל אשר נגע יריאת אלוקים בלבו כשיגיעור משנתו בחצי הלילה או אח"כ. ליטול ידיו ויאנח בשברון לב מתנים ויאמר 'על נהרות בבל' ולפחות יתאונן בלבו ויתן אל לבו חורבן בית קדשנו ותפארתנו וגלות השכינה כביכול, ואלוקים יראה ללבב ושפיר מיקרי 'מיצר ודואג' אע"פ שלא קיים קומי רונ"י עכ"ל.

(מד) כ"ה הסכמת האחרונים - משום שהוא תחנונים בעלמא, ודלא כדעת הרמ"א דאין ליחיד לומר סליחות (כלל) (משנ"ב שם).

(מה) אכן יעוי' ספר התדיר' סי' ל"ו ע' רמ"ו הוצאת הרב בלוי זצ"ל.

(מו) ומש"כ המשנ"ב תקפ"א סק"ד 'ובסליחה שנזכר י"ג מידות ידלג אותן תיבות' אין כוונתו לסליחות שמוזכר בהם ענין וזכות של י"ג מידות כ"א רק לאותה הסליחה המסויימת שמוזכר בה י"ג המידות עצמם, דע"ז קאמר המשנ"ב דידיגל התיבות של הי"ג המידות ויוכל לומר הסליחה עצמה (ונראה דבתיבת "ובסליחה" שכתב המשנ"ב שם יש לעקד בפתח תחת הב' ולא בחזרים).

(מז) אכן במטה אפרים (תקפ"א כ"א) פסק כדעת הט"ז (תקס"ה סק"ה) דגם בסליחות שמוזכר בהן ענין שלש עשרה מידות כגון 'זכור לנו היום ברית שלש עשרה' וכיוצ"ב, יש לו לדלג תיבות אלו.

(מח) מרשימות הרב ארנטרוי שליט"א.

(מט) ובבית הגרי"י פישר זצ"ל נהגו שהגדולים מ"י"ג שנה ואילך מתענים עד חצי היום, והגרי"י זצ"ל נהג להתענות עד אחר תפילת מנחה גדולה. - אכן הנשים לא נהגו בתענית זו (והליכות אבן ישראל ח"ב ע' ב).

- בשע"ת שער ג' אות קכ"ה. יעו"י"ש. ויעו' עוד משנ"ב תקצ"א סק"ד. ובזמנינו לרגל ריבוי האסונות ר"ל, לב מי לא יחרד על נפשו ועל נפש בני ביתו להתעורר לשוב בתשובה שלימה ולשפוך נפשו בתפילה וזעקה פני שוכן מרומים לזכות להיכתב ולהיחתם לחיים טובים ארוכים ולשלו', לו ולכל בני ביתו (גילון יד ב"ד, אלול).
- כתב המכ"ט (בית אלקים שער התשובה פ"ב) "ואחר שנתבאר ענין התשובה כי היא החרטה ועזיבת החטא, נאמר כי **אינם כשאר המצוות שהעושה חלק המצוה אין לו חלק שכר המצוה, כמו שתאמר מצות ציצית הוא בד' כנפות והעושה ציצית בג' כנפות לבד, אינו מקיים ג' חלקי המצוה שהרי ד' ציציות מעכבין זה את זה והרי הוא כאילו לא עשה שום דבר, ואולם התשובה גם כי אינה שלימה עד שתהיה בהרטה לשעבר ועזיבת החטא לעתיד, עם כל זה החרטה לבד בלי עזיבת החטא מועיל קצת, וכן עזיבת החטא בלי הרטה ...** ואפילו בהשבתו אל לבו לשוב בלי קיום שום חלק מב' חלקי התשובה ההכרחיים מיקל האדם מעונשו, וכמו שלמד הר"ן ז"ל דבר זה בסוף דרש ועתה ישראל". דו"ל הר"ן (בדרשותיו סוף דרוש י') "ומי שמשלים חק תשובתו, הרי זה משובת, ומי שאינו משלים בה אלא שהתחיל בה ולא גמרה, הרי חקל מחטאתו, שאפילו מי שמשים אל לבו דעת לשוב בתשובה, מיקל ענשו".
- כתב בספר זכרון לבני ישראל לרבי יעקב הגיו זצ"ל אות ה' "לעשות כמו שיש עושים חשבון ימיהם בכל יום ויש בכל שעה לומר, למח החייני בוראי שעה זו, ומה תועלת היה לו היום ממני, ואין כאן ספק שאם החייני אינו אלא כדי לעשות רציונו, ומי שיחשוב בזה ודאי לא יאבד אפי' רגע לבטלה מימיו" ולכח"פ בימים קדושים אלו בודאי ראוי לנהוג כן (אני לדודי' להגר"ש דבליצקי זצ"ל עמ' ס').
- הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל סיפר מעשה מאחד מרבותיו: לרבו זה היה חבר נאמן, והחליטו ביניהם שמי שיסתלק ראשון לעולמו יבוא לחבירו בחלום ויגיד לו מה דינו, – החבר נפטר ראשונה, ובא לרבו של רבי משה בחלום ואמר לו: בדין סור מרע ועשה טוב, יצאתי נקי לגמרי, – אבל בגן עדן אינו טוב לי כמו שהשבתי בחיותי בחיים... כי כאן עיקר חזכות והמעלה היא לאלו שקיימו כנפשם: "לעשות רצונך כלבב שלם"! ולמרות שהוא היה רב ברוסיא, ולמד ולימד תורה מתוך עוני ודחק במסירות נפש, מ"מ היה חסר בשלימות הלב (הגר"ג ואכטפויגל זצ"ל קובץ שידות ח"א עמ' ל"ג (סא²³)).

♦ ♦ ♦ ♦

- ידע האדם ויתן אל ליבו כי כל המקודש מחבירו הרוב יותר מחבירו (לשון הרמב"ן באגרת לבנו על העובה בארץ הקדש) וביאר הגר"י סלנטר זיע"א דוהו קאי אף גבי ימים קדושים, ולפיכך ככל שמתקרב ר"ה ועש"ת שיש תקוה גדולה לזכות בימים אלו, היצה"ר מגדיל את כוחו ומכשלותיו. אשר על כן רואים דככל שמתקרב ר"ה ועש"ת כן מתרבה הרפיון בתורה ובתפילה ובשאר עבודת ד', ובפרט ברה"ע צמזו משתדל היצה"ר להכניס בלב מחשבות שונות ומשונות הטורדות ומבלבלות את האדם מעבודתו הרוחנית (יעו"י אור יחזקאל עמ' קס"ד), לפיכך החלש יאמר חזק אני לקדש מלחמה שערה בחרב ובחנית להזהר ולהשמר בנבזרת נפש בשמירת ימים קדושים ויקרים אלו בריבוי תורה בשקדנות רבה, ככוונת התפילה ושמירה חזקה על קדושת הדיבור ושאר עניני עבודת ד' ובכך יצליח בעזה"ת להשלים הכנתו ליום הדין כראוי ולזכות בכתיבה וחתימה טובה. וכל הבא ליטוהר מסייעים בידו (גילון יד ב"יד, אלול).
- בכתבי הסבא מקלם (פנסק הקבלות עמ' צ') "**כן קודם ראש השנה, שהחוב יותר גדול להכין לבבו ליום הדין, מטמטם אז היצר יותר ליבו ודעתו כדי שיחיה להיצר רווח יותר, על כן חובה מוטל על האדם קודם ראש השנה לייגע את עצמו, ולעמול על פחד יום הדין, כדי שיוכח לשנה טובה ומתוקה בזה ובכא**. – והנה פחד יום הדין והדאגה לאחרית אי אפשר בלי מוסר ... בלי עמל היראה, להכין לבבו לירא מפחד יום הדין הוזה והבא".
- במאורי בחיבור התשובה (מאמר ב' פרק א') כתב ז"ל "ראוי להשתדל קודם ראש השנה בהפצרת תפילות ובתשובות כדי שיכנס ברה"ה בטהרת הלב".

ערב ראש השנה

תענית בערב ראש השנה

- "צריך האדם להתענות ערב ראש השנה, ירא וזוחל בכובד ראש והכנעה מן היום האיום הבא עלינו אשר כל יושבי תבל עוברים לפניו כבני מרון ואינו יודע איך יוצא דינו" (סדר היום" – סדר ערב ראש השנה).
- נוהגים להתענות בערב ראש השנה (לצעורי, משום תשובה שיתכפרו עוונותיו) ^(וב) (טור ושו"ע תקפ"א ומשנ"ב תקס"ב ס"ק ט'). אכן בזמנינו שהדורות חלופים לא נהגו כולם להתענות ערב ר"ה (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' כ"ה, וכ"ה בהל' חג בחג עמ' ל"ג).
- כתב הטור (תקפ"א): "נוהגין באשכנז להתענות כולם בערב ראש השנה וסמך לזה ממדרש רבי תנחומא: 'ולקחתם לכם ביום הראשון' וכי 'ראשון' הוא? אלא 'ראשון' לחשבון עוונות, משל למדינה שהייכת מס למלך ולא נתנו לו, בא עליה בחיל לגבותו, כשנתקרב אליה בעשר פרסאות יצאו גדולי המדינה לקראתו ואמרו לו: אין לנו מה ליתן לך. הניח להם שליש. כיון שנתקרב יותר, יצאו בינוני העיר לקראתו, הניח להם שליש השני. כשנתקרב יותר, יצאו כל בני העיר לקראתו והניח להם הכל. כך המלך זה הקדוש ברוך הוא, בני המדינה אלו ישראל שמסגלים עוונות כל השנה, ערב ראש השנה הגדולים מתענין ומוותר להם שליש עוונותיהם, בעשרה ימים, בינונים מתענין, ומוותר להם שני שלישים. ביום הכיפורים הכל מתענין ומוותר להם הכל, במוצאי יום הכפורים עוסקים במצות סוכה ולולב ואין עושין עוונות, לכך קורא יו"ט ראשון (של סוכות) 'ראשון' – ראשון לחשבון עוונות" עכ"ל.
- בזמננו נשלא נהגו כולם להתענות כדלעיל דין נ], הרגיל להתענות בכל שנה, אי"צ לקבל על עצמו התענית (שמקובל הוא כבר מכת מנחה) (משנ"ב תקפ"א סקט"ז ותקס"ב סק"ט), ומי שאינו רגיל בזה, עליו לקבל על עצמו התענית במנחה של יום קודם (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' כ"ה כ"ו, ואשי ישראל עמ' תקל"ג). [ויאמר "הריני בתענית יחיד ^(וב) מחר יהי רצון שתהא תפילתי ביום תענית מקובלת"], (ולכתחילה יותר טוב לקבל על עצמו בתפילת מנחה קטנה, וכדיעבד מהני אפי' בתפילת מנחה גדולה, ואם לא קיבל על עצמו בתפילת המנחה, בדיעבד יכול לקבל אח"כ כל זמן שהוא יום) (שו"ע רמ"א תקס"ב סעי' ו', ומשנים ש ס"ק ט', כ"ז, ל"ג, רמטה אפרים' סי' תקפ"א ל"ו). ואם מתפלל מנחה סמוך לשקיעה באופן שגמר תפילתו בלחש תהיה לאחר השקיעה, טוב שיקבל עליו התענית קודם מנחה, ויחזור ויקבל גם בתפילתו (לצאת ידי כו"ע) (ביאה"ל תקס"ב ר' ד"ה והוא).

(ג) וכמו שמצינו באחאב שנכנע מלפני ה' במה שקרע בגדיו וצם וסכב בשק, שנראה כמתחרט על מה שעשה, ולא עזב כל חטאיו, ועם כל זה הועיל לו, כדכתיב (מלכים א' כ"א) יען כי נכנע מפני לא אביא הרעה בימיו וגו', וכן מצינו באנשי נינווה ששבו לעתיד שעזבו החטא, ולא נתחרטו על העבר, כי אפילו באזהרת המלך לעם אמר (יונה ג') וישובו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם, אשר כפי הנראה כי החמס אשר עודנו בכפם לא בלעווהו הוא שהיו מחזירים ולא הגזל הנאכל שקשה להשיבו, ויותר מזה א"ד יוחנן (בירושלמי תענית פ"ב) מה שהיה בכף ידיהם החזירו, בשידה תיבה ומגדל לא החזירו. - ולזה אמר הכתוב וירא אלהים וגו' כי שבו מדרכם הרעה שהוא עזיבת החטא לעתיד לבד, ועם כל זה הועיל להם שנחם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות ולא, עשה ומפני כי תשובתם זו לא היתה שלימה כנזכר, אמר הכתוב על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה, כלומר על מה שדבר עוד מ' יום ונינווה נהפכת הוא שנחם ולא עשה בסוף הארבעים, אלא האריך להם עד שתהיה תשובתם שלימה (המכ"ט שם).

(נא) הובא בס' 'דרשו ה' בהמצאו' ע' ק"ס.

(י"ז) ומקור להז יעו"י סנהדרין קז: דרבא אמר דאע"פ שדורו יותר גדול בתורה מדורו של רב יהודה, מ"מ כשה' עצירת גשמים בדורו של רב יהודה - ה' הוא חולץ נעל אחת ומיד ירדו גשמים ואילו בדורו של רבא צועקים בתפילה לגשם כל היום ואין משגיחים עליהם בשמים, ועל כרחק הוא משום שהקב"ה ליבא בעי דכתיב וד' יראה ללבב" ובזה היו דורו של רב יהודה גדולים יותר. ומבואר דבשמים מחשיבים שלמות לב לשמים יותר מאשר גדלות בתורה יעו"י"ש.

(גג) והגרש"ז אוריעבאך זצ"ל היה מזרז לקיים מנהג זה ולהתענות עד חצות היום או עד אחר תפילת מנחה גדולה, והיה תמה על אלה שביכולתם להתענות ואינם מתענים שהרי הלכה מפורשת היא בשו"ע (הליכות שלמה' עמ' ו' ארחות הלכה 35).

(נד) ומה שצריך לומר "בתענית יחיד" כתב המשנ"ב תקס"ב ס"ק כ"ט דאתי לאפוקי דלא נטעי שהוא מקבל עליו להתענות כחומרא של תענית ציבור, - ומ"מ בדיעבד אפי' אמר בסתמא "הריני בתענית מחר" ג"כ דינו כתענית יחיד. עכ"ד.

נב. אי"צ להתענות עד צאת הכוכבים, כי אם רק עד פלג המנחה ‏[יעוי' שו"ע תקס"ב ב' ומשנ"ב סק"ט י') (כדי שלא יכנס ליו"ט כשהוא מעונה - 'מטה אפרים' תקפ"א ל"ח)], ובלבד שיתפלל מנחה תחילה ^(י), ועיין 'מחצית השקל' (תקפ"א ס"ק י') וכ"ה בפרמ"ג שרבים נוהגים להתענות רק עד זמן מנחה גדולה, ומתפללים מנחה ואומרים עננו (ואי"צ לדלג תיבות 'ביום צום תעניתנו' ^(י)). ואוכלים, ועכ"פ אדם חלוש בוודאי יכול לסמוך להקל כן (משנ"ב שם ס"ק ט' י').

נג. אם קיבל על עצמו התענית (יעוי' לעיל דין נ' דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל) ואינו רוצה להשלימה צריך לפרש כן בשעה שמקבל על עצמו התענית (רמ"א תקס"ב א' משנ"ב ס"ק ו' וביאה"ל ר"ה עד) ^(י). ואם קיבל סתם ולא פירש כן, צריך להשלים התענית עד צאת הכוכבים (משנ"ב תקס"ב ס"ק ו' וביאה"ל שם סעי' ב' ד"ה כיון) ואם לא משלים אין מתפלל עננו (משנ"ב שם ס"ק ו' ושעה"צ אות ה').

נד. המתענים נוהגים לשתות קפה או תה קודם עלות השחר לפני הליכה לביהכ"נ (שלא יהא כחוקות העכו"ם שהיו נוהגים להתענות בערב חגיהם) (אכן לאחר שעלה השחר מיד אסור באכילה ושתייה ואי"צ לזה תנאי לפני השינה (רמ"א תקפ"א - ב' ומשנ"ב סקכ"א).

נה. האוכל או השותה קודם שהתפלל מנחה, אינו יכול לומר תפילת 'עננו' בתפילתו (רמ"א תקס"ב ב' ומשנ"ב שם ס"ק י"ב וסק"ו), ואפשר שאם מדלג התיבות 'ביום] צום תעניתנו' יכול לאומרו (פמ"ג הובא בשעה"צ שם אות ו').

נו. המתענה ושכח לומר עננו וכבר חתם ברכת שומע תפילה, אינו חוזר (אע"פ שעדיין לא פתח בברכה שלאחריה) ויאמרו ב'אלוקי נצור' קודם 'יהיו לרצון' (בלא חתימה). ובדיעבד יכול לומר אף לאחר 'יהיו לרצון' כל זמן שלא עקר רגליו. ואם גם שם לא אמר אינו חוזר (שו"ע ורמ"א תקס"ב ב' ומשנ"ב ס"ק ו' ושעה"צ אות ו').

נז. כל השרוי בתענית (בין שהיה מתענה על צרתו או על חלומו, בין שהיה מתענה עם הציבור על צרתם) הרי זה לא ינהג עידונים בעצמו, ולא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לב אלא דואג ואונן כענין שנאמר 'מה יתאונן אדם וחי' (שו"ע תקס"ח י"ב). וישמור עצמו מן הכעס (משנ"ב שם ס"ק נ').

נח. מי שאין לו מניין לתפילת מנחה גדולה, או שאין לו כח להתפלל בזמן מנחה גדולה בציבור, עדיף שיאכל בחצות ויתפלל מנחה בציבור מאוחר יותר ולא יאמר 'עננו', מאשר שיתפלל מנחה גדולה ביחידות ויאמר 'עננו' (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' כ"ו, וכע"ז ב'אלף המגן' תקפ"א ס"ק ע"ג).

נט. במקום שיש מקצת חולי אי"צ להתענות, ואפי' אם כבר התענה בערב ראש השנה כמה פעמים, אי"צ התרה (דהתענה רק מצד מנהג הציבור, וא"כ קיבל עליו מתחילה רק על דרך המנהג) ('מטה אפרים' תקפ"א ל"ח, ומשנ"ב שם ס"ק י"ט בשם המג"א ^(יח)) וי"א שצריך התרה (ש"ך יו"ד רי"ד הובא במשנ"ב שם).

ס. אם הוא במקום שהעולם מתענים והוא אינו יכול להתענות מפני שהוא חלש, לא יאכל בפרהסיא בפני המון עם אלא בצנעה (משנ"ב תקס"ה סקי"ד).

סא. הרוצה להתחיל להתענות בערב ראש השנה או בעשרת ימי תשובה, טוב שיאמר או יגמור בליבו שיהא 'בלי נדר', ושאם בשנה אחרת לא ירצה להתענות, הרשות בידו (דאם התענה אפי' פעם אחת והיה בדעתו לנהוג כן תמיד, ובשנה השניה אינו רוצה להתענות, צריך התרה. ואם התענה סתם, אם התענה ג' פעמים צריך התרה) (ערוך השלחן תקפ"א י').

◊ "כבר נודע מזה שכתב הזוהר שהעידים המעידים על המאות בני אדם הוא ביום ראש השנה, כמו שנאמר עיני ד' דלית לון חושבנא קאזלי ומשטמי בכל עלמא, וחמאן כל עובדי דבני נשא וביומא דראש השנה סהדי קמי מלכא וכו', ולכן אם מודה ועוזב בחדש אלול קודם ראש השנה הוה ליה מודה בקנס בוידויו ואחר כך באו עדים בראש השנה, ופטור לכולי עלמא. לא כן המאחרים תשובתם עד אחר ראש השנה בעשרת ימי תשובה כמנהג רוב העולם כי לא יועילו אם לא שבו והודו ועזבו צד מה קודם ראש השנה, דהוה ליה באו עדים ואחר כך הודה בקנס שלא נפטר בכך, ומוזה נתפשט המנהג ברוב ישראל כי אף מי שלא שת לבו אל דבר ד' כל החדש הוה להבין ולהתענות, יתענה בערב ראש השנה לפחות לפני בא בני האלקים להתיצב על ד'" (המדות ימים' ח"ג פ"א אות י"ג הוצאת מכון המדות ימים).

◊ "בערב ראש השנה, מקדימין פני השכינה בחרבה סליחות ותחנונים, אולי ירחם ולא יבוא במשפט עמנו ביום הדין הזה" (לבוש תקפ"א ב' ויעוי' עוד רמ"א שם סעיף א' שמרבים בסליחות).

נפילת אפים בערב ר"ה

סב. באמירת סליחות שבערב ראש השנה נופלים על פניהם אפי' אם כבר עלה עמוד השחר ^(י) ^(י) אכן בתפילה אין נופלים על פניהם (כמו בשאר ערב יו"ט) (שו"ע תקפ"א ג' ומשנ"ב ס"ק כ"ג).

תקיעות בערב ראש השנה

סג. אין תוקעים בערב ראש השנה (והטעם כדי להפסיק בין תקיעות דרשות לתקיעות דחובה. ובספר המנהגים כתב דהטעם הוא כדי לערוב השטן שלא ידע מתי יהי' ראש השנה ויקטרג ^(יח)) ^(יח) (רמ"א תקפ"א – ג' ומשנ"ב שם סקכ"ד).

סד. התוקע להתלמד: לטעם הנ"ל דאין תוקעין בערב ר"ה הוא כדי להפסיק בין תקיעות רשות לתקיעות חובה – די כשמפסיק בבית הכנסת, ועל כן מותר לתקוע להתלמד. אכן לטעם השני הנ"ל דהוא כדי לערוב השטן – אין לתקוע בערב ר"ה כלל, אף להתלמד. אכן באל"י רבא (תקפ"א סק"ד) כ' בשם ספר אמרכל דמותר לתקוע כדי ללמוד בחדר סגור ^(י) (משנ"ב תקפ"א ס"ק כ"ד).

התרת נדרים

◊ **בשעה שאדם נודר פותחים בשמים פנקס זכויותיו, וממשמשיין במעשיו שנאמר "ואחר נדרים לבקר"** (ואחר שנדר אדם מבקרין מעשיו) (נדרים כ"ב. יעוי' ר"ן ורא"ש שם ובטור יו"ד סי' ר"ג).

סה. אל תהי רגיל בנדרים, כל הנודר אע"פ שמקיימו נקרא רשע ונקרא חוטא (שו"ע יו"ד ר"ג - א').

סו. נוהגים לעשות התרת נדרים בערב ראש השנה, כדי להנצל מעונש נדרים (חיי אדם קל"ח ח'), והנוסח כמובא בסידורים.

◊ כתב ה'ברכי יוסף' סי' תקפ"א ס"ק כ"א (בשם השפת כהן עה"ת פ' מטות) "יש נוהגים לעשות התרת נדרים באלול והרמזו 'לא יחל דברו ככל' סופי תיבות 'אלול' (והי"ד בשערי תשובה תקפ"א - א').

סז. צריך כל אדם שיהיה נזהר שיבין הנוסח של התרת נדרים, ולא כמו שחושבים עמי ארצות שהוא איזה תחינה. ומי שאינו מביין בלשון הק', יאמר ה'התרת נדרים' ומסירת המודעה בלשון שמביין (חיי אדם קל"ח ח' וקיצעו"ע קכ"ח ט"ז).

(נה) יעוי' שו"ע תקס"ב ב', ומשנ"ב ס"ק ט' י'. ואע"פ שהמג"א שם סק"ד והמטה אפרים תקפ"א סעי' ל"ו כתבו שהמנהג להשלים תענית זו, מ"מ כתב השעה"צ (תקס"ב אות ח') דבזמננו אין המנהג להשלים. (נו) יעוי' משנ"ב תקס"ב סק"ז, וכ"ה ב'שונה הלכות' (שם דין ב') דהוה הכרעת המשנ"ב.

(נד) ואפשר דה"ה אם התנה קודם שקיבל על עצמו התענית, ואחר זמן מה קיבל ע"ע התענית בסתם - אמרינן דקבלה שקיבל ע"ע אדעתא דתנאה קמא הוי (יעוי' משנ"ב תקס"ב סקט"ז). (נח) ויעוי"ש דין מי שמתענה יותר ממה שנהגו הציבור.

(נט) מפני דרוב פעמים רגילים לסיים קודם עלות השחר, תקנו לנפול אף אם אירע פעם אחד שממשיך על היום (משנ"ב שם).

(ס) ומש"כ המשנ"ב סי' קל"א סקי"ט בדעבר ר"ה דאין אומרים תחנון, יש לסיים את הסליחות בלילה ולא להאריך עד נכון היום, י"ל דהיינו לכתחילה, וכאן כ' המשנ"ב שאם אירע שממשיך גם ביום מ"מ יש ליפול על פניו.

(סא) ובמטה משה ומהרי"ל כתבו דאז יהי' סבור השטן שיום הדין כבר עבר (אלי רבא תקפ"א סק"ד).

(סב) ואף כשחל יום ראשון של ר"ה בשבת, ג"כ אין תוקעין בער"ש (דכיון שאומרים "זכרון תרועה" הוי כמו תוקיעה) (משנ"ב שם ושעה"צ שם אות ל"ה).

(סג) ויעוי"ש באל"י רבא דביאר דאף לטעם השני הנ"ל, מותר לתקוע להתלמד דמ"מ כיון שאין תוקעין בבית הכנסת. סבור השטן שיום הדין עבר.

פ.א. יכולה אשה לעשות את בעלה שליח להתיר נדריה (אכן שאר בנות אינן יכולות לעשות שליח, ואם רוצות להתיר צריכות לבוא בעצמן לפני המתירים כהנ"ל דין ע"ח). אבל אין לבעל לקבץ ג' אנשים בשביל התרת נדריה, אלא אם מצא ג' אנשים שנתקבצו כבר, יתיר בפניהם נדרי אשתו (שו"ע יו"ד סי' רל"ד ג'). ועל כן יש נוהגים שלפני שהבעל הולך להתיר נדרי עצמו בער"ה, אשתו ממנה אותו לשליח להתיר גם את נדריה, וככל הנוסח הכתוב בסידורים, ואח"כ לאחר שמתיר נדרי עצמו בפני שלשה, בעוד שלשת המתירים יושבים, אומר להם שמבקש להתיר גם בעבור אשתו שמינתה אותו לשליח ומבקשת התרה כמו שכתוב בנוסח שבסידורים, ויאמרו המתירים 'מותר לה' ג"פ (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - קיצור הלכות מועדים', והגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' כ"ח). וכמו"כ אפשר שלאחר אמירת הנוסח הרגיל יוסיף מיד שהריני מבקש להתיר גם עבור אשתי שמינתה אותי שליח ומבקשת היתר כמוני, והמתירים יאמרו 'הכל מותרים לכם' ג"פ (עט עטא) (וכפלי מסירת המודעה די שהאשה תאמר הביטול בפני"ע ואי"צ בפני שלשה, כדלהלן דין פה).

נדרים קטן בן י"ב וקטנה בת י"א

פ.ב. קטן בן י"ב שנה (ויים א') וקטנה בת י"א שנה (ויים א') (מופלא הסמוך לאיש), נדריהם נדר ושבועתם שבועה (אם יודעים לשם מי נדרו ונשבעו), וגוערים בהם ומכים אותם שלא ילמדו לשונם בנדרים ושבועות (שו"ע ורמ"א יו"ד רל"ג א').

פ.ג. דנו הפוסקים אם קטן בן י"ב וקטנה בת י"א יכולים להישאל על נדרם כשם שיכולים לנדור (יעו" ספר 'כל נדרי' עמ' קע"ח). ומ"מ יכולים למסור מודעה לבטל נדריהם מכאן ולהבא (דכיון דחשיבי בני דעת לנדור ה"ה דבני דעת הם לבטל נדריהם) אכן ראוי שימסרו מודעה שוב לאחר שיגדלו ^(עט) (תשובות והנהגות ח"ג סי' ק"ס).

◊ בבית הגרש"ז אויערבאך זצ"ל לא נהגו לעשות התרת נדרים ל'מופלא הסמוך לאיש', אך עם מלאות להם י"ב שנה ולבנות י"א שנה, הוזכרם הגרש"ז זצ"ל להתרגל באמירת "בלי נדר" ובתקופה הסמוכה לה, לימודם עיקרי הל' נדרים (ובן הל' תרומ'י) 'שלא יכשלו ח"ו בהם. ואמר פעם לנכד במלאות לו י"ב שנים, מעתה ועד הניעץ למצוות יש חובה אחת המוטלת עליך, והיא: שמירת לשונך מנדרים, ועי"ז תלמד לייקר את כח הדיבור כל ימי חייך' (הליכות שלמה' עמ' ד' הערה 38).

מסירת מודעה

פ.ד. לאחר התרת הנדרים, נוהגים שהמתיר מוסר מודעה לבטל הנדרים שידור בשנה הבאה.

פ.ה. מסירת המודעה אי"צ למסרה בפני שלשה אלא אפי' אומר לעצמו הרי זה מועיל (כיון דהוה ענין שבינו לבין המקום ואי"צ שאחרים ישמעו זאת) (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל 'שלמי מועד' - עמ' כ"א ^(עט), והגר"ש אלישיב זצ"ל - 'תורת מועדים' שעל 'שונה הלכות' עמ' רמ"ד, והגר"מ שטרנבוך שליט"א - 'תשובות והנהגות' ח"ג סי' ק"ס).

פ.ו. 'מסירת המודעה' (וה"ה אמירת 'כל נדרי' בליל יוה"כ) מועילה רק כלפי נדרים שבשעה שנדרם לא זכר את מסירת המודעה, אכן אם בשעה שנדר זוכר הוא את מסירת המודעה, הנדר קיים (שהרי בשעה שנדר מבטל הוא את המודעה) (וצריך התרה בפני שלשה בפירוט הנדר וחרטה) (שו"ע יו"ד ר"א ב').

פ.ז. למעשה אין לסמוך על מסירת המודעה (או אמירת כל נדרי בליל יוה"כ) לגבי ביטול נדרים (מלבד צורך גדול), ואם נדר (אפי' שלא זכר המודעה בשעת נדרו) ילך להתיר בפני שלשה או בפני חכם בפירוט הנדר וחרטה (רמ"א יו"ד סי' רי"א סעי' א').

פ.ח. י"א שמסירת המודעה מועילה לבטל נדר רק אם יזכור את מסירת המודעה לאחר הנדר תוך כדי דיבור לנדר ויאמר בליבו שהוא סומך על המודעה (שו"ע שם סעיף ב' בשם י"א) וכתב השו"ע (שם) דיש לחוש לדבריהם, והיינו דבכל גווני שלא זכר את המודעה לאחר הנדר בתוך כדי דיבור לנדר, ילך להתירנו ע"י שלשה בפירוט הנדר וחרטה.

פ.ט. י"א דלענין מנהגי מצוה (שנהג ג' פעמים בסתמא ולא היתה דעתו בשעה שנהג לנהוג כן לעולם) או שקיבל על עצמו דבר מצוה ולא אמר בלשון נדר (ולא אמר 'בלי נדר') יכול לסמוך על מסירת המודעה שאמר בערב ר"ה (מהרש"ם מברעזאן זיע"א - 'דעת תורה' יו"ד רי"א ב', שלמת חיים ח"ב יו"ד תשובה ל"ח ^(עט), הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'הלכות חג בחג' ע' ל"ו ובאר ישראל' ע' כ"ח, הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'מנחת שלמה' סי' צ"א אות כ' ובספר 'הליכות שלמה' ע' ו' ויעו"י הערה ^(עט), וכ"ד החזו"א זצ"ל לגבי מנהגי מצוה (הגרא"ל שטיינמן זצ"ל - 'אעלה בתמר' מתורת החזו"א ע' כ"ד דין מ"ז, והוסיף שם הגר"ח קניבסקי שליט"א שגם להבחיל"ח אביו הקה"י זצ"ל אמר כן)). וי"א דאף לאלו יש לעשות 'התרת נדרים' בפני שלשה בפירוט וחרטה (הל' חג בחג ע' ל"ה ^(עט)).

חג

◊ כתב החיי אדם (קל"ה ה') "ערב ר"ח הוא היום האחרון מן השנה, וקבלו חז"ל שכל העושה תשובה יום אחד בשנה חשוב כאילו שב כל השנה, וכל היום יעסוק בתורה ובמצוות ולא יסיה דעתו כל היום מתשובה".

◊ יעשה תשובה ביום זה מכל אשר עיוות במשך כל ימות השנה (ועי' משנ"ב תר"ז פוסק"ד).

◊ הרבה שעות מיום ערב ראש השנה, וכן בימי ראש השנה עצמם עסק הגרש"ז אויערבאך זצ"ל באמירת תהילים בהתעוררות רבה, וגם לבני הכית הצעירים כשהבחין בערב ר"ה שמתעסקים בדברים של מה בכך, היה אומר בתוכחה איך יתכן לבטל הזמן בשעות הללו, כשעומדים לפני יום הדין והמשפט על כל מעשי השנה שחלפה, ובו נגזרים על כל אחד גזירות ומאורעות השנה הבאה, ואיך לא יחוש האדם להתחנן בשעות אלו ולרצות פני המלך בתפילה, ולהתכווין למשפטו בעריכת חשבון נפש על כל מעשיו ודרכיו במשך השנה שחלפה (הליכות שלמה' עמ' ו' הערה 35).

◊ שאני תשובת ימי ראש השנה מתשובת שאר עש"תי ויוה"כפ, דתשובה דיוה"כפ היא תשובה מהטא"פ, כדכתיב כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל הטאתיכם, ויוה"כ הוא יום כפרה על הטאים ועוונות ופשעים. אבל תשובה דיום ראש השנה לא על הטא היא, כי אם כמוש"כ בר"מ בדקדוק לשונו (הל' תשובה ח"ד) "אע"פ שתקיעת שופר בר"ה גזירת הכתוב, רמז יש בו כלומר עורר ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם, וחפשו כמעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזוב כל אחד מהם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה, וכו'. ומבואר באר הטיב דה'חזרו בתשובה" הוא 'זכרו בוראכם והביטו לנפשותיכם', כי כל השנה אנו שוגים בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, וכ"א טרוד ראשו ורובו בסיודר כל ענייניו הגשמיים וכל המחשבות תפוסות בהבלי הזמן, ושובחים את מטרות חיינו ליכות להתענג על השכינה בדבקות. וזה אשר מעורר השופר עורר ישנים משנתכם והקיצו

ע"י שו"ע יו"ד רכ"ח מ"ו דאפשר להתיר לכמה ביחד.

(עא) והגר"ש דבליצקי זצ"ל הוסיף שיאמר ג': "אם עשיתי אי פעם היקם נדר או שבועה לאשתי אני מתחרט על זה ומבקש להתיר לי, ואם הייתי יודע שאתחרט לא הייתי מקים", והם ישיבו לו ג' פעמים מותר לך וכו', ואז ימשיך ויאמר "כל הנדרים והשבועות שאני יכול כעת להפר מופרים לה.

(עב) דאפשר שביטול שלהם מהני רק לנדרים שנדר בזמן שהוא 'מופלא', אבל לנדרים שידור לאחר שיגדל לא יהני, ובפרט אם מופלא הסמוך לאיש הוא רק מדרבנן וכדעת הראב"ד פ"ב דנזירות, על כן ראוי למסור המודעה גם לאחר שהגדילו דווקא (תשובות והנהגות שם).

(עג) מקובץ 'מבקשי תורה'.

(עד) דאף לדעת ה"ש אומרים' בשו"ע ר"א (והוא לעיל) דס"ל דאם נדר ולא זכר תוך כדי דיבור את מסירת המודעה הוי נדר, זהו דווקא כשנדר בפירוש, אבל במנהגי מצוה שעשה את המצוה בסתם, אדעתו הראשונה הוא עושה דלא יהיה ע"ז שום חשש נדר - 'שלמת חיים' שם. וכע"ז כתב המהרש"ם זיע"א (שם) דאם התנה שכל מה שיאמר יהיה בלי נדר ואח"כ שכח ואמר סתם איזו זהירות, גם למחמירים (דעת הי"א הג"ל) יש להקל, דווקא בנדרו סותר לתנאו אמרינן דבשעת נדרו עקר לתנאו דאל"כ למה הוא נודר, אבל הכא אין נדרו סותר לתנאו, משום די"ל דתנאו רק 'מפרש' שמה שיאמר אח"כ בסתם' שיעשה כך וכך כוונתו בלי נדר, וכמו"כ אם נוהג איהו מנהג של מצוה מהני 'מסירת המודעה שבתחילה שיחשב כאומר בפירוש 'בלי נדר' עכת"ל.

(עה) אמנם ב'הליכות שלמה' ע' ז' הע' 37 הביאו דבתשו' בכת"י בענין זה סיים הגרש"ז אויערבאך זצ"ל "אך אעפ"כ לא אויערבאך זצ"ל "אך אעפ"כ למעשה נוהגים גם בזה שלא להתיר אלא ע"י שאלה" - וכך היה מורה בע"פ דעדיף טפי להחמיר, וכמה פעמים יעץ לשואלים בעניני ההנהגה במעות מעשר כספים וכדו' שיאמרו בפירוש בעת מסירת המודעה בערב ר"ה, שכל הנהגותיהם בזה יהיו בלא נדר, אבל מעיקר הדין היתה דעתו להקל דאפשר לסמוך על המודעה גם בלא פירוט, ואמר שכבר הרצה דבר זה לפני הגר"א קוטלר זצ"ל ועוד גדולי ישראל וקילסוהו. עכ"ד.

(עו) וכדחזי' דהמשנ"ב ועוד פוסקים בכמה מקומות הצריכו התרת נדרים על מנהג מצוה, ולא הזכירו סוסומכים על ה'מסירת מודעה' שבער"ה, אע"פ שנהגו כן כבר מזמן השל"ה, חיי אדם והדה"ח, וכפי הנראה היינו משום האי דינא דהרמ"א הג"ל דאין סומכים על מסירת המודעה כ"א במקום צורך גדול. עכ"ד.

מתרדמתכם הביטו לנפשותיכם, **היו חיי נפש**, **חיי נשמות ולא חיי גוף** ... **ואתי שפיר בזה דלא נהוג כל דרכי התשובה בימי ר"ה**, **דדרכי התשובה בוידוי וכו'** **הוא רק לתשובה מחטא**, **ולא לתשובה דהביטו לנפשותיכם**. **וזו התשובה המוטלת עלינו בימי ר"ה לעזוב דרך הרעה אשר לא טובה ולהתרומם מחיי הגוף**, **דעות ומדות רעות**, **ולחיות חיי נשמות להתענג על ה'**, **ובזה נחתם לחיים באור פני מלך** (הגרמ"ש שפירא זצ"ל – 'זהב משבא' עה"ת עמ' ר"ב).

ואיך היא הדרך לשוב, כבר כתב הר"מ, וזרו בוראכם והביטו לנפשותיכם הוי אומר, **זכירת הבורא לבד כבר בכוחה להביא לידי תשובה ממדות ודעות רעות**, כמוש"כ רבנו יונה בתחילת השער השני, כי תזכור את בוראך והיה לך זכרו למשיב נפש מדרכי תולדות גוש עפר וכו' ובזכרה יוצרה תעדה עדי' ותכלול יפי', ומבואר בזה, שיש כבר בנשמה כל מידה טובה ומעלה יפה, אלא שאנו שוכחים לחיות חיי נשמות וחיים חיי גוף ומשום כך נשארים כל קישוטי הנשמה חבויים ונסתרים אבל אם אך נזכור את הבורא, כבר יהיה לנו למשיב נפש מתולדות גוש עפר והנשמה תעדה עדי' ותכלול יפי' (הגרמ"ש שפירא זצ"ל – 'זהב משבא' עה"ת עמ' ר"ג).

✧ **חסידים הראשונים היו נוהגים לעשות פיוס איש ברעהו קודם ראש השנה ולא ימתינו עד יום הכיפורים, ומנהגם נכון הוא להועיל להם ביום ר"ה, כי על ידי הרהור תשובה יהיו צדיקים גמורים, ויכתבו ויחתמו לחיים** (סידור 'בית דין' למהר"א המיז זיע"א דיני ערב ראש השנה אות כ"א מהמדת ימים דף מ"ה ע"ג)

✧ **בספר 'נפש יוסף'** (בחיבורו 'מועדי רגל' דף ג' ע"ב המופיע בסוף הספר) הביא דברי המקובל החסיד רבינו דוד שירירו זיע"א (בעל ספר 'סוכת דוד' וספר 'משנה יוסף') שכתב **שבערב ראש השנה יקרא בפרשת כי תבוא מתחילת הפרשה עד 'וזהר אשר בקרבך'** (דברים כו א–ו"א). וכל הקורא פסוקים אלו **"מעביר הקב"ה כרוז ואומר גביתי מאדם זה כל החובות ומוחל על חטאתיו. וידוע דאית ד' מרומי, ונוטל הקב"ה נשמת זה האדם ממש ומקריבה על גבי זה ואומר 'הרי הוא טהור וקבלתי כל חובותיו כפלים בכל חטאתיו'"** (זיע"א עוד בסידור 'בית דין' למהר"א המיז זיע"א דיני ערב ראש השנה אות כ', וב'מועד לכל חי' להגר"ח פלאגי זיע"א י"ב ב' דצינו לזה בקצרה).

הליכה לבית הקברות

צ. יש הנוהגין לילך על הקברות ולהרבות שם בתחינות (דבית הקברות מקום מנוחת הצדיקים ומתוך כך הוא מקום קדוש וטהור והתפילה נתקבלה שם יותר ^(נ"י) (רמ"א סו"ס תקפ"א באר היטב שם, ומשנ"ב שם סקכ"ז).

צא. יקיף הקברות ויתן צדקה קודם שיאמר התחינות (משנ"ב שם סקכ"ז).

צב. יהיה נזהר מאד שלא ישים מגמתו נגד המתים (שקרב הדבר שיהיה בכלל 'דורש אל המתים') אלא יבקש מד' יתברך שיתן עליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר (חיי אדם קל"ח - ה' ומשנ"ב שם סקכ"ז) ^(נ"י).

צג. אין לילך על קבר אחד שתי פעמים ביום אחד (משנ"ב שם סקכ"ז).

♦ ♦ ♦

צד. נוהגים לתת צדקות גדולות בערב ראש השנה (כל בו הובא בדרכי משה תקפ"א - ד' וברמ"א שם).

✧ **כל היום יעסוק בתורה ובמצוות ובתשובה ומכל שכן בעבירות שבין אדם לחבירו ולא ימתין עד ערב ויהב"פ** אלא יקדים את עצמו היום לבקש מחבירו מחילה (קיצושי"ע סי' קכ"ה, י"ד וחיי אדם קל"ח ה'), **ויש להרבות בזכויות בערב ר"ה** (ערוך השלח תקפ"א ר"ג).

מנחה

✧ **יש להזהר להתפלל מנחה דער"ה בביהכ"נ בעוד היום גדול כדי שיוכל להתפלל תפילה זו בכוונה הרבה, ולהאריך בה קצת, מאחר שהוא התפילה האחרונה של השנה, וחקדמת תפילה לפני בא היום הגדול, ואלויהו הנביא לא נענה אלא בתפילת המנחה, כל שכן במנחה זו שבעי הכנה ביתר שאת ויתר עוז כמבואר במקובלים** ('מטה אפרים' תקפ"א נ"ז ואקף המנ"ש שם קל"ד).

הכנה מעיו"ט

צה. ישכים בבוקר ערב ראש השנה כדי להכין צרכי יו"ט, ואפילו אם יש לו מי שמכין צרכי יו"ט מ"מ ישתדל להכין בעצמו דבר מה לצורך יו"ט כדי לכבדו. וצריך לעשות את ההכנה מיד בבוקר לאחר התפילה (שו"ע ר"נ א' ומשנ"ב שם סק"א, ומשנ"ב תקכ"ט סק"ג). ואע"פ שהכין בבוקר, מצוה לכתחילה שיוסיף להכין גם בערב סמוך לפני כניסת יו"ט (משנ"ב ר"נ סק"ב ותקכ"ט סק"ג).

צו. מכבסין ומסתפרין בערב ראש השנה (להראות שאנו בטוחים בחסדו יתברך שיוציא לצדק משפטינו) (שו"ע תקפ"א ד' ומשנ"ב שם סקכ"ה).

✧ **"רוחצין ומסתפרין ע"פ המדרש: א"ר סימון כתיב כי מי גוי גדול וגו', ר' חנינא ור' יהושע אומרין: איזו אומה כאומה זו שיודעת אופיה של אלוקיה, פ' מנהגיו ודיניו, שמנהגו של עולם אדם שיש לו דין, לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו, ואין חותך צפרניו לפי שאינו יודע איך יצא דינו, אבל ישראל אינם כן, לובשים לבנים ומתעטפים לבנים, ומגלחים זקנם, ומחתכין ציפורניהם ואוכלין ושותין ושמהים בראש השנה לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נם,** ^(נ"י) **לפיכך נוהגין לספר ולכבס בערב ראש השנה"** (ירושלמי ראש השנה פ"א ה"ג והובא בטור סוף סי' תקפ"א).

צז. יש לזכור לקנות ולהכין פרי חדש שלא אכל עדיין בקיף הזה, לצורך ברכת שהחיינו של קידוש בליל שני דראש השנה ('מטה אפרים' תקפ"א נ"ב).

צח. יכין מערב יו"ט מאכלים שמנים חשובים ופירות טובים ומתוקים ('מטה אפרים' תקפ"א נ"ב).

✧ **מי שנועל דלתי חצירו ביו"ט ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו ושמחה כזו קלון הוא להם** (רמב"ם) וגם בזוה"ק מפליג מאוד בעונש מי שאינו נותן לעני מסעותו ביו"ט ר"ל, ונתפרסם גודל החיוב בכל ישראל (משנ"ב תקכ"ט סק"ז) **ולפיכך יש לעזור לעניים במצרכי החג או בנתינת ממון קודם החג**. וכתב הפר"ח "אני נוהג לשלוח מנות לעניים בערב ראש השנה כדכתיב ושלחו מנות לאין נכון לו", **ונוהגין בהרבה תפוצות ישראל שבכל ערב יו"ט שולחין לעניים המכובדים לביתם כל הצטרבות על יו"ט** ('אלף המנן סי' תקפ"א ק"כ).

צט. טוב להכין מערב יו"ט את הפתיל צף ולחבר הפתיל לפקק הצף לכל הפתילות שיודקק בהדלקת ליל א' דר"ה וליל ב' (וליל שבת - כשחל ר"ה בימי חמישי ושישי) (יעוי' להלן דיני הדלקת נרות בליל ב' של ראש השנה דין י"ב ובד' הגר"ש ואנר זצ"ל שם), וכמו"כ המדליקים בנרות ונוהגים לדבכם למקומם, יזהרו להדביק בערב יו"ט את כל הנרות הנצרכים להדלקות הנ"ל, כיון שאסור לחמם נר שעוה ולדבקו במנורה ביו"ט (גזירה שמה ימרח דהיינו שישפשפנו להחליקו והוא תולדה דממחק) (משנ"ב תקי"ד סק"ח).

✧ **לא יסיה דעתו כל היום מהתשובה** (חיי אדם קל"ח ה').

(עז) אכן בדרכי משה תקפ"א - ד' הביא ממהר"ל ד"נוהגים בער"ה וערב יוהכ"פ לילך על הקברות למען להכניע עצמו ליום הדין, והמנהג בזמן הזה לומר על הקברות תחינות ובקשות כי בעוד לבו נכנע תפילות רצויה, ודעת המתים מהני כמו שמצינו בכלב שנשתטח על קברי אבות".

(עח) ומינה ידו השמאלית על הקבר (ולא יד הימנית) ויאמר הפסוק "ונחך ד' תמיד וכו' תשכב בשלל ותישן בשלל עד בא מנחם משמיע שלו" (באר היטב סי רכ"ד סק"ח ושערי תשובה שם סק"ח) ותולש עשב או לוקח אבן ומניח על המציבה (משום כבוד המת. להראות שהוא היה על קברו) (באר היטב שם).

(עט) ברא"ש סוף מס' ר"ה הוסיף 'ומטה את דינם לכך זכות וקורע להם גזר דינם', וכ"ה בשבלי הלקט סי' רפ"ד.

טבילה

◊ **“ערב ראש השנה רגילין כל ישראל לחתוך צפרניהם ולהסתפר ולכבס בגדיהם ולרחוץ ולטהר עצמו מבחוץ ונפשם מכפנים, שיהא תוכו ככרו”** (ספר התדיר סי' ל"ז ע' רמ"ז הוצאת הרב בלוי זצ"ל).

ק. נוהגין לטבול בערב ר"ה משום קרי ומשום טהרה ופרישות (רמ"א תקפ"א - ד' רמטה אפרים' שם - ג"ג), ולא יקדים לטבול עד שעה קודם חצות היום (חיי אדם קל"ח – ה' ומשנ"ב שם סקכ"ו) [דאז מתחיל להתנוצץ קדושת היום ('אלף המגן' תקפ"א ס"ק קכ"א)]. וי"א דבשעת הצורך יכול להקדים הטבילה קודם לכן אף לכתחילה (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' ע' ל' וכ"ה ב'אלף המגן' תרכ"ה סק"ז). ויטבול ג' פעמים (מטה משה סי' תשפ"ח שכן נהג המהרי"ל ושכן איתא ברוקח (משום שכתוב ג' פעמים "מקוה ישראל"), ושכ"ה בספר חסידים [[הוטעם דכתיב ג' פעמים טהרה, "וורקתי עליכם מים טהורים", "וטהרתם מכל טומאתיכם", "טהר אתכם"] וכ"כ במטה אפרים' תקפ"א ג"ג).

קא. חציצה שאינה ברוב הגוף אינה פוסלת בטבילה זו (ביאה"ל סי' פ"ח ובשע"ת שם סק"א) ורק בטבילת ערב יו"כ מחמירים בזה (מטה אפרים' סי' תר"ו סעי' ח').

קב. אם אינו יכול לטבול משום צינה, יראה לשפוך על גופו ט' קבין מים (משנ"ב תקפ"א ס"ק כ"ו).

◊ גם מי שאינו נוהג לטבול בכל ערב שבת, מכל מקום בערב ראש השנה יהדר לטבול את עצמו, **דבראש השנה צריך לחפש אחר טהרה וקדושה, וטהרת הגוף במקוה כשרה הוא סגולה נפלאה לטהרת הנפש** כמבואר בספח"ק" (אלף המגן תקפ"א ס"ק קב"א).

◊ בטבילה זו **"יתקדש בקדושה יתירה, ותהיה מגמת פניו לרחוץ ולהיטהר לכבוד היום, ולהשליך מעליו כל זוהמתו ומחשבותיו אשר לא טובים** (אלף המגן' תקפ"א ס"ק קב"א).

בגדי ראש השנה

קג. לא ילבש בראש השנה בגדים כבשאר יו"ט (דיהא מורא הדין עליו) אלא ילבש בגדים לבנים נאים (משנ"ב תקפ"א ס"ק כ"ה מט"ז בשם מהרש"ל), ובמקום שאין נוהגים ללבוש לבנים, עכ"פ לא ילבש חשובים כ"כ (משנ"ב שם מהמג"א). וי"א דבזמנינו הלוכשים פראק בכל יו"ט, יכולים ללובשו גם בר"ה (כי אי"ז בגד מפואר כ"כ) (הגר"נ קרליץ שליט"א - 'ימי הרחמים' ע' מ"ט. וכתב שם דכן מטו משימה דהגרי"ש אלישיב זצ"ל דכיון שהרבה לובשים אותו אף בימי החול אין בזה חשש). וי"א דבזמננו המנהג דמי שיש לו בגדים מיוחדים ליו"ט, לובש אותם (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' וכ"ה בשערי תשובה שם סקט"ו. וכן סיפר הגרא"ל שטינמן זצ"ל שבר"ה בתפילת מנחה ראה את הגרי"ז מבריסק זצ"ל לובש את כובע הצילינדר המיוחד שלו ליו"ט - 'אעלה בתמר' ע' פ"ט).

קד. צריך להוסיף מחול על הקדש בראש השנה כמו בשאר ימים טובים (מג"א תקפ"א סק"י).

קה. מצוה למשמש בבגדיו ובכיסיו (ובכל מקום שדרכו להשתמש בו) בערב ר"ה קודם חשיכה שמא יש שם דבר מוקצה ויטלטלנו ביו"ט (שו"ע רנ"ב ד' ומשנ"ב סקנ"ה ר'אלף המגן' ר"ס תקפ"ב).

"דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב" (ישעיה נה,ו)

אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים (ר"ה יח).

ראש השנה

קן. יזהר להכנס ליום הדין ככובד ראש ובתשובה גמורה ויזכור דברי הרמב"ם שכתב שהן ימי תשובה ויראה ופחד לא ימי שמחה יתירה. וצריך להיות ירא וחרד מאימת הדין ועל ידי כך יזכר לזכות (משנ"ב תקפ"ד א').

◊ **"אע"פ שאמרו חז"ל יטול צפרניו ויגלה וילבש לבנים ויתעטף לבנים להראות שיצא בדימום ... אין הענין הזה שישמח האדם ויגיל וישליך את רוע מעשיו אחרי גו, ויבטח במקום שיוציא לאור משפטו – חלילה למאמין כן, אלא ודאי יחי' עצב וסר זועף על חטאותיו, ויתענה עליהם מקודם לכן, ויבקש עליהם מלפני אלוקינו שהוא מקבל שבים ומוחל וסולח, ואחר שיעשה מעשה הראוי לו – יעשה מעשה כמו שמובטח לו, – שייצא משפטו לאור, וילבש לבנים ויעשה כל מעשה המראה לבני אדם שמחה וששון (וכפרט לעיני האומות שיכירו וידעו אהבתו של אלוקינו עמנו מכל אומה ולשון). אבל סוף סוף צריך שליבו יחי' נכנע נשבר ונדכה בתשובתו הגדולה, מחכה ומקוה רחמי שמים כי רבים הם" (סדר היום' – סדר ערב ראש השנה).**

◊ **"בשם ששוקלין עוונות אדם וזכויותיו בשעת מיתתו, כך בכל שנה ושנה שוקלין עוונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכויותיו ביו"ט של ראש השנה, מי שנמצא צדיק נחתם לחיים, ומי שנמצא רשע נחתם למיתה, והבינוני תולין לו עד יום הכיפורים, אם עשה תשובה נחתם לחיים ואם לאו נחתם למיתה"** (רמב"ם תשובה ג' ג' ^(ט)).

◊ **טוב לקבל על עצמו איזה חידור נוסף או זחירות נוספת בדבר שלא נזחר בו כרבעי, לפני כל ראש השנה** (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – 'אני לדודי').

◊ **ואלו הן הדברים שכתבו הספרים חק' להזהר בהם בכל המעט לעת של ימי ר"ה הקדושים:**

1. שכל רגע בר"ה יעבור עליו בעסק התורה, אמירת תהילים או לימוד המוסר.

2. **להשמר מאוד מכל דיבור שאינו לצורך** (יעוי' בפ' על ארחות חיים להרא"ש מהגר"ם שטרנבוך שליט"א ע' ל"ט אות ס"א שכתב דיש בידו 'קבלח' שאמו של גזרי"א זיע"א נראתה אליו בחלום וניללה לו שעמק הדין נורא מאוד על כל דיבור ומפחית חיו, וגזרי"א זיע"א נתע מרוב פחד. עכ"ד. ובדואי ביום הדין עצמו יש להזהר בזה ביותר).

3. **משנה זחירות לפקח היטב שלא יעבור שום איסור ח"ו בר"ה ואפילו בשל 'אי שימת לב' כי הלב ניתן ע"י הקב"ה על מנת להשתמש בו לפקח על כל מעשיו שיהיו ע"פ התורה ואין אנהני בני חורין להפטר מזה. והבא להטחר מסייעין בידו.**

4. **זחירות לא להתרפה בעבודת ד' ביום השני דר"ה** (שהוא דינא רפיא ויתכן דווקא ביום זה לזכות דא"צ כ"כ הרבה זכויות כביום הראשון).

5. **עוד בשם הראיז"ל, יזהר האדם שלא יקפיד בביתו על שום דבר שאינו נוגע ליראת שמים בין קטן בין גדול. וכמו"כ חלילה לא ליתן לעצמו להקפיד על אף אחד מישראל, ומיד כשעולה לו איזה אבק מחשבת תרעומת על מישהו, ימחל לו בפיו ובלב שלם, וידונונו מיד לקף זכות.**

◊ **במאירי בספר התשובה (ע' 264) כתב דבר"ה צריך לחיות מחשבת קבלת עול מלכות שמים כל היום ללא הפסק** (לנפש תדרשנ').

הדלקת נרות ליל א' דר"ה

קז. יש להנהיג לנשים שידליקו נרות לפני כניסת יו"ט כמו בערב שבת (ויקבלו היו"ט על עצמן בהדלקתן) דמצוה שיהא דלוק לכבוד יו"ט קודם בין השמשות (יעוי' הקדמת בן הדרושה לטור יו"ד ח"א ^(ט)), וכ"ה ב'מטה אפרים' תרכ"ה ל"ג ואלף למטה ס"ק ג"א, רמטה אפרים' תקצ"ט י' ופמ"ג סי' ר"ס משב"ז סק"ג ^(ט)). אמנם יש לזכור ולהזכיר לבני ביתו דזהו דווקא בכניסת ליל א' דראש השנה, אכן בליל ב' דראש השנה אסור להדליק מבעוד יום, אלא רק לאחר צאת הכוכבים (יעוי' 'מטה אפרים' תקצ"ט י').

⚔️—————⚔️

(פ) ויעוי' עוד להלן הערה ק"א.

(פא) שם כתב הטעם "שיהא הכל מוכן מיד בבואו מבית הכנסת לביתו, השלחן ערוך, והגר דלוק ומיטה מוצעת וכמש"כ בטור אור"ח סי' רס"ב גבי שבת", וכתב שם טעם נוסף ד"כל מלאכה שמותר לעשות ביו"ט, אם יכול לעשות אותו מלאכה מעיו"ט אסור לעשותו לכתחילה ביו"ט, וכמש"כ בטור או"ח סי' תצ"ה".

(פב) וכן העיר הגאון האדר"ת זצ"ל שהנשים תדלקנה לפני השקיעה, לקבל המועד מבעוד יום (לוח ארץ ישראל), וכן נהגו בבית החזון"א זצ"ל ובבית הקהלות יעקב זצ"ל (ארחות רבינו ח"ב ע' ק) [אמנם בערב יו"ט הקה' זצ"ל לא היה מקפיד כ"כ להקדים כמו בערב שבת (שבערב שבת הדליקו בביתו 30 עד 35 רגעים לפני השקיעה (שם)). וכן נהגו בבית הגרש"ז אויערבאך זצ"ל ('הליכות שלמה' ח"ב ע' קנ"ב הע' 37).

קח. מברכת "ברוך אתה ד' אלוקינו מלך העולם אקב"ו להדליק נר של יו"ט" וכשראש השנה חל בשבת מברכת "להדליק נר של שבת ושל יו"ט" (שר"ע רס"ג ה' ומשנ"ב שם סקכ"ד ושר"ע תקי"ד י"א ומשנ"ב שם סקמ"ח).

קט. אם לא הדליקה נרות קודם כניסת יו"ט, תדליק בליל יו"ט קודם הסעודה ותברך, ואם שכחה ולא הדליקה קודם הסעודה י"א דנראה דיכולה להדליק ולברך אף לאחר הסעודה אם עדיין עושה איזה תשמיש לאורם (יעוי' משנ"ב רס"ג סקמ"א) (שמירת שבת כהלכתה' פמ"ג הערה כ"ח ופמ"ד ב').

קי. אע"פ שבכל שבת מדליקים ואח"כ מברכים (כמבואר ברמ"א רס"ג ה'), מ"מ ביו"ט תברך ואח"כ תדליק (כ"ד הרבה אחרונים במשנ"ב שם ס"ק כ"ז) ואם עושה כן, טוב שתיקח להדלקה גפרור ארוך או נר שיספיק להחזיק את האש כדי שיעור הדלקת כל הנרות, ותדליקנו קודם הברכה, ולאחר הברכה תדליק בו את הנרות ^(ס). - ומ"מ אף הנוהגות גם ביו"ט להדליק להדליק ואח"כ לברך, יש להם על מי לסמוך ^(ס) (שמירת שבת כהלכתה' פמ"ד דין ד').

קיא. אם לאחר הברכה נכבה הנר שבו מדליקה את הנרות ועדיין לא הדליקה כל הנרות, לא תבעיר אש חדשה (רי"א דכבר קיבלה יו"ט בברכה כדיעוי' רמ"א רס"ג ה' ומשנ"ב ס"ק כ"ז), אלא אחד מבני הבית שעדיין לא קיבל על עצמו יו"ט ידליק לה את האש (דשאר בני הבית אין נאסרים במלאכה בהדלקת האשה כדיעוי' רמ"א רס"ג י'). אבל אין להדליק את הנר (שעל ידו מדליקה את הנרות) באחת מן הנרות שכבר דולקים ^(ס), אכן יכול להדליק את הנרות ישירות מאחד הנרות שכבר הדליק ^(ס) (משנ"ב רס"ג ס"ק ד' וביאה"ל שם ד"ה שח').

קיב. אין האשה צריכה לברך שהחיינו בשעת הדלקת הנרות אלא תשמע שהחיינו בשעת הקידוש מבעלה (כדיעוי' בשע"ת רס"ג ססקי' בשם השאלת יעב"ץ ס' ק"ז דמה שנוהגים לברך שהחיינו בשעת הדלקת נר יו"ט אין לזה יסוד), ומיהו אין למחות בידי הנוהגות לברך בשעת הדלקת הנרות ^(ס) ^(ס) (הובא במשנ"ב שם סקכ"ג. ויעוי' עוד ב'מטה אפרים' תקפ"א נ"ד דכתב דכן נוהגים, וכ"כ ב'כף החיים' תקי"ד קי"ב ^(ס)). ומ"מ אשה הנוהגת לברך שהחיינו בזמן הדלקת הנר, אם היא נוהגת לברך על ההדלקה קודם ההדלקה, נכון שתברך ברכת שהחיינו רק לאחר ההדלקה (משום דמברכת שהחיינו קאי על 'היום' ולא על 'הנרות' והרי היא הפסק בין ברכת הנרות להדלקת). ^(ט) וכמו"כ תכוון בברכת שהחיינו על היום ולא על הנרות (ההלכות חג בחג' ימים נוראים עמ' רל"ב הערה 16).

... • • •

✧ **"בליל ראש השנה יכנס לביהכ"נ ביראה ורערי, כי כבר הגיע העת להכני כסאות למשפט בשמים ממעל"** (הוי אדם קל"ט א').

✧ באור יחזקאל (אלול עמ' ל"א) **"העיצה הראשונה לזה הוא דאיתא בחז"ל כל שנה שרשה בתחילתה מתעשרת בסופה וכו' לידע שאין לו כל תקוה במעשיו לזכות ליום הדין, ואף לחיים ובריאות צריך הוא רק רחמי שמים, ורק רחמים ותחנונים מבקש הוא מאת השי"ת. והוסף (עמ' קצ"ה) כאשר האדם בא לר"ה מתוך שברון לב, בהכרה שאין בו מאומה ואין לו כל סיכוי לזכות בדין אזי אלוקים לא יבזה וכו' וזוהי התקווה הגדולה שיש לאדם לזכות ביום הדין".** עכ"ל.

✧ במשנ"ב (קפ"ד קס"א) הביא ד"אג"ע שאנו במוחים שנצא זכאים בדין מ"מ צריך לחיות ירא וחרד מאימת הדין וע"י כך נזכר לזכות" (מבואר בדבריו דמחד צריך לחיות בטוה שיצא זכאי ומאידך לפחד מהדין ואי"ו תפירה זה לזה). וכע"ז כתב הט"ז דע"י שאנו מתייראין מיום הדין אנו זוכים שנצא בדימום (הובא ב'דרושי הצל"ח' דרוש י"ב ליום א' ופליחות אות ט). ובאמת בקצת התבוננות במאורעות השנה החולפת אפשר להכניס פחד גדול בליבו מיום הדין, דיכיש האדם כמה חולי, יסורים, סבל, צער ועגמת נפש, ראה או שמע שיש אצל אנשים שהוא בעצמו מכיר, קרובים, שכנים ידידים או סתם מכרים או הוא בעצמו ר"ל, והכל נגזר בראש השנה אשתקד (גליון יד ב'ידי, אלול).

✧ **"ומה יחרד לב האדם האהוב את עצמו ואת בני ביתו התלויים עליו לחיטיב דרכו, ולכח"פ לשבור רוחו בשברון לבב, אשר הוא יסוד הראשי לחיות מגן על הסכנה הגדולה המרחפת כמאמר חז"ל **"כל שנה שרשה בתחילתה** – **הוא שברון הלבב**"** (הגר"י סלנטר זיע"א יאור ישראל' מכתב ד').

✧ **"בתחילה ישבור לבבו מאימת דין הגופני כי נורא הוא, וחיייו וחיי ביתו וצרכיו תלויים בזה, ומוזה יבוא לתקן דרכיו והיה להועיל ליום הכיפורים"** (הגר"י סלנטר זיע"א יאור ישראל' מכתב ד').

✧ יסוד גדול בעבודתנו בראש השנה היא המלכת השי"ת עלינו ועל כל הבריאיה, המלכת ד' עלינו באה לידי ביטוי בדרכים שונות, הפחד מהדין הוא ביטוי עיקרי לכך, כי לפי מידת ההכרה בגדלות ד' ומלכותו כן יגדל הפחד מדינו, וכדרגת הפחד כך היא דרגת המלכתו ית' עלינו בפועל (שפתי חיים עמ' ס"ז).

✧ נאמר במס' ר"ה (י"ז:): **"אמר ר' יצחק, כל שנה שרשה בתחילתה מתעשרת בסופה שנאמר 'מראשית השנה' – מרשית כתיב, יזעד אחרית' – סופה שיש לה אחרית, ופרש"י שם: 'שרשה בתחילתה' – ש'ישראל עושין עצמן רשין בר"ה לדבר תחנונים ותפילה, כענין שנאמר תחנונים ידבר רש' עכ"ל**. – ר' יצחק נותן לנו עצה ע"פ הפסוק לזכות כגזר דין של שפע ברכה: לעשות את עצמו כרש, לדבר תחנונים ותפילה. מהו הגדר של 'עושין עצמן רשין' ואיך אדם 'עושה' את עצמו כרש? ודאי אין הכוונה שעושה את עצמו 'כאילו' אלא שר' יצחק נותן לנו דרך בעבודת ר"ה. ביאור הדבר, **שהאדם יבין ויבחר לעצמו בראש השנה, שכל צרכיו בשנה החדשה, מידי יום ביומו, נגזרים עליו ביום זה. כלומר – כרגע אין לו כלום, וצריך לקבל את הכל מחדש**. ואם תאמר – יהודי זה יש לו כ"ה פרנסה קבועה, ויש לו גם הון ששם במקום בטוח. יש לו כשרונות וקשרים טובים וידידים טובים, יש לו משפחה ובית וכו' איך יוכל יהודי זה לעמוד בר"ה לפני הקב"ה כרש שאין לו כלום, כעני בפתח? אלא על האדם לדעת, **שכל מה שיש לו, הוא רק בריצון הבורא ית'. ועד כמה שהבורא רוצה – יש לו. ואם ח"ו אין זה רצון השי"ת, יכול לאבד את הכל בן רגע ח"ו, או שכל מה שיש לו לא יעזור לו במצב של אסון ושל מחלה ח"ו. בראש השנה נגזר עליו, על כל יום ויום של השנה הבאה, מה יהיה לו, ועד כמה יוכל לנצל את מה שיש לו ועד כמה יועיל לו. אם כן, הוא צריך לקבל עכשיו את הכל מחדש, ועכשיו עומד לפני כסא הדין כעני ורש שאין לו כלום, וכולו תלוי בחסדי השי"ת הוא וכל אשר לו. אם כן ודאי ידבר תחנונים כעני בפתח שאינו דורש שיתנו לו אלא רק מתנהן, כי למסכן הזה אין סיבה לדריש. ההיפך מזה הוא העשיר, שנאמר עליו בסוף פסוק זה "ועשיר יענה עזות" (שם י"ה כ"ג) העשיר מעיו בדרישותיו מחמת הרגשת ה"יש" הגדולה של עצמו, היפך התבטלות הרש. גם עלינו לדעת שאין לנו זכויות שעליהן נוכל לסמוך, אין לנו מעשים שיכולים לעמוד בביקורת הדין. לעומתם העבירות הן רבות. לכן אנו עומדים לפני כסא הדין אין אונים ומבווישים כעני בפתח, ומדברים רק תחנונים ותפילה – בקשת חן מאוצר חינם. אם האדם מבין כך את הראשית של ראש השנה, שהיא ממש התחלה חדשה, לכן מרגיש את עצמו כאמת בבחינת רש, כי צריך לקבל את הכל מחדש, עבור כל יום ויום של השנה החדשה – אז הוא זוכה לאחרית טובה גזר דין של חן וחסד. לאדם שיש לו כ"ה בריאות ופרנסה וכל טוב, לא קל לו להרגיש שבעצם אין לו כלום מעצמו, לולא חסדי השי"ת התמידיים, ועכשיו ראש השנה עומד בהתחלה ממש, אולם אדם שעומד במצב של אין אונים – איבד את פרנסתו ח"ו, או חלה במחלה מסוכנת, קל לו יותר להרגיש שאין לו כלום ושחוא תלוי רק בחסדי השי"ת.**

✧ ————— ✧

(פ) כיון דיש סוברים שבברכתה מקבלת יו"ט כדיעוי' רמ"א שם ומשנ"ב ס"ק כ"ז, ומאותו זמן אסורה להבעיר אש חדשה, כ"א רק להעביר אש במקום למקום.

(פד) זכר דעת המג"א הובא במשנ"ב שם, וכמו"כ פשוטות דברי הרמ"א להדליק ואח"כ לברך קאי הן על שבת והן על יו"ט דבשניהם איירי שם השו"ע (שמירת שבת כהלכתה' שם סקכ"ו).

(פה) משום ביזוי מצוה, דנהגו להחמיר בזה אפי' כשכוונתו להדליק בו נר אחר של שבת (משנ"ב רס"ג סק"ד).

(פו) ואין בזה משום ביזוי מצוה, דכל הנרות של מצוה הם (משנ"ב שם).

(פז) והנהג' להן מנהגן שהוא ירושה להן מאבותיהן ועשו כן בפני גדולי עולם ז"ל" - מלשון השאילת יעב"ץ שם.

(פח) ובעירור השלחן (רס"ג - י"ח) ביאר מנהג זה "דע"פ רוב בערב יו"ט מדליקות לעת ערב ממש וקאי שהחיינו על יו"ט עכ"ד. אכן אכתי צריך ליישב מנהג המדליקות מוקדם מבעו"י אמאי מברכות שהחיינו. ובי'הל' חג ב'חג' שבעות (החשש"ו) ע' קי"ג בההערה ביאר דהנה איתא בשו"ע רס"ג - ד' ד"לא יקדים למהר להדליק בעוד היום גדול שאז אינו ניכר שמדליקו לכבוד שבת וגם לא יאחר" והיינו שצריך להדליק ממש סמוך לשקיעה. ושם בשו"ע כתב עוד דאם מדליק מוקדם ומקבל על עצמו שבת מיד 'אין זו הקדמה' (ובלבד שיהא מפלג המנהג ולמעלה). ולפי"ז י"ל דגם הנוהגות להדליק מוקדם מבעו"י צריכות מיד לקבל על עצמן את היו"ט כדי שההדלקה תחשב 'בזמן' ולא תחשב כ'הדלקה מוקדמת' וכיון שמקבלות על עצמן את היו"ט גם מברכות עליו 'שהחיינו'. (וזהו הטעם שבשבת מדליקות ואח"כ מברכות. משום שהקבלת שבת היא בשעת הברכה שאחרי ההדלקה כיון דמקבלות שבת סמוך להדלקה [ועי' עירון השלחן רס"ג - י"ח, י"ח] אבל ביו"ט שדעת הפוסקים שמברכים ואח"כ מדליקים (כד' המשנ"ב רס"ג סקכ"ו) ואין בברכה הוראה שמקבלות על עצמן יו"ט, שהרי מדליקין אש גם ביו"ט. נהגו לברך שהחיינו מיד עם ההדלקה כדי להורות שמקבלת את היום מיד אחר ההדלקה דבכ"ז מותר להדליק מבעו"י). (- ובהו ביאר ליישב מנהג המברכות ביו"ט לפני ההדלקה (ברכת ההדלקה וסמוך לזה) ברכת שהחיינו ולא תחשב ברכת שהחיינו הפסק בין ברכת ההדלקה להדלקה עצמה (אע"פ שברכת 'שהחיינו' אינה על 'הדלקת הנרות' אלא על 'היום') דמאחר שנבחר דאם מדליקות מבעו"י מדינא צריך לקבל היום סמוך להדלקה, נמצא דקבלה זו בברכת שהחיינו היא צורך ההדלקה ואשר על כן אינה הפסק בין הברכה להדלקה, ומ"מ סיים שם דלכתחלה נכון יותר לברך שהחיינו אחרי ההדלקה דבזה עדיף טפי גם מטעם שמקבלת היום סמוך להדלקה והיינו מיד לאחר ההדלקה וכמו"כ ניכר שאין הברכה על ההדלקה אלא על היום). עכ"ת ד'.

(פט) וכמו"כ ב'ארחות רבינו' (ח"ב ע' ק) הביא דהק"ה זצ"ל הורה לכתו ולנכדויתו לברך שהחיינו בשעת הדלקת הנרות [אכן לאחר שהקה"ה זצ"ל התאלמן ובין על הנרות בעצמו, לא בירך שהחיינו אלא רק בשעת הקידוש, ורק לנשים הורה לברך ברכה זו בשעת הדלקת נרות].

(צ) ומ"מ יעוי' סוף הערה לעיל בסמוך ביישוב למנהג הנשים לברך לפני ההדלקה.

היתה לי ההזדמנות להרגיש את חנינת השי"ת שמציל ממוות ונותן חיים חדשים. זהו ציור חי – שיתכן שאדם חושב שהוא בריא והכל שפיר וחלק, ואינו מודע לזה שאין לו בריאות וחיוו תלויים על בלימה וכך כל בריא צריך בעצם להרגיש שבבריאותו כל רגע ניתנת לו מחשית, כאמרו רז"ל (פיר י"ד, ט) כל הנשמה תחלל י-ה – על כל נשימה ונשימה תחלל י-ה, וכך אנו אומרים, כאשר הגוף פועל באופן תקין: רופא כל בשר ומפליא לעשות, לאמור – להיות בריא זהו מפלאי הבורא. עד כמה שנהגיש ונבין, ובמיוחד בראש השנה שחינו מסורים בידי השי"ת, ונודה לו על נפלאותיו שבכל עת – באותה מידה נזכה שיגזור עלינו גזירות טובות בראש השנה, ויהיה "חותך חיים לכל חי" – יוסף לתת לנו לשנה הבאה התיבה החדשה של חיים טובים. נזכה לקבל מחדש את מלכותו יתב, וניזכר לפנינו לטובה, ונתעורר לקול השופר לתשובה שלימה, ויתקבלו לפנינו ית' תחנונינו ותפילותינו, ויפתח לנו את אוצרו הטוב – אוצר חיים של חן וחסד ורחמים (שפתי חיים) מועדים א' עמ' ק"י, מכתב שנשלח ממיטת חליו לתלמידי ישיבות פוניבז' ונתיבות הגלב.)

✧ "...ונראה שאפילו יהיה בידו של האדם הטא מההטאים המעכבים את התשובה, כגון שהיה סיבה להחמיא את חבריו, בזה התעוררות התשובה היום גורם לפתוח לו שערי התשובה כי שערי תשובה פתוחים, כי התעוררות תשובה מעט היום הוא כנגד טורה גדול בזמן אחר, ולכן עת להננה ושעת רצון להתחרט הרטה גמורה על כל אשר נואלנו ואשר הטאנו בכלל ובפרט. ולקבל כל אחד ממנו לשוב מאיזה עון שבידו, ואל יפחות כל אחד לשוב מאיזה הטא קל או חמור, כי בזה זוכה להיות צדיק בעל תשובה, ומכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות. וכן כתבו הראשונים שמי שלא שב בתשובה באותם הימים שקודם ר"ה ונכתב ונתתם ברה"ב בין הרשעים, שאם הרחר בתשובה באותו היום ו-ראש השנה בצבור, יקרע רוע גזר דינו ויכתב בספר החיים, יען שערי תשובה פתוחים..." (הרש"ש הק' זינ"א נהר שלו" דף ל"ט ע"א).

✧ "וכל איש הירא את דבר ד', לבו יחיל בקרבו מפהד ד' ומהדר גאווה, ויתן אל לבו כי היום יביאו את דינו למשפט לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שופט כל הארץ, מגופו ומבניו וממונו, מעשה איש ופקודתו ועלילותיו, מחשבותיו ותחבולותיו, שהוא יודע כל תעלומות לב ואין צריך לפניו לא עדים ולא ראיה, כי הוא הדיין הוא עד והוא בעל דין, ויראה ופחד יבא בו לאמר מה אעשה כי יקום קל וכי יפקוד מה אשיבנו. ובכן בעיניו יראה ולבבו יבין ויפשפש במעשיו וברגע קמן עיניו יחוו למצוא עונו מצידו אלף ורכבה מימינו, ובפרט כמעט שעבר על כמה לאוין, ובפרט התלוים בלב כגון לא תשנא את אחיך בלבבך, לא תקום ולא תטור ולא תאמין ולא תקפוץ, ועשין, ליראה את ד' לאהבה אותו וללכת בדרכיו, ועשה דואהבת לרעך כמוך שהוא כלל גדול בתורה, והיא היא שהחריבה את בתינו, ועדיין לא נטהרנו מנגע צרעת עון שנאת חנם ולשון הרע הקשה מעו"ג וג"ע ושפיכות דמים, וכיוצא מעבירות קלות וחמורות כביר מצאה דינו. על זה דיוו כל הדוויים, האם לכך נוצר האדם לעבור על רצון יוצרו ח"ו, או שמא החיים והשלו' דשמיא מיחב יחבי לאבד הזמן להלב וריק, והלא האדם נידון ע"כ הרגעים, ותובעים ממנו כמה הוציא כל רגע לא ירפנו, ובפרט עון ביטול תורה העולה על כולנה. על מה אבדה הארץ עליונה ותחתונה, ותחלת דינו של האדם הוא על דברי תורה, וכל שעה וכל רגע שאינו עסוק בדברי תורה נקרא וחסרון לא יוכל וגו' וכל שאינו עוסק בדברי תורה נקרא גזוף כי דבר ד' בזה, ובכל יום בת קול יוצאת ואומרת אוי וכו' כ"ש השח שיחה במילה שהוא בעשה ומגיד לאדם מה שיהיו... וכ"ש הנכשל בעון ד' כיתות הפוגמים בכל ד' העולמות אבי"ע דהיינו לצים חנפים שקרנים לשון הרע ובפרט בשכינה שכל הטא הוא קוץ מכאיב ומוזיק בית אסורין דיליה ומוסף מכאוב על מכאובים... לכן עתה עת רצון היא, חזק ונתחזק להכניע לבנו ולשוב בתשובה שלימה, כי שערי תשובה היום הם פתוחים, כי אותה אנחנו מבקשים כחיים הזה, כי כל עיקר השופר תלוי בתשובה כמש"כ בזהר כנודע... ועתה בהתעוררות לבו אל התשובה מתעוררים אברי הנפש רוח נשמה חי' ויחידה (שנחלשו או נפתלקו ממנו מכה ההטא) כי החפץ והתשוקה אל התשובה שהיא נשמה הוא גורם להמשיך חיות הנרנח"י אל האברים ומח' אותם" (הרש"ש הק' זינ"א נהר שלו עמ' ל"ח ע"ב).

✧ **במקום שעושים הפסקה לפני מעריב וזהרו מאוד שלא להתעסק בדברים בטלים ובפרט בזמן כניסת השנה הבאה וכניסת יום הדין, אלא כל אחד יעסוק בדברי תורה וקדושה בדבר הרצוי לו** (הגר"ש דבליצקי וצ"ל – קיצור הלכות מועדים).

ק"ג. נוהגים לבכות ולהוריד דמעות בתפילות ראש השנה אף כשחל בשבת (כן נהג האריז"ל - 'מטה אפרים' תקפ"ב כ"ח, באר היטב תקפ"ד סק"ג וכןף החיים' תקפ"ג ס'), ומי שאין בכיה נופלת עליו בימים אלה הוא הוראה שאין נשמתו הגונה ושלילמה (האריז"ל הק' - הובא ב'מטה אפרים' ובאר היטב שם). אכן דעת הגר"א זיע"א דאין לבכות בראש השנה (מעשה רב את ר"ז), ויש שביארו בדעת הגר"א דזהו דווקא מי שמביא עצמו לידי בכיה, אבל מי שבוכה מעצמו מרוב דבקותו בד' ודאי שזו מידה טובה (ביאור 'אור חדש', ובשם הגרי"ז מסאלאנט הובא ב'מעשה רב' השלם).

✧ אמרו ראשונים ו"ל דאף מי שנכתב ונתתם ביום ראש השנה בין הרשעים ח"ו, מ"מ אם יבכה ויעשה תשובה באותו יום, יקרע גזר דינו ויכתב בספר חיים טובים בין הצדיקים, ואשרי הגבר השב אל ד' בכל ליבו ועושה חסד עם נפשו וגופו שלא יכרת ח"ו במיטב ימיו, כי בהכרת הגוף בקצרות הימים ר"ל יצטרך להתגלגל בכמה גלגולים לתקן את אשר פגם בעוה"ז, וידוע כי הגלגול הוא רע ומר מאוד לנשמה הקדושה, ולכן ככה יגבר בימים האדירים האלה בתפילות לבכות ולהתחנן בתפלתו שלא יכרת במיטב ימיו למען יתקן את כל אשר פגם. ובוזה"ק איתא והנה הנער בוכה מיד ותחמול עליו כי הורדת דמעות היא סגולה גדולה שיתקבל תפילתו ויכתב בספר חיים טובים. ובהגהות אלפסי (סבי המרדכי פ"ד דברכות) כתב: **דכל מי שבוכה בתפילתו, כוכבים ומזלות בוכים עימו ותפילתו נשמעת** (אלף המגן תקפ"ב ס"ק מ"ד מ"ח). – **וטוב להעביר צרעת עיונותיו הנרשמים במצחו ע"י הדמעות, לכן ירחיץ בדמעות עיניו את מצחו ובוה יעביר הצרעת, וכן טוב שירחיץ ידיו בדמעות שנאמר וביד כל אדם יחתם** (סידור האריז"ל וראשית חכמה פ"ט שער היראה הובא ב'אלף המגן' שם מ"ז וב"כף החיים' תקפ"ג ס'). וב'שער העבודה' לרבינו יונה (אות י"א) כתב שדמעות הם כמו ניסוך המים שעל גבי המזבה, שמצטרפים לקבלת התפילה שהיא כקרבן. – **ומ"מ אף מי שאינו בוכה, טוב לעשות קול בכי כאילו הוא בוכה** דכתבי כי שמע ד' קול בכי – 'קול' דיקא, אע"פ שלא בכה ממש, ורחמנא ליבא בעי – לב נשבר, והכל לפי מה שהוא אדם, וכל לבבות דורש ד', וכלבד שיוכנו ליבו לשמים (זו העמודים' והחד"א ב'שוני ברכה' יור"ד שצ"ב אות ג' הובאו ב'אלף המגן' שם מ"ח). וכשיש לאדם איזה מניעה שאינו יכול לבכות יוכל לסמוך על דעת הגר"א הנ"ל דאין לבכות בראש השנה (אלף המגן שם בהערה).

✧ כתב ב'שערי הקודש' (להגיד יהושע הכהן מוואלוין וצ"ל) (על עבודת הקודש להחד"א 'מורה באצבע' ס' פ' סק"ב) "הנה מה מאוד נכון לעורר את עצמו להתפלל בבכיה בר"ה, שעיי"ז מקרע גזר דין של אדם, כמבואר בזה"ק (פ' ויחי דף רכ"ג) וז"ל **"כל בר נש דאושיר דמעין קמו קוב"ה ואע"ג דיתגזר עליה עונשא יתקרי ולא יכול ההוא עונשא לשלטאח ביח" עכ"ל.**

✧ **"אע"פ ששערי תפילה ננעלו, שערי דמעה לא ננעלו שנאמר 'שמעה תפילתי ד' ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש' (כ"ט נב.).** ובתום' שם: **"ואל דמעתי אל תחרש – אינו אומר 'שמע אל בכיי' או 'ראה דמעתי' (לשון תפילה), אלא 'אל תחרש' כלומר 'בטוח אני שלא תחרש דשערי דמעות לא ננעלו'"** (ובעיי"ז ברש"י שם ^(מ)).

✧ **יש בני אדם שנידונין בר"ה ביום הראשון שהוא דינא קשיא, ויש שהקב"ה מרחם עליהם ונידונים ביום שני שהוא דינא רפיא. והאדם שנופל עליו בכיה רבה מאליו באלו הימים בתפילתו הוא הוראה שנדון באותה שעה למעלה אם זהו ביום הראשון אם זהו ביום שני** (ומיד ימהר לשוב בתשובה שלמה) (שער הכוונות בשם האריז"ל הובא ב'מטה אפרים' תקפ"ב כ"ח, באר חיים שם ס"ק ג' וב"כף החיים' שם ס"ק ס').

✧ **"בזהר** (פנחס דף ר"א) **אמר, שהנידון בראש השנה תחילה, הוא מי שאינו זהיר בכבוד ח"ו** (קיצור ראשית חכמה' שער היראה עמ' קצ"ד הוצאת 'כלומניק').

תפילת ראש השנה

✧ כתב החד"א (מורה באצבע' ס' פ' אות ר"ג), **"יתפלל ערבית של ראש השנה בבכיה ובכוונה גדולה מאוד, דואג ובוטח".** וכתב היסושה"ע "בודאי מי שיעיין בכתבי האריז"ל בכוונת תפילת ראש השנה תיסמר שערות ראשו מגודל התקונים בעולמות העליונים הקדושים בתפילות החם, לכן צריך האדם לכוון היטב בפירוש המילות בהתעוררות ליבו המהורר".

קיד. אומר הש"ץ 'ברכו' ומאריך בו קצת בנעימה קדושה, ועונים הקהל אחריו בקול רם ובכוונה עצומה 'ברוך ד' וכו'. וקורין ק"ש בברכותיה (מטה אפרים תקפ"ב א'). וזוהי המצווה החיובית הראשונה מן התורה בשנה זו, וגם כראשית וסימן לכל השנה כולה ההולכת אחר תחילתה שתהיה כולה בקבלת עול מלכותו ית', לפיכך יש להתאמץ בכל כוחו לאומרה בכוונה עצומה ובדקדוק המילות כראוי (הגרמ"מ קארפ שליט"א - 'הלכות חג בחג' עמ' מד').

קטו. יותר טוב להתפלל באיברים זקופים ובלב כפוף ובדמעות (קיצושו"ע סי' קכ"ט סעי' ב').

◇ "מפני שאנו תלויין עכשיו בדיון, לפיכך נכון להתפלל באימה וביראה יותר מבשאר ימות השנה" (לבוש תקפ"ד ד.).

◇ "אם יתפלל בכוונה שלימה יזכה ותתקבל תפילתו" (לבוש תקפ"ד א').

קטז. אע"פ שבכל ימות השנה מתפללין בלחש מ"מ בראש השנה נוהגים לומר בקול רם שע"ז יוכלו להתפלל יותר בכוונה ומ"מ לא יגביה קולו יותר מדי (שו"ע תקפ"ב ט' ומשניב' סק"ד). אמנם בחיי אדם (כלל קל"ט ב') כתב: "אע"ג שכתבו הפוסקים דבר"ה ויוהכ"פ מותר להתפלל בקול מעט, מ"מ כל ירא לדבר ד' יתפלל בלחש כמו בכל השנה, כי איתא בזהר שאם מגביה קולו כ"כ עד שחבירו יכול לשמוע תפילתו אזי אין תפילתו נשמעת למעלה, ולכן כל אחד יזהר בזה". עכ"ל (וכ"ה ב'מעשה רב' אות ר"ג דאין להרים קול יותר מתפילות כל השנה, ובעי"ז ב'מטה אפרים' תקפ"ב כ"ז ושם כתב דמי שאי אפשר לו לכוון כשיאמר בלחש כ"כ, עכ"פ יתפלל בלחש שלא ישימע לחבירו).

ק"ו. באמירת מי כמוך וכו' וכתוב וכו' בספר וכו' ובברכת השכיבנו (בימים אלו שהם ימי דין), יאמר 'לְחַיִּים' בשב"א תחת הלמ"ד ולא בפתח דלא ישתמע ח"ו לא חיים. ובימים האלו שהם ימי דין צריך לדקדק ולפרט היטב תפילתו ^(צא) (משנ"ב תקפ"ב סקט"ז).

קִיחַ. אם חל ר"ה בשבת אומרים 'אלוקינו ואלוקי אבותינו רצה במנוחתינו קדשנו' וכו' (משנ"ב תקפ"ב סק"כ).

ק"ט. מי שנקלע בראש השנה למקום שאין שם סידור תפילה לימים נוראים, ואינו יודע את התפילות בעל פה, י"א דבתפילות ערבית שחרית ומנחה, יתפלל תפילות של חול ויאמר 'המלך הקדוש' ו'המלך המשפט' ויאמר 'עלה ויבוא' - 'ביום הזכרון הזה', ^(צ) ותפילת מוסף לא יתפלל כלל ^(צא) (הגר"צ אבא שאול דצ"ל - 'אור לציון' ח"ד עמ' מ"א עפ"ד השו"ע תקצ"ג - א.). וי"א דאם הוא יודע ברכת קדושת היום ופסוק א' של מוספין, יתפלל אף 'מוסף' ע"י שיאמר ג' ברכות ראשונות של שמו"ע וג' אחרונות וברכת קדושת היום באמצע ויכלול פסוק ראשון של מוסף בתוך ברכת קדושת היום. ^(צב)

קכ. מותר לבקש ברה"ה בתפילה כל הבקשות שרוצים (דכל היום הוקבע לבקשות) (החזו"א וצ"ל ע"י הגרא"צ שורטצין וצ"ל וע"י יבולחט"א הגר"ח קניבסקי שליט"א - "ימי הרחמים" עמ' א' וכ"ד הגרש"ז אויערבאך וצ"ל דגם ברה"ה ויהיה פ' שחלים בשבת מותר להוסיף בקשות בתפילת לחם ב'אלוקי נצור - 'הליכות שלמה' עמ' י', ויעור' עוד מטה אפרים תקפ"ד כ"ה).

בנהגותיו של בעל מחבר ה'ס' הק' 'קב הישר' כתב, ו'ל': "להיות נחשב אצלי כל תיבה ותיבה בפסוקי דזמרה וק"ש ותפילות י"ח ממש כאבן טוב חקיק מאוד, למען שבאם יצא מפי איזה תיבה במחשבה זרה ח"ו, אהא מצטער ביותר מאשר אבדתי אבן טוב שהוא פסידא דלא חדר. וכבר יש קבלה מקדמונים שעל כל אות ואות ממונה מלאך אחד" עכ"ל (והוא בחקפת ס' קב הישר) מהדורת הרב שינברגר שליט"א וברשותו שנת תשנ"ג עמ' 69.

קצא. כל זמן שלא אמר "ברוך אתה ד'" דסיום הברכה, מותר לחזור על מילים שלא כוון בהם בתפילה (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'פניני תפילה' עמ' ל"ב, וכ"ד הגר"ש זיזענברג זצ"ל ואפי' אם יש בחלק זה של הברכה הזכרת שם שמים - 'הליכות שלמה' תפילה עמ' צ"ח ויעו' עור משנב"ק ק"א סק"ד גבי ברכה ראשונה ומסתמא ה"ה שאר הברכות אע"פ שאין חיוב. וכ"ה ביסושה"ע שער ג' פ"ד).

קכב. העומד בשמו"ע והש"ץ הגיע לקדיש או קדושה, צריך לשתוק ולשמוע מפי החזן ויכוון למה שהוא אומר ^(א) (ואז יהא כ'עונה' לענין שיבא ביד ה"ח קדיש וקדושה) ^(ב) (תנא) ^(ג) (תנא) ^(ד) ובקדיש צריך לשתוק ולשמוע מהש"ץ בשעת אמירת 'אמן יהא שמיה רבא' וכו' עד 'יתברך' ^(ה) (ש"ע ס"ק י"ד, ומשנ"ב ס"ק כ"ו, כ"ז, כ"ח) ^(ו) ואם אינו יכול לשמוע מהחזן י"א דישמע מהציבור ^(א).

קכג. מי שאוחז באמירת תחנונים שבסוף שמו"ע ושומע קדיש, יכול לענות 'אמן' יהא שמיה רבא' עד 'עלמאי' (ולא יאמר 'יתברך'), ו'אמן' דאחר 'דאמירן בעלמא', (אכן על 'תתקבל' יהא שלמא' עושה שלח' לא יענה ^(טז)). - וכששומע קדושה יכול לענות 'קדוש קדוש כו' ו'ברוך כבוד' ^(טז) (אבל לא 'ימלוך' וכ"ש שלא יאמר 'נקדש' ושאר דברים שמוסיפים). ול'ברכו' (וכמו"כ ל'ברכו' בברכת התורה) יענה 'ברוך ד' המבורך לעולם ועד', ול'מודים' יאמר התיבות 'מודים אנחנו לך' (אך לא כל המודים דרבנן ^(טז)). ודעת הרמ"א דעונה גם 'אמן' אחר ברכת 'המלך הקדוש' ^(טז) (שור"ע ורמ"א קכ"א' ומשנ"ב שם סק"א ד' ה' ושור"ע ורמ"א ס"י ס"ג' ומשנ"ב סק"ז י"ח כ'). ודעת הרמ"א (שם ושם) דכל הג"ל אפי' אם לא אמר 'יהיו לרצון' קודם אמירת התחנונים. - אמנם דעת השור"ע (קכ"ב א') והגר"א ^(טז) דאם לא אמר 'יהיו לרצון' קודם אמירת התחנונים אסור לו לענות כלל. - על כן כתתחילה יודרו לומר 'יהיו לרצון' קודם שיענה (עיו' משנ"ב קכ"ב סק"ב).

קכד. ו"א דהעונה לקדושה בעודו ב'אלוקי נצור' אסור להמשיך בתפילתו בין עניית הפסוקים (הגר"ש אלישיב זצ"ל - תפילה כהלכתה: פ"ב הרהר רמ"ו⁽¹⁰⁾). ו"א דרשאי להמשיך בתפילתו בין 'קדוש' ל'ברוך' אך טוב יותר לשתוק כדי שלא יפסיק באמירת פסוקים בין 'קדוש' ל'ברוך' (הגר"ש אריעבאך זצ"ל גבי העומד בפסוקי דזמרה - 'הליכות שלמה' תפילה עמ' קט"ו).

(צב) אכן בשאר ימות השנה אין חוששין לזה, לפי שאחר כוונת הלב הן הדברים (משנ"ב שם ס"ק ט"ז).

(צב) ועיניו ברכות נו. דמיקרא הי' צריך להתפלל בשבת שמ"ע ברכות ולהזכיר של שבת, אלא שלא אטרחוהו משום כבוד שבת. - וא"כ כאן שאינו יודע התפילות דר"ה כלל, יוצא יד"ח בתפילות החול כשמוכיר המלך הק' והמלך המשפט ויעלה ויבוא עם ענינו של יום. ויעור"ש עוד שכן הי' מעשה באחד שנקלע למצרים ונחת שם מהמטוס בערב יוה"כ ולא הי' מחזור בידו אלא סידור רגיל, ולא ידע בע"פ תפילות יוה"כ, והתפלל תפילות של שבת, ובא להגריב צ"צ זצ"ל לשאול אם עשה כהוגן. - ויעור"ש דודאי טעה במה שהתפלל תפילות שבת, שהרי אי"ז שבת ועדיף שלא הי' מתפלל כלל - והי' לו להתפלל כהנ"ל, ותפילות מוסף ונעילה לא להתפלל כלל (כדלעה) (אזר לציון שם בהערה).

(צד) ידעו ש'ע תקצ"ג א' - ו(במשלש שם סק"א) דבורת של תפילות מוסף וראש השנה ממליכות זכרונות ושופרות מעבדות או את לו, שאם אינו יודע כלום, יתקין ברכות לו. ומעיקרה לא צריך להחליל שבט שמע ישראל ברבות לחשיבות שם שבת, אלא שלא אחרונהו בשם כבוד שבת - וא"כ כאן שאינו יודע תפילות דה"ל כלל, יאמר י"ח בתפילות החול לשמירת המלך ה' והמלך המשפט היפה ובוא עם ענינו של יום. ועינ'יו ש'עד שכן ה' מעשה באחד שנלקע למצרית בערב יוה"כ ולא ה' מחזור בידי אלה סידור רגיל, ולא ידע בע"פ תפילות יוה"כ פ, והתפלל תפילות של שבת, ובא להגבי' צ"צ לצ"ל לשאל אם עשה כהוגן - ויעינ'יש דודאי טעה במה שהתפלל תפילות שבת, שהרי א"ז שבת ועדיף שלא ה' מתפלל כלל - וה' לז להתפלל כהנ"ל, ותפילות מוסף ונעילה לא להתפלל כלל (אור לציון שם בהערות).

(צה) יעו' מט' אפרים תקצ"ג א' - ואלף ההגון שם סק"א דמי שאינו יודע כל ברכות ממליכות וזכרונות ושופרות מ"מ יתפלל מוסף ע"י אמירת ג' ברכות ראשונות של שמו"ע וג' ברכות אחרונות של שמו"ע, וברכת קדושת היום באמצע, ועוד פסוק אחד של מוספים שיאמרו ברכת קדושת היום. וכע"ז מצד הכ"ף החיים' שם סק"א דכ' שיש לסמוך על דעת הר"ץ גיאנות המובא בטור סי' תקצ"א דכתב העיבור מתפללין רק שבע ברכות - דמע"פ שלא חידד הכי מ"מ שאינו יודע יתמוך על דעה זו. יעו"ש.

(צו) ומאחר ותרי קולי לא משתמעי ובפרט כשכל הציבור אומרים קדושה יחדיו אי אפשר לשמוע את הש"ץ, על כן כתב האגרות משה (אורח חיים סי' ד') דיש להנהיג שהש"ץ יאמר הקדושה בקול רם אחר שיאמר הציבור בעצמם כדי שישמעו אלו שעומדים באמצע התפילה.

(צו) והואיל ויוצא בכך יד"ח קדושה יכוון לקיים מצות 'ונקדשתי בתוך בני' כבכל קדושה (הגרש"ז אויערבאך 'הליכות שלמה' תפילה ע' קט"ז).

(צו) ויוצא יד"ח מהש"ץ אע"פ שצריך לצאת, דמאחר שנתקן שהש"ץ מוציא את השומעים, וסתם דעתו של הש"ץ הוא לעשות כהתקנה, ממילא הוי כנתכוון להוציא אע"פ שאינו יודע מזה (אגרות משה אורח חיים סי' ד').

(צט) ואם כבר שמע קדושה או עתיד לשמוע מבין אחד אינו צריך להפסיק כלל (כדעיינו משני ס' ק"ט סק"ד וסק"ה יבי מ' שבר שם קדושה, ה"ה אם עתיד לשמוע מבין אחד) (הגר"ש בדרייגצ' זצ"ל - קיבוצי ה'ל מועדים ע"י א"ל, דגברי ח"ב ס' ט' וד' וד' ח"ב ס' מ"א אות ג'). אכן דעת הגר"ח קניבסקי שליט"א דאף אם כבר שמע קדושה וקדיש או שעתיד לשמוע, צריך לשתוק בשעה ששומע זאת מהש"ץ (אשי ישראל) פרק ל"ב מידה מ"ט ע"מ שמש"י (ולדעת הגר"ח שליט"א ל"א דמחש' בסי' י"ט סק"ה, ודמתי אם כבר שמע קדושה הוא דווקא כאשר צריך להמתין לקדושה כשאינו יכול להתחיל להתפלל משא"ל הכא שהוא בתוך התפילה דא לעולם צריך לשמוע - הגר"י אוסטרוב שליט"א).

(אק) עינוי 'אגרות משה' (אורח צ"ח סי' ד) דכתב דאם שטעט מאחד המצביור שאמר קדושה לא יצא יד"ח אלא א"כ וידעינו קודם ההפילה שיכיון להוציא (דאסור לרמזו לו בתפילה צמחה). אכן הגר"ש דבליקצי זצ"ל בספרו 'קיצור ה' מועדים' (ע"ל ב'אברהם ושלום') דסבב מאירי בברכות ה' הוזהר, דגם ע"י ששומע המצביור יוצא יד"ח מדין שומע כעונו. וכפ' בשו"ת לבוש מדרכי או"ח סי' י"ז. ושוב הובא ב'שומע ומוסיף' עמ' צ"ג דהעיר הרב י' אברהם שליט"א דכן שומע קצת בשו"ע ע"י כ"ה סעיף י' ובס"י סעיף ג' י' עיניו.

(קב) כי אינו אלא מנהג (משנ"ב סי' ס"ו סקי"ז).

(קג) שזהו עיקר ה

(קד) דהוי הפסקה גדולה (משנ"ב סי' ס"ו סק"כ).

(קה) משום שהוא סיום ג' ברכות ראשונות (משנ"ב סי' ס"ו סק"א). וכמו"כ ביום חול אחר 'שומע תפילה' דהוי סיום ברכות אמצעיות (משנ"ב שם).

(קו) אמרי נעם' ד' ע"ב, וכמו"כ בביאורו (קכ"ב א') כתב אדברי הרמ"א דאינו מוכרח, הובא ג"כ בשעה"צ קכ"ב ה'.

(קז) וכמו"כ בכף החיים ס"ו סק"ח (גבי הפסקה בברכות ק"ש) כתב "אבל נקדישך כו' לעומתם כו' ובדברי קדשך כו' לא יאמר **אלא ישמע מן הש"ץ ויכוון להם** בלבד, והוא יענה קדוש וברוך וכו' כמ"ש האחרונים".

- כתב בסדר היום **"יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך וכו'** (שאומרים בסוף כל תפילת שמו"ע) **הוא מסוגל לכמה ענינים**, תחילתו יו"ד וסופו יו"ד, תיבותיו יו"ד, ועשרה יודין, ויש בו מ"ב אותיות, וסודו סוד גדול, **לכן צריך לאומרו בנחת ולכוון, ומועיל הרבה לקבל תפילתו ולא ישוב ריקם**" (משנ"ב סי' קכ"ב ס"ק ח).
- קכז.** המסיים תפילת שמו"ע אסור לו לסובב פניו לציבור (היינו לצד מערב) כל זמן שלא סיים שליח ציבור תפילת הלחש שלו (סי'). ואחר סיים שליח הציבור תפילתו יל"ע אם מותר לו כל זמן שרוב ציבור עומדים עדיין בתפילת שמו"ע (סי') (רמ"א קכ"ג ב' ומשנ"ב סקי"ב וביאה"ל ד"ה אסור).
- קכו.** אע"פ שאין אומרים יודי בראש השנה (כדי לא ליתן פתחון פה למקטרג) מ"מ מותר לומר פסוקים שיש בהם הזכרת חטא כיון שאינו דרך וידוי (משנ"ב תקפ"ד ג).
- ”אחר תפילת העמידה זו, כדי שלא יחסרו לו מזונתיו כל השנה, יאמר מזמור כ”ד ”לדוד מזמור לד’ הארץ ומלאה” בו” וכן יתנחג בליל שני של ר”ה ובליל יוהכ”פ (כתבי הארז”ל), אך יאמר מזמור זה בכוונה עצומה מאוד ובמתוך גדול ובנעימה” (יפושח"ע ח"ב שער 11 פ"א).
- קכז.** יאמר 'עלינו לשבח' בכוונה, באימה וביראה, כי כל צבא השמים שומעים, והקדוש ברוך הוא עומד עם פמליא של מעלה, וכולם עונים ואומרים אשרי העם שככה לו, **אשרי העם וכו' (רמ"א סי' קל"ב ב' ומשנ"ב שם ס"ק ח).**

קכח

- אמר הג"ר לייב לאפיאן זצ"ל שאביו הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצ"ל היה אומר יש 'קבלה' שנשים הנמצאות בבית בימים נוראים ומטפלות בילדים הן אינן זקוקות לכל התפילות והאווירה הקיימת בבית הכנסת בכדי שתפילותיהן תעלנה מעלה, להן יש צינור ישיר עד כסא הכבוד. ובכמה מילים שיש להן אפשרות להתפלל הן מתקרבות לכסא הכבוד עם כל הציבור שעומד שעות ארוכות ומבקש ומתחנן מאת המלך הקדוש היושב על כסא רם וגשא.
- אמר הגרא"ל שטיינמן זצ"ל **שאם המטפלת בילדיה ובקושי מצליחה לפתוח את המחזור בימי ראש השנה אין לה מה לדאוג איזה שנה תבוא לה, דאדרבה בזכות המצוה שמטפלת בילדיה תזכה לשנה טובה** (צדיק כתמר יפרח).

קכט

- קכח.** אחר תפילת ערבית נוהגים שכל אחד אומר לחבירו 'לשנה טובה תכתב' (סי') (רמ"א תקפ"ב - ט') 'ותחתם' (מג"א שם סק"ח בשם 'מעגלי צדק', 'מטה אפרים' תקפ"ג - א' וחיי אדם קל"ט ח'). וי"א דאין לומר 'ותחתם' (סי') (יעוי' משנ"ב תקפ"ד סק"ה). ויש נוהגים להוסיף 'לאלתר לחיים טובים ולשלום' (אלף המגן' תקפ"ב סק"מ וכ"ה בחיי אדם שם) וחבירו עונה לו 'גם אתה' (מקור חיים' לחוות יאיר סוף סימן תקפ"ב) וכיוצ"ב.
- קכט.** כתב הלבוש (תקצ"ו א') דביום לאחר התפילה "נפטרים לבתיהם לשלו', ואין צריך לומר 'לשנה טובה תכתב' שהרי הוא אחרי הכתיבה שהכתיבה היא בעת התפילה בג' שעות ראשונות" עכ"ל (סי') (ובסי' תקפ"ד - א' כתב "דבשלוש שעות ראשונות יושב הקב"ה דין") אכן במג"א (תקפ"ב סק"ח, הביא הלבוש ופליג עליו) כתב דיכולים לאומרו עד חצות היום (יעוי"ש בלבושי שרד) וכן הביא המשנ"ב (תקפ"ב סק"ה).
- קל.** לא יאמר 'תכתב לשנה טובה' או 'תכתב לחיים טובים' לפי שהוא ר"ת "תל"ט" לשון קללה (סי') (יכ"פ החיים' תקפ"ג - ס"א בשם החיד"א מס' 'זכרון משה') ובר"ה שמקפידין יותר בלשון התפילה יותר משאר ימות השנה נכון לזהר בזה (יכ"פ החיים' שם).
- קלא.** י"א דגם בליל שני של ר"ה יאמר לחבירו 'לשנה טובה תכתב' (ט"ז תקפ"ב סק"ד) וי"א דבליל שני אין לומר לחבירו כן (אליה רבה תקצ"ו סק"ד והובאו ב' הדעות במשנ"ב תקפ"ב סק"ה).

- בצאתו מבית הכנסת ילך לביתו וישמה לבו ויבטח בד' ית"ש בלב שלם ובנפש הפיצה וירחיק ממנו יגון ואנחה. ויזהר מאוד בדרך ובביתו ובכל זמן מחייו"ט הקדוש שלא לבוא לידי דברים בטלים וכל שכן לשח"ר ורכילות ח"ו (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – קיצור הלכות מועדים' עמ' כ"ד).

קלב

- קלב.** אחרי התפילה נפטרינ לבתיהן לשלו' ומברכים הבנים שיזכו להכתב ולהחתם לחיים טובים (מטה אפרים תקפ"ג א').

קלג

- כתב המאירי (ראש השנה טז). **"אע"פ שבכל יום ויום ראוי לאדם לפשפש במעשיו לשוב מדרך הרעה מ"מ בזמן הזה ר"ל ראש השנה ראוי לו להתעורר ביותר, ויתעורר לפשפש במעשיו ולחזור ממנה שהוא בידו מן העבירות והמתרשל בזמן הזה** (והיינו ימי ריח) **מן התשובה אין לו חלק בד' אלוקי ישראל שכל השנה אין ההתעוררות מצוי כל כך, ואף מידת הדין מתייאשת ממנו וממתנת לו עד זמן זה". עכ"ל.**

- קלג.** יש למעט בשיחה כל מה דאפשר, רק יהיו כל דבריו בדברי תורה ויראה וקדושה (מטה אפרים' תקצ"ז סעי' ד').

- קלד.** אין מתעצבין כלל בראש השנה, לפי שאנו בטוחים ברחמי השם ובחסדיו שיזכה אותנו בדינו, שנאמר 'מי גוי גדול וגו' כד' אלקינו בכל קראינו אליו' (לבוש תקפ"א - ד').

- ”האשה צריכה לחיות זריזה לערוך השלחן, ולכסותו במפה יפה קודם שיבוא בעלה מבית הכנסת, כדי שבבואו ימצא השלחן ערוך, והוא לסימן טוב. – אך אם נודמן שבא ולא ראה השלחן ערוך, לא יתקוטט עם אשתו ויכעס, דהכעס הוא סימן רע ביותר, אלא יסבול ולא יקפיד אפילו בלב” (בן איש חי שנה א' פ' נצבים אות ו).

קידוש ליל ראש השנה וברכת שהחינו

- פעמים רבות היה הגרש"ז אויערבאך זצ"ל משנן, שאם כי מטבע ברכת שהחינו נתקנה על עניינים מיוחדים ומסוימים בלבד מ"מ דעת לנכון נקל **שבהזדמנות זו שמודה לד' על שהחייו והגיעו לאותו זמן, ראוי ונכון שיעלה על לבו כל הטובות והחסדים שגמלוהו ד', ויכלול בהודאה זו, הודאה גם עליהם** (ובפרט על דברים שיש עליהם ספק ברכת שהחייו) **ופעם בליל א' דראש השנה בנשת אליו אחד ממיוודעיו שבמהלך השנה שחלפה הבריא ממחלה מסוכנת, אחוז הגרש"ז זצ"ל בידיו ואמר ברגש רב, עימר אתה לקדש עתה על הכוס, ברך איפוא בכוונה ובחתערורות ברכת "שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה", שיש לה לגביך היום משמעות יתירה** (הליכות שלמה' עמ' י"א בהערה).

קידוש וברכה

(קח) כי בזה שיוסבב פניו אליהם יגרום ביטול כוונה למתפללים וגם יחשדוהו שדילג (משנ"ב שם סקי"ב).

(קט) מל' הרמ"א דכ' אסור וכו' עד שייסיים שליח ציבור, משמע דכיון שסיים מותר ואפי' אם רוב ציבור עומד עדיין. והנה להטעם הראשון הנאמר בהערה לעיל (והוא מהט"ז) נראה דיש להחמיר בזה, ולטעם השני מותר וכן משמע מהמפ"מ, ולמעשה יל"ע בזה (ביאה"ל שם).

(קי) ולנקבה יאמר 'ותכתב' ביו"ד (משנ"ב שם סקי"ה).

(קיא) כ"ד הגה"א זיע"א בביאורו, דכתב שם דגבי חיי עוה"ז כולם שווים, וכל בני אדם (אף צדיקים ורשעים) נכתבים בר"ה ונחתמים רק ביוהכ"פ (ואע"פ שכולם כבר נכתבו בראש השנה, מ"מ מבקשים בעשרת ימי תשובה "כתבנו וכו' ודבקשתינו שאם נכתב בר"ה דבר לא טוב - ישקיע תגור דין הכתוב, ויכתבנו מחדש לחיים - הגר"א שם), ומש"כ בגמ' ר"ה טז: שלשה ספרים נפתחין בר"ה... צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים, רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה, היינו כלפי חיי עולם הבא, וכדעת תוס' ברה"ט ז: דה' נחתמין' ולכן אין לומר 'ותחתם' עכ"ד. וכ"ה דעת הרמ"ע מפאנו (עשרה מאמרות. חיבור דין ב' כ"א) [הובא במג"א תקפ"ב סוס"ק ח'] (ואף לדעה זו יל"ע אמאי א"א לברך 'ותחתם' על חיי העוה"ב. אכן ביאורו דאילו ה' אדם אומר לחבירו תכתב בעוה"ז ותחתם בעוה"ב שפיר, אך מאחר דאומרים תכתב ותחתם משמע בברכתו דאף ה'תחתם' קאי על אמירת 'לשנה טובה תכתב' והיינו עוה"ז - הגר"א אוסטרוב שליט"א), וכמו"כ הטור הרמ"א והלבוש לא הזכירו שאומר 'ותחתם'. - אכן ב"כ החיים (תקפ"ב ס"א) כתב דאפילו לדעת הסוברים דלענין חיי העוה"ז נחתמים רק ביוהכ"פ מ"מ ג"כ טוב אם מבקש עליו רחמים מעתה, ועל כן נכון לומר 'לשנה טובה תכתב ותחתם' כמש"כ מעגלי צדק הג"ל ע"כ.

(קיב) והוסיף שם: "ואם הוא בינוני תלוי ועומד עד יום כפור ואינו נכתב היום. ואין להקשות א"כ למה אומרים שוב 'וכתבנו בספר החיים', וכן 'וכתוב לחיים טובים' וכו', כל עשרת ימי תשובה, דלא דמי דודאי כל אדם בעצמו הוא מחזיק עצמו לבינוני ולא לצדיק גמור, לפיכך מתפלל בכל עשרת ימי תשובה כל אחד על עצמו שיכתבהו ד' יתברך לחיים טובים ביוהכ"פ, וכן ביום כיפור עצמו מתפלל כן, אבל לומר כן לחבירו לאחר ג' שעות על היום שכבר גמרו הכתיבה למעלה, אין זה מדרך המוסר שיאמר לחבירו תכתב לשנה טובה כי מגנהו בפניו בזה שמראה לו שאינו מחזיקו לצדיק גמור אלא לבינוני שעדין לא נגמר דינו לחיים, לפיכך שתיקתו יפה מדיבורו" עכ"ל. ויעוי' עוד מהרש"א ראש השנה טז: דכ' דבינונים נכתבים בעשרת ימי תשובה, זל"ש "בינונים שהם שיש להם עון מזיד, תלויים ועומדין בימים שבין ר"ה ליום הכיפורים, זכו ונכתבין לחיים באותן ימים, אבל לא נחתמים עד יום הכיפורים".

(קיג) כמו שאמרו שלא לומר בסדר הטבת חלום ...אכול בשמחה לחמך' שהוא ר"ת אבל (בית יוסף או"ח סי' ר"כ בשם הכל בו).

קלה. אשה שבירכה שהחיינו בהדלקת הנרות ורוצה לשתות מכוס הקידוש, לא תענה אמן על ברכת שהחיינו שבזמן הקידוש משום דהוי הפסק בין ברכת הגפן לשתייתה (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' עמ' כ"ו והגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' ל"ד, 'שבט הלו' ח"ג סי' ס"ט ^(ק"י)). ובדיעבד, אם ענתה אמן, יכולה לשתות מכוס הקידוש (כיון דעכ"פ ברכה זו שייכת כעת לסדר הקידוש) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - שם והגר"ש אלישיב זצ"ל - שם).

המכוון בברכת שהחיינו שבקידוש גם על פרי חדש המונח לפניו, יעוי' להלן בדיני קידוש בליל ב' האם צריך לטעום מהפרי מיד לאחר הקידוש.

בקידוש בליל יו"ט צריך להזכיר 'יציאת מצרים' (בככל קידוש שבשבת) (פסחים קי"ז וברש"י שם ד"ה צריך וביאה"ל סי' רע"א א' ד"ה מיד). והיוצאים ידי חובת קידוש מאדם אחר, יש להם להקשיב היטב לכל תיבה שאומר המקדש, ובכלל זה לכוון לשמוע היטב בשעה שמזכיר יציאת מצרים (דאם לא כיוונו לשמוע הזכרת יציאת מצרים לא חשיב עכ"פ כלפיהם שהזכירו יציאת מצרים, ובכה"ג לא יצאו ידי חובת קידוש כלל כמבואר היטב בד' הביאה"ל שם דכל שלא הזכיר יצי"מ לא יצא ידי"ח קידוש כלל יעוי"ש). ויש להזהיר על כך את ב"ב קט"ו. ויש הסובר עוד, דלא סגי להזכיר יציאת מצרים בפיו או לשמוע מפי המברך אלא צריך שיזכרנו בליבו, ואפילו המקדש עצמו אם אינו שת ליבו בשעת הקידוש שמזכיר את יציאת מצרים אי"ז 'זכירה' ולא יצא ידי חובת קידוש (יעוי' ביאה"ל שם). (הגר"ש אלישיב זצ"ל 'פניני תפילה' עמ' ע"ד גבי קידוש בשבת). [אמנם יעוי' משנ"ב קצ"ג סק"ה שכתב דנשים ועמי הארץ יוצאים ידי חובתם בקידוש ששומעים מהמברך אע"פ שאינם מבינים דברי המקדש, ומ"מ יותר טוב שיאמרו אחרי המקדש מילה במילה בלחש, ובזה יצאו ידי"ח לכל הפוסקים. עכד. – הרי דמבואר בד' דאף מי שאינו מבין לשה"ק יוצא ידי קידוש בשמיעה, ועכ"פ באמירה יוצא לכו"ע, ומשמע שאע"פ שאינו זוכר יצי"מ בליבו יוצא ידי חובתו].

סעודת יו"ט

◊ "איתא בזהר פ' אמור: **"כשישראל משבחים תחלה להקב"ה בתשבחות ובזמירות בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ואח"כ באים לביתם ומסדרים בתיהם ושלחן שלהם, ואומרים שהכל הוא לכבוד שבת ולכבוד יום טוב אז פותחין מלאכי השרת ואומרים 'אשרי העם שכבה לו'"** (הובא בבב הישר, פרק פ"ו).

צריך לאכול שתי סעודות בכל יום מימי ראש השנה אחת בלילה ואחת ביום, וחייב לאכול פת בכל אחת מן הסעודות (משנ"ב תקכ"ב תקכ"ט סק"ג וביאה"ל קפ"ח ח' ד"ה סעודה).

קלט. נוהגים בראש השנה ^(ט"ט) לטבול פרוסת המוציא בדבש (מטתא אפרים' תקפ"ג א' ועוי הערה ^(ק"י)), וי"א דמ"מ אין לבטל המנהג מהאריז"ל והמקובלים לנהוג ככל השנה לטבל פרוסת המוציא במלח ג"פ [למתק הגבורות ע"י החסדים, ומכ"ש בימים אלו] (קצה המטה שם סק"ד, כף החיים' שם סק"ד, וכן מנהג הגר"ש דבליצקי זצ"ל לטבל פרוסת המוציא במקום אחד ג"פ במלח ובמקום נוסף בדבש. אכן הגר"י פישר זצ"ל נהג לטבל רק בדבש - 'הליכות אבן ישראל' ח"ב עמ' כ', וכן הגר"ש ואזנר זצ"ל נהג בחדש תשרי בשבתות וימים טובים ובהשו"ד לטבל בדבש ולא במלח - ספר 'מבית לוי' עמ' ט"ו ^(ק"י)).

◊ ב'לקט יושר' לתלמיד התרומות הדרשן (הל' ראש השנה עמ' 124 ובמהדורת מכון ירושלים ח"א ע' ר"פ) כתב "דבש חי סימן טוב לאכול ברה", ודבש דבורים מן המובחר, כי הדבורים דמי למשפט, כי עושים לפעמים נקמה כמו שמוכה מן הפסוקים, ומה שיוצא מהן הוא מתוק, וסימן לדבר שאנו יוצאין ממידת הדין למידת הרחמים. ודווקא חי – סימן לחיים, וראיה ממה שאנו מבקשים ומתפללים ברה"ק בשביל החיים". עכ"ל. (ובמהדורת מכון ירושלים שם העיר המג' דדבש חי' יתכן לפרשו כלי תערוכות אחרות כעין יין חי המוזכר בפסחים קת: יעוי"ש ברשב"ם, ויתכן לפרשו שאינו מבושל).

◊ "יוחר לחיות וישב על שולחנו בכל סעודתו באימה וביראה כיושב לפני המלך, ואמרו חז"ל בזמן שביהמ"ק קיים מזבח מכפר עליו, ועכשיו שולחנו של אדם מכפר עליו, ולכן ככה יגבר שיחיה סעודתו על השולחן כדת למען יהיה לו מזבח כפרה כי אותה אנחנו מבקשים" (אלף המגן' תקפ"ג סק"ב).

◊ "זה שנאמר 'כל השומע יצחק לי', לפי שמידתו של יצחק מתנהג ביום ראש השנה כו', כי מידתו של יצחק אינו מידת נקמה חלילה, רק הוא מידת הפחד שמפחיד על ידה את החוטאים עד שייכנעו וישבו, והשומע מוסר כבר נתן פחד ויגון בלבבו ודואג תמיד על עוונו, על כן נעשה לו יום הדין ליום צחוק ושמחת לבב, ועל זה אנו בושחים לעשות אותו יום טוב ושלא להתענות בו וכו', אכן הרבה בני אדם עושים אותו ימי משתה ושמחה ואומרים שהם בטוחים בהקב"ה עפ"י המדרש שמוכא בטור או"ח סימן תקפ"א, וקורא אני עליהם "זכסיל מתעבר ובוטח" חלילה, כי אין פחד אלוקים נגד עיניהם, ואז מידת הפחד הנוהגת ביום זה פוגעת בהם ח"ו, ולפעמים נספה ח"ו על שאינו נותן על לבו כי הוא יום משפט, שאם היה נותן על זה לבו היה חסד קל וסובבנחנו" (נספר החיים' לרבי חיים אהוי של המהר"ל מפראג זצ"ל חיד פ"ג ^(ק"י)).

◊ "ראוי לאדם שתהיה יראת אלוקים על פניו לשבר תאוותו הבהמית ויצרו ביום הדין הנורא הזה ולא יאכל כל שבעו, והיא עבודה עצומה להבורא ית"ש כדאיתא בגמ' (סנהדרין מ"ג): אמר רבי יהושע בן לוי: כל הזוכה את יצרו, מעלה עליו הכתוב כאילו כבדו להקב"ה בשני עולמות, בעוה"ז ובעוה"ב... וביחוד אם עדין לא התפלל תפילת המנחה, שזה ברור כי במילוי כריסא באכילה ושתיה, בלתי אפשרי לבוא אל המלך מלכי המלכים הקב"ה להתחנן לו בהכנעה וענוה, גם מילוי הכרס מביא את האדם לידי בלבול מחשבה בתפילה, ואוי לאותה בושח, שבימים נוראים אלו יתפלל במחשבות שונות וזרות לפני המלך המשפט ית"ש, חיושב עתה על כסא דין לדון את כל ברואיו על כל מעשיהם ועלילות מצעדי גבר ומחשבותיו ותחבולותיו" (יבושה"ע שער י"א פ"ד).

◊ טוב ללמוד בתוך הסעודה ד' פרקי משניות של מסכת ראש השנה, (שהן ארבעה פרקים נגד אותיות השם – סידור האריז"ל, 'מטת אפרים' תקפ"ג ד', חי אדם קל"ט ו', קיצש"ע קכ"ט י', ויסוד ושורש העבודה שער י"א פ"א). ועכ"פ ילמד פרק אחד לכל סעודה מד' סעודות דימוי ראש השנה. ולימוד מסכת ראש השנה בראש השנה היא סגולה גדולה שיוזב ליום הדין. (אלף המגן' שם סקכ"ג, ועיוי' מלאכת שלמה' על המשניות בריש ר"ה משי"כ בזה מהר"ח ויטאל ועי"א ביאור הענין ע"פ הסוד). וראוי להרבות בלימוד על השולחן כל מוז שיוכל (יבושה"ע).

◊ בסעודות ראש השנה היה הגרש"ז אויערבאך זצ"ל לומר עם המסובים משניות מסכת ראש השנה, פרק בכל סעודה ^(קכ), וביארם בשפה ברורה להבנת כל המסובים, ולא זימרו בשעת הסעודה כבשאר שבת ויוי"ט (הליכות שלמה' עמ' כ"א הערה 109).

◊ "ראש השנה יו"ט הוא ואוכלין בשר" (רש"י ע"ז ה: ד"ה וכן) ו"מפני שהוא תחילת השנה מרכיב בסעודה לעשות סימן יפה" (לכל השנה) (תוס' שם ה: ד"ה ערב).

קמ. אוכלים ושותים ושמתים, נדאף שהוא יום הדין, מ"מ שייך גם בו מצוה של 'שמחת בחגין' ^(קכ"א) (שו"ע תקצ"ז א' ומשנ"ב סק"א) ואיתא בגמ' (ע"ז ה') שתיקנו להרבות בסעודה בראש השנה (יעוי' תוס' שם ד"ה 'ערב' והו"ד במשנ"ב תקכ"ט סק"א ובשע"הצ ס"ק י"ג). אמנם לא יאכלו כל שבעם למען לא יקלו ראשם ותהיה יראת ד' על פניהם (שו"ע שם וכמש"כ הרמב"ם חנוכה ג' - ו' ד"ל "ראש השנה ויום הכיפורים אין בהן הלל לפי שהן ימי תשובה ויראה ופחד לא ימי שמחה יתירה" והיינו דימי 'שמחה' הם אך לא שמחה יתירה).

◊ כתב ביסושה"ע (שער י"א פ"א) "ימעט אדם מתענוג אכילה ושתיה בימי ר"ה ^(קכ) ויהיה אכילתו באימה וביראה ממש כלפני המלך, ובודאי יהיה נקרא שלחנו "זה השלחן אשר לפני ד'".

^[קיד] וכתב שם שכת"ה ברה"ה ושבועות משא"כ בפסח וסוכות, יכולות לכתחילה לענות יעוי"ש.

^[קטו] ובפרט נשים שלא התפללו מעריב יש להן להיזהר בזה ביותר (דמי שהתפלל מעריב, מדאורייתא יצא ידי"ח קידוש לדעת הרמב"ם שבת כ"ט א ועוד רבים מהראשונים אימכל' יעוי' ביאה"ל ר"ס רע"א ד"ה מיד'. ואם לא כיוונו ב"זכר לצ"מ" בקידוש לכה"פ יצאה ידי"ח בהזכרת השבת שבתפילה, אכן אם לא התפללה מעריב - אם לא תכוון בזכירת יצי"מ בקידוש לא מקיימת כלל מצות קידוש).

^[קטז] ועריב יוהכ"פ וסוכות עד שמניי עצרת ועד בכלל (קצה המטה תר"ד תר"ה סי' ל"ח).

^[קיז] ושם כתב דלאחר שאוכל מן הפרוסה יאמר יהי רצון שתתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה (אכן לא יפסיק בעודו לומר עד שיבלע - אלף המגן שם סק"ח), אמנם באלף המגן (שם) הביא דמנהגינו שלא לומר כלל היה"ה אחר המוציא כ"א רק לאחר התפוח המטובל בדבש.

^[קיח] ומ"מ צריך שיהיה מלח על השלחן אע"פ שאין מטבול בו כמש"כ הרמ"א קס"ז ה' וכן הקפיד הגר"ש ואזנר זצ"ל (שם). וכן היה נהוג בבית הגר"ש אלישיב זצ"ל (אי"ש על העדה' ע' קצ"ג).

^[קיט] הובא בקונטרס עצות לזכות בדין בימים הנוראים להגר"ח קרלנשטיין זצ"ל ע' ל"א.

^[קי] וכן' הגרש"ז ברידא זצ"ל – ספר 'צסיק ממלכת התורה'.

^[קיב] ויו"ט מצוה לענגו ולכבדו (משנ"ב רמ"ט סק"מ מהפרמ"ג א"א שם סק"ג).

^[קכב] ועיוי' מג"א ריש סימן תקצ"ז דהביא שכתב הב"ח שהמהרש"ל לא אכל גדים בראש השנה שהיו חביבים עליו משום דרצה למעט תאוותו בדבר מסויים.

אכילת הסימנים

קמא. אוכלים את הסימנים בסעודת ליל ר"ה אחרי אכילת פרוסת המוציא, ואין לאוכלם לפני נטילת ידים דבעינן קידוש במקום סעודה (יעוי' מטה אפרים' תקפ"ג סעי' א. וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' ל"ה. והגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' עמ' י"ב בדבר הלכה' אות כ"ד. אמנם יעוי' 'קצה המטה' על 'מטה אפרים' ב'תיקונים השמטות והוספות' שבסוף הספר עמ' ג"ח שהביא המנהג לאכול תפוח בדבש [ומסתמא ה"ה שאר הסימנים] אחרי הקידוש קודם נטילת ידים לסעודה יעוי"ש).

קמב. פירות חדשים שרוצה לאוכלם בליל א' דר"ה, אין נכון כלל להניחם לפניו בשעת הקידוש כדי לפוטרם בברכת שהחיינו שמברך על הו"ט (כמו שעושים בליל ב'), אלא יברך עליהם ברכת שהחיינו בפני עצמם ^(קכט) (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' עמ' י"א וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל 'באר ישראל' עמ' ל"ה וכן מנהג העולם, ויעוי' הערה ^(קכ"ד)).

קמג. אם יש לפניו תמרים יברך עליהם ויכוון לפטור כל הפירות, ואם אין לו תמרים יברך על הרימון וכשאין לו גם רימון יברך על התפוח (יעוי' שר"ע רי"א א, ד) ויכוון לפטור אף את הליפתן שיאכל בסוף הסעודה, ויזהר לזכור שלא לברך בטעות שוב על הליפתן בסוף הסעודה (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים').

קמד. נחלקו הפוסקים על אותם מיני ירקות של הסימנים אם מברכים עליהם בתוך הסעודה (לדעת 'כף החיים' תקפ"ג סק"ב בשם מטה יהודא אינו מברך עליהם, מאידך ה'אלף המגן' תקפ"ג סקי"ג הביא דצריך לברך עליהם בורא פרי האדמה שאינם באים מחמת הסעודה, וכן יעוי' בשו"ת דברי יציב ח"ב סי' רנ"ב). וכדי לאפוקי נפשיה מפלוגתא ראוי לקחת מין אחר שבודאי אינו בא בתוך הסעודה כגון בננה או אבטיח וכדומ' ולברך עליהם בורא פרי האדמה ולכוון לפטור בברכתו אף את שאר הירקות (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' ל"ו והגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים'). או שיאכל אותם ירקות עם מעט פת דבכה"ג לכו"ע אין מברכים עליהם (כדיעוי' שעה"צ קע"ז אות י"ג) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל) ^(קכט).

קמה. לוקח הפרי או הירק (וטוב לומר את שמו, יעוי' בסמוך) ואומר יהי רצון וכו' ואח"כ אוכל ממנו (אך לא יאמר יהיה רצון לאחר שגמר אכילתו מאותו סימן) ואם הוא פרי או ירק שמברך עליו, לא יאמר יהיה רצון קודם הברכה ^(קכט), אלא יברך על הסימן ברכתו הראויה ויאכל ממנו מעט ויאמר את יהיה רצון (משנ"ב תקפ"ג סק"ד ו'אלף המגן' תקפ"ג סקי"ג וסק"ח) (ויזהר שלא לומר את יהיה רצון קודם שבלע מעט מהפרי או הירק - יעוי' משנ"ב קס"ז סקל"ד ושעה"צ שם אות ל').

קמו. כאשר מברך על תפוח, יש האומר דראוי לנהוג שיברך עליו ויאכל מעט ואח"כ יטבול בדבש ויאמר 'יהי רצון' וכו' (חיי אדם קל"ט ו'), ויש האומר דטובל ואח"כ מברך (קיצור שר"ע קכ"ט ט').

◊ בר"ן בסוף מסכת ר"ה הביא דמנהגו של רב האי גאון היה שכשלוקה את הירק או הפרי בידיו מקדים לומר את שמו של הירק כגון 'קרא' וכיוצ"ב ואז ימשיך לומר יהיה רצון (הוכח בקיצור הלכות מועדים).

קמז. כתב אליהו רבא בשם השל"ה שבשעה שאומר יהיה רצון באכילת הסימנים יתעורר האדם בתשובה ויתפלל על זה בלב שלם (משנ"ב תקפ"ג סק"ב).

◊ **משאומר יהי רצון שיכרתו שונאינו הכוונה לעזונות שנבראים מהם מקטרגים הבאים לחתייצב לפני ה' ולקטרג עליו, והמה באמת שונאי נפשו ומבקשי רעתו ולכן מתפלל עתה שלא יוכלו לעשות לו שום רעה ושלא יוכלו לקטרג עליו** (פ"מ תקפ"ג משב"ז סק"א. ואלף המגן' שם ס"ק ט"ו. ויעוי' עוד במאורי בדוכור התשובה עמ' 265 הוצאת קדם).

◊ הגרי"י פישר זצ"ל אמר שיש לאכול קודם את הסילקא ואח"כ את הכרתי בכדי שיאמרו קודם היה"ר שיסתלקו שונאינו, ואח"כ יוסיפו להתפלל שיכרתו לגמרי. אכן אם מקדים להתפלל שיכרתו שונאינו לגמרי, אין נכון להתפלל אח"כ שיסתלקו ('הליכות אבן ישראל' ח"ב עמ' כ"ב).

◊ בבית הגרי"י פישר זצ"ל לא אכלו רוביא מחמת חשש תולעים, והיו אומרים היה"ר שירבו זכויותינו על גזר (מערי"ן).

קמח. אכילת הסימנים הנ"ל אינה חובה גמורה כ"א רק הנהגה נאותה (וכלשון התלמוד והשו"ע "יהא אדם רגיל" וכו') (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' עמ' כ"ז).

קמט. מי שאינו יכול לאכול סימנים, או שחושש מלאכול א' מהסימנים משום תולעים, די לו שיראה את הסימן ויאמר ה'יהי רצון' שלו ^(קכ"י) ('כף החיים' תקפ"ג ו'). וכמו"כ מי שחסר לו איזה מין יכול לומר ה'יהי רצון' שלו בלא אכילה ובלא ראייה (דאי"ז ברכה שנאמר דהוי ברכה לבטלה אלא בקשת רחמים ולא גרע משאר בקשות רחמים שאומרים ברה"י) ('כף החיים' שם).

◊ והנה כל אלו הענינים (הסימנים) חבל לסימן טוב, ולכן **פשיטא שיוחר מאוד שלא לעסום בימים האלו, מלבד גורל האיסור, כדי שיחיה לסימן טוב, ושלא ליתן פתחון פה למקטרג ולבל ליתרע מזלית, רק יהיה שמח ליבו ובטוח בו' עם התשובה ומעש"ט** (חיי אדם קל"ט ו' ומשנ"ב תקפ"ג סק"ה ו'אלף המגן' שם סק"א).

דברי מאכל שנמנעים מלאכול בראש השנה

קנ. אין לאכול בראש השנה דברים חמוצים או מרים (ועל כן אין לבשל דגים בחומץ) ('מטה אפרים' תקפ"ג ג' ומשנ"ב שם סק"ה וסי' ת"ר סק"ד), וכמו"כ יש להזהר שלא לאכול פירות חמוצים ('כף החיים' תקפ"ג י"ח). [ומסתימת לשון המשנ"ב משמע דאין אוכלים דברים חמוצים אף ביום ב' דר"ה. אכן בערוך השלחן (תקפ"ג ג') הזכיר לענין זה רק את הלילה הראשון^(קכ"ח)].

קנא. י"א דלתבל המאכל במעט תבלינים חמוצים או חריפים כמו פלפל שחור וכדו', כדי להטעימנו ולהשביחו אין כל קפידה (כיון שהמאכל אינו חמוץ או חריף) (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' ל"ח וכעני"ז בערוך השלחן' תקפ"ג ג') ^(קכ"ט).

קנב. אין לאכול פירות וירקות שלא נגמר בישולם (בוסר) (דהם חמוצים ואין לאכול דברים חמוצים בר"ה, כמו"כ אי"ז סימן טוב) (משנ"ב ת"ר סק"ד).

קנג. יש מדקדקים שלא לאכול אגוזים בראש השנה (שאגוז בנימטריה חטא ועוד שהן מרבים כיחה וניעה ומבטלים התפילה) ^(ק"ח) (רמ"א תקפ"ג ב'). ובמעשה רב (אות ר"י) כתב דאין לאכול ענבים בר"ה (ע"פ הסוד, משנ"ב ת"ר סק"ד).

סמל

(**קנב**) מכיון דהם שני דברים מחולקים, ד'הזמן' של קידוש קאי על היום, ואילו 'הזמן' שמברך על פרי או בגד חדש לא קשור כלל עם הו"ט, אלא הו"ל לגמרי מילתא אחריתא, רק דין הוא שאם רוצה לכוללם יחד ולפוטרו בברכה אחת יכול לעשות כן כמו שעושים בליל ב' דר"ה, אכן אין נכון לעשות זאת ללא צורך, ולא חשיב בזה גורם ברכה שאינה צריכה, כיון דהם ב' דברים מחולקים, הגרש"ז אויערבאך זצ"ל 'דבר הלכה' שם אות כ"ג.

(**קנד**) אכן דעת הגר"ש דבליצקי זצ"ל דטוב יותר לפטור הפירות החדשים בברכת שהחיינו של הקידוש ולא לברך עליהם שהחיינו בפנ"ע וטעמו דיעוי' משנ"ב תרל"ט סקל"ו דאין נכון להרבות בברכות כשיכול לפטור בברכה אחת. עכ"ד. אכן יל"ע דשאני התם דמצות סוכה נחשבת כיחידה אחת עם הו"ט, דחזין דלדעה א' כשבירך על עשית הסוכה אינו מברך על הו"ט, משא"כ הכא דחובת שהחיינו על הקידוש וחובת שהחיינו על הפרי ודאי שני חיובים נפרדים הם. ועכ"פ הנוהג כדעת הגר"ש דבליצקי זצ"ל יעוי' ביני ליל ב' דר"ה אם צריך לברך על הפרי ולאכול ממנו מעט קודם נטילת ידים וה"ה כאן.

(**קנה**) אמנם יעוי' שבת הלוי ח"ו סי' כ"א דכתב 'דבזמנינו גם כשלוקחים מעט פת לאכול עם הפירות מ"מ דעתו על הפירות ולא על הפת, אלא צריך לאוכלם עם פת ממש דהפת תעשה עיקר כאשר היה נהוג בימי קדם".

(**קנו**) יעוי' באלף המגן תקפ"ג סק"ג שכתב הטעם דאין לומר הבקשה קודם הברכה, דאין מן הראוי להקדים צרכי עצמו לברכת המקום ברוך הוא.

(**קנז**) משום דבמס' הוריות יב. הגירסא 'יהא רגיל למחז', וכ"ה הגירסא בערוך ערך 'קרא', וכ"כ ב"ז דגירסת ספרים יידן בגמ' 'למחז' במקום 'למיכל', וכ"ה הגירסא בכלבו סי' ס"ד ('כף החיים' שם).

(**קנה**) ובלקט יושר (ע' 124 ובמהדורות מכון ירושלים ח"א ע' רפ') כתב דמנהג רבו התרומת הדשן "כל דבר חריף אינו אוכל כל עשרת ימי תשובה".

(**קנט**) אכן בבית הגרי"י פישר זצ"ל לא אכלו מיני סלטים שיש בהם חומץ וכדו' ('הליכות אבן ישראל' ח"ב ע' כ"ג).

(**קל**) הנה יעוי' דרכי משה (שם סק"א) דמקור ד' הרמ"א הללו הוא בד' המהיר"ל, ויעוי"ש דהמהיר"ל איירי גבי ראש השנה בלבד. דכתב שם רק הטעם דמציאין כיחה וניעה ומבטלין התפילה. ולפ"ז לאחר ראש השנה אין צריך להקפיד בזה. וביותר יעוי' ב'יוסף אומץ' (לרבי יוסף יוזפא ד"ל) תתקע"ז דכתב ד"עיקר הטעם [שנזהרים מאגוזים] - כדי שלא יבוא על ידם לידי כיחה וניעה בשעת התקיעות, ויתבטל הוא ואחרים משמוע התקיעות, לכן ביום ב' דראש השנה אחר התקיעות, אין לדקדק בזה" עכ"ד' (וכן החת"ס לא נוהר מלאכול אגוזים לאחר ראש השנה. כעדות תלמידו בספרו 'מחולת המחנים' - הו"ד ב'קצה המטה' תקפ"ג ס"ק ט"ו, אכן ב'קצה המטה' שם הביא דהמנהג לדקוק שלא לאכול אגוזים בימי האלו, עד אחר הושענא רבה. ויעוי"ש דכ' דאע"פ דאין למנהג זה שורש וענף בפוסקים, ובלי ספק רק ישראל קדושים נהגו בו איסור, מ"מ יש טעמים בזה. יעוי"ש).

השובח יעלה ויבוא (או רצה כשהל בשבת) בסעודת ראש השנה

קנדר. בסעודות ראש השנה אומר 'יעלה ויבוא' ומזכיר 'ביום הזכרון' (ואם חל ראש השנה בשבת אומר 'רצה והחליצנו' ואח"כ 'יעלה ויבוא' - משום ששבת הוא 'תדיר' וקיי"ל בכל מקום תדיר קודם (שול"ע) (שו"ע) קפ"ח - ה' ומשנ"ב שם ס"ק י"ג).

קנה. טעה ולא אמר 'יעלה ויבוא', או שהוא מסתפק אם אמר 'יעלה ויבוא' (רתלינן דמסתמא בודאי לא אמר), אם נזכר לפני שהזכיר את שם ד' של ברכת 'בונה ירושלם', חוזר לומר 'יעלה ויבוא' (או 'רצה' כשהל בשבת ושכח לאמרו), ואח"כ ממשיך לומר "ובנה ירושלם וכו'". ואם נזכר לאחר שכבר אמר "ברוך אתה ד'" - נכון שיסיים תיכף 'למדני חוקיך' (כדי שלא יהי' שם ד' לבטלה) והוי כ'לא סיים הברכה' וחוזר לומר 'יעלה ויבוא' (או 'רצה' כשהל בשבת ושכחו). ואם כבר סיים ברכת 'בונה ירושלם' ^(שול"ע) ועדין לא התחיל ברכת 'הטוב והמטיב' אומר "ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם ^(שול"ע) שנתן ^(שול"ע) ימים טובים לעמו ישראל ^(שול"ע) את יום הזכרון הזה ברוך אתה ד' מקדש ישראל ויום הזכרון" ^(שול"ע) ואם חל ראש השנה בשבת, ולא אמר 'רצה' ולא 'יעלה ויבוא', אומר "ברוך אתה ד' אלוקינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית, וימים טובים לעמו ישראל את יום הזכרון הזה, ברוך אתה ד' מקדש השבת וישראל ויום הזכרון ^(שול"ע). ואם שכח רק 'רצה', יאמר "ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך אתה ד' מקדש השבת" (שו"ע קפ"ח - ו' ומשנ"ב ס"ק ט"ז, י"ח, י"ט, כ', כ"א, כ"ב).

קנו. י"א דאם התחיל ואמר "ברוך אתה ד' אלוקינו מלך העולם" (של ברכת 'הטוב והמטיב'), יסיים בברכה "שנתן ימים טובים לעמו ישראל" וכו', ואח"כ יחזור ויאמר ברכת 'הטוב והמטיב'. ורק אם כבר המשיך "מלך העולם הקל" זהו מיקרי שכבר התחיל ברכת 'הטוב והמטיב', ושוב אינו יכול לומר נוסח ברכה "שנתן ימים טובים וכו'" (ויעור' דינו להלן בסמוך) ('חיי אדם' מ"ז – י"ח, והביאו המשנ"ב בסי' קפ"ח סקכ"ג. אכן בביאה"ל שם ד"ה "עד" סיים ד"דינא דחיי אדם צריך עיון גדול"). וי"א דמשעה שהתחיל ברכת 'הטוב והמטיב' שוב אין תקנה באמירת ברכה זו (דכשאמר "ברוך אתה ד'" וחשב על דעת להמשיך ברכת 'הטוב והמטיב', ניכר שכבר הסיה דעתו מברכה שלישית ושוב מאי מהני שיסיים 'שנתן ימים טובים') (יעור' ביאה"ל שם).

קנד. בסעודת היום של ראש השנה: אם שכח 'יעלה ויבוא' והתחיל כבר ברכת 'הטוב והמטיב', י"א דשוב אינו חוזר ^(שול"ע) (מג"א קפ"ח סק"ז). וי"א דחוזר לראש ברכת המזון (כיון דהרבה פוסקים ס"ל דאסור להתענות בראש השנה ^(שול"ע) (אלי' רבא קפ"ח סק"ח) (הרי"ד במשנ"ב שם סק"ט). (ולמעשה: הגרש"ז אויערבאך זצ"ל אמר שכמדומה דהמנהג לחזור לראש ברכהמ"ז גם בסעודת היום (דכיון דאנו איננו מתענים בראש השנה, הו"ל לדידן ככל יו"ט דעלמא שהשוכח בו 'יעלה ויבוא' בברכהמ"ז חוזר) - הליכות שלמה ע' ט"ו הערה 87. אכן הגר"ש דבליצקי זצ"ל הורה כדעת המג"א דלא יחזור לראש (קיצור הל' מועדים ע' נ"ט). והנהוג שלא לחזור לראש ברכת המזון יאמר כל נוסח "יעלה ויבוא" לאחר ברכת המזון (אלף המגן תקפ"ג סקכ"ט, והגר"ש דבליצקי זצ"ל שם).

קנח. בסעודת ליל ראש השנה: אם שכח 'יעלה ויבוא' והתחיל כבר ברכת 'הטוב והמטיב', לכו"ע חוזר לראש ברכת המזון (דהא בליל ראש השנה אסור להתענות לכו"ע כבשאר יו"ט כמבואר במג"א תקצ"ז סק"ג ואלי' רבא שם שם סק"א ומשנ"ב שם סק"ה) (תהילה לדוד' קפ"ח סק"ה, וביסודור הגר"ז וכן הורה הגרש"ז אויערבאך זצ"ל – הליכות שלמה' עמ' י"ד. והגר"ש דבליצקי זצ"ל – קיצור הל' מועדים ע' ל').

קנט. כשראש השנה חל בשבת ושכח "יעלה ויבוא" וגם "רצה" וכבר התחיל ברכת 'הטוב והמטיב', לכו"ע חוזר לראש ברכת המזון אף בסעודת היום (מלבד בסעודה שלישית שאינו חוזר) (ויזכירם במקומם) (מטה אפרים תקפ"ג ד').

- ❖ **"כל מי שמבקר ברכת המזון כראוי, בשמחה, בכוונת הלב – כשעולה מהעולם הזה, מקום נתקן לו בתוך סודות עוליונים בחיבולות הקדושים"** (תרגום זוהר פרישת ויקהל דף ר"ח ע"ב, הוצא ב'קב הישר' פרק פ"ז מהדורת תשנ"ט הוצאת הרב שיינברגר שליט"א וברשותו).
- ❖ כתב הקב הישר (פרק פ"ז) **"כל מי שמבקר [ברכת המזון] בכוונה יזכה לשמוע ברכת המזון לעתיד לבוא מפני דוד המלך ע"ה כשיעשה הקב"ה אריסטון** (סעודה) **לצדיקים לעתיד לבוא"** (והרי"ד ב'כף החיים' קפ"ג ל"א).
- ❖ **"כל כמה שמבקר בעין טובה ושמחה יתירה כך נותנין לו מזונותיו בשמחה ובעין טובה"** (כ"ף החיים' קפ"ג ל"א בשם שעה"ם).
- ❖ כתב הב"ח (סי' קפ"ה) **"למה אין י'ק' בברכת המזון – לפי שכל מי שמבקר ברכת המזון בכוונה אין שולט בו לא אף ולא שצף ולא קצף" עכ"ל**.
- ❖ כתב החינוך (פ' עקב) **"כך מקובלני מרבתי י"א שכל הזהיר בברכת המזון, מזונותיו מצויין לו בכבוד כל ימיו"**.
- ❖ כתב האשכול: **"מאן דמבקר ברכה צריך לברך מלוא פומיה ולא לגמגם"** (הרי"ד במשנ"ב סי' קע"ב ס"ק ד').

... ❖ ...

השלמת מאה ברכות

קס. "טוב לו למנות ברכותיו אחד לאחד כדי להשלים ק' ברכות כראוי. ובפרט בימים נוראים האלה - מיוחדים מזמן לזמן, ימנה אותם וישתדל לכוון בהם" (יסדר חיים' – סדר ערב ראש השנה).

קסא. בראש השנה ע"י הברכות בערבית (12) ובשחרית (35 כולל שופר ושהחינו) ובמוסף (9) ובמנחה (7) ובשני הסעודות (לילה ויום 16, לא כולל הברכות על הסימנים) מגיעים ס"ה ל-79 ברכות, וחסר 21 ברכות שמחויב בהם להשלמת 100 ברכות כדפסק השו"ע (סי' מ"ו). ויזהר ליזכור להשלימם ב'אשר יצר' ובאכילת פירות ומגדנים ('נוטרי ברכה').

❖ "סיפר הגרמ"ד הלוי סאלאווייצי'ק שליט"א: היה אדם אחד שהיה נוהג לעשות קידוש כליל שבת בהתרגשות גדולה, ככוונה עצומה, ומתוך דביקות נוראה וכו'. כשהגיעו הדברים למרן הגרי"ז זצ"ל, אמר "הנה מחקירוש שעושה אינו ראיח למעלתו האמתית, בריצוני לראות איך הוא מבקר את ברכת אשר יצר...". (יעובדות ונהגות לבית בריסק' ח"א עמ' צ"ב).

⚔️ _____ ⚔️

קלא) ובדיעבד אם החליף ואמר קודם 'יעלה ויבוא' ואח"כ 'רצה' יצא (משנ"ב שם סק"ג).

^(קל"ב) ואפי' רק התחיל תיבת 'בונה' - ממשיך ומסיים את הברכה, ויאמר הברכה 'שנתן ימים טובים' וכו' (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - קיצור הל' מועדים עמ' ג"ח).

(קלג) אע"פ שאם הי' מזכיר 'יעלה ויבוא' במקומו לא הי' זה בנוסח ברכה בשם ומלכות, היינו משום שכשהוא מזכירה ב'ברכה הסמוכה' הרי היא נכללת בברכה שיש בה שם ומלכות בפתיחתה וחתימתה, דפתיחת וחתימת הראשונה כוללת כולן, אבל כיון שסיים 'בונה ירושלם' ואומרה ברכה בפנ"ע – לא הוי סמוכה לחברתה כיון שאינה אלא אקריא בעלמא (ביאה"ל קפ"ח - ו' ד"ה אומר - מהבית יוסף).

(קלד) יעור' 'כף החיים' קפ"ח - כ"ה דהעיר דהש"ע (שם) גבי שבת כתב דהנוסח הוא 'שנתן שבתות כר' וגבי יו"ט כתב דהנוסח הוא "אשר נתן ימים טובים". וברמב"ם (ברכות ב' - י"ב) הגירסא בכולם "אשר נתן". ועל כן כתב שם דמש"כ הש"ע שם לאו דווקא, ואי בעי לומר בכולהו 'שנתן' או 'אשר נתן' שפיר דמי, ושכן כתב המאמר מרדכי קפ"ח אות ט'. ובמשנ"ב קפ"ח סק"ז כ' דאומר "שנתן ימים טובים", ושם בס"ק כ' כתב דאומר "אשר נתן ימים טובים". ובסידור "אזור אליהו" (ע' צ"ח) הביא דהגירסא הוא "שנתן ימים טובים" וכ"ד הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הל' מועדים' עמ' נ"ח.

(קלה) לדעת הגר"ז זצ"ל א"א דיע"א (אמרי נועם ברכות מט. ועיור' עוד בביאורו סי' תקפ"ב ס"ק י"ב) מוסיפין כאן "לששון ולשמחה". - אכן המג"א קפ"ח סק"ז פסק דאין אומרים בראש השנה "לששון ולשמחה" וכ"פ המשנ"ב שם סק"ט.

(קלז) אמנם במשנ"ב שם סק"ט הביא דעת המג"א (שם סק"ז) דכששכח יעלה ויבוא לבד, מברך הברכה הנ"ל ואינו חותם בה (משום די"א דמצוה להתענות בראש השנה והוי כר"ח שאינו מחוייב באכילת פת דאז אומר ברכה זו ללא חתימה כמבואר בשו"ע קפ"ח - ז') - אכן המשנ"ב (שם) הביא דהרבה אחרונים הסכימו לדעת כנסת הגדולה דצריך לחתום. וכן פוסק שם המשנ"ב. ויעור' עוד בשעה"צ שם אות ט"ו דהוסיף דאפי' אם נסבור כדעת המג"א (שם) בדין שכל להזכיר 'יעלה ויבוא' וכבר התחיל בברכת 'הטוב והמטיב' - דאין מחזירין אותו לראש ברכהמ"ז (וכמו בר"ח), מ"מ אי"ז שיאטי' לאה דאם נזכר קודם תחילת 'הטוב והמטיב' ואומר נוסח ברכה הנ"ל - שצריך לחתום בה יעויי"ש. וכ"מ ב'מטה אפרים' סי' תקצ"ז ב'אלף למטה' סק"ג דשני דינים אלו אינם תלויים זה בזה יעויי"ש.

אמנם הגר"ש דבליצקי זצ"ל (קיצור הל' מועדים עמ' ג"ח בהערה) העיר דבמטה אפרים בסי' תקפ"ג דין ד' ובסי' תקצ"ז דין ד' מבואר להדיא דב' הדינים הנ"ל תלויים זה בזה (ודלא כמבואר באלף למטה שם). - ומאחר דחיישינן לדעת המג"א דאם שכח 'יעלה ויבוא' וכבר התחיל 'הטוב והמטיב' שאינו חוזר לראש ברכת המזון, על כן אף כשנזכר קודם תחילת ברכת הטוב והמטיב ואומר נוסח הברכה הנ"ל לא יחתום בה בשם. - והורה הגר"ש זצ"ל דבבסעודת היום יסיים בחתימה ללא הזכרת שם: "ברוך מקדש ישראל ויום הזכרון". (אכן בסעודת הלילה דלכו"ע אסור להתענות כבשאר יו"ט כמבואר במשנ"ב תקצ"ז סק"ה. ואם שכח 'יעלה ויבוא' והתחיל כבר ברכת 'הטוב והמטיב' חוזר לראש ברכת המזון וכבשאר יו"ט - ה"ה אם עדין לא התחיל ברכת 'הטוב והמטיב' ואומר נוסח הברכה הנ"ל חותם בה בשם "ברוך אתה ד' מקדש ישראל ויום הזכרון". - כ"ה בתהילה לדוד' סי' קפ"ח סק"ה ובקיצור הל' מועדים ע' ל').

(קלז) ויעור' מטה אפרים תקפ"ג - ד', דאף לדעת הסוברים (מג"א קפ"ח סק"ז) דכששכח "יעלה ויבוא' לחוד", אומר נוסח הברכה הנ"ל בלא חתימה (כיון די"א דמצוה להתענות הוי כר"ח שאין חיוב לאכול פת ואינו חותם כמבואר בשו"ע קפ"ח - ז'. ועיור' להלן בהערה משנ"ב בדעה זו). מ"מ הכא ששכח גם 'רצה' כיון דבלא"ה חותם בברכה בשל שבת, יחתום ג"כ בשל ר"ה - אף לדעה זו. וכעיי"ז פסק המשנ"ב סי' קפ"ח סק"ל יעוי"ש.

(קלה) משום די"א דמצוה להתענות בראש השנה ואם הי' רוצה לא הי' אוכל כלל ודינו כמו בראש חדש - מג"א שם ושעה"צ שם אות ט"ו.

(קלט) יעור' באל"י רבא שם.

תלמוד תורה ותהילים

קסב. אחר סעודתו יקבע עצמו ללימוד. ויש נוהגים לגמור כל התהילים (משנ"ב תקפ"ג ט).

- בכל רגע פנוי יקרא תהילים כעבד אשר אין לו זמן אף לרגע לשבות ממלאכת אדונו, וכן ראיתי להנח"צ ר' דוד בהר"ן זצ"ל שבר"ה בין גברא לגברא בקריאת התורה היה התהילים פתוח לפניו וקורא בו. ובתנתי דווקא תהילים, ע"פ מה דאיתא בר"ה טז: כל שנה שרשה בתהילתה מתעשרת בסופה ופרש"י שם שישראל עושין עצמם כרשין בתפילות ובתחנונים ע"כ. והזינן דמעיקר עבודת היום להרבות בתפילות ובתחנונים, ואין לך יפה לזה כמו קריאת התהילים. וכן המנהג בכל תפוצות ישראל, לא להרפות מקריאת התהילים בר"ה ולחשתדל לגמורו כולו (כמוכא במשנ"ב סוף סי' תקפ"ג) (אנני להודיר עמי ק"יה להגר"ש דבליצקי זצ"ל).

- פעם במוצאי ר"ה נוכחתי בבית מרן הגר"ז זצ"ל, והיה שם הרב מהרקוב זצ"ל, שהיה ידוע בהתמדתו המופלגת עד שככל לילה בשעה שלוש לפנות בוקר כבר היה נשמע קולו בלימודו בביהכנ"ס זכרון משה. ושאל, במה כדאי להתעסק בר"ה בזמן הפנוי בין התפילות, בתורה או בתהילים. – תשובת של מרן הגר"ז חיתה כך, שהרב מהרקוב כיוון שהוא מתמיד, וגם בר"ה קל לו להתרכז בתלמודו, ודאי יעסוק בתורה, אבל אלו שקשה להם להתרכז וללמוד בעיון בגלל "יום הדין", יתעסקו בתהילים... (עובדות והנהגות לבית בריסק' היא עמי' ק"ס שכך ראה בתכריך כתיב הנאון רבי משה מאיר פראג זצ"ל).

- כאשר הייתי אצל מרן הגר"ז זצ"ל בפעם הראשונה בראש השנה אהח"צ, וראיתי עצום ההתעוררות של אמורת התהילים הוא ובניו, כל אחד בפניה אחרת של הבית, שאילתי "האם יש חולה חס וחלילה?" ענו לי: "לא, ראש השנה היום!!!" (עובדות והנהגות לבית בריסק' היא עמי' רכ"א שסיפר גאון אחד שליט"א). [ומביא שם בשם גאון אחד שליט"א שכשהיה פעם אצל מרן הגר"ז זצ"ל בשעת הפצצה, ראה את מרן הגר"ז משליך מטבע לקופת רבי מאיר בעל הגם ומתחיל לומר תהלים, ואמרת התהלים היה בדיקוק רב, כל מילה ומילה, ופעם אמר (בתרגום לעברית) "יש לנו יהומום, קוראים להם תהילים".]
- פעם אחת שאל הרב מהרקוב זצ"ל בעל "נתיבות הקודש" את מרן הגר"ז זצ"ל "למה אומר הוא תהילים בכל הזמן הפנוי בראש השנה, האם לא עדיף ללמוד גמרא?" והשיב מרן הגר"ז, "בראש השנה מרגיש כל יהודי כמו סוחר שהיה לו הון רב ופשט את הרגל, ונשאר כלי כלום, וכמוכן העצה הראשונה להעמידו שוב על רגליו היא לחדש את החון, והחון הכי טוב זה גמרא. ולכן בצעירותי הייתי באמת לומד גמרא בזמן הפנוי בר"ה, אבל באמצע הלימוד מתעוררת איוו קושיא, וצריך לגשת לארון הספרים לחוציא ספר לעיין בו, ובדרך נחיה איזה ביטול, וזה מאד לא טוב שיהיו ביטולים בראש השנה, ומאז התחלתי לומר תהילים, שזה אומרים כלי הפסקות וכלי ביטולים...!" (עובדות והנהגות לבית בריסק' היא עמי' רכ"ב בשם הגרמ"ד הלוי סאלאייציק שליט"א).

- תלמוד תורה הוא ג"כ מעיקרי התשובה, כמוש"כ רבינו יונה ביסוד התשובה, שהחזיק בתורה מודרכי התשובה הוא. ובמעשה רב מוכא מהגאון זלצ"ה דעיקר התשובה הוא בתורה, ורק התורה תוכל להשיב את הנשמה לשרשה כמבואר בנפש החיים פל"א. והרי גם הכהן הגדול כליל ויוהכ"פ לא עסק בהכנות לכיאתו בקדשי הקדשים, מקום שאין מלאך יכול ליכנס, כי אם קרא בתורה כדי להדבק בהקב"ה כי תורה והקב"ה חדא נינהו. על כן ראוי גם בראש השנה ויוהכ"פ לקבוע זמן לסדרי תורה. ואם אי אפשר כן משום התפילות שנמשכות על פני כל היום בימי תפילה אלו, לכהפ"ה יש ללמוד משניות דר"ה ויום הכיפורים, ואם אי אפשר כל המשניות, לכהפ"ה המשניות ממצוות היום פרק בתרא בראש השנה ודינומא (הגרמ"ש שפירא זצ"ל – ז'חב משבא' מאמרים עמי' ק"ס).

שינה בראש השנה

- איתא בווהר חק' (פרשת וקהל) "ויקרב אליו רב החובל, מאן רב החובל, דא יצר טוב דאיתו מנהיג כלא, ויאמר לו מה לך נרדם קום קרא אל אלוקיך וכו' דלאו שעתא הוא למדנך, דהא סלקין לך לדינא על כל מה דעבדת בהאי עלמא תוב מחובך וכו".

- קסג. נוהגים שלא לישן ביום ראש השנה (דאמר' בירושלמי "מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה" ^(קט) (דרכי משה ורמ"א תקפ"ג ב'), ^(קסא) ולדעת האריז"ל אחר חצות היום מותר לישן ^(קסב) (שכבר נתעורר המלאך ע"י תפילות ותקיעות), והב"ח (סי' תקצ"ז בשם הגהות מהרש"ל) כתב שהמהר"ם מרוטנבורג היה רגיל לישן בראש השנה כמו בשאר ימים טובים ^(קסג) (קסד). ובחיי אדם כתב דאחרי האכילה יקבע עצמו ללימוד, ואם ראשו כבד עליו ואינו יכול בלא שינת היום יישן מעט (דבמקום הדחק בודאי אפשר לסמוך על הנהגת המהר"ם הג"ל ^(קסה) (משנ"ב תקפ"ג סק"ט ושעה"צ שם אות י'). וכתב המג"א (שם סק"ו והו"ד במשנ"ב שם) ד'היושב בטל, כישן דמי', וביארו המחצה"ש שם : דכשהאדם עוסק בדברי תורה או בתפילה הוא מעורר את המלאך שלו למעלה להתפלל עליו, משא"כ כשישן או כשיושב בטל אינו מעורר את המלאך. ע"כ.

- כתב השל"ה חק' (מסכת ראש השנה פרק תורה אור אות נ"ד ד"ה ויהיו דברים אלה) "...שאמרו בירושלמי וז"ל הך בר נש דדמיך בריש שתא, ועוסקים בדיניה לעיל מורה ע"צלה, דכתיב (יונה א' ו) "מה לך נרדם", ונראה דלאו דווקא ישן ממש, אלא אפילו ער ויושב בטל, ואינו מבקש על נפשו בתפילה ובתחנונים, ישן מיקרי, ואדם מועד לעולם בין ער בין ישן, אם אינו עוסק בתורה ובמעשים טובים" עכ"ל.

- קסד. הישן בלילה, י"א דצריך להזהר להתעורר משינתו בלילה קודם עלות השחר (לקיים דברי הרמ"א הג"ל מהירושלמי) (ב'כן איש ח"י שנה א' פ' נצבים אות י"א ויכף החיים' תקפ"ד ס"ק ט"ל, 'אלף המגן' תקפ"ד ס"ק א'), אכן י"א דלא נהגו להשכים משום כך קודם עלות השחר או הנץ החמה (דסמכין דכל שישן כדרכו בכל יום, הרי זה נמשך אחרי שינת הלילה, ולא אמרו אלא בשוכב לישן לכתחילה ביום) (הגרש"ז אריעראבך זצ"ל - 'הליכות שלמה' עמ' כ' בידבר הלכה' אות ל"ו, והגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' נ"ה).

- קסה. אם נתעורר משנתו לאחר עמוד השחר יש לו לקום מיד ולא לחזור לישן (דפשיטא דזה כלול במנהג שלא לישן ביום ראש השנה) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' והגר"ג קרליץ שליט"א - 'חוט שני' ר"ה עמ' ב') ^(קסו) (ויערך הערה קפ"ג).

- הגר"ז זצ"ל אע"פ שלא התפלל עם הנץ מ"מ היה משכים מאד לקום, והיה אומר האיך אפשר לישן כשעת הדין שאמרו חז"ל (ע"ז ג.) שהקב"ה דן בג' שעות ראשונות (הל' חג כהנ עמי' ס"ט).

...♦...

(קמ) בדרכי משה כתב דהוא ירושלמי בראש השנה. ובערוך השולחן (תקצ"ו ב') כתב "ולא ידענו איפוא נמצא זה הירושלמי". ובספר 'אמרי בינה' (להג"ד צבי הירש חיות זצ"ל מובא ב'כל ספרי מהר"ץ חיות' הוצאת 'דברי חכמים' תשי"ח ח"ב סי' ב' ע' תצ"א) כתב דחכם אחד עוררו להראות לו המקור לדברי הירושלמי אחר שחיפש ולא מצא, והשיב לו זל"ש "דע ידידי, כי הקדמונים היו רגילים לכנות כל המדרשים ופסיקותו אשר נתחברו בארץ ישראל בכינוי ירושלמי, ולא דקדקו בלשונם ומי יודע באיזה מדרש מן המדרשים אשר נאבד מאתנו נזכר ענין זה" [ויתכן דמקורו בווה"ק שהובא לעיל בסמוך]. (קמא) והגרש"ז איערבאך זצ"ל אמר דמה שאמרו "מאן דדמיך בריש שתא. דמיך מזלא" זה דווקא בסתם אבל מי שהשינה נצרכת לו כדי לכוון בתפילתו כראוי, עליו לא נאמר דבר זה ('הליכות שלמה' תפילה ע' ה' סוף הערה 16). דעת הגר"ח קניבסקי שליט"א שכל הקפידא הוא בדווקא אם ישן על מיטתו, אבל אם ישן על כסא אין קפידא משום דתרגום תיבת 'דמיך' הוא 'שוכב' כדיעה במדרש רבה (בראשית פ' ויצא פס"ב סי' ג) עה"פ 'לכן ישכב עמך הלילה' (תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' רנ"ז).

(קמב) וכן הקה"ז זצ"ל ישן בר"ה גם ביום הראשון לאחר חצות ('ארחות רבינו' ח"א ע' ק"צ). ולענין יום ב' דר"ה יעוי' 'ערוך השלחן' (תקפ"ג ד') דכתב "יש נוהגים שלא לישן ביום א' דר"ה ביום ע"פ הירושלמי", ומבואר הוצתו דאף להמקימים מנהג זה שלא לישן. מ"מ ביום השני יכולים לישן אף קודם חצות.

(קמג) וכן בלקט יושר (ע' 131 הוצאת ר' יעקב פריימאן. ברלין תרס"ג) כתב על רבו בעל ה'תרומת הדשן' "וישן בר"ה ביום". וכמו"כ באל"י רבא (תקפ"ג סק"ה) כתב דמהא דהלבוש השמיט מנהג זה נראה דס"ל דשרי. וכן בסדר היום (הנהגת האדם בר"ה) כתב "ואין ראוי ביום זה לישן הרבה" ומשמע דמעט יכול לישן, וכמו"כ הפר"ח תקפ"ג סק"ב אחר שהביא דהמהר"ם היה רגיל לישן כמו בשאר יו"ט, הוסיף "כן אנו נוהגים אע"פ שיותר נכון שלא לישן".

(קמד) אכן בכף החיים (תקפ"ג ס"ה) כתב דאפשר דגם מהר"ם שהיה רגיל לישן היינו אחר חצות היום, שהרי בראש השנה מתעכבים בתפילה ואח"כ עושין סעודה ולומדים איזה דבר וא"כ מוכרח שכבר עבר חצות, ולא הוצרך לבאר לפי שהדבר מובן ממילא. עכ"ד.

(קמה) ומסתבר דאף אשה המטופלת בילדים וכדו' הזקוקה לזמן שינה נוסף בכדי שיהיה לה כח לטיפול הילדים וכדו', אף זה בכלל 'מקום הדחק' דאפשר לסמוך על הנהגת המהר"ם מרוטנבורג וכל הני רבוותא שהובאו בהערה קמ"ב להקל.

(קמו) ויעוי' 'תשובות והנהגות' (ח"א סי' ש"ט) דנוטה לומר דלענין זה חשיב 'יום' מהנץ החמה (ולא מעלות השחר) וג' שעות ראשונות של שעת הדין היינו מהנץ החמה. יעוי"ש.

◊ פעם במוצאי ראש השנה התבטא מרן הגרי"ז זצ"ל ואמר "פליאה לי על העולם, שהוששין טובא מדברי הירושלמי שאמר, מאן דדמיך בריש שתא, דמיך כל שתא... ועל כן אינם הולכים לישון בימי ראש השנה, ותחת זאת יושבים ומתבטלים, ואינם הוששין למה שכתוב יושב בטל כישן דמי..." (עבודות ונהגות לבית ברוסקי ח"ב עמ' פ"ז שכך ראה בתכריך כתביו של הגאון רבי משה מאיר פראג זצ"ל).

♦ ♦ ♦

◊ בספה"ק הביאו דבעת שרואה אדם חסרון אצל חבירו, הוא משום שבשמים דנים באותה העת את האדם הרואה עצמו על אותו חסרון, והפסק דין בשמים נקבע לפי מה שהוא עצמו יפסוק את הדין על חבירו, דאם ידון את חבירו בלבד לכף זכות אף אותו (תרואה) ידינוהו בשמים לזכות, אך אם הושב בלבד על חבירו לחובה, אף אותו ידינוהו לחובה ר"ל (ומלכד זאת יעוי"ש שדן את חבירו לכף חובה גורם בכך שאף בשמים ידונו את חבירו לחובה ר"ל, וכן מבואר בשוטמ"ק נדרים דף כ. ד"ה דלא ליתרע מוליה) ^(ספ) (גליון י"ד ב"ד אלוז).

◊ "מה מאד צריך האדם לחזק עצמו במדה זו לדון כל אדם לכף זכות, כי ע"י מדה זו דכף זכות וכן להיפך ח"ו, נקל לאדם להעלות על עצמו שם צדיק או רשע לעולם, כי ידוע הוא דחובתו של האדם וזכותו תלויים לפי רוב המצוות והעונות שיש בידו, כמו שאמרו חז"ל בכמה מקומות, אם רוב מצוות הוא כגדר צדיק, ואם רוב עונות הוא כגדר רשע, ואמרו חז"ל (ר"ה פ"ד) שלשה ספרים נפתחים ליום הדין (היינו יום הדין הגדול בעת התחייה כפירוש רש"י שם) צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיי עולם, רשעים גמורים (היינו רוב עונות כפי רש"י שם) נכתבים ונחתמים לאלתר לגיהנם... והנה ידוע הוא דבענין הזכויות שיש ביד האדם אף אם כחול ירבון, אם הקב"ה יתנהג עמו במדת הדין הגמורה לא ישארו בידו כי אם מעט מזער, כי כמה וכמה מוחן לא השלים לעשות אותן בכל פרטיהן ואופניהן הנאותים לאותה מצוה, ואפי' אותן שהשלימן כדין לא היו באהבה וביראה ובשמחה הראויה לעשות המצוה. כללו של דבר, אם ידקדק הקב"ה ח"ו אחר עשיית מצוותיו, ימצאו רובן בעלי מומין, והמצוות שישארו לו יהיו מיעוטא דמיעוטא נגד העונות שיש לו, ויקרא על האדם עבור זה שם רשע לעולם. אבל אם הקב"ה יתנהג עמו במדת הרחמים, ויחפש עליו זכות בכל עניניו, ישארו זכויותיו על מכונן. ויותר מזה, שאפי' אם נמנו מעשיו ונמצא שיש לו רוב עונות, אם הקב"ה יתנהג עמו במדת הרחמים הגמורה יתמעטו מנינן, כי בוודאי ימצאו כמה וכמה מהעונות שיש לחפות עליו שעשה אותן בשוגגה או בסיבה אחרת. כללו של דבר אם ירצה הקב"ה לחפש זכות על האדם לא יבצר ממנו. וממילא אם יתמעטו מקצת עונותיו תכריע כף הזכות ויקרא עליו שם צדיק לעולם. – והנה כל זה תלוי לפי ההנהגה שהנהיג את עצמו בימיו חייו עם הבריות. אם דרכו היתה לדון אותם לכף זכות, דנין אותו גם כן לזכות כדאיתא בשבת קכ". ואם דרכו היתה ללמד חובה על הבריות ולדבר עליהם רע, גם מלאכי השרת מדברים עליו רע למעלה, כדאיתא במדרש במשלי. על כן צריך שידע האדם בנפשו בעודו בחיים, כי בעת שהוא דן את חבירו בין לטוב בין למוטב אז בדיבוריו ממש הוא מסדר דין לעצמו" (החפץ חיים זיע"א – שמו"ל שער התבונה פ"ד).

♦ ♦ ♦ ♦

◊ טוב לומר בליל ר"ה פיטום הקמורת, למתק הדינים (מעבר יבוק חובא ב'אלף המגן' ריש סי' תקפ"ב).
◊ כתבו המקובלים שנכון לכל בן תורה ללמוד ברה"ס סדר הקרבנות ומשניות מספר קדשים אשר הוא סגולה נפלאה לחגן בעד תוקף הדין (כמש"כ בזה"ק פרשת וירא וז"ל בקיצור כיון דהוא דמעיניו בדיני' וירין ויקח בן בקר סדר הקרבנות יע"ש) ('אלף המגן' סי' תקצ"ט ס"ק א').
◊ כתב ביסושה"ע (שער י"א פ"א) "והימים האלו לא יעבור מלהשביע עצמו מדברי תורה קודם שכיבתו שלא יבשרוהו ח"ו בשורות רעות בחלומו ויצטרך להתענות ימי ר"ה כל ימיו. (ומה גם שהתורה הק' היא שמירה גדולה שלא יטא ח"ו בקרי בלילה כמש"כ בספה"ק – 'אלף המגן' תקפ"ג סק"ו) ויאמר קודם השינה ארבעה מזמורי תהילים הראשונים בכוונה עצומה (כי גם בכל השנה נכון לאמרום), שהם מסוגלים שלא יבוא לידי קרי ר"ל".

◊ יקרא כל הג' פרשיות בדקדוק ובכוונה ויאמר ג"כ "קל מלך נאמן" כדי להשלים רמ"ה תיבות, כי בק"ש של שחרית הוא משלים רמ"ה אברים של הגוף, ובשל ערבית מתקן ומשלים רמ"ה אברים של נפש רוח ונשמה, ובק"ש שעל מיטתו הוא מתקן ומשמר גופו למטה בשעת השינה, שלא יוכלו לפגוע בו הסט"א והקליפות ולהיות נשמר ונוהר מהם נפשו ורוח ונשמתו בעלייתם למעלה עד שירם וכחם מוגעת, ויכוון שהוא עושה מרכבה את נשמתו אל אלו הרמ"ה תיבות שבק"ש להלביש את נשמתו בהם לעלות אל אדוניה (סידור שלי"ה ח"ב חובא ב'אלף המגן' תקפ"ג סק"ב).

קסו. נכון למנוע עצמו מת"ה בשני הלילות של ר"ה אא"כ הוא ל"ט דאז חייב ^(ספס), ויחזור ויטבול בשחרית. אבל האוכלים לשובע בטנם או ח"ו שנכנס במחשבתו הרהור, יותר טוב ומצוה שיעשה כן משיבוא לידי עבירה, ויחזור ויטבול שחרית (משנ"ב תקפ"א כ"ו וס' ר"מ סק"ז). וכן מי שלא קיים עדיין פו"ר אין להחמיר בזה (ביאה"ל ר"מ א' ד"ה מליל). כמו"כ לא יתנהג עם אשתו שחוק וקלות ראש בראש השנה (באר היטב סו"ס תקפ"א).

שחרית

◊ מה מאוד ראוי ונכון שיתגבר כל אדם עכ"פ בימים אלו להשכים לביהב"נ כדי שיוכל לפנות ולהכין עצמו לתפילה עם הציבור מראש ועד סוף (דחיי אדם' קל"ט ח).
קסז. יעוי' לעיל דיני 'שינה ברה"ה אם צריך להשכים קודם עלות השחר (משום המנהג שלא לישן בראש השנה), אכן בלא"ה ראוי להשכים בכל מה שאפשר ולשים על ליבו כי היום יביאו למשפט את כל מעשיו, מחשבותיו ודיבוריו ועל הכל יהיה נידון ואיך ישכב על מיטתו כאילו אין כל זה נוגע לו ('קיצור הלכות מועדים' להגר"ש דבליצקי זצ"ל עמ' ל"א בהערה).

קסח. המקפידים שלא לצום עד לאחר חצות היום (יעוי' להלן בדיני מוסף) ואינם עושים קידוש לפני התקיעות, יש להם לשתות מים או תה או קפה קודם התפילה (ויעוי' משנ"ב סי' פ"ט ס"ק כ"ב גבי דין שתייה עם סוכר קודם התפילה) ('אלף המגן' תקצ"ו ס"ק ב' לענין ר"ה שחל בשבת ^(ספס)).

קסט. הבאים להתפלל בנץ החמה, לא יברכו על הטלית לפני זמן 'משיכיר בין תכלת ללבן' (ש"ע סי' י"ח - ג' ומשנ"ב שם סק"ט). - יש הנוהגים להמתין מלברך עד שעה לפני נץ החמה (כף החיים סי' י"ח סקי"ח וכתב שם שכן מנהג ירושלים תובא"א וכ"כ הגרי"מ טיקוצ'ניסקי זצ"ל בספרו 'ארץ ישראל' סי' א' דין ד' "זמן עטיפת הטלית וזמן הנחת התפילין הנהוג בארץ ישראל, כפי שנהגו גאוני ספרדים קדמאי שעה אחת קודם נץ החמה, ולא דוקא שעה זמנית אלא שעה רגילה בין בחורף בין בקיץ"). ויש אומרים דהזמן הוא 52 דקות קודם נץ החמה (ספר 'עברשת' עמ' מ"ה השמטות אות ב'). ויש הממתינים עד 45 דקות לפני הנץ (כן הוא המנהג במנינו של הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'זרחה השמש' עמ' א'). וי"א להחמיר עד 35 - 40 דקות קודם נץ החמה (אגרות משה אור"ח ח"ד סי' ר' בתו"ד). ועל כן המתפללים פסוקי דזמרה במתינות ולא יספיקו לאמרם לאחר הזמן הנ"ל ומתחילים קודם לכן, יכולים לברך על הטלית באמצע פסוקי דזמרה בין פרק לפרק (כמבואר במשנ"ב סי' נ"ג סק"ה ובביאה"ל שם ד"ה "איין"), אך יזהרו שלא לומר שום דבר חוץ מעצם הברכה (והמתפלל בנוסח ספרד שמקדימים כל מזמורי ההוספות לפי ברכת 'ברוך שאמר', יתעטף לפני 'ברוך שאמר') (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' עמ' ל"א). ומו"מ בדיעבד אם בירך על הטלית קודם זמן הנ"ל ואפי' בירך לפני עלות השחר, לא יחזור לברך שוב (דשמא ההלכה כהרא"ש דכסות יום בלילה חייב ויצא יד"ח) (משנ"ב שם סק"י).

קע. בשעת הברכה על עטיפת הטלית טוב לכוון שדעתו לפטור את כל זמן לכישת הטלית עד לאחר מוסף ואף אם יפשטנה שיחזור וילבשנה (ביאה"ל סי' ח' י"ד ד"ה אם פשט ^(קט)).

(קמז) ולדון את חבירו לכף זכות הוא דינא דגמרא בשבועות ל: ולכמה פוסקים הוי מצות עשה מדאורייתא ד"בצדק תשפוט עמיתך" ובפרט אם הוא ירא אלוקים דבדידיה המצוה לדון לכף זכות היא אפילו אם קרוב ונוטה הדבר לכף חוב יותר מלכף זכות (כמבואר ברבינו יונה בשע"ת אות רי"ח) וכשדן לכף חובה עובר עבירת עשה מדאורייתא (תפץ חיים הל' לשה"ר כלל ו' דין ד' ח' ובתגה"ה שם) -
"צריך כל אדם להזהר בנפשו מללמד חובה על כלי ישראל, ואדרבה ירגיל עצמו תמיד לעורר רחמים ולהזכיר זכותו, ועבור זה יהיה אהוב וחביב לפני הקב"ה כדמצינו ביומא (יע"ז עי"ש בגמרת הב"ב) לענין גבריאל בעת שעמד חוץ לפרגוד ועורר זכות ישראל, השיב הקב"ה: מי הוא זה שמלמד זכות על בני, ועיילתו לגו עבור זה" (תפץ חיים שמירת הלשון שער התבונה פ"ז).
(קמח) והמתחסד לדחות ת"ה של טבילת מצוה - הרי זו חסידות של שטות (כן איש חי שנה א' פ' נצבים אות ט').
(קמט) יעוי' באלף המגן שם בהגה"ה שכתב דמים מהני' (לצאת מכלל תענית) בשעת הדחק. ויעוי' עוד ערוך השלחן רפ"א'.
(קנ) דהנה דעת השו"ע (ח' - י"ד) דהפושט טליתו אפי' היה דעתו לחזור ולהתעטף בה מיד (כגון היצא לביהכ"ס וכיוצא) צריך לברך כשיחזור ויתעטף בה. ובמר"א שם פליג דאין צריך לברך כשדעתו לחזור ולהתעטף בה, ובמשנ"ב (שם סקל"ז) הביא דכן פסקו האחרונים. ומ"מ בביאה"ל שם ייעץ לכוון כהנ"ל לצאת יד"ל לכו"ע.

◊ הובא בכתבי האר"ז^ל (שער הבונות) "**הנכנס לביהכ"ס צריך לזוהר מאוד להתעכב מעט בפתח קודם שיכנס ולהראות עצמו ירא וחרד ומוזעזע ליכנס בחיכל מלכו של עולם, וענין זה מועיל מאוד אל השלימות של האדם ואל השגה**" ע"כ (ויעי"ש דכ"ה גבי כל התפילות).

◊ איתא בספר מטה משה (תלמידו של המהרש"ל סי' לא) ו"ל "**מצאתי כל מי שמכוון בעת התחלת אדון עולם, כתב רב יהודה חסיד ורב האי ורב שרירא גאון, ערב אני בדבר שתפלתו נשמעת, ואין שטן מקטרג על תפלתו, ואין לו שטן ופגע רע בראש השנה וביום הכיפורים בתפלתו, ואויביו נופלים לפניו. ויש אומרים אף יצר הרע משלים אתו**" ע"כ. (הובא באילה רבא סי' מ"ז סוף ס"ק ט"ו).

◊ "**בתפילה יתעורר מאוד מאוד לומר בלב נשבר ותחינה ובכיה" (החיד"א זיע"א מורה באצבע סי' ט' אות רנ"ט).**

◊ צריך להתאמץ מאוד לכוון בתפילה, ואף כי אין דרכו בכך כל השנה, מ"מ בימים האדירים האלה יכין ליבו ביותר ויתפלל בכל כוחו כדי לכוון בהם ובפירושם כפי כח ידיעתו, ויהיה ליבו לשמים בתפילה כאילו כיוון מה שראוי לכוון ואז הקב"ה מעלה עליו כאילו היה כן, כמבואר בזה"ק פ' יתרו עה"פ 'מעשה ידינו כוננה עלינו' (אלף המגן תקפ"ד סק"ד). ובספר ליקוטי תורה מהאר"ז^ל (פ' כי תבוא) כתוב שלשה דברים להסיר כל המונעים בתפילה א. מקוה ב. צדקה ג. הוא ערך ולימוד דברי מוסר ובפרט דברי מוסר הנמצאים בזה"ק (אלף המגן שם). וכתב הרב מוהר"ם קורדוברו ו"ל דטוב לומר קודם התפילה פתח אליהו שזהו סגולה שישפע עליו אור הרהמים לבטל מעליו כל הדינים וכל גזירות קשות ורעות (אלף המגן שם).

◊ "**כל האומר שירת הים בשמחה גדולה ובנעימה מוחלים לו על כל עונותיו**" (מדרש תהילים י"ח).

◊ הש"ן מתחיל "**המולך**" בקול רם כדי להראות לכל שאנו ממליכים עלינו את הקב"ה ומקבלין עלינו מחדש עול מלכותו ית'. והגה"ק מהרצ"א ז"ל מדינב (מחבר ספר 'בני יששכר') פגעם אחת נתעלה באמירת "**המלך**" ובקושי גדול הקיצו אותו, ושאלוהו מפני מה נתעלה באמירת "**המלך**" דווקא, והשיב שזכר אז במאמר הש"ס (גיטין נח). דהקוסר אמר לר' יוחנן דהייב מיתא משום שקרא לו ר' יוחנן "**מלך**", וזאת משום דאם אני מלך מדוע עד עכשיו לא באת אלי. וכן נמי בנידון זה, אמאי המתין עד ר"ה וצריך תמיד לקבל עלינו עול מלכותו ית' (אלף המגן תקפ"ד סק"ד ובזה"ה"ה שם).

◊ ב'ספר חסידים' (אות ק"ל) כתב "**יש אדם שאינו זכאי שיקבל המקום תפילתו אלא בעבור תוקף תחנונים ורמעות עיניו אשר תמיד בוכה ומתחנן, אע"פ שאין בידו זכות ומעשים טובים, מקבל הקב"ה תפילתו ועושה חפצו**", עכ"ל.

◊ "**צריך האדם להיות חרד בתפילה, כי זה אשר נשאר לנו בגולה ואין לנו עבודה, וזהו עבודה. וכמה יש לאדם להתבונן בו ולעמוד בהכנעה יתירה וכפיפת קומה, ומילין ימלא בנחת ובכוונה. ואשרי למי שמתפלל בדמע ולב נשבר ונרכה, כי לא ישוב ריקם, ועל מה נבטח בגולה ומה יגן בעדנו אם לא בתפילה ובקשה מקירוב לב, או לנו אשר נאמר "סכותה בענן לך מעבור תפילה", ומה הוא ה"ענן" – הוא אדם והלב שיש בו הטא היוצא מפי איש ואשה כל יום, וביחוד שיחה בטילה בבית הכנסת, ומכל שכן בעת תפילה, הכל הוא עולה בעב וענן, ומנוע לתפילה לעלות, אך אם אדם מתפלל אחר כך בכוונה ובבכי ורמעות, מעלה כל תפלות מכמה שנים אשר סביב נקבצו לו, כי נשארו עומדים בריפיון מבלי עליה, ובעת על ידי תפילה זו הם עולים במעלה בית קל**" (יערות דבש' חלק ראשון דרוש ד).

◊ "**הנה זאת תורת המתפלל השלם להיות שב מחטאיו קודם שהתפלל ... הסיבה שאינו מקבל תפלתה היא משום הטא הלשון שהטאו בדיבורים אחרים ... כיון דבאותן מוצאות חפה הטאו בלשון הרע ורכילות, משום הכי אין התפילה מקובל ... ועל כן קודם שיעמוד להתפלל, צריך לפשפש במעשיו ולשוב על הטא הלשון**" (שו"ת בית הלוי דרוש מ"ו).

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

◊ תמיד תחיה תפילת האב והאם שגורה בפיחם להתפלל על בניהם שיהיו לומדי תורה וצדיקים ובעלי מידות טובות, ויכוון מאוד בברכת 'אהבה רבה' ובברכת התורה בשעה שאומרים **ינהיה אנהנו וצאצאינו** (וכן בשאמר ביזא לציון גואל' 'למען לא נגע לרוק ולא נלך נחלחה') (משנ"ב סי' מ"ז ס"ק י').

◊ כתב החי' אדם נכון וראוי לכל אדם להתפלל בכל יום ביחוד על צרכיו ופרנסתו, ושלא ימוש התורה מפיו וזרעו וזרע זרעו, ושיהיו כל יוצ'ה עובדי ה' באמת, ושלא ימצא ח"ו פסול בזרעו, וכל מה שיודע בליבו שצריך לו, ואם אינו יודע לומר צחות בלשון הקדש, יאמרנה אף בלשון אשכנז, רק שיהיה מקירות ליבו (משנ"ב קכ"ב ס"ק ח).

◊ הגר"ז זצ"ל אמר פעם לאחד מתלמידיו: **כאשר היו ילדי צעירים, יושב הייתי במשך שעות ושופך לב כמים בתפילה ובאמירת פרקי תהילים, בכדי שיגדלו כפי רצון ה'**" (מפי הגרמ"ש שפירא זצ"ל, בעל המעשה. – ספר 'הרב מברס'ק ח"ג עמ' 124).

◊ הגה"צ ר' ארי' לוי זצ"ל זכה שכל בניו וחתניו צמחו לגאונים וצדיקי הדור, איננו יודעים כמה זכה לכך, הוא עצמו לא דיבר על ענין זה, פרט למה שכתב באחת מצוואותיו וז"ל "ומרגלא בפומי התפילה "ותהא מטתי שלמה לפניך" ^(קט) בתפילת "שמע קולנו" וקודם "יהיו לרצון אמרי פי", כך שמעתי מפי קדוש גאון ישראל רבי רפאל שפירא זצ"ל בעת לימודי בישיבת וואלוז'ין, שהי' מתפלל תפילה זו בשמו"ע שלוש פעמים. ומאז התחלתי ולא פסקתי וזו עמדה לי ולא תמוש עד עולם" (ספר 'מבית אביר' עמ' 40).

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

◊ "**אע"פ שמשפטי האדם מצד תולדתו ומערכת מזלו מכוב גדול בעיניו ובהצלחתו ובמקוריו, עד שדלת הנועלת לא במהרה היא נפתחת, מ"מ אין בזה עכוב מכל וכל אלא הדבר מסור לתפילה ולמעשים, ולעולם שערי תפילה או מעשים טובים לא ננעלו, אלא מגינין בעדו ומשניין עליו סדרי בראשית שלו, וזה דבר ראוי ומוכרח באמונה ובגדרי הדת**" (מאורי ד"ל ב"ק פ).

◊ "**מי שהוא בעל שכל נכון כמעט התכוונות ושימת לב ויכול לקבוע בלבו אמיתת הדבר איך הוא בא ונושא ונותן ממש עימו יתברך, ולפניו הוא מתחנן ומאיתו הוא מבקש, והוא יתברך שמו מאזין לו, מקשיב לדבריו כאשר ידבר איש אל רעהו, ורעהו מקשיב ושומע אליו**" – "ואחר שיקבע זה בדעתו, צריך שיתבונן על רוממותו יתברך אשר הוא מרומם ונשגב על כל ברכה ותהלה על כל מיני שלמות שתוכל מחשבתינו לדמות ולהבין, ועוד צריך שיתבונן על שפלות האדם ופחיתותו לפי חומירותו וגסותו, כל שכן לפי החטאים שהטא מעודו, כי על כל אלה, אי אפשר שלא יחרד לבו ולא ירעש בעודו מדבריו לפניו יתברך ומזכיר בשמו ומשתדל להרצות לו" (מסילת ישרים פרק י"ט).

◊ "**עבודה נאצלה בתפילה, לצורך כמו חי איך שהקב"ה שומע את שיח שפתותינו ומאזין הגיון חלב**" (תהו"א זצ"ל – קובץ אגרות' ה"א אגרת ב"ג).

◊ "ביד האדם להכין לבו לשמים, וכל שמרכה לצאת מהשקר ולצייר בלבו ציור אמיתי, כי אמנם ניתן להאדם להתקשר במחשבתו עם עילת כל העילות ... ומה נפלא הדבר כי ביכולת האדם להשיח דאגותיו לפני אדון עולם יתברך כאשר הוא משיח לרעהו, והמקום ב"ה מכנה ילד שעשועים" (תהו"א שם ח"ד אגרת ב"ג).

סדר חזרת הש"ן

קצא. כששליח ציבור חוזר התפילה, הקהל יש להם לשתוק ולכוון לברכות שמברך החזן ולענות אמן. ולכתחילה ראוי לכוון לשמוע כל הברכה ולא סוף הברכה בלבד (שו"ע קכ"ד ד' ומשנ"ב ס"ק י"ח).

◊ כתב הבן איש חי (שנה א' פ' כי תשא אות ו') דהמתפלל עם הציבור והאר"ץ בתפילתו ועל כן לא שומע חזרת הש"ן, אין חסרון בתפילתו, "וגם תפילתו תהא שלימה בסוד החזרה" מאחר שנכללת עם תפילת אותם הציבור (ויעי"ש מש"כ בזה ^(קכ"ג)).

(קנא) יעו"י רש"י ברכות ס: שפי' על "ותהא מטתי שלמה לפניך" - שלא יהא פסול ורשע בזרעי. ויעו"י עוד אלף המגן תרי"ט סק"ג דכתב לכוון במילים אלו בברכת המפיל: "יחשוב שמתחנן על בניו שיהיו יראי ד' ובעלי מידות טובות עוסקים בתורה ובמצוות לשמה".

קעב. כששליח ציבור חוזר התפילה, צריכים כל הקהל לעמוד (דכיון שמכוונים ושומעים מהש"ץ ושומע כעונה, כאילו מתפללים בעצמם דמיא, וכך יהיה מנהג הקדמונים) (רמ"א קכ"ד - ד' ומשנ"ב סק"כ). ומי שהוא זקן או חולה וחלוש המזג הרבה דקשה לו לעמוד מותר לו לישב (יכ"פ החיים) קכ"ד כ"ד וכענין בערוך השלחן קכ"ד ט').

קעג. בר"ה (שאומרים בחזרת הש"ץ פיוטים קודם קדושה) אחר שפסע 'עושה שלו' יש להקל ולחזור למקומו כשמתחיל הש"ץ שמונה עשרה (משנ"ב קכ"ג סק"י).

- ✧ כתב השל"ח: ראיתי מהחרדים אל דבר ד' שמשוימון הסידור בפניהם בשעת חזרת התפילה ועיניהם ולבם שם שלא יראו חוצה, ואז מכוונים על כל מילה ומילה (משגיב קדי' סקכ"א).
 ✧ המכוון ליבו בכל ברכה בברכות הש"ץ הוי כמו שהתפלל ב' פעמים ויש לו שכר כפול, ואמר רד"ל במדרש אם התפללת ולא כיוונת ליכך וחזרת והתפללת תהא מבושר **שתפילתך נשמעת** (אגרת התשובה לרבינו יונה את ט').

קַעַד. צריך לכוון ביותר בקדושה לקדש את ד' יתברך (ובזכות זה ישרה עליו ד' יתברך קדושה מלמעלה, ויכון לקיים הפסוק 'ונקדשתי בתוך בני ישראל' והאריז"ל היה מזהיר מאד ע"ז) (משנ"ב קכ"ה סק"ד).

קעה. המתפלל תפילת לחש והאריך בתפילתו וכשסיים ברכת 'מחי' המתים' הגיע הש"ץ לקדושה, - יענה עם הש"ץ קדושה ^(טז), ויאמרו עימו את כל הנוסח של קדושה (יערו) משנ"ב סי' ק"ט סק"ז) ^(טז), אכן ההיתר הוא רק בדיעבד כשקרה כהנ"ל או כשאין לו עיצה אחרת לשמיעת הקדושה, אך לכתחילה אין לעשות כן (ביאח"ל סי' ק"ט - ב' ד"ה אם). - וכל זה דוקא אם סיים עם הש"ץ בשווה, אכן אם הקדים לסיים ברכת 'מחי' המתים' לפני הש"ץ, לא ימתין שם עד שהש"ץ יסיים ברכה זו כדי לענות קדושה (לקט ישר) לתלמיד התרומת הדרשן עמ' 22 ובמהדורת מכון ירושלים עמ' מ' ^(טז). ואם הש"ץ סיים ברכת 'מחי' המתים' לאחר שהיחיד כבר התחיל 'אתה קדוש' וכו' - כל זמן שלא התחיל 'ובכן תן פחדך ד' אלוקיני', יכול הוא לומר קדושה עם הש"ץ, ולאחר אמירת הקדושה יתחיל שנית בתחילת 'אתה קדוש' יחד עם הש"ץ. אכן אם כבר התחיל 'ובכן תן פחדך ד' אלוקיני' וכו' (וכבר הזכיר שם ד') אינו עונה קדושה עם הציבור (ציץ אליעזר' ח"ב סי' מ"ט סק"א וסק"ה ^(טז)). ויש הסובר דאם הש"ץ סיים ברכת 'מחי' המתים' לאחר שהיחיד כבר התחיל 'אתה קדוש' וכו' (אע"פ שאכתי לא התחיל באמירת חיבות 'ובכן תן פחדך'), לא יענה היחיד קדושה עמהם (אלא רק ישתוק ויכוון כמו בעומד בשאר המקומות שבשמוע"ע) (הגר"ש דבליצקי וצ"ל - זה השלחן ח"ב ע' ק"א ^(טז)).

קעו. אין נכון לומר עם הש"ץ אפי' כמה מילים מאמצע ברכות שמו"ע (דיש לחוש משום שגרא דלישנא דיציא ברכה מפיו), וכל שכן המגביהים קולם ומזמרים עם הש"ץ הוי כיהורא ויש לגעור בהם, דהוי כקלות ראש (משנ"ב קכ"ד ס"ק ט"ז. אכן יעוי' בשערי תשובה סי' תקפ"ב ס"ק ח' דהביא דיש מקילים בזה בתפילות ר"ה ויוה"כ כדי לכוון לבו בהתעוררות תפילה ותחנונים, וכתב שם דאין לעשות כן כי אם כשמרגיש בנפשו שיתעורר י"ז לכוון ליבו לאביו שבשמים, ואפי' בכה"ז יזהר לומר בלחש שלא יבטל הש"ץ מתפילתו ויזהר שלא לסיים הברכה עם הש"ץ, ויעוי' לענין הזכרת שאר השמות).

קצו. בשעת אמירת הפיוטים שהוכנסו בתוך חזרת הש"ץ, אפשר להקל לישוב (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'אשי ישראל', עמ' רנ"ו הערה ס"ח וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'חכו ממתקים', עמ' רח"צ מרשימות הרב ארנטריו שליט"א).

קצת. כשהארון הקודש פתוח והס"ת בתוכו, מדינא אי"צ לעמוד ^(קנה) אלא שמנהג העולם דרך כבוד לעמוד (ט"ז יור"ד סי' רמ"ב סקי"ג וכ"ה בשעה צ"סי קמ"ו אות י"ח).

- ◇ "חיוב על כל אדם לומר הפיזטים בשמחה ובכונת חלב בשפה ברורה, כי בכל פזט ופיזט יש סודות נפלאין, ולא יהיו הזיוטים דומין עליך כמשא, כי הפיזטים נתחברו ע"פ עצת מלאכי מעלה שנגלו לר' אליעזר הקלירי (הוא בנו של רבי שמעון בר יוחאי - רש"י תהלים קכ"א א') שסידר הפיזטים ע"פ א"ב ג"ד וע"פ תשר"ק כי כן מזמירין ומשבחין למעלה, וקבלה בירי מפי אקנים ומפי חסידים, ש[מ]י שמוקל באמירת קרוב"ן ואומר שאינו חיוב כל כך לאומרם אינו מאריך ימיו ח"ו, כי כל היחידים שחיברו הפיזטים היו גדולי הדור ואנשי מעשה אשר נעשה להם כמה ניסים בחייהן ובמיתתם" (קב הישר, פרק פ"ז).

- כתב בנמוקי או"ח (סמן ס"ח אות א) בשם שר בית הוזהר הרה"ק רבי צבי הירש מזידיטשוב זי"ע בגדול שבה הפויטמים הקדושים לראש השנה ויוחכ"פ וז"ל: "שמעתי מהזקנים גדולי תורה... בשם הרה"ק מהרצ"ה הנ"ל שאמר בקדושת לשונו כן: הן השבתי בדעתי לעשות פיוט (להתעוררות) לאמרו בימים הנוראים האלו כי כמה גרע כוחי בזה מהראשונים ז"ל, אם הראשונים עשו במליצת לשונם היפה, גם אני ב"ה אעשה כן, ואם בעומק כוונתם בהפיוט, בסדר עליית העולמות והכוונות לצורך היום, גם אני אוכל ב"ה לעשות כן. אחרי שובי נחמתי, כי כמה אחיה בטוח שכשיאמר הפיוט הזה אז ימחלו עונותיהם של ישראל – כמו הפויטמים הקדושים שיש להם סגולה זאת שמעוררים רחמים ורצון לליבון עונותיהם של ישראל ולכל טוב, ולאשר לא אדע זאת אם יהיה בשלי הסגולה הזאת שיש להפויטמים הנ"ל אם כן למה זה אנכי אטריח לאמרו, עד כאן דברי קדוש אחד מדבר הנ"ל. ומזה תשפוט ותרגיש עד כמה נחשבו בעיניו דברי הפיוט הקדוש הקליר ודעימיה זי"ע ובודאי לא החסרון עכ"ל. ובספר בית הלל להנה"ק רבי הלל מקאלמייא זצ"ל (כתשובה סימן ע"א וע"ש) כתב שאמירת הפויטמים בימים טובים הינה סגולה לאריכות ימים ושנים" (קב נקי' עד קב הישר פרק פ"ו הערה ז' מהדורת תשנ"ט הוצאת הרב שיינבנדר שליט"א וברשותו).
- בטבעו לא היה מרן הגר"ח מבריסק זי"ע א בעל כבי אולם שלשה דברים גרמו לו להויל דמעות כמים, ואחד מהם היה בעת אומרו בימים הנוראים את הקטע "להוגה דעות ביום דין" בפיוט "לקל עורך דין". והסביר זאת: כי אם על פעולות ומעשים עדין יש אפשרות לפקח, הרי שלהיות סמוך ובטוח כי הדעה ומחשבת הלב שלמים באמונה ובתום, מי יוכל. ע"פ המבואר בדברי הו"ל ש'הרהורי עבירה' הם מאותם ג' דברים שאין אדם ניצול מהם בכל יום, ועבודתו אל מול "הוגה דעות" שום צל צילו של הרהור לא נעלם אלא עומד למשפט צדק (הרב מבריסק ח"א ע"א 30).

- בגמ' ר"ה לב: "בר"ה ליכא חלל. מאי מעמא, אמר רבי אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך ב"ה וכו' הכיפורים, אמר להם: אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מותים פתוחים לפניו וישראל אומרים שירה. ובלבוש (תפארת - א) כתב "ואין אומרים ב"ה ויוחב"ם חלל, משום דבשלש שעות הראשונות יושב הקב"ה דין, ובשעת הדין אין לומר שירה מפני אימת הדין, אע"ג דבערב ר"ה ואחר יציאה מביהמ"ז עושים דברים הרבה שמראין אנו בו שאנו בטוחים מרע גזר דין, מ"מ בשעת הדין שאנו, שאין זה דרך המוסר לחלל ראש" עכ"ל.

קצט. שליח ציבור שמאריך הרבה בניגון בקדיש בתיבות 'ואמרו אמן', 'יאמרו הקהל' 'אמן' מיד (כי הניגון היה הפסק, וכבר גמר את עצם הבקשה אחר תיבת 'בזמן קריב' או אחר תיבת 'דאמירין בעלמא') (משנ"ב קכ"ד סקל"ה).

(קנב) אכן יש ליתן לב דזהו דווקא כלפי 'זרות הש"ץ' שלא נחסר במה שהאר"י, אמנם עכ"פ נחסר במה שלא עונה קדושה בפיו ממש אע"פ ששומע ושותק כמבואר בשו"ע סי' ק"ט א' הדמאחר לתפילה לא יתחיל שמו"ע אם אינו יכול להתחיל ולגמור קודם שגייע הש"ץ לקדושה, אע"פ שיכול לשתוק ולשמוע, והוא כמש"כ תוס' (ברכות כ"א: ד"ה "עד" בתר"י) **"דענייה חשיבא טפי הידור מצוה"** (משותק ושומע).

(קב) ידעו! ד' הגאונים ותשובת הרשב"א המובאים בבית יוסף סי' ק"ט סעיף ג', ויעו' מח' הבית יוסף והדרכי משה שם בדעת הרשב"א, ומשם מחלוקתם בשו"ע ורמ"א ועי' ש. ועד כאן לא פליגי אלא בשומע קדושה השייכת לתפילה אחרת, אכן בשומע קדושה השייכת לתפילה שבה אווז, לכו"ע שפיר יכול לענות. ונמצא דדין זה מתבאר להדיא מפסקי השו"ע והרמ"א שם. וכן למד הכפ החיים שם סי' ל"א מדבריהם. וכו' בביאה"ל שם סעיף ב' ד"ה אם.

(קנד) ועיו' עוד בכף החיים ס' ק"ט סקל"א דאפי' אם שומע קדושה מבית הכנסת אחר, יכול לענות עמהם אפי' שאח"כ גם בביהכ"נ שלו יאמרו קדושה והוא עתיד לענות עמהם ועיו"ש. וציין דזה לא כה'חסד לאלפים' על אור"ח ס' ק"ט אות ג' שנסתפק בזה ולא פשט ספיקו. ועיו' 'ציץ אליעזר' ח"ב ס' מ"ט סק"ד מש"כ על פסק הכף החיים.

(קנה) זל"ש "יחיד שמתפלל י"ח ברכות, וסבר לסיים תפילתו קודם שיתחיל שליח הציבור, וכשברא היחיד למח' המתים התחיל שליח הציבור י"ח, היחיד אינו רשאי להמתין לשליח הציבור עד שיגיע למח' המתים כדי שיאמר קדושה עם הציבור, אלא היחיד מתפלל תפלתו בלא הפסק כמו שהתחיל" עכ"ל.

(קנו) יעונייש מש"ב בזה, ועיקר דבריו: דאפי' אם כבר התחיל "אתה קדוש" וכו' כיון דתוכן התיבות הוא תיבות של "קדושה", מיחשב שעומד במקום שהש"ץ עומד ועל כן יכול לענות קדושה (וארחי חזור שוב ל"אתה קדוש").

אם כבר הפליג "ולבכן תן פחדך" והזכיר שם ד' כבר לא מחשב כ'עומד במקום שהש"ץ עומד' דתוכן תפילת "ובכן תן פחדך וכו'" (ובדאי תן כבוד וכו' ובכן עדיקים וכו') אינו שאיטל' לקדושה, ובודאי לא נימא דיענה קדושה, ולאחר

אמירת קדושה יחזור שנית ל"אתה קדוש" דהא נמצא לפי"ז שמותו הק' שאמר עד ה'ה יזכר לטוב. ע"כ חלק מתו"ד ויעו"ש עוד משי"כ בזה **(קנז)** וריאיתו שם הוא ע"פ ה'לקט היותר' ה'ג', דאם ה'לקט יושר' כתב בדבהקד"ם אינו עונה, ה"ה אם אחר אינו עונה. עכ"ד. ורא"ז זו"כ דהא יתכן דמשי"כ ה'לקט יושר' דלא יתכן הוא משום דתשיקה זו הוי 'הפסק' באמצע שמו", אכן כשעונה לאחר תדלית "אתה קדוש" אם יענה עם הש"י קדושה אין בכך הפסק כלל, ובמה שאחר קדושה יצטרך לחזור שוב לומר אתה קדוש, אין בזה הפסק, דמה בכך שחזר פעמיים על "אתה קדוש וכו'" ובמה ששונה קדושה גופא דלא יתכן דהא הפסק לתפילתו, כיון שהיה עומד בראש הקהלה בקדושה ולי"ע.

(קנח) דהס"ת מונח ברשות בפנ"ע ^(ט"ז שס) ובשעה"צ ^(שס) כתב דהטעם הוא משום דהס"ת מונח במקומו:

קפ. שליח ציבור שמאריך בניגון בסוף ברכה, אין לענות אמן אחריו כל זמן שלא סיים את עצם התיבה של הברכה (משנ"ב קכ"ד סקל"ה).

קפא. י"א דאסור לשליח ציבור לכפול התיבות בתפילתו (שו"ת מהר"ם שיק או"ח תשר' ל"א יעו"ש שכתב ח' טעמים לאסור ^(סיט), ויעו' עוד 'ערוך השלחן' סי' של"ח ח' מש"כ ללמד זכות בזה).

אבינו מלכנו

קפב. נוהגים לומר 'אבינו מלכנו' על הסדר (מלבד כשחל ר"ה בשבת דאין אומרים ^(סיט)) (ואע"פ דיש שם 'הזכרות' של חטא - כל שאינו 'דרך וידוי' אין בזה קפידא. - ומה שנוהגים לומר 'אבינו מלכנו חטאנו לפניך',

כתב המשנ"ב ליישב המנהג דבאמירתו בר"ה הכוונה היא שאבותינו חטאו שעבדו עבודת אליילים ואנו צריכים להתוודות עליהם כמש"כ והתוודו את עונם ואת עוון אבותם ואנו 'אין לנו מלך אלא אתה' לכן 'עשה עמנו למען שמך') (רמ"א תקפ"ד א' ומשנ"ב שם ס"ק ג', ד'). ^(סיט)

קפג. באמירת "אבינו מלכנו" צריך לומר "מחה והעבר חטאינו ופשעינו" כי פשע גדול הרבה מחטא וצריך לבקש תחילה על הקל ואח"כ על החמור ^(סיט). ויש לומר "רע גזר" בנשימה אחת, דהיינו שיקרע הוא יתברך הרע שבגזירה, ומה שנשאר בגזירה יהיה לרחמים (והמפסיקים בניגון בין 'רע' ליגור' צריך למחות, ובפרט שלא יעשו כן החוננים) (משנ"ב תקפ"ד ס"ג ותרכ"ב סק"י).

קניית עליה

קפד. ראוי לכל גבר ירא ד' להשתדל שיהיה לו עליה בימים נוראים, ואף במקומות שמוכרים מצוות יקנה אותה בדמים כפי יכולתו, ואדרבה יש עילוי יותר במצוה שבאה אליו בדמים ממצוה שבאה לו חינם אין כסף ('מטה אפרים' תקפ"ד - י"ז והר"ד במשנ"ב שם סק"ח) (וכ"ה ביסושה"ע 'ועיקר המצוה דווקא לקנות אותה בדמים ולא בחינם כנזכר בזה"ק בהרבה מקומות') ^(סיט).

דין להשען על הבימה שמניחים עליה ס"ת

קפה. מצוי שבעת אמירת "מי שברך" (ובפרט בימים נוראים שמאריכים בזה) נשענים על הבימה. ועל כן יש ליידע: המפה שמונחת על הבימה דינה כ"תשמיש קדושה" ואסור לישען עליה (אם בשעת קנייתה לא עשו 'תנאי'). (משנ"ב סי' קמ"א סק"ד). ^{(סיט)(סיט)}. וי"א בזמנינו שדרך להשתמש בבימה לדברים נוספים מלבד קריאת התורה (כהנחת הסידור עליו בשעת התפילה, או הנחת חומש בשעת קריאת התורה וכיוצ"ב) על כן כל הקונה מפה לבימה, ודאי קונה על דעת שישתמשו בו גם לדברים הנ"ל. ומותר להשתמש בזה (אף בלא שהתנה כלל בשעת הקניה) (הגר"מ גרוס שליט"א).

- ◇ **ראוי להשתדל לקנות פתיחת ארון הקדש של הוצאת הספר תורה לקריאת הפרשה, כי פתיחת ארון הקודש מרמזו לפור גדול בעולמות העליונים כמבואר בספח"ק** (אלף המגן תרי"ם סק"ז וכעיי' בכ"פ החיים' קל"ג - י', יב ע"פ הארז"ל בשער הכוונות).

- ◇ **כתב ב'ספר הנייר' (הל' שופר ותפילה) "סדר התשובה מפי רב אלפס** אחר שאמרו קדיש יוציאו ס"ת שנים, באחת קורא בפרשת וירא וד' פקד את שרה עד והאלוקים ניסה והשני ובחדש השביעי, ומפטיר בשמואל וכו'. ובעוד יקרא בתורה יתן כל איש ליבו לשוב בלבב, כי באותה שעה מועלת מאוד כי ידו של מלך פתוחה לקבלו". עכ"ל.

♦ ♦ ♦ ♦

קפו. כששומע שעושים 'מי שברך' נכון לענות 'אמן', ובזה מקיים מצות 'ואהבת לרעך כמוך' ('ערוך השלחן' רט"ו א', ויעו' עוד 'בן איש חי' שנה א' פ' מסעי אות ט"ו, ומשנ"ב סי' קפ"ט סק"ה מהכלבו והשל"ה).

אכילה ושתיה קודם התקיעות

קפז. לכתחילה אין לאכול כלום קודם התקיעות. ואם הוא צורך גדול מותר רק טעימה ^(סיט), דהיינו עד כביצה פת או פת כיסנין ^(סיט) (עגות וביסקויטים וכיוצ"ב), ופירות וירקות מותר אפי' הרבה. (ולענין תבשיל מה' מיני דגן יעו' הערה ^(סיט)). (משנ"ב תרנ"ב סק"ז גבי לולב, ובסי' תרצ"ב סקט"ו כתב דה"ה גבי שופר, וכעיי"ז ב'מטה אפרים' תקפ"ח ב' דכתב דאסור לאכול קודם תקיעת שופר, ומי שלבו חלוש ואין דעתו מיושבת לתקוע ולהתפלל עד שיטעום יעשה קידוש ויאכל כו"ת לַעֲקָא, ודיני טעימה מקודם בשו"ע רפ"ו ג' ומשנ"ב שם). ומותר לשתות כרצונו, אך לא ישתה יותר מכביצה ממשקה המשכר כייין ושיכר (משנ"ב רל"ב סקל"ה).

- ◇ **רבות נצטער הגרש"ז אויערבאך זצ"ל על מה שנתפשט שלפני קיום מצוה גדולה ויקרה זו של תקיעת שופר, שהיא עיקר תקפו של יום וכל מאורעות השנה הבאה תלוים בה, אין חוששין לדיון שאין לאכול לפני קיום מצוה, אלא מקדשין ומשתחים בעסק אכילה ושתיה** (והיה מוסיף לתמוה שהרי אפי' במצוות דרבנן, נהגו לחמור תרבה בדיון זה כגון קריאת המגילה ולולב כל שבועה ועוד) ומ"מ למחבר אחד שכתב בספרו "אסור לאכול קודם תקיעת שופר" כתב הגרש"ז זצ"ל "אף שרבים אוסרים מ"מ בהרבה ישיבות חשובות נהוג לעשות קידוש לפני התקיעות". ולמעשה היה הגרש"ז מורה שיאמור כל אדם בעצמו עד כמה הוא צריך לכך, ולא יקדש ללא צורך, אולם בודאי אם יודע שצריך לאכול אין לו להחמיר. והיה מספר שהגר"י ז"ל מבריסק אחז ביד הגרש"א יודלביץ ז"ל, ששימש כבעל תוקע אצלו, בהפסקה שקודם התקיעות, וחורה לו לקדש ולטעום כדי שיחא כוחו עמו בשעת התקיעות (וכן נהג הגרש"ז לפעמים עם בעלי התקיעה בבית מדרשו) (הליכות שלמה' עמ' כ"ב הערה 4).

קפח. הטועם או שותה קודם התקיעות, מחוייב לפני זה לקדש (דאחר תפילת שחרית חל עליו חובת קידוש ואסור לטעום קודם קידוש כלום) (שו"ע רפ"ט - א' ומשנ"ב רפ"ו סק"ז).

קט

(קנט) וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל גבי ש"ץ הכופל תיבות באמצע הברכה ללא צורך כלל דהרי זה הפסק (הליכות שלמה' תפילה ע' קכ"ד). אכן אם רוצה לחזור על התיבות משום שלא כיון או משום שחושש שלא אמרה כראוי, מסתמא מותר לו לחזור אפילו אם יש בחלק זה של הברכה הזכרת שם שמים, וכעין מה שפסק המשנ"ב סי' ק"א סק"ד בשם החיי אדם לענין ברכה ראשונה (ומסתמא ה"ה בשאר הברכות דאפי' שאין מחוייב לעשות כן, שפיר מותר לו לעשות כן), וכל"ה ביסושה"ע (שער ג' פרק ד'), וב'פניני תפילה' (עמ' ל"ב) משמיה להגר"ש אלישיב זצ"ל וב'הליכות שלמה' (תפילה עמ' צ"ח) משמיה להגרש"ז אויערבאך זצ"ל לענין תפילת יחיד ולכאורה ה"ה בש"ץ. ויעו' 'הליכות שלמה' שם עמ' קכ"ה דבר הלכה י"ד.

(קס) משום דאין שואלים צרכים בשבת במשנ"ב שם ס"ק ד').

(קסא) אכן דעת הבית יוסף (שם) דמדלגים את 'אבינו מלכנו חטאנו לפניך' וכן כל מקום שהוזכר שם הודאת חטא (משום דאין אומרים 'ידוי' בר"ה כדי שלא ליתן פתחון פה למקטרג).

(קסב) דכ"ה ביומא לו: "מאחר שהתוודע על הזדונות ועל המרדים, חזר ומתוודע על השגגות"? "אם על זדונות ימחלו לו אי"צ לבקש שוב על שגגות" (רש"י שם).

(קסג) וכתב באלף המגן (תרי"ט סק"ג ותקפ"ד ס"ק כ"א) 'שתדל לקנותה כבר קודם ראש השנה, וקודם יוה"כ בכדי לצאת מכמה חששות שיש בזה בדברי האחרונים.

(קסד) ואין לומר ד"לב ביד" מתנה על זה" (וכדי הרמ"א קנ"ד ח'), דדבר זה לא לישען על המפה הוא דבר שאפשר לזהר, ובזה לא אמרינן "לב ביד" מתנה עליהם" כד' הפרמ"ג הו"ד בביאה"ל שם ד"ה "ואי אפשר לזהר". ומ"מ ראוי לכל אדם שמגדב המפה לבית הכנסת או גבאי שקונה מפה לבית הכנסת) (וה"ה בדריים אחרים שמגדבים או קונים לביהכ"ס) שיתנו שיהיו רשאים להשתמש בהם, ובכה"ג מותר לישען אף על המפה העליונה בכל גוונא (משנ"ב קנ"ד ס"ק ל"ו).

(קסה) ואפילו במקומות שנוהגים ליתן מפה נוספת על הבימה בשעת קריאת התורה, מ"מ אם לפעמים מניחים הס"ת על המפה התחתונה (אף שבדרך כלל מניחים מפה נוספת) 'יתכן דאכתי אסור לישען גם על המפה התחתונה דהנה גבי דין 'גניזה' כתב הרמ"א (ג' - יג') דשולחן הבימה נחשב תשמיש קדושה וצריך לגונזו, ובאר שם המשנ"ב סק"ז דאע"פ שהס"ת מונח על המפה מ"מ כיון דלפעמים מניחים הס"ת על השולחן בלא מפה על כן אף השולחן חשוב "תשמיש קדושה" ויצטרכו לגונזו. ומבואר דאפי' אם "לפעמים" משתמשים בזה בכך סגי כבר ליחשב "תשמיש קדושה" ולפי"ז ה"ה במפה אם רק "לפעמים" משתמשים בה להניח הס"ת עליה בזה כבר תחשב כתשמיש קדושה "והוא אסור לישען עליה. - אמנם מאידך יעו' משנ"ב סי' קמ"א סק"ד דכתב דמותר לישען על השולחן כיון דהוי תשמיש דתשמיש (ובתשמיש דתשמיש אין בו קדושה כלל כדי הפרמ"ג סי' קנ"ג מבשכ"ז והובא במשנ"ב סי' מ"ב סק"ט) - ומשמע דאע"פ שלפעמים מניחים את הס"ת על השולחן מ"מ כיון שהרגילות ע"פ רוב להניח ע"ג מפה לא נחשב בכך "תשמיש קדושה". ודלא כמש"כ בסי' קנ"ד סק"י. ויתכן דהמשנ"ב מחלק בין דין גניזה דלגבי זה אף כשמשתמש לפעמים לס"ת בזה כבר חשיב "תשמיש קדושה" לענין להצריכו גניזה, לבין איסור השתמשות דלא נאסר בשימוש כדין תשמיש קדושה אא"כ משמש בקביעות ולא לפעמים. - ואם כנים הדברים, לפי"ז בבית כנסת שנוהגים להניח מפה בשעת קריאת התורה, גם אם לפעמים לא פורסים המפה, מ"מ כיון שכן הרגילות, יהא מותר לישען על המפה התחתונה.

(קסו) ואם נמצא במקום שמחמירין שלא לקדש קודם התקיעות, יזהר שלא יתראה לפניהם כשמקדש וטועם, דלא גרע מדברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור שאין להתיר ח"ו בפניהם, וכן יזהר שלא ימלא כריסו אלא יאכל רק כדי טעימה, והעיקר שיכוון לשם שמים, שכל לבבות דורש ד', וכל אחד נוהג כמנהג אבותיו ומקומו, ומכין לבבו להתפלל לד' (מועדים חזנים ח"א סי' ד').

(קסז) וקצת ק' ממש"כ המשנ"ב תרל"ט סקט"ו לענין ברכת לישב בסוכה דאם אוכל פת כיסנין אחרי הקידוש כיון שאוכל אותם בתורת סעודה שיהא קידוש במקום סעודה משוי' לי' קבע, ויעו' שעה"צ רפ"ו אות ז'. **(קסה)** במשנ"ב רל"ב סקל"ד כתב דתבשיל מה' מיני דגן מותר אפי' יותר מכביצה אם לא קובע על זה סעודה. אכן בסי' תרל"ט סקט"ו הביא דדעת המג"א דתבשיל מה' מיני דגן דינו כפת, שיותר מכביצה חייב בסוכה, ועי'שם, וה"ה הכא היא אסור לאכול שיעור זה קודם התקיעות.

לד

- ותקיעה, ובמקום שהקול אינו ישר פשוט מראש עד סוף רומזו להתחיל מחדש, ובשמרגיש שבעל התוקע כבר התעייף, קורא אחר במקומו, זה נכנס וזה בא, ורבינו חק' עומד בפניה בדביקות עצומה, ועד קרוב לסוף היום הוא עוסק במצות תקיעות לקיים המצוה כהלכתה ללא פקפוק (מכרונות שנרשמו ע"י אחד מתלמידיו הובא ב"מועדים ומנסים" ח"א סי' ה' הערה ג').
- ◊ א"ר פנחס בשם ריב"ל בשם ר' אלכסנדרוס, למה אין ישראל תוקעין בתפלה ראשונה אלא בתפלת המוספין, כדי שיהיו מצוין מלאים מצוות ויזכו בדין (ילקוט שמעוני תהלים פרק מ' רמז תרמג).
- ◊ "אע"פ שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם והפשו כמעשיכם, וחזרו בתשובה, וזכרו בוראכם אלו השוכחים את האמת בהבלי חזון ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעללכם, ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה" (רמב"ם פ"ג מתשובה ה"ד).
- ◊ "הנה חז"ל אמרו בר"ה דף כו. דמעמא דאין תוקעין בשופר של פרה משום דאין קטיגור נעשה סניגור, והוא משום דישאל חטאו בעגל ולכן אין קטיגור נעשה סניגור, ופרכינן דא"כ איך עובד הכהן גדול ביוה"כ בחוץ בבגדי זהב, דהרי העגל היה של זהב ואין קטיגור נעשה סניגור, ומשני דכל האי דינא דאין קטיגור נעשה סניגור הוא דווקא בעבודת פנים, והכהן גדול בפנים היה עובד רק בבגדי לבן, ואף דשופר אינו בפנים, כיוון דלזכרון קאתי הוה כעבודת פנים עיי"ש, ומבואר בגמרא דלא רק היבא דעצם מעשה המצוה הוא בגדר קטיגור לא מהני, אלא גם בדברים דהם רק הכשר המצוה, נמו לא מהני אם הוא בגדר קטיגור, דהרי בגדי כהונה הם רק הכשר מצוה לעבודת הכהן גדול, ואפי' הכי אית בהו חסרון דאין קטיגור נעשה סניגור, והוא הדין בשופר, דכיון דלזכרון אתא הוי כעבודת פנים, ואין תוקעין בשופר של פרה משום דהוא בגדר קטיגור, א"כ גם בתקיעת שופר ובשמיעת שופר, הכלים שעל ידם נעשית המצוה, דהיינו הפה והאזניים גם הם צריכים שלא להיות בגדר אין קטיגור וכו', כי הפה שמדברים כל השנה דברים בטלים וכן האזניים השומעות הדברים הנ"ל וכן מדברים באמצע התפילה ובאמצע קריאת התורה, עם כלים כאלו אי אפשר לקיים מצוות תקיעת שופר. ... בר"ה צריך האדם להתחפך לאחר, ואיך נהפכים לאחר, – עיי' תשובה. ואף דאסור להזכיר הטאים בר"ה, זהו דווקא בקול אבל בלחש צריך כל אחד לחזור בתשובה שלימה, ובשארם ערשה תשובה נחפך לאיש אחר, כמש"כ הרמב"ם בה' תשובה פ"ז ה"ו אמר היה זה שנאוי לפני המקום משוקן ומרוחק ותועבה, והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד. וזהו יסוד מה דאמרו תשובה קרעת גזר דין, משום דעיי' תשובה נעשה האדם לבריה חדשה ולא עליו נגזרה הגזירה. – וכן מבואר להדיא בילקוט תהלים ק"ב על הפסוק 'פנה אל תפילת הערער ולא בזה את תפילתם תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא יהלל קה, ומתמהינן וכי עד עכשיו עתידה אומה אחרת להבראות? אלא רבנן אמרין: אלו הדורות שהם כמתים במעשיהם ובאים ומתפללים לפניך בר"ה וביוה"כ ואתה בורא אותם בריה חדשה. – והיינו דעיי' תשובה נעשים בריה חדשה ע"כ. ... וזהו מה דאמרו חז"ל אשרי העם יודעי תרועה, שיודעים לפתות את בוראם בתרועה, היינו דאומות העולם אינם יודעים דאיכא הלכה בהלכות תרועה דאין קטיגור נעשה סניגור וצריך לעשות תשובה מקודם, ועיי' נכשרים הכלים שיוצאים בהם התקיעה דהיינו הפה והאזניים נעשו חדשים, כי כל האדם נעשה לבריה חדשה, וזהו מה שאמרו יודעים לפתות את בוראם בתרועה, היינו שיוודע שצריך לעשות להקב"ה עכשיו כבוראם בריה חדשה, ואז מהני התקיעות וכמש"נ. ועל כן, כל הקהל אשר לא עשו תשובה בתפילת שהרית, ויהרהרו עכשיו בתשובה לפני התקיעות, וגם יכוונו לקיים מצות עשה דתקיעות, ואז בוודאי יתקבלו תקיעתינו, ונזכה שיהיה שנת שמחה לארצך וששון לעירך וצמיחתה קרן לדוד עבדך במהרה בימינו אמן (הגר"י פישר זצ"ל – 'אבן ישראל' חידושי אגדה).
- ◊ כתב ביסושה"ע (שער י"א פ"ג) "דבר זה מפורש ג"כ שעם התקיעות צריך ג"כ התשובה, דהיינו שצריך האדם לקבל על עצמו בעת התקיעות בלב שלם על להבא לשמור עצמו בכל עניני עבודת הבורא ית"ש כמה שיוודע בעצמו נגעי לבבו שלא היה נזהר עד הנה כראוי, וביתר דברים שאדם דש בעקבו ויקבל על עצמו בלבו גדרים וסיגים שבוודאי לא יחזור וישוב לכמלה עוד". יעוי"ש שהוכיח כן מהזוה"ק (פ' אמור דף צב).
- ◊ בשפתי חיים (מועדים ח"א עמ' ק"ע) הביא דאם אין האדם משתדל כלל להתעלות ולהתרחם עיי' תורהו תשובה בשעה זו (שעת התקיעה) ולהשתוקק עיי' שיפור מעשיו להתקרב אל פני השית'... לתביעה יחשב איך הוא רומם את פלטרין של מלך בבגדים מלוכלכים.
- ◊ בחכמת שלמה (למהרש"ק זצ"ל סי' תקפ"ה) כתב דטוב לבעל תוקע לומר לעצמו לפני התקיעות מזמור קמ"ד "המלמד ידי לקרב" וכו' היות והיא מלחמה גדולה, ויועיל בעזוהי"ת. עכ"ד. ונראה דכל אדם אפי' שאינו בעל תוקע, שמרגיש את כובד המלחמה בראש השנה ובפרט ביום הראשון שהוא דינא קשיא, יאמר מזמור הנ"ל בבקשה ותחינה בלב נשבר. (ספר 'אני לדוד' להגר"ש דבליצקי זצ"ל).
- ◊ בכתר ראש (אות ק"ד בתוספת מעשה רב אות נ"ה) כתב ז"ל "רבינו (תגר"א זי"א) היה שמה מאוד בעת תקיעת השופר כי כן אמר שצריך להיות ברוב שמחה וחדווה כדוגמת המדינה ביום שממליכים מלך ומעטרים אותו, כן אנחנו בתקיעת שופר ממליכים להקב"ה בכל העולמות שאנחנו עמו". ומאידך יש לידע שבזמן התקיעות זהו הרגע שדנים את האדם על מעשיו וזהו זמן של סכנה גדולה לאדם ובני ביתו התלויים עליו" (תגר"י ישראל סלנר זי"א 'אור ישראל' מכתב ז'). וכתב הבית יוסף (סי' תקצ"ד ד"ה ונראה) "תקיעה שהוא קול פשוט הוי סימן שמחה, ותרועה הוי סימן בכי ויללה". וכ"כ הנצי"ב זי"א (העמק דבר) וקרא פכ"ג פס' כ"ד) דתקיעה באה לשמחה (היינו שמחה על המלכות ד' ית"ש) ושברים ותרועה באים להפחיד (יעוי' עוד מש"כ השל"ה חק' בביאור התשרית הובא לעיל בתקיעת דאלול).
- ◊ כל אחד ישתדל בכל עז ותעצומות לעשות לו מוגמה להיות מועתה מבני עליה מועטים שבדור, כי כל אחד ואחד יכול להשיג את זה על ידי רוב עמל ויגיעה, שלעמל כזה הרי יולד האדם, ותרעו נאמנה שכל אלו הרשומים שבכל הדורות, בני עליה מועטים בכל דור ודור, לא הגיעו לזה רק ברוב עמל ויגיעה, ואף אחד לא קיבל כלום על צלחת של זהב, עכ"פ בהתחלת השתדלותו, ועיי' קבלות ומחשבות ומגמות טהורות כאלה בשעה נוראה כזאת שאנו עומדים בה בעת בודאי שהקב"ה יראה ללב ואפי' אם ח"ו נגזר משהו, הכל יתחפך לטובה ולברכה (לנפש תדרשני להגר"ש דבליצקי זצ"ל עמ' ק"ב).
- ◊ לפי שהתקיעות מעוררים הרחמים ומעלים זכרונם של ישראל לפני אביהם שבשמים, נהגו לעשות הכנה רבה ומעיינים בפירוש וכוונות התקיעות או בשאר ספרים קדושים המדברים מעניין היום (מטה אפרים' תקפ"ה א').
- ◊ כתב ביסושה"ע (שער י"א פ"ג): אשרי העם יודעי תרועה וידיק בזה"ק דלא כתיב שומעי תרועה או תוקעי תרועה אלא יודעי תרועה לפיכך "חיוב גדול על כל יודע ספר לחפש בספרים ולחקור סוד התקיעות להיות בכלל יודעי תרועה". וכתב כוונה בקיצור "כי הבורא ית"ש ברא עולמות עליונים קדושים לאין קץ ותכלית ובעולמות ההם יש עולם אחד שנקרא 'שופר' ועולם זה הוא סוד התשובה, והיינו שע"פ שורת הדין לא היה מהראוי לקבל תשובתו של אדם, אחר שהכעים כמה פעמים לבוא ית"ש, אך זה העולם מיוסד על רחמים ומקבל תשובת האדם אף שאינו ראוי לכך, לכן נקרא זה העולם 'תשובה' דרך כלל. וצונו הבורא ית"ש בגדל רחמנותו עלינו לתקוע בשופר ביום ר"ה שהוא יום הדין הגדול והנורא בעולמות העליונים על כל בראויו, ואז כשאנו תוקעים בשופר בעולם זה התחתון ומעוררים ליבנו בתשובה שלמה ואמיתית כזה אנחנו מעוררים עולם העליון הקדוש הנ"ל הנקרא ג"כ 'שופר' והוא סוד התשובה כנ"ל ואז מתחפך ממשלת הדין לרחמים עלינו עם קדוש".
- ◊ "אם יש שם חכם בעל מדות טובות אומר לפני הצבור דברי כבושים, ואין לומר עניינים דרך דרוש אף אם הם מתוקים לחיד, אין זה ענינו של יום, ומה גם להמוני עם אשר לא ידעו ולא יבינו טובם ויופיים, רק יאמר לפניהם דברים הכובשים את הלבבות ומכניעים אותם לשוב בתשובה, על דרך שאמרו בש"ס אחינו בני ישראל לא שק ולא תענית גורמים בו, ואותן פסוקים שיאמר יהיה מענינו של יום כענין שופר או ענין יום הדין, יפרש אותם בדרך קרוב לפשט או בדרך רמז על תוכחת מוסר למען ישמע העם בדברו, ובפרט אם הוא בעל כבי, יתן את קולו בכבי וישמעו אחיו העברים ויתנו לב בהרהורי תשובה ובוה יהיה זוכה ומוכה את אחיו עמו ותעל שועתם ותקיעתם השמימה (מטה אפרים' תקפ"ה א').

קצו. לפני שמיעת התקיעות יש לזכור:

א. לכוון לקיים ולצאת יד"ח של מצות עשה [מדאורייתא] של תקיעת ושמיעת שופר (וביום השני מדרבנן) (שור"ע סי' ס' סעי' ד').

ב. לכוון לצאת מהתוקע בכל הברכות ובכל התקיעות (מיושב, מעומד ולאחר התפילה, (ושהברכה תחול על כל התקיעות כולל התקיעות שיהיו לאחר התפילה) (יעו"ר שור"ע תקפ"ט ח' ר'מטה אפרים' תקפ"ה ג'). ויכוון כוונות אלו בנחת וברוגע לפני הברכות והתקיעות וסמוך להן, וסגי בזה (יעו"ר משנ"ב תר"צ סק"מ וסקמ"ח, וה"ה הכא). ואף התוקע יכוון להוציא את הציבור יד"ח הן בברכות והן בכל התקיעות ולקיים מצות עשה של תקיעת ושמיעת שופר (שור"ע ר'מטה אפרים' שם).

[ומ"מ בדיעבד אם עומד בתוך ביהכ"ס אף אם לא כיוון בפירוש לצאת יד"ח, יצא יד"ח (דמסתמא עומד לשם כוונה) (משנ"ב סי' ס' סק"י וביאה"ל שם ויעו"ר עוד משנ"ב תקפ"ט סקט"ז)].

✧ **"על כל מצוה שאדם עושה יתן תודה ושבח לחקב"ה שנתנה לנו וזיכנו בה לקבל על ידה השלימות העליון בעולם הזה ובעולם הבא"** (וזהו ע"י ברכת המצוה) (לבוש ח' - א').

✧ **ראוי לכוין כוונה כללית בתקיעות דמלכיות – שאנו עתה ממליכים את ד' על עצמנו** (על כל אבר ואבר מאברינו) ועל כל העולם, ומקבלים על עצמנו בשמחה להיות **"אנא עבדא דקודשא בריך הוא"** ולשעבד כל אבר ואבר מאברינו לעשות רצונו ית"ש, ומאמינים שעתה מתחדשת מלכות ד' על כל היקום והבריאה ובלעדיו אין כלום (יעו"ר משנ"ב תקצ"א סק"ח וספח"ק).

✧ מלכיות הוא קבלת מלכות שמים לקבל עלינו גזירותיו ומצוותיו, כידוע מה דאיתא במכילתא (יתרו פ"ו) 'קבלו עליכם מלכותי ואח"כ אגזור עליכם גזירות', דפירושו לא רק מדין 'סדר' שצריכים להקדים קבלת עול מלכות שמים לקיום המצוות, אלא שמקדימים קבלת עול מלכות בשביל קיום המצוות עצמן, שלא יהיה מעשה מצוות בעלמא כי אם מתוך שהן גזירות המלך שקיבלנו מלכותו וגזירותיו, ומקיימים כל מצוה מהמצוות בתורת גזירת מלכות, נזהרים מאיסורים משום עול מלכות, מרגישים בכל מצוה שעושים, שהיא **עבודת מלכות – השם הוא מלכנו ואנחנו עבדיו, עבדי המלך, ומשום כך מוטלת עלינו עבודת התורה והמצוות**. וזהו קבלת עול מלכות שמים עלינו והיא עבודת מלכיות דר"ח (הגרמ"ש שפירא זצ"ל – ז"הב משבא' מאמרים עמ' קנ"ד).

✧ כתב בתיקוני הוזהר ל"ו **"ומאן דאמליך לקב"ה על כל אבר ואבר, כאילו המליך אותו על כל העולם – והשכר של בן אדם שממליך אותו על כל אבר ואבר, לא ניתן רשות לגלות"** (הובא ב'נלפ"ש תדרשנו' עמ' מ"ה).

✧ כתב ביסושה"ע (שער י"א פ"ג) **"כל תקיעה ותקיעה שישמע מהתוקע יחשוב במחשבתו בשמחה עצומה מאוד בזה"ל אני מקיים בשמיעת תקיעה זו מצות עשה שציווני בוראי ית"ש וכוונתי לתת לו יתברך שמו נחת רוח בזה"**.

✧ כתב ביסושה"ע (שער י"א פ"ג) **"וראוי לאדם שיעיין בזמן התקיעות בתוך המחזור, וזה תועלת גדולה שלא יפנה מחשבתו ח"ו למחשבה אחרת"**.

אמירת 'למנצח' לפני התקיעות

קצו. המנהג לומר קפיטל מ"ז בתהילים "למנצח וכו' כל העמים תקעו כף" וגו' כל הציבור יחד שבע פעמים קודם התקיעות (ר'מטה אפרים' תקפ"ה - ג' וערך השלחן שם דין ג', ומקור אמירת מזמור זה בר"ה הוא במסכת סופרים פ"ט ה"ב) ולדעת הגר"א זיע"א אין אומרים מזמור זה כלל ('מעשה רב' אות ר"ו).

קצח. יש מעמי הארץ שכשלא השלימו ז' פעמים מזמור למנצח לבני קרח וכו', אומרים בעת התקיעות, וצריך להודיע להם שאסור לעשות כן ומחוייבים לשמוע התקיעות ולא לומר שום דבר בעת התקיעות (כי ה'למנצח' אינו מדינא, ויש מקומות שאין אומרים אותן כלל מפני קלקול זה) ('ערך השלחן' תקפ"ה - ג').

✧ עי' בסידור ר' יעקב קאפיל זצ"ל (מבצל שער גן עדן) ובסידור רבי שבתי **שהטעם שאומרים מזמור "למנצח לבני קרח" וכו' קודם תקיעות משום שיש במזמור זה ז"פ 'אלוקים', ובאמירה זו מתבטלין ומתמתקין כל קשים ורפים, ומחפכים מדת הדין למדת הרחמים, ובאמירתו ז"פ יש מ"ט פעמים 'אלוקים' נגד מ"ט פנים טמא, ומ"ט פנים טהור ובזה מתמתקין ויוצאין זכאין כדיון** ('אלף המגן' תקפ"ח סק"ו).

דין ישיבה בזמן תקיעות דמיושב ותקיעות דמעומד

קצט. התקיעות שתוקעים קודם מוסף נקראים "תקיעות דמיושב" כיון דמעיקר הדין מותר לשומעים לשבת בהם, ומ"מ נהגו לעמוד גם בשעת תקיעות אלו (משנ"ב תקפ"ה סק"ב). ומי שקשה לו העמידה יכול לסמוך על דבר אחר ^(ספ) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' עמ' מ"ד).

ר. התקיעות שתוקעים במוסף על סדר הברכות של 'מלכיות' 'זכרונות' 'ושופרות' נקראים 'תקיעות דמעומד' משום דמדינא צריך לעמוד בהם לכתחילה. ולפיכך אין לסמוך על שום דבר באופן שאם ניטל אותו הדבר יפול, דעמידה זו חשובה כישיבה (ובמקום הדחק אפשר להקל בסמיכה זו). ובדיעבד גם אם ישב לגמרי בשעת התקיעות יצא (שור"ע תקפ"ה א' ומשנ"ב סק"ב, שעה"צ ב' ומשנ"ב תקצ"ב סק"ב).

מדיני ברכות התקיעות

רא. בשעה שמברכים על השופר צריכים השומעים לעמוד כדין כל ברכת המצוות (משנ"ב תקפ"ה סק"א ויעו"ר עוד מש"כ בזה 'אלף המגן' תקפ"ה סק"ח ובהגה"ה שם).

רב. המכוונים לצאת אינם עונים "ברוך הוא וברוך שמו". ובדיעבד אם ענה יצא (משנ"ב סי' קכ"ד סקכ"א. ויעו"ר עוד מש"כ בזה 'אלף המגן' תקפ"ה סק"ח ובהגהה שם).

רג. יש להזהר שלא להגביה קולו בענייית אמן יותר מהמברך (שור"ע קכ"ד י"ב). ואם כוונתו בהרימו קולו כדי לזרז להעם שיענו גם הם, מותר (משנ"ב שם).

רד. אע"פ שיש חיוב לכתחילה לענות 'אמן' בברכה שמתכוון לצאת בה (מלבד המצוה לענות 'אמן' על כל ברכה ששומע מישראל) מ"מ בדיעבד אם כיוון לצאת בברכה של הש"ץ ולא ענה 'אמן' לאחר הברכה יצא (שור"ע רי"ג ג' ומשנ"ב שם סק"ז ר'אלף המגן' תקפ"ה סק"א).

רה. מי שכבדו אזניו לשמוע את הברכות מהתוקע, יברך לעצמו בלחש בשעה שהתוקע מברך (כן איש חי, נצבים אות ט"ו) ולא יענה אמן על ברכות התוקע (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' עמ' מ"א).

המאחר לבוא לביהכ"נ ולא שמע ברכות השופר

רו. אדם שאיחר לבוא לביהכ"נ וכבר בירכו את הברכות, אם עדיין לא התחילו לתקוע, יברך לעצמו בלחש. ואם כבר התחילו לתקוע או שלא יספיק לברך, ימתין מלברך עד בין סדר לסדר ^(ספ). - ואם נכנס לאחר שכבר התחילו בסימן האחרון (תר"ת), או שהגיע לאחר שגמרו כל תקיעות דמיושב, יברך לעצמו בחזרת הש"ץ לפני תקיעות דמלכויות, נזוהר מאוד שלא להפסיק בשום דיבור חוץ מעצם התפילות עד אחר תקיעות דשופרות, ובמקומות שתוקעים במוסף ס"ה רק י' קולות (ולא ל') יזהר מאוד שלא להפסיק עד אחר תקיעות שתוקעים לאחר התפילה]. ובמקום שתוקעים בתוך תפילת לחש יברך לעצמו בתוך תפילת מוסף שלו לפני תקיעות דמלכויות ^(ספ), אך אסור לו לברך באמצע ברכה של תפילת מוסף רק בין ברכה לברכה. ויכול לברך אז גם שהחיינו (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' עמ' מ"א, מ"ב ^(ספ)).

^[1] (קפז) כיון דמעיקר הדין מותר גם לשבת, וגם יש מתירין לתוקע עצמו של תקיעות אלו בסמיכה אם קשה לו, וכ"ש שיהא מותר לשומעים (הגר"ש דבליצקי זצ"ל שם).

^[2] (קפח) וכ"כ בח"פ החיים' תקפ"ה סוס"ק ט"ל.

^[3] (קפט) ויעו"ר עוד שבט הלוי ח"י סי' ק"ח.

^[4] (קצ) ע"פ 'ברכת הבית' שער נ"א ד, ה, ואלף המגן תקפ"ה י"ג.

ר.ז. **אם** כבר שמע תקיעות דמיושב אבל לא הספיק לברך לפניהם, י"א דעדיין יכול לברך בעצמו קודם ששומע תקיעות דמעומד ^(קט). **אכן** אם כבר שמע גם תקיעות דמעומד, אין יכול לברך על התקיעות ששומע בסוף התפילה להשלים למאה קולות (הגר"ג קרליץ שליט"א - 'ימי הרחמים' עמ' ק"ו).

הפסקה בדיבור

ר.ח. **לא** ידברו (לא התוקע ולא הצבור) **בין** הברכות לתקיעות, **ואם** צריך לדבר בענין התקיעות (כגון שאומר להביא שופר ^(קט), וכיוצא ב) יכול (שו"ע תקצ"ב ג' ומשנ"ב ס"ק י"ד). **ואם** דיבר (התוקע או השומע) **שלא** מענין התקיעות (אפי' אם היה זה מענין תפילה) **ואפי'** מילה אחת, צריך לחזור ולברך (ואם היה זה השומע, יברך הברכה לעצמו) (משנ"ב שם ושעה"צ אות כ"א ומשנ"ב סי' ח' ס"ק ל"ה ובה"ל סי' כ"ה ס"ט ד"ה ואם).

ר.ט. **לא** ידברו (לא התוקע ולא הצבור) **בין** תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד (דהברכה קודם התקיעות קאי ג"כ על התקיעות דמעומד), **ובענין** התקיעות והתפילות מותר לכתחילה לדבר (שו"ע ורמ"א תקצ"ב ג' ומשנ"ב ס"ק י"ב).

ר.י. כמו"כ אסור לדבר בין התקיעות עצמן בין דמיושב ובין דמעומד. ודעת הדרך החיים שבין הברכה עד סוף תקיעות דמיושב אסור להפסיק אפילו בתפילות (ולכן לא יאמר בפיו ה'יהי רצון' הנדפס במחזורים בין התקיעות דמיושב, אלא רק יהרהר אותו בליבו, או שיאמר ה'יהי רצון' לאחר גמר תקיעות דמיושב). **אכן** דעת הגאון מהר"י עמדין בסידורו להקל בזה, ועל כן במקום שנוהגין כן אין למחות בידם (משנ"ב תקצ"ב ס"ק י"א י"ב ושעה"צ שם אות ט"ו).

ר.יא. י"א שלא ידברו עד לאחר ל' קולות שלאחר התפילה (חיי אדם קמ"א - ט'). ויש האומר דאם תוקעים לאחר התפילה לצאת ידי איזה שיטה מחודשת יש להחמיר שלא להפסיק בדיבור עד אחרי תקיעות אלו (כדי שהברכות יחולו גם עליהם) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' עמ' מ"ד בהערה).

ר.יב. אם דיבר אפילו דברים בטלים (בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד ואפי' בין תקיעות דמיושב עצמן) אי"צ לחזור ולברך (רמ"א תקצ"ב ג'). ומ"מ מצדדים האחרונים דמי ששח בתשר"ת בין שברים לתרועה, אפילו אם שח מעניני התקיעה, אף שאין צריך לחזור ולברך מ"מ לא יצא וצריך לחזור ולתקוע אותו סדר (משנ"ב שם סק"ג).

ר.יג. צריך לשמוע כל תקיעה מראשיתה ועד סופה אפילו אם היא מאוד ארוכה, ולכן אסור לדבר בשעת התקיעות ואפי' לירוק אסור, וכ"ש שאסור להשמיע קול בפיהוק או בנחירת הגרון (דמבלבל גם את השומעים האחרים) (משנ"ב תקצ"ב ס"ק י, ושעה"צ אות י"א. אכן יעוי' ביאה"ח סי' תקפ"ח – ד"ה 'תקיעה' דעת הנהר שלר' שם).

ר.יד. מצות תקיעות אין מקיימין רק כששומעין הקול מראש ועד הסוף (יעוי' דין לעיל בסמוך) ואפילו שמע כשיעור תקיעה אינו יוצא עד ששומע הסוף ממש, ויש שאין מודקדין בזה, וכששמעו כבר כשיעור תקיעה, ממהרין לומר ה'יהי רצון' ואין ממתנים עד הסוף ממש, ובפרט בתקיעה גדולה, ועל כן מצוה לפרסם ולהזהיר הקהל קודם התקיעות שבדבר זה מבטלין מצות עשה דאורייתא ^(קט). ועל המקריא להזהר כשמרגיש שיש מהקהל שלא שמעו סוף התקיעה ממש, שהתחילו כבר לומר ה'יהי רצון' וכדו', יקריא עוד פעם את ה'תקיעה' שלפניה ויחזור שוב על אותו סדר ^(קט). וכן שמעתי ממרן הגאון החסיד רבי יצחק זאב סאלאווייצק זצ"ל הגאב"ד דבריסק שנהג להכריז בעצמו בר"ה לפני התקיעות שהאומרים 'היי רצון' בסוף התקיעות, יזהרו שלא להתחיל עד לאחר סוף התקיעות ממש, שאם מקדימין אין יוצאין ידי חובת התקיעות. ושמענו מגדולי עולם זצ"ל שקרבו עצמם מאוד לתוקע כדי שישמעו מראש התקיעה ועד סופה ממש, דשמיעת ראש וסוף התקיעה ממש מעכבת (מועדים וזמנים' סי' ה' אות א' ובהערה שם).

תקיעות על סדר הברכות

ר.טו. תקנו חז"ל שבנוסף לתקיעות (דמיושב) שתקעו קודם מוסף, יתקעו ג"כ תקיעות (דמעומד) בחזרת הש"ץ בסוף הברכות של מלכויות, זכרונות ושופרות (ראש השנה ל"ב. ושו"ע תקצ"ב א') - לדעת הגרי"ז זצ"ל הרוצה לקיים מצות חז"ל תקיעות דמעומד על 'סדר הברכות' צריך לשמוע גם את הברכות עצמן. ועל כן צריך לשמוע כל מילה מחזרת הש"ץ מתחילה ועד סוף, דרק אז חשיבי כשמיעת תקיעות 'על סדר הברכות' ^(קט). והמאריכים בשמו"ע דמוסף בלחש גם אחר שהתחיל הש"ץ לא קיימו האי מצוה ^(קט) (חידושי רבינו הגרי"ז הלוי (ספעסיל) ח"ג עמ' 223 וב'מועדים וזמנים' ח"א סי' ח' וב'קונטרס הביאורים' ר"ה סי' ח' - וכן נהג הגרמ"ש שפירא זצ"ל. וכן פשט המנהג בכמה קהילות ליתן זמן ארוך יותר קצת לתפילת לחש שיספיקו להתפלל בנחת ולסיים קודם תחילת חזרת הש"ץ). וי"א דאין היחיד צריך לשמוע הברכות מן הש"ץ כדי לצאת יד"ח תקיעות על סדר הברכות, אלא אפילו לא שמע כלל חזרת הש"ץ, כל שיש שם 'ציבור' שהתפללו יחדיו ותוקעים, אף גבי אותו 'יחיד' מיחשב כתקיעות 'על סדר הברכות' (כ"ה החזון זצ"ל סי' קל"ז סק"ג ד, וכעני"ז דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הלכות שלמה' עמ' ל"ג הערה 64. ויעוי' עוד שו"ת 'מנחת יצחק' ח"ד סי' מ"ח, מועדים וזמנים' שם, ובמשמרת ימים נוראים להגרמ"מ קארפ שליט"א סי' כ"ב ובספרו 'הלכות חג בחג' ע' ר"ז, ר"ח, ובהערה שם ^(קט)).

ר.טז. אם נמצא באמצע תפילת לחש בשעה שהש"ץ תוקע תקיעות דמעומד, יפסיק תפילתו כדי לשומעם (מלבד בברכת 'אבות' דלא יפסיק) ^(קט) (הלכות חג בחג ע' צ"א ובהערה שם).

שיבוון איזו תקיעה שומע

ר.יז. התוקע תקיעה וסבור שהוא מסדר תשר"ת, לא מהני תקיעה זו להעלות לתקיעה של תש"ת (דמאחר דלא כיוון לשם סדר דתש"ת הוי כתקע בלא כוונה) (יעוי' שעה"צ תקצ"א אות כ"ג). ולפיכך ראוי לכל אחד לדעת באיזה סדר תקיעות עומד הבעל תוקע. ומאחר דמצוי מאד שהתוקע לא תקע כשיעור או שלדעת המקריא לא היתה תקיעתו כהוגן, ומסמן לבעל תוקע לחזור ולתקוע, והקהל אינם רואים סימונו, וחושבים שממשיכים בתקיעות ומתכוונים לתקיעה ש'לפניה' של 'סדר' אחר, ויתכן דאין יוצאים יד"ח - על כן ראוי להביט תמיד האם המקריא מסמן לחזור. ונכון שהמקריא ידפוק על הבימה כשמסמן שרוצה שהבעל תוקע יחזור על התקיעה, דע"י כך יידע הקהל מה לכוון (מועדים וזמנים ח"א סי' ה', ואם מכון מתחילה שרוצה לצאת בכל הקולות כפי דעת ה'בעל תוקע', יוצא יד"ח - הגר"ג קרליץ שליט"א ^(קט), וכעני"ז דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל 'באר ישראל' ע' נ"ב, דאם מכון לצאת בכל תקיעה לפי מה שהיא, יוצא יד"ח אפי' אינו יודע באיזה סדר עומדים. עכ"ד. ויתכן ראי' לזה מובחים ע"א: דאריי' שם בגוונא דנתעברו קדשים בקדשים של ב' בעלים, דאיתא שם 'זה יקרב לשם מי שהוא וזה יקרב לשם מי שהוא' אף שאינו יודע בכל א' שלפניה.

(קצא) כ"ה באלף המגן תקפ"ה סק"ג בשם שו"ת פרי הארץ (סי' ט) ופ"ת ופתחי עולם וכן הביא ב'כף החיים' תקפ"ה ס"ק ט"ל בשם פרי הארץ והב"ד עיקרי הד"ט סי' ל' אות א', דלא מבעיא לדעת הסוברים דבכל המצוות אם לא בירך עובר לעשיה יכול לברך אחר עשייתו אפילו לכתחילה, דפשיטא דהכא נמי יברך, אלא אפילו לדעת התוס' והרא"ש דכל מצוה שלא בירך קודם עשייתו אינו מברך אחר עשייתו, הכא מברך דהרי בלולב יכול לברך אחר נטילתו משום דעדין יש לו לנתנע ומיקרי 'עובר לעשייתן' (יעוי' משנ"ב תרנ"א סק"ו), הכא נמי כיון דעדין יש לפניו תקיעות דמעומד אינה ברכה שא"צ. והד' ק"ו מהתם דהנענעו אינו אלא הכשר מצוה כל דהוא, וכ"ש הכא, עכ"ד. וכ"כ הגר"ח קניבסקי שליט"א, והביא ראי' זו (הר"ד בספר 'ימי הרחמים' ע' ק'). אמנם ב'כף החיים' שם הביא לדחות, דלתוס' ולרא"ש מה דיכול לברך בלולב לאחר נטילתו הוא משום דעדין לא גמר המצוה לגמרי, אבל אם כבר גמר המצוה לגמרי אינו מברך אף לדעתם. וא"כ הכא שכבר שמע ל' קולות דמיושב האין יכול לברך אח"כ (ואע"פ דעיקר התקיעות הם של מוסף, היינו משום שהם על סדר הברכות ומעומד יש בהם חשיבות, אבל לענין לצאת יד"ח, ודאי כבר יצא שהרי שמע החיוב) יעוי"ש עוד מש"כ בזה, ומסיים דאם אירע כהנ"ל יברך בין סימן לסימן בתקיעות דמיושב ואם כבר שמע כל הל' קולות דמיושב, יברך אח"כ במחשבה כיון דיד"א דיוצא בזה כמובא ב'כף החיים' ר"ט סקט"ו יעוי"ש. עכת"ד.

(קצב) או לשכשך אותו במים שלא יכול לתקוע בו (משנ"ב שם).

(קצג) דכיון שהתחילו באמירת ה'יהי רצון' אינו מתכוון עוד לשמוע ולצאת, ולמ"ד מצוות צריכות כוונה, בלי כוונה דינו כמתעסק דלא יצא (מועדים וזמנים' שם).

(קצד) יעוי"ש במועדים וזמנים דהביא להוכיח דבדליכא תקיעה שלאחריה, לא עולה נמי 'תקיעה שלפניה' ועל כן במקרה זה שלא שמע עד סוף התקיעה שלאחריה, יש לחזור לתחילת אותו "סדר" מתקיעה שלפניה.

(קצה) ודקדק זה מלשון הרי"ג יגאות דכתב שיעמוד ע"י הש"ץ לשמוע על הסדר. וביאר הגרי"ז דכוונתו שיעמוד מאחורי הש"ץ כדי שישמע כל השמונה עשרה, כדי שיהיו לו התקיעות על סדר הברכות, עכ"ד.

(קצו) והוסיף הגרי"ז זצ"ל דכיון שהחייב לשמוע תקיעות על סדר הברכות הוא דין על הציבור דווקא ולא על היחיד, על כן יחיד שלא השתתף עם הציבור לא חל עליו חיוב שמיעת תקיעות על סדר הברכות, ולא ביטל מצוה שהיה מחוייב בה, אכן לא קיים מצות תקיעות דמעומד על סדר הברכות דלקיומה צריך הוא להצטרף לציבור ולשמוע כל חזרת הש"ץ (מועדים וזמנים' שם).

(קצז) וסיים שם דהמנהג כדעת החזון זצ"ל שרבים מאריכים בתפילת ראש השנה ואין שומעים כל חזרת הש"ץ, וגם אותם שאין מאריכין לא הקפידו לשמוע תורף הברכה והכוונה לצאת יד"ח מהש"ץ, וגם לא נזכר דבר זה בפוסקים, עכ"ד.

(קצח) דאפילו לסוברים דאין חיוב על כל אחד לשמוע ברכות חזרת הש"ץ, מ"מ לכו"ע חייב לשמוע התקיעות עצמם וכמש"כ הרמב"ם (שופר ג' - ז) "הציבור חייבין לשמוע התקיעות על 'סדר הברכות', וכל אחד הנמצא בציבור מחוייב הוא לשומעם. ולא הוי 'הפסק' באמצע שמוע", משום דהתקיעות מישך שייכי לתפילת ראש השנה עצמה (שהרי יש תוקעין בלחש ויוצאים בזה חיוב התקיעות שבציבור) והוי דומיא דמש"כ הראשונים ז"ל להפסיק באמצע שמוע"ע לשמיעת קדיש וקדושה - ומלבד בברכת אבות דאסור לפנות לבו לדבר אחר (כדבאיא הביאה"ל ריש סי' נ"א מהרשב"א) על כן אין להפסיק בה לשום דבר (הלכות חג בחג שם).

^(קט) חוט שני עמ' ע"ג כפי הבנת ספר 'ימי הרחמים' (להגר"ד ספיטמוס שליט"א) בדבריו.

מי הוא הבעלים, (ונפסק ברעבם פסולי המוקדשים ו' ד') וה"ה הכא. ויל"ע). (אכן אם יודע באיזה 'סדר' נמצא, ורק שאינו יודע אם אווזים בתקיעה שלפני' או בתקיעה שלאחרי', לכאור' יוצא יד"ח, כדמשמע במשנ"ב סי' תק"צ סי"ק ל"ה שכתב דהמכוין בתקיעה שתהי' תקיעה שלאחריה, יכול לצאת יד"ח תקיעה בלפניה (ומשמע אף לכתחילה יעו"ש), וכ"מ בשו"ע תקפ"ח – ד' ^(א) (ומשמע שם דכ"ה לכתחילה). וכן יעו"ר עוד דעה ראשונה בשו"ע תק"צ – ו' דאע"פ שכיוון בחצי מהתקיעה לתקיעה שלאחריה, עולה לו לתקיעה שלפני', ויעו"ש במשנ"ב סי"ק כ"ה דהעיקר לדינא הוא כדעה זו).

תקיעה ליחיד

ריח. יחיד שלא שמע 'תקיעות דמיושב' מהש"ץ, תוקעים בשבילו קודם שיתפלל מוסף (כדי לערוב השטן שלא יקטרע עליו בשעת תפילתו) ואם אין לו מי שיתקע לו קודם תפילתו, יכוון לשמעם אחר תפילתו (משנ"ב תקצ"ב סי"ק ז').

ריט. כשתוקעים ליחיד יש להזהר לתקוע לו רק לאחר ג' שעות של היום (דבשלש שעות הראשונות הקב"ה דן את עולמו, ושמא יעיינו בדינו בייחוד, ומי יצדק, ועוד כדי שתקיעתו תהיה בשעה שהציבור עומדים בתקיעה ^(א)) (משנ"ב תקפ"ח סוף סק"ב, ומשנ"ב תקצ"א סי"ק י"ד, ט"ו).

רכ. התוקע ליחיד, די שיתקע לו שלשים קולות של תקיעות דמיושב (דמנהג מאה קולות הוא רק בציבור) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' ע' מ"ד, והגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' ע' מ"ו).

רכא. התוקע ליחיד שלושים קולות, מעיקר הדין לכתחילה צריך השומע לעמוד בלי סמיכה (משנ"ב תקפ"ה סק"ב), אכן אם הוא חולה מותר לו גם לשבת או לשכב (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' ע' מ"ה).

רכב. י"א שכשתוקעים עבור יחיד שלושים קולות, טוב להדר שיכוונו התוקע והשומע שהתשר"ת הראשון הוא לשם מלכויות והשני לזכרונות והשלישי לשופרות, וכן בתש"ת וכן בתר"ת ^(א) (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' ל"ה ובדבר הלכה שם אות כ"ח).

תקיעות לנשים

רכג. נשים פטורות מתקיעת שופר משום דהוה מצות עשה שהזמן גרמא (שו"ע תקפ"ט ג'). ומ"מ קיבלו על עצמן מצוה זו כחובה (חיי אדם קמ"א ו').

רכד. אין האשה צריכה לשמוע את כל המאה קולות אלא די לה אם תשמע שלושים הקולות שתוקעין לפני מוסף או שלושים דמוסף או שלושים דלאחר מוסף (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' ע' מ"ז).

רכה. אשה שקשה לה להמתין עד לאחר התקיעות, מותר לה לאכול קודם התקיעות אפי' סעודה גמורה (דבמקום צער או חולי לא קבלו עליהם - חיי אדם קמ"א ד', והגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' ע' מ"ז).

רכו. כתב הרמ"א (תקפ"ט ו') המנהג שהנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא, וכן מנהג האשכנזים ^(א). ועל כן אשה שלא שמעה הברכות מהש"ץ, ובאה לשמוע תקיעות, תברך לעצמה קודם התקיעות ב' הברכות (לשמוע קול שופר' ו'שהחיינו) ותשמע ל' קולות דהיינו ג' פעמים תשר"ת תש"ת ותר"ת. (וכשמתכנסות כמה נשים יחדיו, יכולה אשה אחת לברך הברכות ותכוון להוציא בברכותיה גם את חברותיה והן תענינה 'אמן' בגמר הברכות - 'הליכות שלמה' עמ' ל"א הערה 55). אכן מנהג הספרדים (כדעת השו"ע שם) דהנשים לא מברכות על התקיעות ולא יברכו בעבורן.

רכז. מי שכבר יצא יד"ח התקיעות ובא לתקוע לנשים שלא שמעו עדיין תקיעות, לא יברך על תקיעות אלו, אלא הנשים תברכנה לעצמן את הברכות (ימ"א שם), או שאשה אחת תברך ותוציא את כולן (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' ע' מ"ז).

רכח. התוקע לנשים לאחר שיצא יד"ח, לכתחילה יש לו לעמוד בעת התקיעות, אך אם הוא עייף מהתקיעות בביהכנ"ס, יכול לישב (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' ע' מ"ח).

חיוב קטנים בשמיעת התקיעות

רכט. קטנים שהגיעו לגיל חינוך מצוה להביאם לשמיעת התקיעות ויזהירם שישמעו התקיעות ולא יבלבלו להצבור (משנ"ב תקפ"ז סי"ק ט"ז).

רל. גיל חינוך במצות עשה תלוי בכל קטן וקטן לפי חריפותו וידיעתו (משנ"ב שמ"ג סי"ג), ובתקיעת שופר חיוב חינוך אינו מגיל שיכול לשמוע קול שופר (דהא אפילו חינוך יכול לשמוע) כ"א מגיל שמבין ששמיעת קול השופר זהו מצוה מן התורה (תשובות והנהגות ח"ב סי' רפ"א, ושם כתב דנכראה מכן כ-4-5 כבר שייך למצוה ^(א) ^(א)).

רלא. אין הקטן חייב לשמוע את כל המאה קולות, אלא די לו שלשים הקולות שתוקעים לפני מוסף, או שלשים דמוסף או שלשים שלאחר מוסף (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' ע' ג'. ויעו"ר הערה רל"ט).

...‏

◊ בר"ה שהל בשבת שאין תוקעין "טוב שיקרא בהלכות תקיעה, ורב שרוצה לדרוש ברה"א אחר מנחה, ידרוש בהל' שופר כיון שהוא יום, וכן מצינו במגילה (ד.) כשהל פורים בשבת שדורשים בהלכות מגילה משום הדוכירה עולה במקום הקריאה, וכן גבי שופר **מה לי קול שופר, מה לי קול קריאה**, אבל לגבי לולב אינו כן משום דלגבי לולב יש מעשה, וקריאה אינה עולה במקום מעשה" (לקט יושר הל' ראש השנה מהדורת מכון ירושלים עמ' רפ"א).

רלב. בחזרת הש"ץ בכל פעם לאחר שתקעו אוזורים 'היום הרת' ו'ארשת' וכו' (ימ"א תקצ"ב א'). ויש להזהר ולהזהיר שלא להתחיל לאומרם עד לאחר גמר התקיעה האחרונה אפילו אם היא ארוכה הרבה (יעו"ר משנ"ב תקצ"ב סי"ק).

◊ טעם הדבר דבכל 'סדר' של תקיעות אוזורים 'היום הרת עולם/ כתב חלבוש (תקצ"ב – ב') "דקיי"ל באחד בתשרי נברא העולם, וראוי להזכירו **בשעה שתוקעין שהוא סימן לקבלת מלכותו, כמלך שתוקעין ומריעין לפניו בהצוצרות ביום קבלת מלכותו**, ומלכותא דארעא וכו'" עכ"ל. (ואפילו למאי דקיי"ל כמ"ד בניסן נברא העולם, עכ"פ בתשרי עלה במחשבתו להבראות ולא נברא עד ניסן – משנ"ב תקצ"ב סק"ה).

(^א) שכתב שם השו"ע שאם ה' זה צריך פשוטה ראשונה וזה צריך פשוטה אחרונה, תקיעה אחת מוציאה את שניהם. עכ"ד. ומשמע מסתימת לשונו דוזה אע"פ שהתוקע תקע בסתמא ולא התכוון בדווקא לתקיעה שלפני' או תקיעה שלאחרי'.

(רא) ובעינן מה שכתב השו"ע סי' צ' ס"ט, דמי שהוא אנוס שאינו יכול לבוא לביהכ"נ, יכוון להתפלל בשעה שהציבור מתפללים.

(רב) משום דמצינו בראשונים שעצם התקיעות שייכי למלכויות זכרונות ושופרות דבר"ה לג: אמתני' דסדר תקיעות שלש וכו', פי' רש"י: אחת למלכויות אחת לזכרונות ואחת לשופרות. ושם איתא עוד, דמי שנתמנה לו שופר לאחר התפילה תוקע שלש פעמים, ופרש"י שם: בשביל מלכויות זכרונות ושופרות אף דאינו תוקע על סדר הברכות כלל יעו"ש עוד מה שהוכיח כן מד' הריטב"א. ועל כן סיים דעכ"פ כשתוקעים עבור יחיד כגון חולה וכוד' נראה שצריכים התוקע והשומע לכוון על ענין זה (ע"כ חלק מתורף ד' - שם).

(רג) אכן יעו"ר 'דרכי משה' שם (והר"ד בביאה"ל סי' ק"צ ד' סדר"ה יטעום), דכתב דיותר טוב היה שהם בעצמן גם כן לא יברכו, אלא שלא נוכל למחות בידם.

(רד) ובספר 'באר ישראל' (ע ג"א) הביא דדעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל ש'הגיע לחינוך' היינו שהקטן מסוגל לשבת במנוחה בזמן התקיעות, ומבין שעושה מצוה בשמיעת קול השופר.

(רה) ובספר 'הלכות חג בחג (ע קכ"ה) כתב דקטן שהגיע לגיל חינוך המצוה, היינו שיודע שיש מצוה לשמוע קול שופר תשר"ת תש"ת ותר"ת ג' פעמים, מחוייב אביו לחנכו במצות תקיעת שופר דמיושב, וכשגיע לגיל חינוך לתפילה שיכול גם להתפלל מוסף (שזהו גיל יותר גדול) חייב אביו לחנכו אף בתקיעות דמעומד דכיון שהם חובה על הציבור (ולא על היחיד) ובתוך התפילה, לפיכך גיל החינוך בהם שייך רק למי שיכול ג"כ להתפלל מוסף, יעו"ש.

◊ כשאומר "היום הרת עולם..." באין להזכיר ענין גדולת היום ומעלתו ותגבורת הדין שיש בו, וכל באי עולם עומדים בו למשפט לפני בורא עולם ואינו יודע דינו איך יצא... וכל זה הענין צריך לומר אותו בכובד ראש והכנעה שיכמרו רחמי ק-ל עליון ויהפך בזכותו... שכל אחד ישבר את לבו באומרו אותו... ונהגו לומר אותו בנחת ובזמרה כדי שיתמתקו הדברים בפיו, ויכון בהם כדי שישבר את ליבו מתוך כך" (סדר היום - סדר תפילת מוסף דרי"ה והובא בקיצור בשערי תשובה תקצ"א סק"ג).

◊ כתב הבן איש חי (נצבים דין כ"ב) "כשאומר היום הרת עולם, אם כננים אם כעבדים, כתב רבינו הרש"ש ז"ל כשאומר כן כל עצמותיו יאחזמו רעד לכי יפקוד הקב"ה, אם אב אני - איזה כבודי, ואם אדוניים אני - איזה מוראי, וכן יאמרו זה במיתין ושברון לב".

רלג. בשבת שאין תוקעין אומרים 'היום הרת עולם' אבל לא 'ארשת' (רמ"א תקצ"ב א').

רלד. מי שנסתפק אם שמע קול שופר, ביום הראשון (שחיבו מדאורייתא) תוקע ואינו מברך, וביום השני (שחיבו רק מדרבנן) א"י"צ לתקוע (רספק דרבנן לקולא) (משנ"ב תקפ"ה ס"ק ה') ויעוי' הערה (יט).

רלה. מותר להוציא את השופר ביו"ט מרשות לרשות ודרך רה"ר אפי' במקום שאין עירוב לצורך התקיעות אף בכדי לשמוע תקיעות דמעומד (יעוי' שו"ע ורמ"א תקי"ח - א' וביאה"ל שם ד"ה הצריכים) ואפילו בכדי לתקוע לנשים (ראבי"ה ורא"ש הו"ד בטור תקפ"ט וכ"פ הבית יוסף וכ"ה בשו"ע הגר"ז תקפ"ט - ב', וכ"ה ב"כף החיים' תקפ"ט דין כ"ה בשם החיד"א בספרו יוסף אומץ, וכ"ה באגר"מ ח"ג סי' צ"ד (יט)). (ומאידך דעת השאגת אריה דאסור להוציא שופר לרה"ר לצורך תקיעה לנשים (הו"ד בשע"ת ריש סי' תקפ"ט), אכן ב'אלף המגן' (ס' תר"ס ב'קונטרס אחרון' סק"א) כתב "הגה"ק הרב מאיר יחיאל הלוי מאסטראוועז שליט"א (צ"ל) אמר לי שבזמן הזה שאין לנו רה"ר יש להקל בדין זה, והאריך בזה בראיות נכונות שדווקא ברה"ר גמור כוונת השאגת אריה לאסור ולא ברה"ר שלנו שיש להם דין כרמלית ושפתים וישק" עכ"ל). אכן כשכבר א"י"צ לתקוע בשופר אין להוציאו שלא לצורך כלל אפילו לכרמלית (יט) ומ"מ כל היום כולו אין השופר 'מוקצה' ומותר בטלטול כדיעוי' להלן (מג"א תקצ"ו סק"ב בשם הראב"ן, ורמטה אפרים' שם דין ב').

רלו. לאחר שיציאו יד"ח התקיעות, שוב אין לתקוע עוד בחינם (דכיון שאי"צ, מעתה הוי ככל שאר יו"ט שאסור לתקוע בו משום שבות (יט)), ואפילו מי שיתקע ביום השני, אסור לו לתקוע ביום הראשון להתלמד (רמ"א תקצ"ו ומשנ"ב סק"ג ד'). והרוצים לתקוע לצאת יד"ח כל הדעות, מותר להם לתקוע לפי השיטות השונות (דזה נחשב תקיעות לצורך) (הגרי"ש אלישיב צ"ל - 'באר ישראל' ע' נ"ב, והגר"ש דבליצקי צ"ל 'קיצור הלכות מועדים' ע' מ"ג).

רלז. יו"ט של ראש השנה שחל להיות בשבת אין תוקעין בשופר (שו"ע תקפ"ח - ה'). ואסור לטלטלו כ"א לצורך גופו או מקומו כדין 'כלי שמלאכתו לאיסור' (שהוא מיוחד לתקיעה האסורה בשבת) (רמ"א ש"ח ד' ומשנ"ב שם סק"ה ורמ"א תקפ"ח - ה' ומשנ"ב שם סקי"ד). וי"א דבזמנינו דין השופר הוא כ'מוקצה מחמת חסרון כיס' ואסור לטלטלו כלל (ריעיו' פרמ"ג סי' ש"ח א"א סקי"ב דכתב גבי שופר 'ואם מקפיד עליו אפשר לומר דהוי חיסרון כיס' - ובזמנינו כל בעל שופר מקפיד על שופרו, וכ"ד הגרי"ש אלישיב צ"ל (יט) - 'שלמי יהודה' שם ע' ל"ב הערה מ"ג, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך צ"ל (יטא) - 'שלמי יהודה' שם, וב'שמירת שבת כהלכתה' ע' שס"א (מהדורה ישנה) וכ"ד הגר"ש דבליצקי צ"ל), אכן בראש השנה שחל בחול, מותר לטלטל את השופר כל היום (שאם יבוא מי שערין לא שמע תקיעות יתקע בו, שהרי כל היום כשר לתקוע) ('מטה אפרים' תקצ"ו - ב' ומשנ"ב שם סק"ג ומשנ"ב תקפ"ח סקט"ו), אכן אסור להשתמש בו לשימושים אחרים מלבד מצוותו (שהרי הוקצה למצוותו) (משנ"ב תקפ"ח שם).

מוסף

רלח. טוב לקצר בפיוטים בשחרית כדי למחר בענין שיתפללו מוסף קודם כלות שבע שעות של היום (שו"ע תר"כ א' - משום דהמתפלל מוסף לאחר סוף שבע שעות נקרא 'פושע' כדפסק השו"ע רפ"ו א', וצריך ליהרר בזה תמיד וכ"ש ביום קדוש כזה שלא לגרום ח"ו שיקרא פושע - 'אלף המגן' תר"כ סקי"ב וכדיעוי' שעה"צ ש אות ב'). ולכתחילה ראוי להיות זהיר להתחיל תפילת מוסף קודם שש שעות ומחצה של היום ('מטה אפרים' תר"כ א' ומשנ"ב שם סק"ב). אכן י"א דהמתפלל לאחר שבע שעות משום שמאריך בפיוטים לא מיקרי 'פושע' ומותר לעשות כן לכתחילה (יט) (הגרי"ש אלישיב צ"ל קובץ מבקשי תורה קובץ מ"ג).

רלט. המתחיל תפילתו בתוך שבע שעות ומסיים את השמונה עשרה לאחר השבע שעות, יעוי' פרמ"ג (תר"כ א"א סק"א) דמצדד להתיר.

רמ. אע"פ שנחלקו הפוסקים אם נשים חייבות בתפילת מוסף בכל השנה (יעוי' משנ"ב סי' ק"ו סוס"ק ד' דלדעת הצ"ח [ברכות כו.] פטורות (יט) מ"מ בתפילת מוסף של ראש השנה נשים חייבות (יט) (שו"ת התעוררות תשובה ח"ג סו"ס ס"ו).

◊ "יתאמין במוסף הנשגב והנורא בבכיה ובכוונה שלימה, וישים עצמו כאין באמת ... כי דלונו מאוד בתורה ובמצוות וביראה, ויתעורר ויבקש ממלך מלכי המלכים הקב"ה בלב נשבר אולי יחנן ד"י" (החיד"א זיע"א - 'מורה באצבע' סי' פ' רס"א).

◊ "יש לנו לראות בעומדינו לתפילה איך לעשות אשר ירצה ד' בקול תפילתינו, והעיקר בשמו"ע ... אשרי האיש המתפלל בכוונת חלב שמו"ע, וזה יותר לרצון לפני ד' מזהב ומנחה, ואין רצוני כעת לומר כוונות ... מטתרי תורה וסודות מרכבה קדושה צרופי שמות ... רק ככוונת הדברים בפשוטם בכל ברכה וברכה ... וזה נמסר לכל אדם" ('עירות דבש' חלק א' דרוש א').

◊ יש לזכור שעיקר עבודת היום היא "המלכת ד"י" והיינו שד' מלך ואנו עבדיו וענינו קבלת עול מלכות שמים מוחלטת, וכל סיבת אמירת פסוקי מלכויות הוא בשביל שיקבל עליו עול מלכות שמים, ועל כן צריך האדם באמת ליתן ליבו היטב בכל ימים אלו ובפרט בהזכרת מלכות ד' לקבל עליו עול מלכות שמים בלב שלם והיינו בשעבוד המלא של כל אבריו וחושיו לעבודת יוצרו, וביטול רצונו בשביל קיום רצון הבורא ית"ש (יעוי' משנ"ב תקצ"א סק"ח).

◊ כשהקהילות יעקב צ"ל אמר פיוט 'מלך עליון' וכו' ראיתי דמעות יורדות מעיניו ('ארחות רבינו' ח"ב ע"י קצ"א אות ט"ו).

◊ בשער הכוונות מביא מהאריז"ל (והעתיקוהו במחזורים): 'שכשהש"ן אומר במוסף "איזה" (מקם כבוד) יש להתפלל עבור א' מג' דברים: עושר או בנים צדיקים או השגת רוח הקודש. ובכתבי האריז"ל כ' דבמוסף דרי"ה ויוחכ"פ ישאל כהנ"ל "ובהכרח יענו לו" (יעוי' תשובות והנהגות אור"ח סי' ע"ד).

(רו) אמנם יעוי' שו"ע (ק"ס יא') גבי נטילת ידיים, דאם היה לו ספק אם נטל ידיו אם לאו הרי"ז טהור, מ"מ הביא שם השו"ע דעת הראב"ד (בשם "יש מי שאומר") דאם יש לו מים אחרים יטול ידיו ויוציא עצמו מן הספק, וביאר שם במשנ"ב (סק"נ ג') דזהו משום דבכל אפשר לצאת מידי ספיקא. - ולכאז' ה"ה הכא במסתפק אם שמע קול שופר, אם יכול בקל לצאת מידי ספיקא ע"י שישמע שוב, לדעת הראב"ד יצטרך לשמוע שופר שוב (אם יש לו שופר).

(ריז) הדסיק דכיון דלהלכה היא דנשים יש להן מצוה כשתוקעות ומקבלות שכר, וכ"ש לדידן שגם מברכות כשיטת ר"ת, ברור ופשוט דחשיב 'צורך גדול' אפילו שאין חייבות, וכדעת הראב"ה הרא"ש והטור שמתירין בפירוש ולא מצנינו מרובותינו הראשונים מי שחולקים עליהם, ועל כן אין לחוש בזה לשיטת השאגת אריה שאוסר, וזאת אפילו אם היה בזמנינו רה"ר ממש, וכ"ש בזמנינו שאין לנו רה"ר לפי הרבה ראשונים שמנהגנו כמותם, וכמו שנוהגים בכל מקום שמביאין הלולב מביה"נ לבית לצורך נטילת הנשים אף במקום שאין עירוב, וכן מביאין השופר מביה"נ לצורך גשים חולות לתקוע עבורן. עכת"ד.

(ריח) במטה אפרים תקצ"ו - ב' כתב דכשא"י"צ לתקוע אסור להוציאו שלא לצורך כלל אפילו מחצר לחצר במקום שאין עירוב, עכ"ד. - וזהו כדעת הרמ"א תקי"ח - א' דצריך עירובי חצרות ביו"ט, אכן במשנ"ב שם סק"י הביא המהרש"ל דנוהגים שלא לעשות עירובי חצרות בערב יו"ט (וכדעת המחבר דלא תקנו עירובי חצירות ביו"ט כלל) ואין לשנות המנהג (וכתב דלכתחילה כשמעבר עירובי חצירות בערב פסח לכל שבתות השנה, יכלול גם יו"ט ויאמר 'לכל יו"ט' כדי לצאת גם דעת המחמירים), לפי"ז פשוט דגם כאן כשלא עשו עירובי חצירות שרי לטלטל מחצר לחצר (להלכות חג בחר ע' רי"ז הערה 81).

(רט) ועי' בט"ז שדעתו דיו"ט של ר"ה אינו דומה לשאר יו"ט בזה, אבל רוב האחרונים הסכימו לאסור כדברי הרמ"א (משנ"ב שם סק"ג).

(רי) דדווקא בזמנם שנתנו לתינוק לשנות מהשופר חשיב כלי שמלאכתו לאיסור אבל בזמנינו לא חזי למידי ומקפידים עליו ועל כן הוי מוקצה מחמת חיסרון כיס (הגרי"ש צ"ל - 'שלמי יהודה' שם).

(ריא) דבזמנינו חשיב כסכין של מילה דהוי חשיב מוקצה מחמת חיסרון כיס (שלמי יהודה' שם).

(ריב) דדווקא כשמתעצל להתפלל בזמן אז חשיב פושע. עוד הביא שם מהגר"ש אלישיב צ"ל דאף כשמגיע זמן מנחה מותר לציבור להתפלל מוסף (לפני מנחה), ולסמוך על השיטות שכתב בשו"ע רפ"ו ד' שבציבור תמיד מקדימים תפילת מוסף למנחה עכ"ד. ואף בשבת הלוי (ח"ט סי' ס"ה) כתב ללמד זכות על הנוהגים לאחר תפילת מוסף דיוה"כ ושמחת תורה, והביא שהגרעק"א בגליון ברכות (כח) העיר על דברי הגמרא דכתוב שנקרא פושע 'ענין לקמן מג' ונראה שכונתו לדברי רש"י שם ד"ה פושע שכתב בביאור המילה "פושע" שהכוונה "מתעצל", ע"כ. הובא כל זה במשנ"ב הוצאת 'דרשו'.

(ריג) משום דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, ואמנם בתפילה חייבינהו רבנן משום ד'רחמי ניהו', מ"מ שאני תפילת מוסף שאיננה רחמי (אלא שבח וסופר דברים בעלמא). יעוי' צ"ח שם.

(ריד) דתפילת מוספין דראש השנה רחמי הוא (התעוררות תשובה שם).

◊ רבי ישראל גרשון סולובייצ'יק זצ"ל בנו של הגר"ח מבריסק זיע"א היה ת"ח נכבד, ויודעיו מציינים את בקיאותו המופלגת בהלכות שבת החמורות, שאותן ידע על בוריים. אף בעבודת הלב זו תפילה, ניכר ברום גדלותו, ומפי עדויות מאותה תקופה זכור לכל כיצד מידי אומרו בכל יום טוב את הקטע שבקדושה "אדיר אדירנו...", נעו אמות הסיפים בבית הכנסת הגדול דבריסק, לקול זעקתו האדירה בתחינה לגילוי מלכותו ית', וליום שבו יהיה ד' אחד ושמו אחד (עדות בן העיר בריסק הג'ר חיים בער גולבסקי שליט"א נכדו של הג'ר שמוחה זליג ריגור הי"ד – ספר 'זרוב מבריסק' ח"א ע' 70).

◊ פתיחת ארון הקודש "**הוא לנו במקום ביאת מקדש לפני ולפנים**" ומה שפותחין ארון הקודש בראש השנה ויום הכיפורים בשעת אמירת "עלינו לשבח" הוא "**כדי להגדילו ולהודיע להם שהוא שבה גדול ביותר, ויאמרוהו על ידי בן גם בשאר ימות השנה ככוונה יותר גדולה, לתת זה על לבם בראש השנה יום הכיפורים שהם ימי הדין**" (לבוש אור"ח סי' קל"ג).

רמ"א. כשאומר בתפילת הלחש 'ואנחנו כורעים ומשתחוים' יש ל**כרוע** ^(יט) (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'פניני תפילה' ע' קי"ח וכ"נ הגרי"ז זצ"ל - 'עובדות והנהגות לבית בריסק' ח"א ע' רמ"ב). וי"א **דיש** ל**כרוע** מעט פחות מאשר בכריעות המחויבים (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' ע' נ"ב, 'יעו"ז כע"ז ב'ערון השלחן' נ"ו ד', גבי קדיש דכ' דכששוחה מעט אי"ז מוסיף על הכריעות שאמרו חכמים).

רמב. כשנופלים על פניהם ב'עלינו לשבח' יש להזהר להפסיק בנייר או בכגד או בדבר אחר בין פניו לקרקע ^(יט) (יעו"ז רמ"א קל"א ח' ומשנ"ב שם ס"ק מ' מ"א מ"ד, ושעה"צ אות מ"ד) ^(יט) (ואין לשטוח נייר עם אותיות וכדו' משום חשש קורע ^(יט)). ויש להזהר שאם התלכלכו בגדיה והם חדשים ושחורים וכדו', שלא ינערם מהאבק ויכשל בחילול יו"ט (שו"ע ש"ב א' ומשנ"ב ס"ק ו') ^(יט).

רמג. מתחילת 'עלינו לשבח' כל הציבור אומרים בלחש מילה ומילה עם החזן (מטה אפרים' תקצ"ב א'), וכשמגיע לאל לא יושיע מפסיק מעט ^(יט) קודם שיאמר ואנחנו כורעים (רמ"א סי' קל"ב סעי' ב' - שלא יהיה נראה דקאי על מה שאמר קודם - 'קצת המטה' סי' תקצ"ב סק"ג).

רמד. מאריכים בתפילות ופיוטים עד חצות. ובשנה זו שחל בחול יכולים להאריך בפיוטים ותפילות יותר מחצות (אבל בניגונים אין להאריך יותר מחצות) ^(יט). ומותר להתענות בראש השנה עד חצות אע"ג שבשבת ושאר יו"ט אסור (רמ"א תקפ"ד א' ומשנ"ב סק"ה, תקצ"ז סק"ב), אמנם לדעת הגר"א (מעשה רב ר"ז) אין להאריך אלא עד לפני חצות.

ברכת כהנים

◊ כתב התרומת הדשן (סי' ד"ז) **"מנהג לננן ברכת כהנים בנעימה, והכהנים היודעים להנעים הניגון בברכתם] הרי הן משובחים"**, (ויעו"ש דכתב דכן משמע בקידושין ע"א). עכ"ל. (ויעו"ז עוד שו"ע קכ"ח – כ"א ורמ"א שם סעי' כ"ז וסעי' מ"ח).

רמז. בשעה שהכהנים מברכים אין לומר שום פסוק, אלא ישתקו ויכוונו לברכה, ויש להזהר שלא להסיח דעת מהברכה (שו"ע קכ"ח כ"ו, כ"ג ומשנ"ב שם ס"ק פ"ט) ועל כן הנוהגים לומר בקשות בשעה שהכהנים מנגנים לפני אמירת תיבת 'שלו' יזהרו להפסיק בקשותיהם קודם שהכהנים מתחילים באמירת תיבת 'שלו' (יעו"ז משנ"ב שם ס"ק קע"ב). והנמצא בביהכ"נ ולא הקשיב כראוי לחלק מברכת כהנים, ואפילו החסיר רק תיבה אחת יש להסתפק אם קיים מצות עשה שיש על ישראל להתברך ^(יט) (לדעת החרדים - הובא בביא"ל ריש סי' קכ"ח) (ואם הסיח דעתו לגמרי מן הברכה ומפנה את לבו לדבר אחר, ובההיא שעתא אינו זוכר כלל שהכהנים עומדים כנגדו ומברכים, מסתבר דלא קיים המצוה) (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל 'הליכות שלמה' תפילה ע' קכ"ז וב'דבר הלכה' שם אות א').

רמז. יחיד העומד בשמונה עשרה, והגיע הש"ץ לברכת כהנים, ישתוק ויכוון לברכתם (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל 'הליכות שלמה' תפילה ע' קכ"ט, וכ"ד אגרות משה אור"ח ח"ד סי' כ"א אות ב' דיש לו להפסיק התפילה ולשמוע ברכתם). וי"א שאסור להפסיק בשתיקה באמצע שמונה עשרה לשמוע ברכת כהנים (דהוי הפסק) (וכיון דאסור לו להפסיק הוי כ'אנוס' חל עליו הברכה כעם שבשדות) (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - הערות על מסכת סוטה ל"ח: ד"ה שם).

מקורות

◊ במעשה רב (אות ר"ז) הובא **שהגר"א זיע"א הקפיד לפעמים לננן הקדיש שאחרי מוסף לכבוד יו"ט** (וכ"ה בכתר ראש ק"ה).

רמז. לדעת הגר"א זיע"א ה'שיר של יום' בב' ימי ראש השנה הוא מזמור פ"א 'לאמצח על הגיתית לאסף הרנינו' וכו' (מעשה רב אות ר"ח).

◊ כתב היסוד ושורש העבודה (שער ח' פרק י') זל"ש 'עלינו לשבח' "**הוא שבה גדול שתיוק יהושע כשהכנים את ישראל לארץ, ושבח זה הוא גם כן מעיקר תקוני התפלה, ומי שעינים להם ולו יראו בכתבי האר"י ז"ל יראה גודל תקונה בעולמות העליונים ודרך כלל מבואר שם שע"י שבח זה אנו משבירים הקליפות ומכניעים אותם שלא יתאחזו בשפע היורד מעולמות העליונים הקדושים בכה תפלתינו שהתפללנו מהתחלת התפלה עד עתה. ועיקר התקון הוא ע"י היכרותינו בשבח זה שבה חקל ית"ש ויתעלה זכרו לעד וגנות ובויון של הקליפות, בזה נתגדל ונתקדש ונתרומם שמו הגדול של יוצרנו ובוראנו ית"ש ויתעלה בכל העולמות כולם, והקליפות נשברים ונכניעים מאור ומאור עד נקי דתהום רבה"**.

◊ ב'בית אלוקים' למבוי"ט (שער התפילה פרק ה) כתב זל"ש "ומוזז המעם אנו אומרים בסוף תפלותינו עלינו לשבח לאדון הכל וגו', להורות כי כל מה שאמרנו בתפלותינו לא נתווסף לו ית' מעלה על זה, ואינו חייב לגמול לנו על זה מצד הדין, כי אם צדקת מזה תתן לו או מה מיוחד יקח (אויב ליה), אלא אדרבה אנו חייבין לגמול לו חסד על אשר נתרצה והראה שהוא מתכבד ומתעלה בתפלותינו, והוא ית' האמיר והעלה אותנו להיות לו לעם סגולה ושתתפלל אליו כמלאכי מעלה, והבדיל אותנו מכל עמי הארצות ואנו יש לנו יתר שאת ומעלה כשאנו משתחיים לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, ולזה אנו כורעים ומשתחיים ג"כ בואת ההודאה של עלינו לשבח".

קישורים חיצוניים

(רטו) וכמו"כ בתפילת 'עלינו לשבח' שבכל השנה כשאומרים 'ואנחנו כורעים' צריך לכרוע בברכיים (שלא יראה ככופר ח"ו) וכשאומר 'ומשתחיים צריך להשתחוות (מג"א קל"ב סק"א ומשנ"ב שם סק"ט). וי"א דהאומר 'ואנחנו כורעים ומשתחיים' ועושה רק השתחויה, זהו 'דובר שקרים', כיון שאומר ואנחנו 'כורעים' ואינו כורע (הגרי"ש אלישיב זצ"ל, ודעתו דאף הגר"א זיע"א דכתב (ביאור הגר"א נ"ו ד') דאין לכרוע בקדיש כדי שלא להוסיף על הכריעות אף שהוא אינו בתפילת שמו"ע. מודה כאן שיש לכרוע משום דובר שקרים. וכל מה שהוא חולק זהו בסתם כריעה כגון בקדיש שלא מזכיר שם ענין הכריעה, אבל כאן כיון שאומר 'ואנחנו כורעים' גם להגר"א יש לכרוע - 'פניני תפילה' ע' קי"ח). וכ"ה בבאר היטב קל"ב סק"ד בשם האריז"ל כשאומר 'ואנחנו כורעים' יכרע וישתחוה השתחויה גדולה. וכן נהג החזו"א זצ"ל לכרוע כשאמר 'ואנחנו כורעים' (ארחות רבינו ח"ג ע' ר"ז), והקה"צ זצ"ל (ארחות רבינו ח"א ע' ס"ח), וכ"נ הגאון ר' מאיר סאלאוויצ'יק זצ"ל (שמחת הלכות' ע' שכ"ז) והגרמ"ש שפירא זצ"ל לכרוע ולהשתחוות. ויש שנהגו לא לכרוע ב'עלינו לשבח' (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל 'הליכות שלמה' תפילה ע' קכ"ה הערה 34 ע"פ שיטת הגר"א הנ"ל דאין לכרוע בקדיש דאין להוסיף על הכריעות, וס"ל דה"י בעלינו לשבח'. והוסיף הגרש"ז דאפי' לפוסקים דצריך לכרוע בעלינו, אין כריעה זו חיוב מדינא דאי"ז אלא סיפור דברים שהם משתחיים להבל וריק וכז' אבל אנחנו כורעים ומשתחיים לפני ממה" - 'הליכות שלמה' שם) וכ"נ הגר"ש אויערבאך זצ"ל (שמחת הלכות' ע' שכ"ה).

(רטז) וכן הקה"צ זצ"ל היה פורש מגבת ונופל ופניו על המגבת, ולא היה מקפיד שגם ברכיו יהיו על המגבת (ארחות רבינו ח"ב ע' קפ"ח).
(ריז) ויעו"ז מטה אפרים תרכ"א י"ד דכתב דאפשר להפסיק בכנפי הטלית, וכע"ז בשעה"צ קל"א אות מ"ד. - ומשמע דליכא בזה ביזוי מצוה. - אמנם יעו"ז שו"ע סי' כ"א ד' דיש להזהר כשאדם לובש טלית שלא יגורר ציציותיו על הארץ משום ביזוי מצוה (ויעו"ז משנ"ב), ויש לחלק.
(ריח) ואם אין לו במה להפסיק, יזהר שלא לעשות קידה גמורה (כדרך שרגילים להשתחוות בעלינו ברה"א אלא נוטה קצת על צידו (משנ"ב שם סק"מ).

(ריט) נטעי גבריאל שם.

(רכ) מספר 'נטעי גבריאל' ר"ה ע' שצ"ג.

(רכב) וביעו"ץ בסידורו 'בית יעקב' (על סדר התפילה בתפילת עלינו לשבח) כתב דצריך לשהות כדי הילוך ד' אמות קודם שיתחיל 'ואנחנו'.

(רכג) אכן כשחל ראש השנה בשבת אין להאריך בפיוטים ותפילה יותר מחצות (משנ"ב תקפ"ד סק"ה) והיינו משום דאסור להתענות בשבת אפי' עד חצות אפי' אם לומד ומתפלל (שו"ע ורמ"א רפ"ח א'), וטעם הד' הוא משום דהאוכל לאחר שש שעות מתחילת היום (אפי' בחול) הוי כזורק אבן לחמת, ולכן כשאינו אוכל עד חצות מייחשב כתענית (משנ"ב שם סק"א). אכן יעו"ז במשנ"ב שם סק"ב דהביא דהאליה רבה מצא סמך להקל בלומד ומתפלל להתאחר עד אחר חצות.

(ריג) דהרי אמרו בתוספתא (מנחות פ"ז) דברכות כהנים מעכבות זו את זו, ונראה דלפ"ז ה"ה נמי ע"י חסרון תיבה אחת מפסידים את כל הברכות, וממילא ה"ה להמתברך (הגרש"ז זצ"ל 'דבר הלכה' שם אות ב').

◊ **כְּשִׁיּוּצֵאִין מְבִית הַכִּנְסַת, כָּל עָרוֹם בִּירָאָה יַעֲשֶׂה בְּרַעַת לְהִרְאֹת בַּעֲצָמוֹ כִּאִילוֹ יֵצֵא בְּדִימוֹם בְּדִינוֹ מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ,** ^[ויצא] שְׂמֹחַ וְטוֹב לֵב, וַיִּלְךְ וַיֵּשׁוּב לְבֵיתוֹ בְּשׁוֹבָה וְנַחַת, וְאֵם יֵשׁ קֶצֶת פְּנָאִי שׁוֹיכֵל לַלְמוֹד אִפִּילוֹ עֵינֵי קֶצֶת, יִלְמוֹד ^(מִטָּה אִפְרִים' תַּקְצִ"ו – א').

רמז. מותר להתחיל לאכול סעודת יו"ט בזמן מנחה גדולה, אך אם נתאחרו עד חצי שעה לפני התחלת זמן מנחה קטנה (שהוא בערך שעה 4:00 בארץ ישראל - שעון קיץ) צריך קודם להתפלל מנחה (יעיר/רמ"א רל"ב ב', ושעה"צ סקכ"א, וב'מטה אפרים' תקצ"ו ד' ואלף למטה שם) 'קיצור הלכות מועדים' ע' נ"ו ויעיר' עוד להלן דיני 'אכילה סעודה שלישית' בימי ראש השנה).

◊ **"כְּבוֹאוֹ לְבֵית יַסְעוֹד סְעוּדַת יו"ט וּמוֹרָא שְׁמִים יְהי' עָלָיו, וּלְפָחוֹת בְּיָמִים אֵלּוּ יָקִיִּים שְׁוִיתִי ד' לְנִגְדֵי תַמִּיד, שִׁיחֹשֵׁב בְּשִׁכְבוֹ וּבִקְוֵמוֹ כְּאוֹכְלוֹ וְכִיּוּצָא, כִּאִילוֹ עוֹמֵד לִפְנֵי ד', כְּמוֹ שֶׁהוּא אֲמַת כִּי מְלוֹא כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ... וְאֲשֵׁרִי חֲזוּכָה לְמוֹדָה זֶה תַמִּיד, קְדוּשׁ יֵאמָר לוֹ"** (החיד"א ויע"א מורה באצבע סי' פ' אות רס"ב).

◊ **"...אֵינֶם מְסִיחִים דַּעַת אֶף בְּשַׁעַת אֲכִילָה מַעֲסָק הַתְּפִילָה וּקְדוּשַׁת הַיּוֹם"** (מטה אפרים תקצ"ו ב'אלף למטה' ס"ק א' בתו"ד).

רמז. מי שיש לו פנאי, ילך לבקר את אביו ואמו ולהתברך מהם, בפרט אם יודע שנהגים מזה ורוצים בכך (מטה אפרים' תקצ"ב י"א).

◊ כתב הגאון רבי חיים פלאג'י זיע"א בספרו 'תוכחת חיים' (פרשת תולדות) **"מִזְקֵנִים אֲתַכּוֹנֵן וְאֲבֹתֵינוּ סִפְרוּ לָנוּ וְגַם רֵאִינוּ כְּעֵינֵינוּ חֶרֶבָה בְּנֵי אָדָם אֲשֶׁר הִכְרַנוּ וְהִבְחַנוּ בָּהֶם שְׁחִיו מַכְבִּידִים לֹאֵב וְאֵם שְׁלָחַם כְּרֹאוֹי וְזָכוּ לְכַבּוֹד גָּדוֹל וְעוֹשֶׂר בָּנִים וְאִרְיֻכּוֹת יָמִים וְשָׁנִים, וְכָל מִי שֶׁלֹּא הָיָה נִוְחָג בְּשׁוֹרָה לְכַבֵּד אֶת אֲבָיו וְאֶת אִמּוֹ כְּרֹאוֹי הִפָּךְ עָלָיו בְּלַחֹת וְצָרוֹת רַבּוֹת סַבְּבֹהוּ, וְלֹא יֵצֵאוּ מִן הָעוֹלָם עַד שִׁירְדוּ מִנִּסְכֵּיהֶם בַּעֲנִיּוֹת גָּדוֹל וְלֹא הָיָה לָהֶם הַצִּלָּחָה וּבְרִכָּה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם, וּמֵהֶם פָּגְעוּ בָּהֶם הוֹלָאִים רָעִים, וּמֵהֶם לֹא זָכוּ לְהַבְנוֹת וַיֵּצֵאוּ מִן הָעוֹה"ז בְּפָחִי נֶפֶשׁ בִּ"מ, וְעוֹד מִצָּאֵנוּ רֵאִינוּ כְּרוּב מֵהֶם בְּשָׁנֵי אֲחִים שֶׁאֶחָד מֵהֶם קִיָּם מִצּוֹת כְּבוֹד אֵב וְאֵם כְּרֹאוֹי כְּחוֹנֵן וְכַתְחוּ"ל וְעוֹד לוֹ אֵחָ אַחֵר שֶׁלֹּא קִיָּם כְּאֲבָיו וְאִמּוֹ מִצּוֹת כְּבוֹד אֵב וְאֵם כְּכָל הַצּוֹרֵךְ, אוֹתוֹ אֵחָ שְׁקִיָּים הַמִּצּוֹה שֶׁל כְּבוֹד אֵב וְאֵם כְּדַת שֶׁל תּוֹרָה, הָאִרְיָךְ יָמִים וְשָׁנֹת חַיִּים בְּטוֹב וּבִנְעִימִים בְּבָנִים וּבְנִים, גַּם עוֹשֶׂר גַּם כְּבוֹד, וְאוֹתוֹ אֵחָ שֶׁלֹּא קִיָּים מִצּוֹת כְּבוֹד אֵב וְאֵם כְּרֹאוֹי, יִרַד פְּלָאִים וְצָרִיךְ לְבְרִיּוֹת בַּעֲנִיּוֹת גָּדוֹלָה, וְהוּא נֶצְרָךְ לֹאֵחַ הָעִשְׂרִי, וְגַם צָרוֹת רַבּוֹת סַבְּבֹהוּ, וְכַתּוּב בְּסִפְר הַמּוֹדֹת וְהִבְיֹאוּ בְּסִפְר הַחֲרָדִים דְּחִי"ו וְז"ל וְאֵם אִין אָדָם מַכְבֵּד אֶת אֲבָיו וְאֶת אִמּוֹ, גִּזְרוֹת קְשׁוֹת בָּאוֹת עָלָיו, כְּעִנִּין שֶׁנֶּאֱמַר "וַיֹּאמֶר ד' יַעֲן כִּי נִגַּשׁ הָעָם הַזֶּה כְּפִיו וּבִשְׁפָתָיו כְּבוֹדוֹי וּלְבוֹ רַחֵק מִמֶּנִּי וְתַחִי יִרְאָתָם אוֹתִי מִצּוֹת אֲנָשִׁים מִלּוּמָדָה לִכֵּן הִנֵּנִי יוֹסִיף" וכו' שְׁהָרִי הַשּׁוֹה חֲקִי"ה כְּבוֹדוֹ לְכַבּוֹדָם שֶׁהִפְסִיךְ כְּתוּב בְּכַבּוֹד הַבוֹרָא יַע"ש" עכ"ל בַּתּוֹכַחַת חַיִּים.**

רנ. המבקר חולה בראש השנה [או ביוה"כ פ] יכול לומר לו "המקום ירחם עליך בתוך חולי ישראל" כפי שאומרים ביום חול (ואי"צ לומר לו שבת [אן] יו"ט מלזעוק ורפואה קרובה לבוא כפי שאומרים בשבת ויו"ט כדאיאת בשו"ע יור"ד של"ה ר') ^(יסי) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' שבועות ע' מ"א).

הג"ר

◊ הג"ר חיים עוזר גרודזינסקי זצ"ל סיפר: בשעות אחר הצהרים של ראש השנה אחד, באו כמה מבעלי בתים של בריסק לביתו של מרן הגר"ח זיע"א להתברך מפיו ולהתבשם מגודלו של יום במהיצתו. בעוד הם יושבים סביב השלחן נזכחו הללו באימת הדין הנסוכה על פניו, והנה קולטות אוזניהם מידי רגע או שנים אנחות עמוקות הבוקעות מקרבו בהיותו שרוי בשרעפים, מתוח כולו. נענה אחד מהם לתמוה בפניו: "מדוע יש לו להאנח, והלא ברור הוא שרבינו הריחו לכל הפחות בגדר של 'בינוני' וכיון שכך הרי איתא בגמ' ^(קידושין כו) שאם הבינוני עושה מצוה אחת, הרי הוא מכריע בזה את עצמו לכף זכות, א"כ יעשה נא הרב עוד מצוה אחת, ובוזה יהא ליבו סמוך ובטוח כי הכריע את עצמו לכף זכות? – ויהי אך שמע הגר"ח את דברי האיש ותיכף קפץ ממקומו ואמר בהתרגשות: "'בינוני'? אמרתם שאני בגדר של בינוני? לו רק הייתי בטוח שאני לכל הפחות בגדר של בינוני, הייתי רץ בכל העיר בריסק ומנשק את האנשים מרוב שמחה על היותי בדרגה של בינוני" ^{(הרב מכריסקי) ח"א ע' 32} מפני הרב ר' זאב רוזנברמן זצ"ל ששמע את המעשה הגרמ"ע זצ"ל).

מנחה

רנא. צריך לזהר מאוד ב"קדושא דסדרא" לאומרה בכוונה (שו"ע קל"ב א).

◊ באמירת 'קדושא דסדרא' מקיים ב' מצוות עשה מדאורייתא, 'מצות תלמוד תורה' ו'**מצות קידוש השם**' ^{(ע"פ רש"י סוטה מ"ט. ד"ה אקדושא).}

תשליוך

◊ **בשַׁעַת הַחִילּוּךְ לְאִמּוּרַת תְּשִׁלּוּךְ יֵשׁ לְחַזֵּר שֶׁלֹּא לְהַכְשֵׁל בְּדַבְרִים בְּטָלִים, וּבַתְּעִרּוּבַת אֲנָשִׁים וְנָשִׁים בִּיחַד ח"ו, וְכֵן יֵשׁ לְחַזֵּר שֶׁבִּמְקוֹם שְׁאִין כּוֹ עִירּוֹב לֹא יִטְלַטֵּל בְּכִיסוֹ דְּבָרִים שְׂאִינֶם צָרִיכִים לוֹ כָּלָל** ^(יעיר' מִטָּה אִפְרִים' תַּקְצִ"ח ד') (הגר"ש דבליצקי זצ"ל 'קיצור הלכות מועדים' ע' נ"ט).

רנב. ביום הראשון של ר"ה ^(יסי) לאחר מנחה קודם שקיעת החמה הולכים אל נהר או באר, וטוב שיהיה מחוץ לעיר, ואומרים שם פסוק 'ותשליוך במצולות ים כל חטאותינו' וגו' ושאר הנוסח המובא במחזורים (וזכר לעקידת יצחק, דאיאת במדרש שכשהלך אברהם אבינו להקריב את יצחק ע"ג המזבח, עבר עד צווארו במים ואמר 'הושיעה כי באו מים עד נפש') (רמ"א תקפ"ג ב', ומשנ"ב ס"ק ח'). והגר"א זיע"א לא היה הולך לנהר לומר תשליוך (מעשה רב אות ר"ט).

רנג. טוב לילך למקום שיש בו דגים חיים לסימן שלא תשלוט בנו עין הרע ונפרה ונרבה כדגים (משנ"ב תקפ"ג ס"ק ח').

◊ בלבוש (תקצ"ו) כתב "ורגיליון לילך למקום שרואין שם דגים לזכור שאנו משולים כדגים חיים הללו שנאחזים במצודה, כך אנו נאחזים במצודות המוות והדין, ומתוך כך נחרחר יותר בתשובה" עכ"ל.

רנד. מנהג ירושלים (שאין בה מעיינות) שעושים תשליוך על שפת הבור שהוא מקום מים (ואפי' אין מים בבור אפשר לעשות, כיון שאינו אלא לרמו בעלמא, דעיקר הכוונה הוא אל ים העליון) ('כף החיים' תקפ"ג ל').

רנה. מנערים שם שולי הבגדים, והוא לרמו בעלמא, ליתן לב להשליך החטאים ולחפש ולחקור דרכים מן היום ההוא והלאה שיהיו בגדיו לבנים ונקיים מכל חטא (מטה אפרים' תקצ"ח ד'). וכתוב בספרים שינער דווקא הבגד של ציצית (אלף המגן' שם ס"ק ט').

רנו. יש לבטל המנהג מה שהנשים הולכות ג"כ לתשליוך, כי באין עי"ז לערבוביא (אלף המגן' תקצ"ח ס"ק ד', יעיר"ש עוד מש"כ דברים חמורים בזה).

◊ כשהחזורים מהליכות תשליוך ועוד לא הגיע זמן תפילת ערבית, חלילה לחקל ראש לישב בטל, וגם ירחיק עצמו מחברת רעים לשוה יחד, שאף שנדמה להם שהם מדברים מענין היום והם דברי יראה, אי אפשר שלא יומשך מענין לענין של חול ושחוק וקלות ראש ולשון הרע, אלא כל אחד יהיה עסוק בשלו ללמוד או לומר תהילים, הכל לפי מה שהוא אדם ^(מִטָּה אִפְרִים' תַּקְצִ"ט א').

איסור הכנה מיום א' דר"ה ליום ב'

ה. יש להזהיר ולהזכיר לכני הבית דאסור לעשות שום מלאכה או פעולה כל שהיא של טירחא בעלמא (אף שאינה מלאכה כלל) מיום א' דראש השנה ^(יסי) לצורך יום (או ליל) ב' דר"ה עד לאחר צאה כ"ה^(יסי). ועל כן אין לאפות או לבשל, להדיח כלים או להביא דברים ממקום למקום, או לערוך השלחן או להעמיד נרות לצורך היום השני, או להכין הס"ת לקריאה של היום השני עד לאחר צאה"כ של ליל שני דר"ה (ואם חל יום א' דר"ה בשבת, - אף לאחר צאת הכוכבים אין לעשות ההכנה אא"כ יבדיל או שיאמר 'ברוך המבדיל בין קודש לקודש') (שו"ע ריש סי'

הערות

^(רכז) דיעו' מטה אפרים תקפ"ד כ"ה, ובס"י תרכ"א א', דבר"ה ויוהכ"פ א"י צ לומר ב'מי שברך' לחולה, שבת ויו"ט היא מלזעוק וכו', וה"ה בזה (הגר"ש שליט"א שם).

^(רכה) וכשחל יום ראשון של ר"ה בשבת הולכים ביום שני (משנ"ב תקפ"ג ס"ק ח').

^(רכו) דגם טירחא בעלמא היא בכלל איסור הכנה מיו"ט ראשון לשני (משנ"ב סי' תקיד ס"ק ל"ה).

^(רכז) דרך להחמיר אמרינו קדושה אחת היא. ולא להקל (מטה אפרים' תקצ"ח ח' ו- ת"ר כ ומשנ"ב תק"צ סק"ד יעיר' בביאה"ל שם ד"ה ואפי').

תק"ג, ומשנ"ב שם סק"א, 'מטה אפרים' ת"ר כ', מג"א תרס"ז סק"ג ומשנ"ב שם סק"ה, משנ"ב תקי"ד סקל"ה). והנוהרים שלא לעשות מלאכה בכל מוצאי שבת עד לאחר צאת הכוכבים לדעת ר"ת, נוהרים אף עתה שלא לעשות שום פעולה או מלאכה עד לאחר צאה"כ לדעת ר"ת של ליל שני.

1. דברים שעושה עבור סידור הבית לצורך אותו היום מותר לעשותם אף קודם צאה"כ (יעוי' משנ"ב ש"ב סקי"ט), וכמו"כ אם צריך להדליק נר ליהנות מאורו מיד באותה שעה, מותר להדליק אפי' מבעוד יום (משנ"ב תקי"ד ס"ק ל"ג).

אכילת סעודה שלישית

2. כשחל יום ראשון של ראש השנה בשבת מצוה לאכול סעודה שלישית קודם חצי שעה שלפני זמן מנחה קטנה (כדי שיאכל בליל יו"ט לתאבון) (רמ"א תקכ"ט ומשנ"ב שם סק"ה, ר' ד' וביאה"ל שם ד"ה 'ממנחה' ושו"ע רמ"ט ב' ומשנ"ב שם סק"ח). - ואם לא אכל סעודה שלישית קודם זמן מנחה קטנה, יאכל לאחר מכן, אכן אז לכתחילה מצוה להזהר לאכול רק מעט פת (וי"ט) כדי שיאכל בלילה לתאבון (משנ"ב תקכ"ט סק"ה ומשנ"ב רצ"א סקי"ז ובביאה"ל שם ד"ה אחר, וציין שם שכ"ה בביאור הגר"א תקכ"ט א') (וי"ט).
- ח. ביו"ט שחל בחול אין נוהגין לעשות סעודה שלישית, אך כיון דיש אומרים דצריך סעודה ג' אף ביו"ט, על כן טוב לאכול אחה"צ מעט פירות (משנ"ב תקכ"ט סקי"ג) או שיעשה תבשיל נוסף בסעודת היום כנגד סעודה ג' (אמנם כשר"ה חל בשבת אי"ז מועיל ליחשב כ"סעודה שלישית") (משנ"ב שם ר'מטה אפרים' תקצ"ו ס"ד).

ליל ב' של ר"ה

הדלקת נרות

- ט. זמן הדלקת הנרות בליל יו"ט שני הוא לאחר צאת הכוכבים (כארבעים דקות לאחר שקיעת החמה, והנוהגים במוצ"ש להחמיר בזמן ר"ת, גם עתה ממתינים להדליק בזמן זה) (יעוי' 'מטה אפרים' סי' ת"ר ס"כ) (ויעוי' להלן דין י"ג, ט"ו גבי אלו הנוהגות לברך 'שהחיינו' בשעת ההדלקה).
- י. י"א דמותר להסיר ביום טוב שאריות שעוה שנטפו לתוך הפמוט והן מעכבות הנחת נר אחר בפמוט, וכן מותר להסיר דיסקית (חתיכת פח שמחזיק הפתילה) המונחת בתוך כוסית זכוכית ומעכבת הנחת נר אחר (משום שהשעוה והדיסקית בטלות לפמוט ובפרט שאין להם שום חשיבות וגם הן דביקות לפמוט) ואין בהם איסור מוקצה (הגרי"ש אלישיב זצ"ל י"ט והגר"ש איערבאך זצ"ל בשם אביו הגרש"ז איערבאך זצ"ל - 'ארחות שבת' ח"ב י"ט ר"ח, וכ"ד הגר"נ קרליץ שליט"א - חוט שני הל' יו"ט ע' מ"ג), וכמו"כ מותר ביו"ט להוציא פתילה ישנה בכדי ליתן במקומה פתילה חדשה (וי"ט), ודעת הגר"ש וואזנר זצ"ל (הר"ד בגלין 'מים חיים' להגר"א דינר שליט"א) דמ"מ לכתחילה אם אפשר יש לעשותו בסכין וכדומ' ולא בידו (ויעוי' 'נטעי גבריאל' ע"א ד' ע' תל"ה דס"ל דכן צריך לעשות מדינא ועל כן יזהר להביא את הפמוטים קרוב לאשפה ולנקר אותם באופן ששיירי הנר יפלו ישר לאשפה מאליהם יעוי"ש, ויעוי' עוד מש"כ בזה ב'הלכות חג בחג' סוף פט"ו הערה 21).
- יא. אסור לחמם ולהמיס תחתית של נר שעוה כדי להדביקו לפמוט (גזירה שמא ישפפנו להחליקו והוי תולדה דממחך) (משנ"ב תקי"ד סקי"ח). וכמו"כ אסור ביו"ט להוריד ע"י סכין מן השעוה בנר כדי להתאימו ע"מ להכניסו לתוך הפמוט, אך מותר לדחוק בידו את נר השעוה לתוך הפמוט, אף שעו"ז הוא משתפשף קצת ומקבל את צורת הכלי (הגר"נ קרליץ שליט"א - חוט שני הלכות יו"ט ע' מ"ד).
- יב. מותר ביו"ט לחבר פתיל לפקק צף ואין בזה חשש בונה או מתקן מנא (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' ע' ס' 'הלכות חג בחג' שבעות ע' קט"ו בהערה. וכ"ד הגר"נ קרליץ שליט"א - חוט שני הל' יו"ט ע' מ"ג, ובספר 'שמירת שבת כהלכתה' י"ג - כ"ד. וכן נוטה להקל הגר"ש ואזנר זצ"ל בשו"ת שבט הלוי ח"ט סי' קכ"ח, אכן סיים שם "ואני לעצמי נהגתי להכין הכל לפני יו"ט"), וזהו דווקא אם יש נקב מוכן בפקק, אבל אם מנקב ע"י הפתיל וקורע אסור (הגרי"ש אלישיב זצ"ל ר'שמירת שבת כהלכתה' - שם). ועל כן לכתחילה יכניסם מבעוד יום שמצוי שיש חורים בפקק שאינם נקובים כל צרכם, ובהכנסת הפתילה לפקק גומר תיקון החורים והוי מתקן מנא (הלכות חג בחג שבעות ע' קט"ו).
- יג. מאחר דיש דעות בראשונים דאין מברכים שהחיינו על היום השני של ר"ה (דס"ל דהיום השני הוא המשך של היום הראשון ואינו יום חדש בפנ"ע), על כן אשה הנוהגת לברך שהחיינו בשעת הדלקת הנרות, תלבש בגד חדש, או שתניח פרי חדש לפניה ותכוון בברכת שהחיינו גם על הבגד או הפרי (משנ"ב ת"ר סק"ד).
- יד. מברכת 'להדליק נר של יו"ט' ויש שמברכות אף 'שהחיינו' (ויעוי' להלן) ומדלקת הנרות (ויעוי' לעיל דין קיב דיש האומר דתברך שהחיינו לאחר הדלקת הנרות).
- טו. אם מניחה לפניה פרי חדש, י"א דיש לה להדליק סמוך לקידוש ממש (ולא מיד אחר צאה"כ) ותזהר שלא להפסיק בדיבור עד אחר הקידוש, ומיד לאחר הקידוש תברך על הפרי ברכת פרי העץ ותאכלנו (וי"ט) ('מטה אפרים' תקצ"ט ט'). וי"א דאין צריכה לאכול מהפרי סמוך לשעת ההדלקה (כ"פ החיים' ת"ר ר', וכ"ד הגרי"י פישר זצ"ל י"ט) - 'הלכות אבן ישראל' ח"ב ע' כ"ו, וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל - יעוי' להלן דין כו, וכ"ד יבלחט"א הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'ימי הרחמים' עמ' קל"ד). ואם אין לה בגד חדש ולא פרי חדש, לא תברך שהחיינו בהדלקת הנרות, אלא תשמע שהחיינו בקידוש (וי"ט), אכן הרבה נשים נוהגות לברך שהחיינו בשעת הדלקת הנרות בלא פרי חדש ובלא בגד חדש (וי"ט) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' ע' ס"א).
- טז. יש להזהר שלא להדליק אש ע"י שפשוף גפרור (דאסור להדליק אש חדשה ביו"ט) ומותר רק להעביר אש ממקום שכבר יש שם אש דלוקה (גז, נר נשמה וכיוצ"ב) (יעוי' שו"ע תק"ב א' ומשנ"ב שם סק"א וסק"ד).
- יז. כשבאים להעביר אש ע"י נר מנר שכבר דלוק, יש להזהר מאד שבשעת הדלקת הנר השני לא יכבה את הנר הראשון (ובנר נשמה שהשלהבת שלו נחלשה ועומעמה מצוי המכשול, ויש להזהר בו ביותר) (יעוי' שערי תשובה תקי"א סק"ה וביאה"ל תקי"א ד' ד"ה "אין").
- יח. לאחר ההדלקה לא תכבה את הנר או הגפרור (דגם ביו"ט אסור לכבות אש) וכמו"כ לא תזרקם כדרכה בימי חול (שע"י כן ודאי יכבה מיד) אלא תניחנו בזהירות באופן שלא יכבה מיד אלא יכבה אח"כ מאליו (יעוי' שו"ע תקי"ד א' וביאה"ל תקי"א ד' ד"ה "אין").

הערות

- יט. יש המאחרים קצת תפילת ערבית בליל ב' דר"ה כדי שיספיקו לאחר צאת הכוכבים להעמיד הקדירות על האש וכיוצ"ב לבישול האוכל של ליל ב' (יעוי' מטה אפרים תקצ"ט ב').

(רכה) ומותר לו לאכול אף יותר מכביצה אך שיהא פחות משיעור קביעות סעודה כרגילותו בחול (שעה"צ תקכ"ט אות י'). ויעוי' שו"ע רצ"א א' ומשנ"ב שם סק"ב לענין שיעור 'סעודה שלישית' דלכתחילה נכון להחמיר אם אפשר באכילת פת מעט יותר מכביצה (ובדיעבד בכזית).

(רכט) וכל הנ"ל הוא דלא נמש"כ בלוח א"י דלאחר שעה עשירית אין להתחיל סעודה שלישית אפי' בדיעבד.

(רל) והובא דעתו גם ב'הלכות חג בחג' ימים נוראים סוף פט"ו ומהטעם הנ"ל דהלכלוך שע"ג הפמוט בטל לגביו והוי כהסרת לכלוך מע"ג קדירה (וב'הלכות חג בחג' שבעות פ"ח הע' 30).

(רלא) כ"ה בהגהות רעק"א (על ד' הטי"ז תק"א סק"ז) דכתב דלטלטל פתילה ישנה מפני חדשה הוא היתר גמור, וכמש"כ הרמ"א סוס"י תק"ט דמותר לטלטל מוקצה ביו"ט לצורך אוכל נפש. - אמנם בספר 'שמירת שבת כהלכתה' (י"ב - כ"ג הערה פ"ח) הביא ששמע מהגרש"ז אוערבאך זצ"ל דמה שרעק"א התיר הוא משום דריבוי אור חשיב ממש כאוכל נפש, אכן כשהבית מלא אורה ומדליקין נרות רק משום כבוד יו"ט אפשר דאסור דאי"ז ממש אוכל נפש. וכע"ז בספר 'הלכות חג בחג' (ימים נוראים סוף פט"ו ההערה 21), דד' רעק"א הוא דווקא כשצריך לנר במקום סעודה או במטבח לצרכי סעודה, אבל כשיש אור חשמל וכדו' ומדליק רק מפני הכבוד לתוספת אורה, ודאי אין כאן צורך אוכל נפש. וכן בשאר החדרים אין להתיר מחמת כן. אמנם ב'חוט שני' שם כתב דגם בזמנינו נקרא צורך כאוכל נפש. ועכ"פ פשיטא דלאחר שהוציא את הפתילה והניחה, אסור לו שוב לטלטלה (שמירת שבת כהלכתה' שם).

(רלב) ובאלף למטה תקפ"א ס"ק מ' כתב, דטוב יותר שתלבש בגד חדש מאשר שיהא פרי חדש לפניה דבפרי חדש תצטרך להפסיק בשמיעת הקידוש לפני האכילה מהפרי.

(רלג) דכיון דמדינא ברכת שהחיינו הוא על היום, ורק כדי לצאת מחשש ברכה לבטלה לוקחים גם פרי ומוכונים ג"כ עליו, לפיכך די בזה לטמון אעיקר דינא דשו"ע דמברכים שהחיינו מיד כשרואה את הפרי כדי שלא להפסיק בין קידוש לסעודה (שם).

(רלד) דכבר נתבאר לעיל (תחילת דיני סעודת יו"ט) דכל המנהג לברך שהחיינו בשעת הדלקת הנרות אין לו יסוד, והעיקר הוא לברך שהחיינו בקידוש, והכא דיש ספק על עצם הברכה, למה לה להיכנס בספק זה כשיכולה לשמוע הברכה מבעלה בשעת הקידוש (הלכות חג בחג ע' רל"ב), וכ"מ מלשון המשנ"ב ת"ר סק"ד דבלא בגד או פרי לא תברך כלל.

(רלה) דבקידוש נקטינן מדינא דמברכים שהחיינו אף אם אין בגד חדש או פרי חדש, וה"ה נשים המברכות שהחיינו בשעת הדלקת הנרות (שם).

קידוש ליל ב' דר"ה

כ.‏ מאחר דיש דעות דס"ל דאי"צ לברך שהחיינו בליל ב' דר"ה (דשני ימי ר"ה קדושה אחת הן וכבר בירך בליל א' דר"ה), לפיכך בשעת הקידוש של ליל שני ילבש המקדש בגד חדש, או ניח על השלחן בשעת הקידוש פרי חדש שעוד לא בירך עליו שהחיינו, ובכך מוציא עצמו ממחלוקת ומספק ברכה (שו"ע ורמ"א ת"ר ב' ר'מטה אפרים' שם סי"ג).

כא.‏ כשאין למקדש פרי חדש, אבל אחד מבני הבית לא ראה עדיין איזה פרי, יברך אותו אחד שהחיינו (אע"פ שאין לפניו כוס (יט)) ויוציא את המקדש ושאר בני הבית (ויענו אמן אחר הברכה) (כן היה המעשה אצל המהר"ל דיסקין זצ"ל - הובא בשו"ת מהרי"ל דיסקין קונטרס אחרון אות פ"א) (יט).

כב.‏ אם אין מצוי לו בגד חדש או פרי חדש מ"מ מברך שהחיינו בקידוש (דאף דקדושה אחת היא מ"מ שני ימים הם) (שו"ע ת"ר ב' ומשנ"ב סק"ה), וי"א דאף לכתחילה אין להקפיד על פרי חדש (ברכי יוסף ת"ר אות ב', וכ"ה בשער הכוונות דאין צריך לחפש אחר פרי חדש כלל, וכ"ה במעשה רב אות ר"ג - הו"ד ב"כף החיים' ת"ר ד').

כג.‏ יש להזהיר לכוון בברכת שהחיינו (בליל שני) על הזמן של ראש השנה. אלא שיוסיפו לכוון גם על הפרי או הבגד החדש (יט), (שאם יטעו ויכוונו על הפרי בלבד הרי הם מפסיקים בין ברכת היין לטעימה). ומ"מ בדיעבד אם כוונו כך, אי"צ לברך שנית על היין (יט) (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' ט"ו).

כד.‏ אשה שבירכה שהחיינו בהדלקת הנרות ורוצה לשתות מכוס הקידוש לא תענה אמן על ברכת שהחיינו שבקידוש (דהוי הפסק בין ברכת הגפן לשתייה) (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' ע' ל"ג, 'שבט הלוי' ח"ג סי' ס"ט, והגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' ע' כ"ז, ס"ג). ובדיעבד אם ענתה, יכולה לשתות (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - שם, והגר"ש דבליצקי זצ"ל - שם).

כה.‏ המקדש שבירך שהחיינו צריך לטעום מהפרי החדש, והעולם נוהגים שכל אחד מבני הבית אוכל ממנו, ובאמת שאין צורך בדבר דכל עיקרו בא רק להסתלק מספק ברכה (מטה אפרים' ת"ר ר').

כו.‏ אם מניח פרי חדש לצאת בו מספק ברכת שהחיינו, י"א דתיכף אחר ששתה מכוס הקידוש יברך על הפרי ברכה הראויה לו ויטעם ממנו (יט) ורק אח"כ יטול ידיו לסעודה (כדי שלא יהא הפסק בין שהחיינו לאכילה, לדין דנוהגין לברך שהחיינו בשעת האכילה) (מטה אפרים' ת"ר ר' ומצה"ש שם וכן נהג הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' ט"ז הע' 91). אכן המנהג הוא שאין מקפידין לאוכלו מיד לאחר קידוש אלא אוכלים את הפרי החדש בתוך הסעודה (דמדינא מברכים שהחיינו על היום, ורק לצאת ידי חובת שאר השיטות מוסיפים פרי חדש, ולזה סגי כשבירך שהחיינו בשעת הראיה דכתב הרמ"א (סי' רכ"ה ג') שהמברך שהחיינו בשעת הראיה לכונ"ע יצא) (יעוי' 'כף החיים' ת"ר ס"ק ר', וכ"ה בהלכות חג בחג ע' ר"מ והביא שם דכן שמע מהגרי"ש אלישיב זצ"ל, וכן דעת יבלחט"א הגר"ח קניבסקי - 'ימי הרחמים' ע' פ"ט, וכן נהג הגר"ש וואנר זצ"ל מחשש הפסק בין קידוש לסעודה - ספר 'מבית לוי' ע' י"ח הע' י"ז).

מנהגים

כז.‏ יש נוהגים לעשות כל הסימנים גם בלילה השני (מטה אפרים' ת"ר י"ד, שע"ת תקפ"ג, 'מורה באצבע' סי' ט' רס"ו, וכן נהגו בבית הגרי"י פישר זצ"ל - 'הליכות אבן ישראל' ח"ב ע' כ"ו, וכ"נ הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'איש על העדה' ע' ר"ב, וכ"נ הגר"ש וואנר זצ"ל, ויבלחט"א הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'ימי הרחמים' ע' קט"ו). ויש שאין נוהגים בהם חוץ מטיבול פרוסת המוציא בדבש (אלף המגן' ת"ר סק"ט).

תקיעות יום ב' דר"ה

כח.‏ נחלקו הפוסקים אם מברכים "שהחיינו" על התקיעות ביום ב' דר"ה (כשחל יום ראשון של ראש השנה ביום חול) (די"א דכיון דב' הימים יומא אריכתא הוא, כבר יצאו בשהחיינו שבירכו על התקיעות ביום הראשון) ועל כן לכתחילה טוב שילבש התוקע בגד חדש בשעת הברכות על התקיעה בכדי שיוכל לברך שהחיינו לכונ"ע (משנ"ב ת"ר ס"ק ז'. ומ"מ אף אם אין לו בגד חדש או פרי חדש יברך שהחיינו (כן מנהג האשכנזים וכדעת הרמ"א ת"ר סעיף ג' - משנ"ב שם), (יט) אכן במקומו של הבית יוסף נהגו שלא לברך שהחיינו (משנ"ב שם) (וכן נוהגים בני ספרד).

כט.‏ כשיום ראשון של ר"ה חל בשבת לכונ"ע מברכים 'שהחיינו' על התקיעות ביום ב' דר"ה (ואי"צ בגד או פרי חדש כלל) (דמאחר דאין תוקעים בשבת, נמצא דמקיימים את המצוה לראשונה ביום ב' דר"ה) (שו"ע ת"ר - ג' ומשנ"ב שם ס"ק ר').

ל.‏ בן ספרד השומע תקיעות מבן אשכנז ביום ב' של ר"ה (כשיום א' דר"ה חל בחול) י"א דמותר לו לענות 'אמן' גם על ברכת שהחיינו (דאע"פ שלמנהג הספרדים אין מברכים ברכה זו ביום ב' דר"ה, מ"מ לא חשיב הפסק הואיל וכך הוא סדר המברך, ומשום ספק אמן לבטלה ג"כ אין לחוש כיון דלמברך הוי שפיר ברכה ראויה) (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל 'הליכות שלמה' עמ' ל' וב"דבר הלכה' אות כ"ב). וי"א דלא יענה 'אמן' (דלדידיה הוי הפסק) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הל' מועדים עמ' ס"ג).

לא.‏ אם הבעל תוקע הוא מבני ספרד, אחד מן הציבור יברך 'שהחיינו' ויוציא את כולם (הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' עמ' שי"א).

מנהגים

◇ בכל מוצאי שבת היו מתפללים תפילת מעריב בבית מרן הגרי"ז זצ"ל כאשר הבית עדיין חשוך, מלבד מנורה אחת שהיתה דולקת כל השבת. אולם במוצאי ר"ה, הורה מרן הגרי"ז זצ"ל לחפש מאן דהוא שאצלו כבר מוצאי שבת, כדי שהוא ידליק את האור בחדר, בטרם התפללו מעריב. – ואמר (מתורגם לעברית) **"כל השנה אפשר עוד להעביר על הכוונה של כמה תיבות מן התפילה, אבל היום!!!!... וצריך לכוין ביותר בכל מילה ומילה מן התפילה.. ואת זה אפשר להשיג יותר טוב ע"י תפילה מתוך הסיודר, ועל כן הורה לחפש אדם שידליק את האור בחדר** (עובדות ומהנהגות לכית בריסק' ח"א עמ' רכ"א בשם גאון אחד).

שבת שובה

◇ ביסושה"ע (שער י"א פ"ה) הביא בשם הארז"ל "שבת תשובה... יוהר בו אדם מאוד ולמאוד לשמור ולעשות אותה כהלכתו בכל פרטיו ודקדוקיו, וגם מלדבר בו שיהת חולין ח"ו, וגם לטהר רעיוניו ומהשבותיו שלא יחשוב בעניני עוה"ז כלל וכלל, רק ביראת ד' כל היום, ואז מוהלין לו על כל מה שחטא בכל שבתות השנה מיום הולדו ועד עתה" עכ"ל. וכ"ה במשנ"ב (תרי"ג ס"ב בשם היערות דבש ח"א דרוש א') לגבי כל ז' ימים שבין ר"ה ליוה"כ שהם כנגד ז' ימי השבוע ובכל יום יעשה תשובה על אותו יום, דרך משל יום א' יעשה תשובה על מה שחטא כל ימיו ביום א' וכן ביום ב' וכן בכל הו' ימים. עכ"ד. (ומכואר מדברי הארז"ל וייער"ד שבו' ימים שבין ר"ה ויוה"כ יכול לתקן את אותו יום שכל ימי חייו משא"כ בו' ימים אחרונים של השנה מתקן בכל יום רק את אותו יום שכל השנה – הגר"ח קרלינשטיין זצ"ל). ובספר 'חוקת עולם' (עמ' י"ב י"ג) כתב **"ואנכי הנהגתי בעשיית כל"ז לפרט כפה בכל תפילות השמוע"י ב"שומע תפילה" באמירת חידודי הקצר, בקטע "ותכפר לי": "ובפרט על כל מה שחטאתי לפניך בכל ימי חיי, ביום ראשון בשבת או ביום שני בשבת וכו', כל ימי חיי ובכל הגלגולים שעברו"**.

הערות

(רלו) דהא ק"ל דאומר 'זמן' אף בשוק (מהרי"ל שם).

(רלו) וסיים שם המהרי"ל "ולרווחא דמילתא ציווית לו לכוון ולשתות מכוס" (שם).

(רלח) כע"ז במטה אפרים (ת"ד י"א) "בשעת ברכת שהחיינו לא יכוון על הבגד או פרי חדש בלבד אלא יכוון על שמחת יו"ט שהגיע עכשיו ועל שמחת הבגד או הפרי שהגיע לו השמחה עכשיו.

(רלט) דאוליגן בתר מחשבתו ודעתו, וכיוון שלפי טעותו חשב שבכדי שהקידוש יעלה יפה צריך לברך ג"כ שהחיינו על פרי חדש, א"כ לא הסיח דעתו מן הקידוש ולא חשיב הפסק (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל 'הליכות שלמה' ע' יח ב"דבר הלכה' שם, ויעוי"ש עוד מש"כ להוכיח כן).

(רמ) ואם אוכל ממנו כזית, צריך לברך ברכה אחרונה קודם גט"י (מטה אפרים ת"ר י') [אמנם אם אכל ליפתן וכדו' בתוך הסעודה וכשבירך על הפרי החדש כיוון לפטור את הליפתן אי"צ לברך ברכה אחרונה - 'הליכות שלמה' ע' י"ג ב'ארחות הלכה' 72 ע"פ משנ"ב קע"ו סק"א אות א'].‏

(רמא) ויעוי' בדרכי משה (סי' ת"ד ס"ק א') דאנו נוהגין לברך שהחיינו על השופר ביום השני (בלא לחזר על פרי חדש) ועל הקידוש מחזירים אחר פרי חדש, וכ"כ הערוך השלחן (שם דין יד') דכך ה' המנהג הפשוט בזמנו דאע"פ שבקידוש דליל ב' נוהגים ליקח פרי חדש לשהחיינו מ"מ בתקיעות המנהג הוא דאין הבעל תוקע לובש בגד חדש ומברך שהחיינו עכ"ד. וכ"ד הגר"ש דבליצקי זצ"ל דמברכים שהחיינו על התקיעות ולא נהגו ללבוש בגד חדש (קיצור הלכות מועדים עמ' ס"ג הערה ג').

(רמב) במנהגה של ערב שבת שובה אין אומרים 'אבינו מלכנו' (שעה"צ תקפ"ד אות ד').

בברכי יוסף (פי' תרי"ב אות ב') כתב "מאוד צריך לזהר בשבת זה בכל פרטי חומרי שבת כי רבו, ובפרט ברוב דברים, ומלאכת עכו"ם אשר הן בעון מקילים בשאר שבתות" (רמ"ב, עכ"ל. ויתקיים בו משי"כ בשבת (קה) "אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן כל המשמר שבת כחלכתו, אפילו עובד ע"ז כדור אנוש, מוחלין לו". ובספר "לנפש תדרשנו" (להגד"ש דבליצקי וצ"ל עמ' צ"ב) הביא דיש לידע ש'כחלכתו' כולל בתוכו שמירת שבת במעשה, בדיבור ובמחשבה. במעשה – הוא כמשי"כ ה'מרגנינתא טבא' לקדוש ד' רבי יהונתן משה דובער הלוי וצ"ל (אות ל') שלא לחזיו ויזיו בשבת ויז"ט ובמועד לשום פעולה אם לא יחקור מתחילה וישים אל לבו אם אין בו חשש איסור שבת ויז"ט ומועד ח"ו. בדיבור – לא מיבעיא שלא ידבר בדברי משא ומתן או מענייני מלאכות שיעשה למחר, אלא אפילו בדברי חול בעלמא אסור להרבות ומותר רק מה שנצרך מאוד, וזה אינו מידת חסידות אלא דין גמור מדינא דגמרא (שבת ק"ג:) דילפ"ש 'דבר דבר' שלא יהא דיבורך של שבת כדיבורך של חול ולדעת תוס' (שם) הרמב"ם, הרשב"א, הרא"ש, הריטב"א והר"ן, כוונת הגמ' דיש חיוב גמור למעט בדיבורי חולין בשבת. וכעיי"ז במאירי שם "שלא יוציא דבריו לבטלה ובעסקי הבאי... אלא בדברי תורה, ואם אינו כדאי לדברי תורה יתעסק בנפלאות ה' ובמציאותיו וכיוצ"ב בענינים אלו" וכך פסק השו"ע (שו"א א') דאסור להרבות בשבת כשיחת דברים בטלים, (א. ה. אמנם ברמ"א (שם) כתב שבני אדם שסופר שמועות ודברי חידושים הוא עונג להם, מותר לספרם בשבת כמו בחול. אכן במשנ"כ (שם פק"ה) כתב "ולא משנת חסידים היא, והנשמר מלדבר דברי חול קדוש יאמר לו" (יט"ו). והוזה"ק קרא למי שאינם זוזרים בזה בשם מחללי שבת קודש (יט"ו). וכבר כתב ע"ז בהחיד"א (לב דוד פ"א) דמה שחוטאים בזה הוא קרוב לשוגג שאינם יודעים שזהו איסור גמור וכל הספרים ראשונים ואחרונים וספרי מוסר ועבודה וקבלה כולם מזוהרים אודות איסור זה ואכחמ"ל.

וביסושה"ע (ח"א שער ח' פ"א) כתב ד"אף מי שהוא צדיק בדרכיו וחסיד בכל מעשיו אך שאינו נזהר בדיבורו בשבת, דבר שפתים אך למחסור שאין לו חלק כלל בהקב"ה ובישראל עם קדוש... לכן בין תבין את אשר לפניך וחוס נא על נפשך חקרה, שישאר חלקך בקב"ה ית"ש ובעם קדוש הישראלי, מנה מנה ותקיל במאזנים דבריך ומחשבותיך בשב"ק, והיינו כן יבוא דבריך אשר יצא מפיו, טרם יוציאם, יביאם לשקול במאזני שכלו אם הדיבור הוא של מצוה או מחשבה קדושה בדברי תורה או בעבודת הבורא ידבר ויחשב, אך אם יראה בעיני שכלו שהדיבור אין בהם קדושה ומחשבה שאינה של קדושה שמור רגליך מלכד ח"ו, והוי בורח מהם כמו שבורחין מן הדוב ומן הארי, ואין יתרון לאדם בכל עמלו ביום הקדוש, רק ביראת ד' כל היום יחגו רוממות קל בגרונם כשיירות ותשבחות ובתורתו יחגה יומם ולילה כמבואר במאמר הוזה"ק דפרשת בשלח ופרשת ויקהל". עכ"ל. והגר"א ז"ע באגרתו כתב "בשבת וביז"ט אל תדברו כלל מדברים שאינם נצרכים מאוד, וגם בדברים הנצרכים למאור תקצרו מאוד, כי קדושת שבת גדולה מאוד ובקושי תתיר לומר שלו' בשבת, ראה בדיבור אחד כמה החמירו". וכן במעשה רב אות ק"מ איתא "שבת לשמור מאד שלא לדבר כ"א דברי תורה". – ובפלא יועץ (שבת) כתב "אמנם גדול הכאב כי יש מי שלא נזהר מלדבר דברי חול בשבת ורחמנא אמר ודבר דבר וכו' והמון העם לא ידעו ולא יבינו ולא יאמינו שהמדבר דברי חול בשבת חשוב חילול שבת" וכו'. יעו"ש. ואף אם באים לאדם אורחים בשבת ומוכרח לכבדם לדבר כמה דיבורים משום 'בין אדם לחבירו', דזהו מותר כמשי"כ המנחת שבת (שיורי המנחה שם לפי ע"כ פק"ו יעו"ש מה שצידד לדמות זה לפיני האוצר מפני האורחים) מ"מ יתחזק מאוד שלא להמשיך בדברים יתרים ורק יעבור לנושא שבדברי תורה, ועל כן ראוי מאוד שכל אדם יכין לעצמו תמיד דברים קלים בפרשת השבוע וכיוצ"ב שיהיו מוכנים אצלו לדבר בהם ולא יצטרך לדבר דברי חול. (א. ה. ובידוע הגר"ש דבליצקי וצ"ל מחבר ספר זה לא דיבר שיחת חולין בשבת ויז"ט למעלה מ-50 שנה... ויעו"ז הקרה (יט"ו). ובמחשבה – כמשי"כ במרגנינתא (שם אות ל"א) לעלות בכל שבת במחשבתו קדושת חיים ולא ישכח בו כמ"ש "זכור את יום השבת לקדשו". וכבר האריך בזה במנחת שבת (פי' א' פק"א) בחיוב הגדול שלא יסיח דעתו מקדושת ומורא השבת כמשך כל היום, וכ"ה דעת חיראים (פי' ת"י) שכתב ז"ל "כשם שצוה הקב"ה לתת מורא למקדש כך צוה הקב"ה לתת מורא לשבת שהרי הוקשו זה לזה וכו' ומהו מורא שבת שיחשוב האדם בלבבו לכבד את השבת ולשמור אותו ולחיות חרד על הדבר". עכ"ל. (ובדמאי פ"ד מ"א שאפילו עם הארץ אימת שבת עליו ולא משקר בשבת). ובמנחת שבת (פי' ע"כ פק"ב) הביא בשם השל"ה חק' דצריך אדם לדקק במעשיו בשבת יותר מבימי החול ויחיה יותר ירא וחרד וכו' גם יחמיר יותר בספיקא דספיקא באיסורים, ועונש על העבירה בשבת הוא כפול ומכופל יותר. עכ"ל. – על כן עלינו להתאמץ מאוד לפחות בשבת שובה לשמור אותה בג' דברים הנ"ל ועיי"ז יהא זאת מזבח כפרה עבורינו ועיי"ך נתחזק אף לשבתות של שאר ימות השנה. ע"כ מספר 'לנפש תדרשנו'.

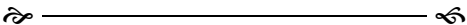
◊ "כשנתמנתי לרב, דרשתי בכל שבת שוכה להזהיר את העם שילמדו בעשרת ימי תשובה התרי"ג מצות כבינה ובכוונה, למען דעת כל אחד לחשוב עם קונוהו יתברך שמו" (האדרת"ו וצ"ל – צ"פ דוד' עמ' מהה).

לב. נהגים שאין נער אומר ההפטרה 'שובה ישראל' (משנ"ב ת"ר ב סק"א).

לג. בשבת שבין ר"ה ליוה"כ פ' המנהג לומר 'צדקתך' (רמ"א תר"ב).

המעביר על מידותיו ניצול מהדין, מוחלין עונותיו ומאריך ימים

◊ איתא בזה"ק (פרשת פקד דף ר"א ע"ב ע"פ תרגום ופי' הסולם) רבי אבא היה יושב בפתח שער העיר לוד. ראה אדם אחד שהיה בא ויושב על בליטה שהיתה בולטת מצד ההר, והיה עיף מן הדרך וישב וישן שם. בתוך כך ראה נחש אחד שהיה בא אצלו, ויצא שרץ שנקרא 'קוספאפא דגורדנא' והרג את הנחש. כשהקיץ האדם ראה את הנחש למולו שהיה מת. קם האדם ונפלה הבליטה שהיה יושב עליה, אל העמק שמתחתיה, כי נקרעה מן ההר והאדם ניצל, כי אם היה מאחר רגע מלקום היה נופל ביחד עם הבליטה אל העמק והיה נהרג. בא אליו ר' אבא אמר לו אמור לי מה מעשיך כי הקב"ה הקרה אליך שני נסים אלו שהצילו מן הנחש, ומן הבליטה שנפלה, לא היו בחנם. א"ל ההוא בר נש: כל ימי לא עשה לי אדם רעה שלא נתרציתי עמו ומחלתי לו. ועוד אם לא יכלתי להתרצות עמו לא עליתי על מטתי מטרם שמחלתי לו ולכל אלו שציערו לי, ולא נטרתי לו שנאה כל היום על אותו רע שעשה לי. ולא די לי זה, אלא עוד שמאותו יום והלאה השתדלתי לעשות להם טובות. בכה ר' אבא ואמר גדולים מעשיו של זה מיוסף כי ביוסף העושי רעה היו אחיו, ודאי שהיה לו לרדם עליהם מחמת האהוה, אבל מה שעשה זה – שעשה כן עם כל בני אדם הוא גדול מיוסף, ראוי הוא שהקב"ה יקרה לו נס על נס.



(רמג) ובכ"ף החיים" שם אות ח' הוסיף ע"ז "ור"ל ע"י שיהיה בשבת זו תרגל לזהר בכל שבתות השנה כי מאי שנא".

(רמד)ובמשנ"ב (ס' ש"ז ס"ק כ"ז) כתב בשם המגיד משנה (אף כלפי שאר ימות השבוע) "שאינ שיחה בטילה ראוי לירא חטא".

(רמה) ובקיצור ראשית חכמה (פ"ד שער הקדושה) הביא כן מהמדרש תנחומא פרשת בראשית ס' ב' "אימיה דרשב"י כד הוה ממללא מיליה סגי בשבת, אמר לה אימי שבת הוא, ושתקת". ואמרו במדרש (ירושלמי שבת פט"ו ה') "מה הקב"ה שבת מדובר אף אתה שבות מדובר שנאמר וישבות ביום השביעי והוא שביטה מדובר גם האדם כיוצ"ב" עכ"ל.

(רמו) מן הראוי להעתיק כאן מתו"ד הגר"ש דבליצקי וצ"ל במכתבו המובא בס' 'שומע ומוסיף' (שנבש"ס ט"ו בשבט ה'תשע"ח עמ' ס"ט): "הנה בנוגע לשמירת הדיבור, לא מבעיא מדיבורים אסורים אלא אף מדברים בטלים ההורסים כל עבודת ה', אין הכוונה להיות מנוחק ח"ו מהמשפחה ומהאנשים בחוץ. דהרי חז"ל אמרו לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות, וכמו כן עלולה דרך זאת להביא האדם ליד תכונות ומדות רעות של אנוכיות וקמצנות וכו', כי יחשוב מלדבר דבריו אולי הם דברים בטלים וממילא יפסיק כל התעניינות בזולת וכו' והרי זה כבר דבר מצוי ... שיכול אדם להתפלל על יד חברו ימים ושנים מבלי לדעת אפ"י מה שמו ומה מצב פרנסתו ואולי צריך לעזרה ... ואם יצדיק דרכו זאת על ידי שיחפה אותה במעטה שאינו מדבר בדברים בטלים, הרי לאן יגיע. ואם כן צריך אדם עובד ה' לשום דרכיו בכל הנהגותיו וגם בענין זה שהוא אמנם דבר קשה ולא קל לבל יטה מדרך הישרה, אבל כשאדם מוסר נפשו ה' ית"ש בודאי עזר לו. וראשית כל לגבי משפחתו ובפרט אשתו והילדים אשר בבית, הנה בודאי זכורה הגמרא בתענית מהנהו תרי גברי שזכו לעוה"ב ע"י שהיו גברי בדיחי וכל מי שהיה בצער הם היו מבדחים אותו ע"י דיבורם, וזה נוגע גם בעיקר לאשה בבית כי כל מה שהבעל מדבר איתה וכמובן דיבורים נקיים מכל חשש איסור ורציו גם שלא מבני אדם אחרים (כמו שזה מובא באות א' במרגנינתא טבא לר' יהונתן מוואלין וצוק"ל, וכן כתבו הרבה גדולים וצ"ל בהנהגותיהם). כל זה הוא בכלל לבדח מצב רוחה, ולא רק שהם לא דברים בטלים אלא עוד יקבל ע"ז שכן כדיבורי מצוה וכמו הגברי הנ"ל בגמרא, ולכן רצוי בכל פעם שמתחיל לדבר אל אשתו לכוון שמקיים מצות ואהבת לרעך כמוך, ומצות והלכת בדרכיו מה הוא וכו' ואז אדרבה יתפכו הדיבורים לדיבורי מצוה ממש. אך כמובן שהכלל, ואל תרבה שיחה עם האשה באשתו אמרו וכו' נשאר גם בתוקף, ועל כן צריכים משקל עד איפה ומתי לא. וזה שייך בעיקר גם לגבי הילדים שהם לא ירגישו התנתקות מהאב. ורק רצוי להכניס מה שיותר ויותר שיחות ודיבורים מענייני תורה ומצוות והשגחת הש"ת ויראת ה' ית"ש וכו', וכל זה לעשות בחכמה רבה. ולהיות שבקרב הבית הנהגה היא כנ"ל הרי זה בגדר צדיקים במה שהם מוכרחים להקל במקום אחד אדרבה באותו דבר צריכים להתחזק מאד במקום אחר. ולכן בחוץ לא בקרב המשפחה צריך להזהר ביתר שאת מדברים בטלים, אבל גם כן כמו שכתבתי לעיל שהדבר לא יגרום ניתוק מקרב כל הציבור וכו'. ואיך ניתן לקיים כל זה, ראשית כל להרבות בדברי תורה ויראה ועבודת ה' (כמובן מבלי דברי גנאי על אחרים שמתנהגים בעבודת ה' אחרת) על ידי זה יוכל להיות מעורב בין הבריות ובכלל לא ירגישו שהוא נזהר מדב"ט, ובשאר דברים עד כמה שניתן, לקצר אם לא לצורך או להשיב מפני הכבוד וכו', ודברים שאפשר להביעם ע"י נענוע הראש ובת צחוק במקום דיבור גם כן הוא ריח. והיתה הנהגת הצדיק המפורסם ר' בנציון בהג"ר ר' צבי מיכל שפירא וצ"ל שכל מי שנכנס לביתו בבתי מחסה מקבלו בסבר פנים יפות ודודוש ממנו שמיד יאמר איזה דבר תורה יהיה מה שיהיה וכל זה כבדי לא להמשך ח"ו בדברים בטלים, והוי יודעים אלה שרצו להכנס אליו שצריכים להכין משהו מקודם.

✧ כתב החיד"א זיע"א (בספרו 'פתח עינים' סוף מס' קדושין) ז"ל "מי שמבזה חבירו, וחבירו שותק, בזה מתקן נפשו הנעלב, ומתכפרין לו עוונותיו, ונמצא העולם הוא טוב שברופאים – רפואת הנפש והוא לגיהנום, ויורש חלק גיהנום מהנעלב, והנעלב שהוא מתרפא, יורש חלק העולם כגון ערץ" עכ"ל. וכ"ה להדיא בדברי נגד הרמב"ם רבינו דוד הנגיד ז"ל בפירושו למס' אבות (פ"א מ"ז ע"ב י"ז), זל"ש "ספרו עליהם השל' שהי' גביר אחד שדיבר על חכם אחד דברים רעים, והחכם לא רצה להשיב לו, וכשבא החכם לביתו, שלח לאותו גביר מנחה חשובה. וידע בן החכם הנ"ל מה שעשה הגביר, ואמר הבן לאביו, תימה עליך אבי, האם לא הספיק מה שהגביר דיבר עליך דברים לא טובים, אלא עוד אתה שולח לו מנחה? – ופגש הגביר בחכם בדרך, ואמר לו, על מה זה המורחה? ואמר לו החכם ראויה לך המנחה, לפי שאתה הקלת מעלי העוונות שהיו עלי, ואיך לא אתן לך מנחה. וכששמע הגביר זאת, נתבייש מהחכם. ראה אתה בן אדם מעלת מי שישמע חרפתו וישתוק, אפילו העוונות שיש עליו יקחם ממנו המחרפרו" עכ"ל.

✧ "מה גדול כוחו של המעביר על מדותיו, שלא רק שניצול ממה שדנים עליו מיתה, אלא שגם אחרי גזר הדין שהבי"ד כבר דן בו וגזר עליו מיתה, אעפ"כ, כיון שהוא מעביר על מדותיו חריחו וזכה לינצל גם אחרי גמר דין (כמבואר במעשה דר' פפא, ר"ה י"ז) וראי שבמדה זו אפשר לזכות לפני גמר דין לשנה טובה ומבורכת ולהיזם טובים" (הגרמ"ש שפירא זצ"ל – חב"ש משבא מאמרים ע"ב ק"ג).

✧ "אם אירע לו שהתנהג עמו חבירו באיזה דבר שלא כהוגן, אעפ"כ צריך להזהר שלא לנקום ממנו ולגמור את השנאה עליו, אלא צריך שימחה הדבר מליבו, ולהיטיב עמו בכל העניינים כמו לשאר איש הישראלי, וכאילו לא היה ביניהם שום שנאה, ככתוב לא תיקום ולא תיטור את בני עמך, ואהבת לרעך כמוך, ולך נא ראה בזהר הקדוש פרשת מקץ גדול מעלת האיש שמושלם טובה תחת רעה, וזה לשונו: "תא חזי יוסף לא די דאיהו לא שלים בישא לאחוי, אלא דעבד עמהון מיבי וקשוט, וכך אורחיהו דוכאי תדיר, בגין דא קודשא בריך הוא חיים עליהו תדיר בעלמא דין ובעלמא דאתי" (בא וראה יוסף, לא די שהוא לא שלים רעה לאחוי, אלא שעשה עמהם טוב ואמת, וכך דרכיהם של הצדיקים תמיד, מפני כך הקב"ה חם עליהם תמיד בעולם הזה ובעולם הבא), ומביא שם באריכות כבר נש אחד שניצול ממיתה בדרך גם עבור מדה הקדושה הזו" "תחשוב בדעתך שמהן השמים נסבב כל אלה עבור עוונותיך, ומה לי אם נסבב הצער הזה על ידי זה או על ידי אחר, ואם אקבל כל זה עלי באמת ימחלו עבור זה עוונותי, וכמו שהשיב דוד לאבישי בן צרויה בעת שרצה לנקום עבורו מאת שמעי בן גירא על שהירף וגידף לדוד וקללו קללה נמרצת, לא הניחו דוד, ואמר: ד' אמר לו קלל וגו', ואמרו הו"ל שעבור זה נמנו בביר"ד של מעלה ומינהו לדוד שיחא הרביעי מרגלי המרכבה" (הפני חיים שמה"ל שער התבונה פרק ו') (י"ח).

✧ "יזהר מאד להרגיל את עצמו במדת הסבלנות, שיחיה מתרצה לכל מה שיארע לו כדאיאת באבות דרבי נתן (פרק מ"א משנה י"א), וז"ל: הוי למוד לקבל את הצער והוי מוחל על עלבונך. ויחיה נקל לו על ידי זה מדת שמירת הלשון, דאי לאו הכי יצטרך להתגבר על יצרו תמיד, שלא לילך ולספר לאחרים מה שהיה בינו ובין פלוני, או להזהר באיזה אופן לספר, ופעם ינצח את היצר ופעם היצר ינצחנו. ואפילו אחד יחרפהו בפניו, לא ישיב לו כלל וידע כי הכל מאת ה' הוא עבור עוונותיו, ועוונותיו הם המחרפין אותו. וכשיחיה מקבל את הדין על עצמו באמת, בודאי הקדוש ברוך הוא ירומם קרנו למעלה עבור זה בעולם הזה ובעולם הבא, כמו שמיצינו (שמואל ב' ט"ז) אצל דוד המלך עליו השלום, בשעה שקילל אותו שמעי בן גירא ועפר אותו בעפר, ורצו עבדי דוד לקנאות לכבודו עבור זה, לא הניח להם וקבל על עצמו הדין באומרו (שם י'): 'ה' אמר לו קלל', ואמרו רז"ל, שבאותו שעה זכה דוד להיות הרביעי להגלי מרכבתו. וכחאי גונא בכל אדם ואדם, אם יזכה למדה זו בשלמות יהיה נחשב לעתיד מאהבי ה' יתברך ויאיר כצאת השמש בנבחרותו, כמו שאמרו הו"ל (שבת דף ק"ח:) הנעלבין ואינן עולבין, שומעין חרפתן ואינן משיבין, עושין מאהבה ושמהין ביסורין, עליהם הכתוב אומר (שופטים ה' ל"א): 'ואהביו כצאת השמש בנבחרותו'. (וכתוב בספר 'תולדות אדם', שפעם אחת נסע הצדיק רבי זלמן, תלמידו של הגר"א ז"ל, עם אחיו הגאון רבי חיים מוולוז'ין וזל"ה בדרך, והיו בבואם למלון, דיבר איתם בעל המלון קשות ולא נתן להם מקום ללון, וכאשר נסעו משם, וירא רבי חיים את אחיו רבי זלמן וזנה הוא בוכה, ויאמר לו: למה אתה בוכה, השמת לבך אל דברי האיש, ואני לא נתתי לבי לכל הדברים. ענה רבי זלמן: אין אני בוכה הלילה על גנות שדיבר אלינו האיש, אך הרגשתי מעט כאב לב מדברי האיש, ובוכה אני על שלא הגעתי עדין למעלת (ע"ה דף ק"ח) 'הנעלבין ואינן עולבין' (וכי' שמהין וכו'). ופירשו המפרשים דקדושים כאן ג' מדרגות: א. שאינו עולב לחבירו כשהבירו מחרפו, אבל יכול להיות שישו. ב. שמעמיד על עצמו שלא להשיב, אבל לב מר לו על זה ומעמיד על עצמו שלא להשיב כדי שלא ישיג יותר בזיון על ידי זה מחברו. ג. עושין מאהבה ושמהין ביסורין, פירוש: מה שאינו משיב הוא מצד האהבה לה' ומקבל יסורין אלו בשמחה. וכשמגיע למדרגה השלישית זוכה לכל הכבוד הזה, כי מדה זו באה לאדם מצד קדושת הנפש ומאמונתה הטוהרה בה', שהוא משגיח על כל דרכיו, כמו שכתוב (איוב ל"ד כ"א): 'כי עיני על דרכי איש' וגו', ועושה הכל לטובתו, כדאיאת במדרש תנחומא וז"ל "צריך האדם להיות שמח ביסורין יותר מן הטובה, שאפילו האדם בטובה כל ימיו לא נמחלו לו העוונות שבידו, ובמה נמחל לו – ביסורין. אמר ר' אלעזר: צריך אדם להחזיק טובה להקדוש ברוך הוא, בזמן שיסורין באין עליו, למה? שהיסורין מושכין את האדם להקדוש ברוך הוא, שנאמר (משלי ג' י"ב): 'כי את אשר יאהב ה' יוכיח', אם יסורין באין על האדם, יעמוד בהם ויקבלם, למה, שאין סוף למתן שכר. (תהילים ל"ז ו') 'דום לה' והתחולל לו', צפה להקדוש ברוך הוא. אם הביא עליך יסורים, אל תהי מבטט בהם, אלא הוי מקביל כחלילין (פרוש: כלי זמר). עכ"ל. וסבילת העלבון הוא בכלל יסורין כנ"ל 'עושין מאהבה ושמהין ביסורין'. וכשירצה האדם להתרבה במדה זו של הסבלנות, יתבונן תמיד בגוף עונש העוונות בנתינתו ובגלגול, כמו שאמרו הו"ל (ערוכין דף י"ט,) (תהילים פ"ד ו'): עוברי בעמק הבכא (ו' גיהנם) מעין ישיתוהו שמוירדין דמעות כנחל של שיתין, וידוע דאש של מדור א' שבויהם הוא ס' פעמים יותר מהאש שלנו, ושל מדור ב' הוא ס' פעמים ממדור א' וכן כה"ג יכפל העונש בכל המדורות. וכבר כתב הרמב"ן בספרו שער הגמול ששעה א' בניהם הוא קשה יותר מיסורי איוב כל ימיו, וגם ידוע דעונש הגלגול הוא קשה יותר מעונש הגיהנם, על כן כשיתבונן האדם במעשיו תמיד וידע כי הוא ג"כ לא ינקה ביום הדין מהעונש הנורא, בוודאי יהיה מקבל על עצמו ברוב שמחה המידה הזו להיות סבלן ומעביר על מדותיו תמיד תמורת עונשיו הקשים הנ"ל (כמ"ש בספר הדרים וז"ל 'בשמעני כל מחרפי ומגדפי ברכים אשים נגדי כן מאונס, כפך אחת אשמותי, וככף שניה החירופין והגדופין, ואכיש כי כף האשמות מטה, ואשתוק ואצדיק דיני וכן אעשה לכל מיני צער דביבור ומעשה) דחלא אנו רואין בחוש שנקל לו להאדם לקבל ע"ע כל הבזיונות אם ע"ז ימנע ממנו הפסד נכסיו כגון בעת השריפה ושאר צרות ר"ל, ועל אחת כו"כ אם יודע שבזה יסולק מעליו עונשיו הגוף החמורין... כי אפילו אם לא היו מוחליין לו כשבביל זה אפילו על עבירה אחת בשלימות ורק להקל עונשו ג"כ כדאי הוא לו וכנ"ל, וכ"ש אם מוחליין לו בשלימות עבור עבירה אחת ועל אחת כו"כ"מ בזה שידוע לנו שמוחליין לו עבור זה על כל עבירות שיש לו, אפילו לאותן הנקראים בשם 'פשע' רק שיזהר מכאן ולהבא שלא לעשותם כמו שאהו"ל כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנ' נושא עון ועובר על פשע, למי נושא עון – למי שעובר על פשע, אך מי שהוא רוצה שהקב"ה ימחול לו אפילו על פשעיו יזהר ג"כ שהוא לא יקפיד כלל אפילו יודע בודאי שעשה חברו נגדו במרד ובמעל שזה נקרא פשע כמאמרים (יומא ל"ז) פשעים אלו המרדים, וזהו שדייקו 'למי נושא עון' – 'למי שעובר על פשע'... ומידה זו מועלת לאדם ג"כ להורסו לו ימים אפילו אם כבר נגזר עליו שימות כדאיאת בר"ה דף י"ז במעשה דרב הונא בריה דרב יהושע דחלש ועל רב פפא לשוללי ביה (לבקרו), הוא דתקף ליה עלמא, אמר להו עבירו ליה וזודתא (פי' תבדיקו), לסוף איתפד, הוא קמכסוף רב פפא למחוייה, אמר ליה מאי חזית, אמר ל'י, איך, הכי הוא (מיתה נקמה עליו) ואמר להו הקב"ה הואיל ולא מוקים במיליה לא תוקמו בהדיה. על כן צריך האדם להתרבה תמיד במידה הקדושה הזו ויהי טוב לו בזה ובבא" (הפני חיים – 'שמירת הלשון' שער התבונה פרק ח').

✧ סיפר לי אברהם שלא חש בטוב ועבר בדיוקו, שתוצאותיהן בשרו לו את הגרוע מכל – הוא חולה במחלה ממארת קשה... נקל לתאר את תחושתו הקשה ואת שברון משפחתו, וכפרט כאשר הכריחו כי הרופאים עצמם מודאגים ביותר. אותו אדם פנה לעשות את מה שעושה כל יהודי במצבו – שפך את ליבו בתפילה לפני ד' שיחוס וירחם עליו ויגיש לבקש את ברכתם של גדולי הדור. ומכיון שהוא מקורב להגר"ח קניבסקי שליט"א, נכנס אליו ובקש שיתפלל עליו, ועם זאת חשב לנסוע לקבר רשבי' ולומר שם את כל ספר התהילים, וביקש מהגר"ח שליט"א את ברכת הדרך ואת ברכתו לרפואה שלמה. הגר"ח אמר לו: "אתה זוכר שהייתי אצלך בבית לפני שמונה שנים?". אותו אברהם נזכר כיצד לפני למעלה מעשרים שנה הסב מישהו לאשתו נזק חמור עד כדי שכתוצאה מכך אירע אסון במשפחתה. לאחר זמן מה התחתן הפוגע, אולם לא זכה לילדים משלו. על רקע מעשה זה הגיע לפתע רבי חיים לביתם, והושיט לזוגותו פתק שבו נכתב כי היא מוחלת בלב שלם לפוגע, ובקש ממנה להתום על פתק זה. הרעיה, שזכר הפגיעה האנושה התעורר בה והציף את לבה בתסכול ובכעס לא היתה מסוגלת להתום. אך הגר"ח המשיך להפציר: "בכל זאת, אבקש שתתמתי על פתק זה", האשה הגיבה: "אם הרב מבקש

ממני לחתום, או אהתום, אולם לסלוח לו אינני מסוגלת". אך הרב לא הסתפק בכך, ואמר לה: "בכל זאת, אבקש שתעבדי על עצמך, תמחלי לו בלב שלם ותחתמי על הפתק". לאחר דקות ארוכות של מחשבה והתחבטות הנפש, נאותה האשה לחתום ולמחול בלב שלם. הגר"ה ביקש מהם לצלם את הפתקה הזו ושמר אצלו את המקור. כעת, הורה לו הגר"ה, "קח את הפתק הזה איתך למירון, ושם תתפלל כי אם נגזרה עליך גזירה קשה, תזכה להנצל בזכות הפתק הזה, בזכות מחילת אשתך..." האברך היה שרוי בהתרגשות עצומה שעיה שסיפר לי את סופו של המעשה: "הנני שב כעת מן הרופא שהחזיר לי את תוצאות הבדיקות הנוספות שעשיתי", אמר, "והוא בישר לי כי הבדיקות החדשות שללו את האבחון הקודם, ואני נקי מכף רגל ועד ראש, הכל בסדר ברוך ד'!" (ימתוק האור) לרבי שלמה לוינשטיין שלישי"א, מגילת אסתר, עמ' 116).

◊ פעם אחת שאלתי את הגר"ש ואזנר זצ"ל "כמה הארכת ימים?" – באיזה זכות זכה לאריכות ימים מופלגת. והשיב לי "מעולם הייתי מעביר על מידותי", והוסיף "ועוד דבר אחד" ולא פירש לי כוונתו בזה. ויש תחת ידי מכתב שכתב הגר"ש זצ"ל זה יותר מחמישים שנה לרב אחד שציער אותו מאוד באיזה ענין וגרם לו הרבה ביוזנות ועגמת נפש, ואח"כ שלח לו מכתב שרוצה לפייסו. והגר"ש השיבו שמחל לו במחילה גמורה, על אף שהיה לו הרבה עגמת נפש ממנו, מ"מ "מעולם וותרן על מידותי הייתי" (ספר 'בידי הוה עובדא' עמ' תצ"ג).

◊ כתב השל"ה הק' (מס' יומא פרק דרך חיים תוכחת מוסר אות רבי"ה) בשם ספר 'קול בוכים', ז"ל: "וזו היא תשובה נפלאה כמו שהיה מרגלא בפומי' דמורי זלה"ה שהיה אומר, **שבכל התשובות שבעולם, המעולה שבעולם למרק החטאות והזרזות והפשעים, היא סבילת העלבונות והחירופים והגידופים, והיא מעולה יותר מכל מלקיות וסיגופי תעניות שבעולם** (כי אם יספג עצמו לבד, ויחל ויבטל בדברי תורה ... ונקרא חוטא, אמנם) במידה זו, תאכל ותשתה ותעבוד, והעוונות מתכפרים כי הגע עצמך, שיאמרו לך, תרצה שיבוא לך הפסד ממון או נפילת בתים? ותשיב: לא! ואם יאמרו לך, תרצה לקבל עליך מיתת בנים ר"ל, תשיב, חס ושלום. ואם יאמרו, תרצה שיכך ד' בשחת ובקדחת? מיד ירזין לך ותשיב ד'חמנא לצלן. וכן אם יאמרו לך על המיתת והגהינום ועל הגלגולים הרעים, על הכל תשיב, 'חס ושלום'. א"כ בחייך החטאים והעוונות והפשעים, שחטאת ושעויות ושפשעת, ופגמת במעלות הרמות, בעשי' ויצירה ובריאה ואצילות, מחצב נשמתך, מיום היותך על האדמה, במה יכופר? ... ומכל עבירה נעשה קטיגור, ועולות אגודות מקטרגים, – על זאת העצה היעוצה, "יתן למכחו לחי – ישבע בהרפה" כמדובר, ובזה לא יוניחך אלוקים לעולם". עכ"ל. (יט)

◊ בשערי תשובה לרבנו יונה ז"ל ש"א אות כ"ח כתב: "ועוד חייב בעל התשובה... לא לכעוס ולא להקפיד על חבריו... ולהעביר על מידותיו ומעבירים מזה להתכפר על עוונותיו כמו שאמז"ל ר"ה י"ז ע"א **המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו, מידה כנגד מידה, וזהו פתח תקוה נכבד מאוד**" עכ"ל.

◊ ראיתי בשם הקדמון בעל "תורת אשם" שכתב ז"ל "**המעביר על מידותיו ונח להתפייס ואינו נוקם ונוטר, מלבד מה דמעבירין לו על כל פשעיו וזכה ג"כ דעושיין לו ניסים ונפלאות, וניצול, ומאריכין לו ימים ושנים, ותפילות נשמעת, והעולם מתקיים על ידו, וזוכה לתורה כי רוח אלוקים מלמדהו וכו', ואפילו כלפי אשתו ובניו יהא נעלב וסבלן ואצ"ל כלפי אחרים, וישקול בדעתו אשר מזה הצער המועט שמובל להגיעם יגיע לו מזה דבר שאין ערך אליו**", עכ"ל (קנטרם עצות לזכות בדין בימים הנוראים להגר"ה קרלנשטיין זצ"ל – עמ' פ').

◊ ביסושה"ע (ושער י' פ"ד בהנהגות חדש אלול) הביא בשם האריז"ל "יזהר האדם שלא יקפיד בביתו על שום דבר שאינו נוגע ליראת ד' בין קטן בין גדול" עכ"ל.

♦ ♦ ♦ ♦

◊ "ידע האדם, כי הקב"ה "מאריך אפו וגבי דיליה". והאדם בעצמו, העושה דבר נגד דעת התורה, אשר זה נגד רצונו ית"ש, ענש יענש. כי גוף האדם אינו רק הלבוש, וכח האדם, המרגשת נועם וצער, היא החיה גם אחר פשיטת הלבוש, ומסוגלת להשגת נועם וצער. ומן קיום תורה ומצוות, יהיה להאדם בעצמו המקיים, עונג גדול למעלה למעלה להפליא. ומעשיית עבירה, או ביטול תורה ומצוות, יהיה להאדם בעצמו העובר, צער גדול ונורא, אשר ינחם באחריתו, באין מפלט, אם לא יכין מנוס לו, בעת נשאו הלבוש – **היא התקשרות הנפשי עם החומרי**" (אור ישראל עמ' מ"ט – מכתב ו').

◊ "לעולם ישתדל אדם לעשות תשובה ולנער כפיו מחטאיו, כדי שאם ימות, יהי' בעל תשובה ויזכה לחיי העוה"ב. לעולם יראה אדם עצמו כאילו הוא נוטה למות, ושמא ימות שלא בשעתו, ונמצא עומד בחטאיו בלא תשובה, לפיכך ישוב מחטאיו מיד, ואל יאמר כשאזקין אשוב, שמא ימות טרם שיוקין, הוא ששלמה אמר בחכמתו (קהלת ט) 'בכל עת יהיו בגדיך לבנים'" (תניא רבתי ס' ט"ג).

◊ צריך תמיד לחשוב ולהתבונן, כי האדם ע"י תורתו תפילותיו ומצוותיו וכתובת הידושייו אם בר הכי הוא, רוקם את מטות ואריגת הנצחיות, משום זה צריך מאוד לצמצם את הרגעים שבהן הוא בטל, הזמן העומד לרשותנו הוא מוגבל ומוקצב עד תאריך ושעה מסוימים שאותה נדע רק בהיותנו בעולם האחר. נתבונן על זה בימי האלול ואל נקלקל בידינו את המטווה הנחרד והנאדר הזה שניתן לפרשו על כמה עשירות משנותינו, בעשותינו בו נקבים נקבים חלולים חלולים גדולים. על כן נתאזר נא לארוג אריגה זו על צד היותר טוב והמובהר, ונקריב לזה כל מאמץ, לא נחסוך עמל ומאמץ ממנו, אדם לעמל יולד, נעמיד לעצמנו יעדרים וסדרים שלשם אנחנו שואפים להגיע, לא נרפה ולא ניסוג אחורנית, נקרע מאיתנו קרעים בכדי להגיע למה שהעמדנו לעצמנו, אין דבר העומד בפני הרצון, בתורה בתפילה בדקדוק היינים בהנהגות ומידות טובות. (והבאים גם בספר ד' ישתדל לעלות לאט לאט גם בעבודת הכוונת שהוא מקצוע גדול ואדיר שבתורה שסוף סוף כל העולמות תלויים בו, וספתה זה בידינו הוא, למה ננתיח). ומי שכבודו לכתוב ספרים באחד או בכמה ממקצועות התורה אל ירפה מזה ויגביר כל מאמציו לכתביהו מסודרת נחוצה ועניינית ומועילה במקצוע ש"בחר בו, הלא זוהי דוגמא מוחשית ליריעת הנצה הנרקמת ע"י האדם, ואם בשאר פעולות רוחניות הדבר תלוי באמונה, הלא בפעולה רחנית נשמית זו ניכרת האריגה, ומה רב ההפסד בהשבתת הריקמה, אל נשית לב להפרעות הסובבות אותנו מכל צד, נתגבר עליהן כאריה וכלבאי, ננצל הזמן אפי' זמן קטן בין הפרעה להפרעה, רוב גדולי עולם נהגו כך. נבקש מאלוקינו בימי אלול הקדושים מכאן ולהבא לחסות בסתר כנפיו סלה. נארוג את ריקמת חיי נצחינו עד בו יבוא מועד נסיעתנו וחנותינו בתוך תוכי ריקמת נצח זו (איני לדודי – להגר"ש דבליצקי זצ"ל עמ' י"ט). (יט)

♦ ♦ ♦ ♦

לד. יש לכל אדם לחפש ולפשפש במעשיו ולשוב בעשרת ימי תשובה. וספק עבירה צריך יותר תשובה מעבירה וודאית. וכתב הרא"ש שיקרא בימים אלו באגרת התשובה של רבינו יונה ועכ"פ בימים אלו יעשה כל אדם כדעת הזהו"ק שישב קודם שישכב ויתאונן על חטאיו ויפשפש במעשיו (רמ"א תר"ג ב' ומשנ"ב סק"ב).

◊ "...בהזדמנות זו רצוני להגיד לכת"ר כי כמעט כל מה שאני עושה אני אנוס ע"פ הדיבור. בהיותי שבור ורצוצין כל הימים ולא זמיתי לשום עונג מתענגי החיים נוסף לכאבי הגוף ושבירתו כל הימים. העונג היחיד הוא לי לעשות רצון קוני ואין לי צער יותר גמור מכשלון בעוון, רבותי למדוני כי בכל תנועה צריך להתיעץ עם חלקי השר"ע, ואין אני בן חורין לעשות דבר מבלי עיון כהלכה מן החלכות הנוגעות לתנועות הנידון, ואין לי בעולמי אלא זאת..." (קובץ אגרות להווי"א זצ"ל היא קנ"ג).

◊ כתב המכ"מ (בית אלוקים שער התשובה פט"ו) "**התשובה מועילה לעולם, אבל מר"ה ליוהב"פ מועילה יותר ומקובלת, גם כי לא תהיה כ"כ תשובה גמורה**".

(רמח) וכן כתב החיד"א ז"ע" (מורה באצבע סימן א אות י') ז"ל "ישתדל להעביר על מדותיו כי זה כל האדם, וישיב אל לבו כי הרבה לחטוא, וכמה פעמים לאלפים עשה נגד רצונו יתברך, והכל עליו לתקן ומידו יבוקש וכו', ומה יסיפק לעשות סיגופים או מה כוחו לקבל יסורין, וזאת העיצה מפום ממלל רברבן רבנו משה קורדובירו זצ"ל פינת יקרת, להעביר על מדותיו ובה מתכפרין פשעיו, וטוב לו יותר מן הסיגופים ותעניות, וזו היא מרגלית שאין להעריך סמא דכולא ואריך" עכ"ל.

(רמט) בספר חסידים ס' ר"י כ' ז"ל "אם ראת תלמיד חכם שהאריך ימים, דע לך שהוסיף דקדוקים על חבריו דברים שאינם כתובים בתורה, שהרי בפירוש אמרו במס' מגילה, במה הארכת ימים וכו', ואין שם דבר אחד מן התורה אלא דקדוקי של סברה שאינן של תורה" עכ"ל.

◇ "ימי התשובה וקדושתם הם עשרה ימים מר"ה ליוה"כ, אשר קדשם ד' ב"ה, ונקראים עשרת ימי התשובה. והרמז הוא, כי טעם התשובה כתב החסיד בעל חובת הלבבות הוא התקנת האדם לעבודת הכורא יתברך, אחרי יציאתו ממנה וחטאו בה, והשבת מה שאבד ממנה. והנה לעיל הבאתי בשם הוזהר וז"ל, אינן יומין דבר נש אתברי בההוא יומא דנפק לעלמא כולהו קיימין בקיומיהו ואזלין ומאסין בעלמא נחתין ואזהרין לבר נש כל יומא ויומא בלחודוי, וכד ההוא יומא אתי ואזהר לי' ובר נש עבדי בההוא יומא חובא קמי מארי', ההוא יומא סליק בכיסופא ואסחיד סהדותא וקאים בלחודוי לבר, ותאנו בתר דקאים בלחודוי יתיב עד דבר נש עבדי מייני' תשובה זכה, תב ההוא יומא לאתרי' כו', אתפקדון אינון יומין וחסרין ולא עאלין במנינא דאינון דאשתארו, וויי לההוא בר נש דגרע יומי' קמי מלכא קדישא כו'. והנה כתבו בעלי מוסר, שסגולת הימים האלו אם שב לפניו ב"ה מוחלין לו כל מה שהטא באותו יום בשבוע כל ימות השנה. נמצא ע"י מה ששב בימים הקדושים האלו, גורם שחזרין הימים שהטא בהן במנין הימים, כמבואר בזהר. וע"י זה נכון הוא לקרוא לאותן הימים ימי התשובה כי ע"י ימים האלו משיבין לו הימים, שנאבדו ממנו בחטאתו בהן. ולכן ישום האדם אל לבו, כמה ימים בשנה שלא עבד ה' כראוי, ע"י ביטול תורה וביטול תפילה בכוונה, וכמה ימים שעשה בהן עבירות קלות ודש בעקביו, והמה מן החמורות שבחמורות" (מרפא לשון להנהיג רבי רפאל הכהן מהמבורג זצ"ל, עמוד יום הדין, מהורות ועד ושב הכהן עמ' ש"ב).

◇ "התשובה באמת צריך להיות מתוך שמחה ולא מתוך מרה שחורה ועצבות, אבל טוב לב נשבר" (אלף המנן תקפ"א סק"ג).

לה. בעשרת ימי תשובה מרכים בסליחות קצת יותר מהימים לפני ר"ה, ומי שאי אפשר לו להשכים לסליחות לפני ר"ה ישתדל עכ"פ להשכים בעשרת ימי תשובה. (דהרמב"ם בהל' תשובה ג' ד') הזכיר השכמה לסליחות רק גבי עשרת ימי תשובה, ומבואר דהם חמירי טפי מהימים שלפני ר"ה) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל קיצור הל' מועדים עמ' ד').

◇ אע"פ שהתפילה הכיבה אף ביחיד, תפילת הציבור הכיבה ביותר, ומכל מקום בזמן הזה (עשרת ימי תשובה) מתוך שהתורה נתנה הארה לכל, הרי אף תפילת היחיד הכיבה חיוב יתר, ולעולם ירבה אדם בתפילה ובסליחות ובחזכרת י"ג מידות ומתוך כך נענה (מאירי ר"ה יז).

◇ "פעם אחת בזמן הימים הנוראים אמר לי רבי מאיר הלוי שליט"א (זצ"ל) בנו של הגר"ז זיע"א: כי לדעתו עיצה טובה מאוד להתפלל בעשרת ימי תשובה את הקפיטל קי"ט כדי צוא "אויסבעטיין" על השנה הבעל"ט על תורה ועל מצוות. וזכורני שפעם אחת בשבת שובה (או בשבת שלפני ר"ה) אמר רבינו הקדוש מבריסק זי"ע לאחד בחיות, ובערך בדרך שמחה ובמין התעוררות נפשית כזאת: "ס'גייט עשרת ימי תשובה! מ'קען "עפעס" אופטאן! מ'קען זאגן תהילים" (הגרמ"ט שולזינגר זצ"ל – 'פניני רבינו הגר"ז ע' צ"ח).



◇ "בימי התשובה נזהרתי מאוד לנקות עצמי מכל מה שאינו שלי ולרצות את הבורי" (האדר"ת זצ"ל – 'נפש דוד' עמ' מ"ג).



◇ "איך יניה האדם עסק העולם העליון, שהוא עולם רוחני, עולם הנשמות, חיי העולם הבא, עולם שכולו טוב, עולם שכולו ארוך, עולם האמת, עולם עומד לעד שיש בידו להשיג אותו, ויתעסק בעסקי העולם הזה, שהוא עולם השפל, עולם השקר, עולם כוגר, עולם חולק, חיי שעה שאין הדבר בידו וברשותו" (ספר 'שערי העבודה' המיוחס לרבינו יונה זיע"א).



מהדורה זו נתרמה לזיכוי הרבים

לעילוי נשמת הגאון רבי אליעזר ב"ר משה
קליין זצ"ל תנצב"ה

לעילוי נשמת רבי מאיר ב"ר אריה שטוק
זצ"ל תנצב"ה

לעילוי נשמת מרת שרה רבקה ב"ר אברהם
שטוק ע"ה

לעילוי נשמת משה בן רבקה ז"ל
לעילוי נשמת אליהו בן שמחה ז"ל
לעילוי נשמת חנה בת עישה ע"ה
לרפואת מרגלית בת לאה בתושח"י

לרפואת נתן נטע בן חנה בתושח"י

לעילוי נשמת א"מ
הר"ר אלחנן בן הגה"צ ר' יצחק דוד זצ"ל שינקר
תנצב"ה
גלב"ע נר ראשון של חנוכה ה'תשע"ח

לע"נ ר' מאיר
ב"ר יואל ז"ל
תנצב"ה

לע"נ שושנה
סלמה ב"ר יואל
ע"ה תנצב"ה

לרפואת האשה החשובה א"מ
לאה בת מלכה בתושח"י
להצלחת דניאל אפרים בן
טויבא מרים ברוחניות
ובגשמיות

לעילוי נשמת
הר"ר נתנאל בן
ר' אברהם ז"ל
רדזינר
ורעייתו מרת
רחל בריינדל
בת ר' אליהו ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה.

לרפואת חיים נפתלי צבי
בן צביה בתושח"י

לעילוי נשמת
הרה"ג רבי בן ציון יהודה ב"ר יצחק
זצ"ל
ת.נ.צ.ב.ה.

לעילוי נשמת
הרה"ג רבי יצחק בן שמעון ראובן
זצ"ל
ת.נ.צ.ב.ה.

לעילוי נשמת רבי אפרים ב"ר טובים זצ"ל תנצב"ה

לעילוי נשמת דוד בן ווליה תנצב"ה
לעילוי נשמת שמחה אליעזר ב"ר אלתר זצ"ל
לעילוי נשמת האשה הצדקנית אילנה ב"ר אפרים ע"ה
תנצב"ה

לרפואת
ירחמיאל
ישראל זאב
בן אסתר
בתושח"י

לעילוי נשמת הבחור מאיר יעקב
בהג"ר אהרן ז"ל תנצב"ה
לעילוי נשמת הרבנית שרה
הינדא ב"ר חיים יהודה לייב
ע"ה תנצב"ה

אם ברצונך לתרום מהדורה נוספת או למועדי ישראל הבעל"ט
התקשר לטל: 052-7670110 תא קולי נא ליתן לב למספר החדש!